

Studie a zprávy

Historický sborník pražského okolí
ročník 8 / číslo 2

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kladno
Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Nymburk
Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Praha-východ
Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Praha-západ
Oblastní muzeum Praha-východ
Regionální muzeum v Jílovém u Prahy
Městské muzeum v Čelákovících

© Autoři: Karin Pátrová, Martin Dolejský, Stanislav Kasík, Martin Hůrka, Lukáš Kovář, Michal Řezníček, Igor Votoupal, Milan Pátra, Veronika Stachurová Kucrová, 2020

© Překlady: Michaela Buchtelová, 2020

© Redakce: Martin Dolejský, Martin Hůrka, Karel Koucký, Karin Pátrová, Veronika Stachurová Kucrová, Jaroslav Šulc, Igor Votoupal, 2020

© Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Praha-východ, 2020

© Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Praha-západ, 2020

© Oblastní muzeum Praha-východ, 2020

© Regionální muzeum v Jílovém u Prahy, 2020

© Městské muzeum v Čelákovících, 2020

© Grafická úprava: FOTO-GRAFIKA Kamil Voděra, 2020

Časopis je vědeckým odborným periodikem s vědeckou redakcí, od ročníku 7 vychází pravidelně 2x do roka. Texty zařazené do rubriky Recenzované studie jsou podrobeny nezávislému recenznímu řízení. Autor je povinen před vydáním zapracovat připomínky recenzentů do studie. Články uveřejněné v rubrice Recenzované studie je možné vykázat jako výsledky výzkumu s cílem získání podpory dle zák. č. 130/2002 Sb. o podpoře výzkumu, experimentálního vývoje a inovací z veřejných prostředků a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o podpoře výzkumu, experimentálního vývoje a inovací).

Vědecká rada:

PhDr. Daniel Doležal, Ph.D.; Doc. PhDr. Martin Franc, Ph.D.; Mgr. Jan Hrdina, Ph.D.;
Mgr. Jan Kypta, Ph. D.; PhDr. Karin Pátrová, Ph.D.; Mgr. Veronika Stachurová
Kucrová, Ph.D.; PhDr. Robert Šimůnek, Ph.D., DSc.

Výkonná redakce:

PhDr. Martin Dolejský; Mgr. Martin Hůrka; PhDr. Karel Koucký; PhDr. Karin
Pátrová, Ph.D. (vedoucí redaktorka); Mgr. Veronika Stachurová Kucrová, Ph.D.;
PhDr. Jaroslav Šulc; Mgr. Igor Votoupal

OBSAH

Recenzované studie

PÁTROVÁ Karin, Živnostenská společenstva bývalého okresu Jílové
(1860–1947) 9

DOLEJSKÝ Martin, Komunistická strana Československa
v okrese Brandýs nad Labem (1921–1938) – 1. část 47

KASÍK Stanislav, Znak města Brandýsa nad Labem – Staré Boleslavi 85

Materiály

HŮRKA Martin, K hospodářským vazbám Vykáně
na břístevský vrchnostenský dvůr ve středověku 125

Literatura a výstavy

Recenze 131

Anotace 133

Výstavy 138

Seznam autorů příspěvků 141

Pokyny pro autory 142

CONTENTS

Peer-reviewed articles

PÁTROVÁ Karin, The trade associations of the former district of Jílové (1860–1947) 9

DOLEJSKÝ Martin, The Communist Party of Czechoslovakia in the Brandýs nad Labem District (1921–1938) – 1st part 47

KASÍK Stanislav, The coat-of-arms of Brandýs nad Labem – Stará Boleslav 85

Articles

HŮRKA Martin, Economic ties of Vykáň to the Bříství demesne farm in the Middle Ages 125

Literature and exhibitions

Reviews 131

New Book Announcements 133

Exhibitions 138

List of contributors 141

Instructions for authors 142

RECENZOVANÉ STUDIE

Živnostenská společenstva bývalého okresu Jílové (1860–1947)

KARIN PÁTROVÁ

Karin Pátrová, *The trade associations of the former district of Jílové (1860–1947)*

The development of trade associations in Prague's environs is a topic that has not yet been examined. For the purpose of this study, associations were selected from the territory of the former judicial and later political district of Jílové. The district saw a gradual establishment of associations aimed at one profession as well as those associating tradesmen of various professions. Most of them were seated in the town of Jílové (nowadays called Jílové u Prahy), while Pyšely and Jesenice also had their own associations. The study focuses on the development of these associations from the promulgation of the Trade Code in 1860 until their abolition by the communist regime in 1947. It focuses mainly on organisational matters and activities of these associations but it also attempts to describe, based on documents produced by individual associations and superior authorities, to what extent these institutions were stable and what effect the general legal regulations had on them.

Key words

Trade association, guilds, trade code, Jílové u Prahy, Pyšely, Jesenice, carpenters, tailors, shoemakers, barbers, hairdressers, locksmiths, millers, bakers, butchers, blacksmiths, wheelwrights, innkeepers, merchants

Úvodem

Rok 1860 znamenal zásadní předěl v oblasti živnostenského podnikání. K 1. květnu toho roku nabyl účinnosti živnostenský řád, vydaný 20. prosince 1859, který citelně měnil podmínky pro provozování živností a zakládal novou organizaci živnostníků.¹ Nahrazoval starší cechovní systém, na nějž byla vázána od středověku, v menších městech zpravidla až od 16.–17. století, většina řemeslníků. Po léta budované cechy hájily zájmy mistrů, dohlížely na odborné vzdělávání učeďníků a tovaryšů, upravovaly práva a povinnosti svých členů, regulovaly přístup k nabývání živností a vzájemnou konkurenci, dbaly na kvalitu výroby, poskytovaly základní sociální zaopatření starých a nemocných řemeslníků a plnily též reprezentativní funkci v rámci městské komunity.²

¹ Reich-Gesetz-Blat für das Kaiserthum Oesterreich. Jahrgang 1859, č. 227/1859, Wien 1859, s. 619–650. Organickou součástí živnostenského řádu byl obchodní zákoník ze 17. prosince 1862, kterým byla legalizována naprosto volná konkurence v obchodním podnikání, in: Překlad zákoníka říšského, vydaný pro království České, č. 1/1863, Praha 1864, s. 1–93.

² Vývojem, strukturou a činností cechů se zabývali především Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. století*, Praha 1906; TÝŽ, *Řemeslnictvo a živ-*

Cechy se dlouhodobě potýkaly s kritikou jako zastaralá a omezující instituce, k jejíž korekci přistoupil Karel VI. i Josef II.,³ ale teprve nástup nových liberálních tendencí v hospodářské oblasti ukázal jejich neudržitelnost.⁴ Na jedné straně cechy rozhodovaly o připuštění k mistrovské zkoušce a získání plnoprávného mistrovství v tradičních řemeslných oborech, na straně druhé přibývalo nových, necechovních řemesel a služeb, jejichž rozvoj souvisel s průmyslovou revolucí. Konkurencí pro cechovní řemesla byla rozvíjející se tovární výroba, která snižovala ceny výrobků a odčerpávala pracovní síly.

Nevyhovující poměry měl změnit zákon, který by uvolňoval podnikání, rušil cechovní systém a také překlenul rozdíly v živnostenské politice jednotlivých zemí habsburské monarchie. Jeho přijetí předcházely zásadní společenské změny roku 1848, které vedly ke zrušení poddanství a roboty a umožnily volný pohyb obyvatel. Drobní živnostníci však nebyli nakloněni přílišnému hospodářskému liberalismu a volné konkurenci a většinou odmítali zavedení živnostenské svobody z obavy před velkým kapitálem. Požadovali raději výhodnější živnostenské úvěry, zřizování spořitelen a tržnic, zakládání průmyslových škol či progresivní zdanění výrobců. Zvláště čeští živnostníci kladli důraz na vzdělávání a vzájemné sdružování. Obchodní a živnostenské komory, které vznikly v roce 1850, se rovněž přikláněly jen k částečné živnostenské svobodě a v roce 1854 začala dokonce ve vládní politice převládat tendence k posílení kompetencí starých cechů. Tento konzervativní směr byl ale opuštěn již následujícího roku, když nový ministr obchodu Georg von Toggenburg předložil nanejvýš liberální návrh živnostenského zákona, který byl s některými změnami uzákoněn 20. prosince 1859. Stalo se tak v době vrcholícího Bachova absolutismu, kdy byly ostatní svobody naopak omezovány, důvodem však nebyl ani tak drobný výrobce, jako velký kapitál, který potřeboval k podnikání volnou konkurenci.⁵

Všechny dosavadní předpisy o nabývání živnostenského oprávnění byly zrušeny a každý, kdo splnil zákonem stanovené podmínky a zaplatil předepsaný poplatek, obdržel živnostenský list.⁶ Rozlišovalo se mezi živnostmi svobodnými

nosti XVI. věku v Čechách, Praha 1909; TÝŽ, *Český průmysl a obchod v XV. věku*, Praha 1913; Bedřich MENDL, *Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských*, Praha 1947; Josef JANÁČEK, *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*, Praha 1963; s ohledem na stavebnictví Ivana EBELOVÁ, *Pražská a venkovská stavební řemesla v době renesance a baroka*, Praha 2001; k pražským cechům podrobně Jiří SMRŽ, *Cechy v pražských městech od prvních zpráv ve 13. století až do jejich zrušení v roce 1860*, Praha 2019.

³ Karel VI. podřídil cechy státní kontrole a v roce 1739 zavedl generální cechovní artikule. Josef II. ustanovil v roce 1776 kategorii svobodných živností, které nepodléhaly cechovnímu dohledu.

⁴ Obecně k hospodářskému vývoji českých zemí v 19. století Zdeněk JINDRA – Ivan JAKUBEC a kolektiv, *Hospodářský vzestup českých zemí od poloviny 18. století do konce monarchie*, Praha 2015.

⁵ Josef GRUBER, *O vývoji živnostenského zákonodárství v Rakousku a o cílech reformy živnostenské*, Praha 1904, s. 9–16.

⁶ K výkladu nového zákona pro živnostníky byla souběžně vydána publikace Františka UHRA, *Nový živnostenský řád a jak se mu má rozumět*, Praha 1860.

a koncesovanými, k nimž bylo potřeba zvláštního povolení, novela z roku 1883 zavedla ještě kategorii řemeslných živností vyžadujících odbornou kvalifikaci a praxi.⁷ Svobodný přístup k provozování živností měli muži stejně jako ženy, místo podnikání nebylo vázané na domovskou příslušnost, a kdo potřeboval, mohl vykonávat několik živností najednou včetně obchodní činnosti. Už se nevyžadoval souhlas cechu k podnikání, ani mu nepředcházela povinná výuka u zkušeného mistra, absolvování tovaryšských let s vandrem, získání městského práva a slavnostní přijetí mezi cechovní mistry.

Místo cechů živnostenský řád zaváděl pro živnostníky novou povinnou organizaci – společenstva. Ta mohla navázat na dřívější cechy nebo být nově založená, připouštělo se i slučování více živností do jednoho společenstva. Zatímco dříve bylo přijetí do cechu podmínkou k nastoupení živnosti, nyní se stala příslušnost ke společenstvu zákonným následkem nabytí živnostenského oprávnění. Společenstva přišla o monopol na zajištění výroby a obchodu a měla se stát stavovskou organizací živnostníků, která bude pečovat o dobré vztahy mezi živnostníky, uční a pomocníky především v pracovním a učebním poměru, řešit vnitřní spory, zakládat a podporovat odborné školy, budovat ústavy na podporu členů a příslušníků společenstva v nemoci či nouzi, podávat zprávy z oboru živnostenským úřadům a spolupracovat s nimi.⁸

Přílišná liberálnost živnostenského řádu však v dalších letech vyvolala diskuzi ohledně směřování společenstev, která vyústila v roce 1883 v tzv. řemeslnickou novelu. Ta přinesla celou řadu novinek od zpřísnění podmínek pro získání živnostenského oprávnění řemeslníky po zřizování pomocnické (tovaryšské) hromady a rozhodčího výboru k řešení sporů mezi členy a příslušníky společenstva vzniklých z pracovního či učebního poměru. V roce 1885 znění živnostenského řádu doplnila další, tzv. dělnická novela, která zaváděla změnu v organizaci pomocných pracovníků. Novela z roku 1897 upřesnila učňovské záležitosti, typy poplatků vybíraných společenstvem a mimo jiné rozšířila samosprávu společenstev, neboť volba představenstva už nevyžadovala úřední schválení. Vrcholem úprav byla novela z roku 1907, která znamenala zdokonalení a prohloubení společenstev.⁹ Na počátku 20. století se tak společenstva členila do několika orgánů: hromada společenstva, představenstvo, starosta, důvěrníci, odborné sekce, pomocnická hromada, pomocnický výbor, starosta pomocnické hromady, výbor ke zprostředkování práce, rozhodčí výbor, komise pro tovaryšské zkoušky a komise pro mistrovské zkoušky.¹⁰ Živnostenský řád v této podobě pak vplynul do právního řádu první republiky.

⁷ *Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené* (dále Říšský zákoník), č. 39/1883, zákon, jímž se mění a doplňuje živnostenský řád, z 15. března 1883, Vídeň 1883, s. 113–142.

⁸ Adolf OTTIS, *O svazku osob v živnostenských společenstvech*, Praha 1911, s. 28–29.

⁹ Novely živnostenského řádu budou rozvedeny dále v textu s příslušnými odkazy na říšský zákoník. Jejich přehled podává A. OTTIS, *O svazku osob v živnostenských společenstvech*, s. 31–51, pro období do konce 19. století též J. GRUBER, *O vývoji živnostenského zákonodárství*, s. 26–34.

¹⁰ Jejich činnost podrobně popsal Adolf OTTIS, *Správa a hospodářství živnostenských společenstev*, Praha 1912, s. 9–103.

Živnostníci okresu Jílové byli jedni z mnoha, kteří museli přizpůsobit své profesní organizace zákonu. Jejich vývoj od zavedení živnostenského řádu v roce 1860 do zániku posledních jílovských společenstev v roce 1947 bude předmětem následujícího výkladu. Bude se věnovat především organizační stránce a činnosti společenstev, nikoli hospodářskému a sociálnímu postavení samotných živnostníků, neboť ty zkoumané prameny zachycují jen okrajově. Na základě písemností jednotlivých společenstev i nadřazených úřadů se zároveň pokusí postihnout, do jaké míry byly tyto instituce stabilní a jaký vliv na ně měly všeobecné právní úpravy.

Dochované písemnosti jednotlivých společenstev a jejich okresních jednot jsou neúplné, v některých případech se jedná jen o torza jimi vedených úředních knih a spisů, proto musely být doplněny studiem živnostenské agendy příslušných městských úřadů (Jílové, Pyšely), okresních úřadů (Jílové, Praha-venkov-jih), živnostenské a obchodní komory v Praze a pro nejstarší období též českého místodržitelství. Pokud máme neúplné informace o společenstvech sídlících přímo v Jílovém, ještě méně dokladů je k dispozici ke společenstvům působícím v dalších dvou místech jílovského okresu – v Pyšelicích a Jesenici. Zvláště jesenické společenstvo bychom bez zkoumání jílovských společenstev stěží dokázali identifikovat.

Živnostenská společenstva se v odborné literatuře těší menší pozornosti než řemeslnické cechy. Výzkumy v oblasti novodobých hospodářských a sociálních dějin se zaměřovaly především na homogenní skupiny, jakými byli dělníci v průmyslových závodech, v poslední době se do zorného pole dostali také významní podnikatelé. Drobní řemeslníci a obchodníci oscilovali mezi těmito kategoriemi, a jak výstižně konstatoval Zdeněk Kárník, byli často sami sobě jedinými zaměstnanci, nebo měli zaměstnanců tak málo, že se způsobem života a sociální úrovní zaměstnavatel a zaměstnanec většinou vůbec nelišil.¹¹ Přitom právě malé řemeslnické dílny, obchody a podniky s maximálně pěti zaměstnanci tvořily převážnou většinu živnostenských závodů v zemi.¹² Pokud se problematika živnostníků a jejich společenstev v literatuře objevila, převažoval výklad zákonných norem týkajících se živnostenského podnikání.¹³ S ohledem na sociální vývoj první

¹¹ Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře první republiky (1918–1938). Díl druhý. Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930–1935)*, Praha 2002, s. 312–313.

¹² Podle sčítání v roce 1902 tvořily závody s nejvýš pěti zaměstnanci 93 % všech živnostenských podniků, viz *Z výsledků sčítání živnostenských závodů ze dne 3. června 1902 v Království českém*, Praha 1907, s. 31. Srov. též Otto URBAN, *Kapitalismus a česká společnost. K otázkám formování české společnosti v 19. století*, 2. vyd., Praha 2003, s. 86–87. V roce 1930 jich bylo 89 %, viz Vlastislav LACINA, *Zlatá léta československého hospodářství /1918–1929/*, Praha 2000, s. 112.

¹³ Pro období monarchie Z. JINDRA – I. JAKUBEC a kol., *Hospodářský vzestup českých zemí*, s. 67–74; dále Milan HLAVÁČKA – Pavel CIBULKA a kolektiv, *Sociální myšlení a sociální praxe v českých zemích 1781–1939. Ideje, legislativa, instituce*, Praha 2015, s. 125–166; Jana GERŠLOVÁ, *Průmysl a výrobní řemesla v meziválečném Československu ve světle racionalizace a jejich ekonomických a sociálních důsledcích*, Praha 2003, s. 9–13. Právní přehled vývoje společenstev až do roku 1949 podává příspěvek Jiřího VLASÁKA, *Fondy pražských živnostenských společenstev a grémií*, *Pražský sborník historický* 45, 2017, s. 311–322, s jehož tezí o pouhé transformaci cechů do živnostenských společenstev však nelze souhlasit, protože obě instituce vycházely z jiných právních předpisů a disponovaly odlišnými pravomocemi.

republiky si živnostníků a jejich společenstev povšiml především Zdeněk Deyl, který poukázal na časté porušování pracovních právních předpisů v malých podnicích a zdůraznil konzervativní přístup živnostenských společenstev k sociálním reformám.¹⁴ Cestu k organizaci živnostníků v Zemské jednotě zahrnující až několik set společenstev popsala počátkem devadesátých let Jana Brabencová.¹⁵ Větší zájem o konkrétní příklady se v posledních letech projevil na Moravě a ve Slezsku, především v monografii Květoslavy Málkové o živnostenské otázce v Rakouském Slezsku s důrazem na tamní živnostenská společenstva¹⁶ a také v několika kapitolách kolektivní publikace *Člověk na Moravě v 19. století*.¹⁷ Praktické výuky učňů v dílnách živnostníků se pro změnu dotkl ve své knize o pražském dělnictvu Stanislav Holubec.¹⁸ Díky pracím Pavla Marka je dnes známá také závěrečná etapa živnostenského podnikání, perzekuce živnostníků i zánik živnostenských společenstev po nástupu komunistického režimu.¹⁹

Organizace jílovských řemeslníků do roku 1860

Skladba obyvatel bývalého horního města Jílové (dnes Jílové u Prahy), kteří se živili řemeslnou prací, byla v novověku obdobná jako v jiných menších venkovských městech. Převažovali zde řemeslníci orientovaní na místní trh, kteří zdejšími lidem dodávali běžné výrobky každodenní nebo občasně potřeby.²⁰ Patřili k nim řemeslníci z oblasti potravinářské a oděvní výroby a také řemeslníci pracující se dřevem a kovy nebo ve stavebnictví.²¹ Nejdéle od 16. století si jílovští řemeslníci zakládali cechy

¹⁴ Zdeněk DEYL, *Sociální vývoj Československa 1918–1938*, Praha 1985. Pro starší období srov. Miloslav MARTÍNEK, *Přehled vývoje sociálního zákonodárství v českých zemích v letech 1879–1918*, in: Sborník k dějinám 19. a 20. století 3, Praha 1976, s. 13–44; TYŽ, *Přehled vývoje rakouského zákonodárství v oblasti chudinství, zdravotnictví a sociální správy*, in: Sborník k dějinám 19. a 20. století 4, Praha 1977, s. 63–85.

¹⁵ Jana BRABENCOVÁ, *K otázce vývoje emancipačních snah českého drobného živnostnictva v 2. polovině 19. století*, *Hospodářské dějiny* 20, 1992, s. 43–61.

¹⁶ Květoslava MÁLKOVÁ, *Vývoj živnostenské otázky v rakouském Slezsku 1859–1914*, Bruntál 2010, kde je v úvodních kapitolách podrobně popsán živnostenský řád ve své původní podobě z roku 1859.

¹⁷ Lukáš FASORA – Jiří HANUŠ – Jiří MALÍŘ (ed.), *Člověk na Moravě v 19. století*, 2. vyd., Brno 2008, kapitoly *Živnostník – Příklad Antonína Vodseďálka*, *Jana Vognara*, *Aloise Beera a Václava Medka* (Jiří MATĚJČEK), *Mlynář – Příklad Vinzenze Handlingera* (Martin MARKEL), *Hostinský – Příklad Jaroslava Stopky* (Karel ALTMAN). Přestože se publikace primárně týká moravského prostředí, je zde i několik příkladů z Čech.

¹⁸ Stanislav HOLUBEC, *Sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době*, Plzeň 2009, s. 242–250.

¹⁹ Souhrnně Pavel MAREK, *České živnostnictvo 1945–1960. Likvidace živnostníků, řemeslníků a obchodníků v českých zemích*, Brno 2006.

²⁰ Tak tomu bylo podle kroniky města Jílového i ve druhé polovině 19. století, Státní okresní archiv Praha-západ se sídlem v Dobřichovicích (dále SOkA Praha-západ), Archiv města (dále AM) Jílové u Prahy, inv. č. 94a, kronika města Jílové (1724–1947), s. 38.

²¹ Jednalo se o tradiční řemesla, zastoupená ve městech, pokud se nejednalo o vyložené malé města či městečka. Podobná skladba byla zaznamenána kupříkladu v Brandýse nad Labem, který leží opačným směrem od Prahy než Jílové, viz Karin PÁTROVÁ, *Řemeslnické cechy v Brandýse nad Labem. Polovina 16. – polovina 19. století*, Brandýs nad Labem – Stará Boleslav 2010.

jako profesní organizaci řemeslníků stejných nebo příbuzných oborů. Cechy byly schvalovány městskou radou a řídily se artikuly, které si vyžádaly od některého z již existujících cechů stejného zaměření v jiném městě.

Nejstarším doloženým cechem v Jílovém je *cech řezníků*, z jehož činnosti se dochovalo pouze pečetidlo z roku 1550.²² Další cechy vznikaly až v 17. století. V roce 1629 si založili svůj cech *novoševců*, jak byli nazýváni obuvníci, kteří vyráběli nové boty. Od ševců Starého Města pražského získali artikule, podle kterých museli pro složení mistrovské zkoušky umět ušít patero různých druhů bot.²³ V roce 1684 povolila městská rada Jílového *cech kovářů, kolářů, zámečníků, bednářů a truhlářů*, pro zjednodušení označovaný též jako spojený či smíšený cech. O udělení artikulů žádali tito řemeslníci už o rok dříve obdobný cech města Nového Knína. Brzy se k nim připojili další řemeslníci, zejména sklenáři. I jejich adepti měli předepsané povinnosti nezbytné k získání mistrovství v příslušném oboru. Mezi ně patřilo okování koně i vozu, vyrobení kola a kozlíku pro kočího, dubových sudů a kádí či velkého zámku.²⁴ V roce 1707 obdrželi z Nového Knína své artikule také jílovští *krejčři*,²⁵ v roce 1719 vytvořili společný cech *pekaři, mlynáři a tesaři*.²⁶ I tato zdánlivě nesourodá řemesla měla totiž mnoho společného. Pekaři odebírali od mlynářů mouku, tesaři stavěli a opravovali mlýnská kola a zařízení mlýna. Později se k nim přidružili zástupci dalších stavebních řemesel, zedníci, kameníci a pokrývači, ale i hrnčíři.²⁷ V roce 1731 měli řemeslníci v Jílovém celkem šest cechů,²⁸ kromě výše zmíněných ještě *cech tkalců, cajkářů a mezuláníků*, kteří vyráběli různé druhy látek.²⁹ V roce 1757 bylo jílovských cechů dokonce osm, protože pekaři a mlynáři se oddělili od stavebních řemesel a vytvořili samostatné cechy.³⁰ V dalších letech došlo už jen k mírným korekcím v počtu a struktuře jílovských cechů.

Jílové nebylo jediným městem okresu, kde působily před uzákoněním živnostenského řádu řemeslnické cechy. Tyto organizace se zformovaly také v Pyšelicích, které, na rozdíl od Jílového, měly soukromé majitele. S jistotou můžeme potvrdit v tomto městě cech *pekařů* a *perníkářů* a cech *krejčích* a *postřihačů*, jejichž založení v roce 1720 schválil tehdejší majitel pyšelského panství hrabě Josef

²² Pečetidlo je uloženo v SOKA Praha-západ, Cech řezníků Jílové u Prahy, neinventarizováno.

²³ SOKA Praha-západ, Cech novoševců Jílové u Prahy, neinventarizováno.

²⁴ SOKA Praha-západ, Spojený cech kovářů, kolářů, zámečníků, bednářů, truhlářů Jílové u Prahy, neinventarizováno.

²⁵ SOKA Praha-západ, Cech krejčích Jílové u Prahy, ref. ozn. 1/1/1.

²⁶ SOKA Praha-západ, AM Jílové u Prahy, inv. č. 2, radní manuál (1717–1731), fol. 72v.

²⁷ SOKA Praha-západ, Cech zedníků, tesařů a hrnčířů Jílové u Prahy, cechovní artikule, 18. století, neinventarizováno.

²⁸ SOKA Praha-západ, AM Jílové u Prahy, inv. č. 3, radní manuál (1731–1740), fol. 1r–2r.

²⁹ Z jejich činnosti se zachovalo pouze pečetidlo z roku 1725, uložené v SOKA Praha-západ, Cech cajkářů, mezuláníků a tkalců Jílové u Prahy, neinventarizováno.

³⁰ SOKA Praha-západ, AM Jílové u Prahy, inv. č. 4, radní manuál (1740–1761), fol. 363v–364r. Z pozůstalosti těchto cechů zůstaly jen ojedinělé doklady: pečetidlo pekařů z roku 1822 (SOKA Praha-západ, Cech pekařů Jílové u Prahy, neinventarizováno), manuál a pečetidlo mlynářů (SOKA Praha-západ, Cech mlynářů Jílové u Prahy, neinventarizováno).

Karel z Halleweilu. Artikule obdržely oba cechy od cechů týchž řemesel v Kouřimi. V 19. století je zde doložen také cech ševců.³¹

Ačkoli k reglementaci cechovního systému pod dohledem státu docházelo už od 18. století prostřednictvím generálních cechovních artikulů, které nahrazovaly či doplňovaly původní artikule cechů, přijetí živnostenského řádu měnilo od roku 1860 celý systém organizace řemeslníků, obchodníků a poskytovatelů služeb. Přechod od cechů ke společenstvům však neprobíhal všude stejně rychle, jak dokládají i příklady z okolních okresů. Cesta od vytvoření společenstva k úřednímu schválení stanov mohla trvat i několik let, během nichž některá živnostenská společenstva plynule pokračovala v zápisech do cechovních knih, než si pořídila knihy nové.³²

V Jílovém, stejně jako v Pyšelicích, společenstva navázala na cechy jen částečně a nejspíš i proto byly úřední knihy jílovských cechů ukončeny souběžně se založením společenstev v roce 1861.³³ Dochované písemnosti zanikajících jílovských cechů ani písemnosti nově zakládaných společenstev přitom žádnou organizační změnu nezaznamenávají. Zmínka o ustavení společenstev v Jílovém se neobjevila ani v kronice města či na jednání městské rady.³⁴ Jak lakonicky poznamenal pamětník, „stalo se tak na základě zákona živnostenského nuceně, a proto bylo to nepopulární“.³⁵

Nejstarší jílovská společenstva (1860–1883)

Po zrušení cechů k 1. květnu 1860 si jílovští řemeslníci zakládali ve shodě s živnostenským řádem živnostenská společenstva. Z několika dochovaných úředních spisů vyplývá, že se představa o jejich počtu a profesní skladbě průběžně měnila. Týden po nabytí účinnosti živnostenského řádu, dne 7. května 1860, informovala obchodní a živnostenská komora české místodržitelství o plánech živnostníků soudního okresu Jílové ohledně jejich dalšího organizování. Představitelé a členové cechů ve městě Jílové vyslovili přání nahradit sedm stávajících cechů sedmi živnostenskými společenstvy. Také živnostníci z města Pyšely a okolních obcí, ležících ve východní části jílovského okresu, kde měli vlastní cechovní tradici, se obrátili na okresní úřad s žádostí o vytvoření samostatného

³¹ Státní okresní archiv Benešov (dále SOKA Benešov), Cech pekařů, perníkárů Pyšely, neinventarizováno; TAMTÉŽ, Cech krejčích Pyšely, neinventarizováno; TAMTÉŽ, Cech novoševců Pyšely, neinventarizováno.

³² Využívání cechovních knih k zápisům společenstev praktikovala např. živnostenská společenstva v Davli a v Mníšku pod Brdy (viz SOKA Praha-západ, Cech hrnčířů Davle, kniha počtů (1815–1886), neinventarizováno; Cech krejčích, ševců, tkalců, zedníků a hrnčířů Mníšek pod Brdy, kniha počtů (1791–1891), neinventarizováno.

³³ SOKA Praha-západ, Spojený cech kovářů, kolářů, zámečníků, bednářů, truhlářů Jílové u Prahy, cechovní manuál, neinventarizováno; Cech novoševců Jílové u Prahy, cechovní manuál (1809–1861), neinventarizováno; Cech krejčích Jílové u Prahy, ref. ozn. 2/1//1, cechovní manuál (1815–1861). Do cechovního manuálu pyšelských krejčích byl dopsán ojedinělý záznam o vyučení ještě v roce 1862, SOKA Benešov, Cech krejčích Pyšely, neinventarizováno.

³⁴ SOKA Praha-západ, AM Jílové u Prahy, inv. č. 94a, kronika města Jílové (1724–1947); inv. č. 34, protokol o zasedání městské rady (1861–1864).

³⁵ Leopold ČIHÁK, *Paměti král. horního města Jílového a jeho zlatých dolů*, Praha 1898, s. 234.

společenstva. Ve výsledku se pak uvažovalo o šesti nebo sedmi živnostenských společenstvech, přičemž alespoň jedno by bylo v Pyšelích. Od srpna téhož roku se začaly připravovat stanovy a volby představitelů jednotlivých společenstev jílovského okresu. Ze zaslané korespondence vyplývá, že se nakonec přikročilo ke zřízení pěti společenstev v Jílovém – 1. mlynářů, pekařů a perníkářů, 2. zedníků, tesařů, truhlářů aj., 3. krejčích a ševců, 4. sládků, šenkýřů aj., 5. obchodníků – a jednoho společenstva pro všechny živnosti v Pyšelích. Tento stav úplně neodpovídal cechovnímu uspořádání, neboť přinejmenším krejčí a ševci měli samostatné cechy až do roku 1860. Stanovy těchto plánovaných společenstev se nedochovaly, existují jen německy psané komentáře k návrhům jednotlivých stanov, které obvykle zasílala obchodní a živnostenská komora v Praze českému místodržitelství k dalšímu vyjádření. Následně pak byly doporučené opravy textu stanov zasílány přes okresní úřad zpět společenstvům k přepracování, což probíhalo do května roku 1861.³⁶

Téměř žádné další informace z raného období společenstev se ve fondech příslušných úřadů (české místodržitelství, obchodní a živnostenská komora, okresní úřad v Jílovém, město Jílové a Pyšely) ani ve fondech společenstev v Jílovém a Pyšelích nenacházejí. Následný vývoj ale ukazuje, že ke skutečnému ustavení všech šesti společenstev zřejmě vůbec nedošlo, nebo pokud ano, byl tento stav jen krátkodobý. Důležitým vodítkem tu je pozdější přehled společenstev ve městě Jílové z roku 1883. Na podzim tohoto roku sepsala všechna jílovská společenstva na základě výzvy městského úřadu v Jílovém základní údaje o své organizaci, v nichž uvedla přidělené obce a druh živností, datum potvrzení stanov, představenstvo, datum posledních voleb, počet členů a počet pomocníků (tovaryšů).³⁷ Z odevzdaného výkazu vyplývá, že v roce 1883 v Jílovém působila čtyři společenstva, ale jen tři z nich vznikla na základě stanov z roku 1861. Pravděpodobně už v šedesátých letech došlo i k realizaci společenstva v Pyšelích, protože některá společenstva se sídlem v Jílovém východní část okresu kolem Pyšel nepokrývala. Přímý doklad o existenci pyšelského společenstva se zachoval až k roku 1882.³⁸ K nejstarším společenstvům ve městě Jílové prokazatelně patřila jen ta, která sdružovala oděvní řemesla, dále stavební řemesla spojená s řadou dalších řemesel, jako byli například kováři či truhláři a konečně potravní řemesla.³⁹ Nově vytvořené organizace byly pojmenovány spolek krejčů a obuvníků,

³⁶ Národní archiv (dále NA), České místodržitelství (dále ČM), inv. č. 4838, kt. 1922, složka Eule.

³⁷ SOKA Praha-západ, AM Jílové u Prahy, inv. č. 336, kt. 185.

³⁸ SOKA Benešov, AM Pyšely, inv. č. 48, živnostenská agenda, výuční list vydaný pyšelským společenstvem 1. prosince 1882. Živnostenské společenstvo v Pyšelích je uvedeno v rejstříku společenstev okresního úřadu v Jílovém, datum vzniku či potvrzení stanov v něm ale zaznamenáno není. SOKA Praha-západ, Okresní úřad (dále OÚ) Jílové, inv. č. 94, rejstřík živnostenských společenstev, záznam č. 8. Pisemnosti společenstva se zachovaly převážně až od roku 1910, viz SOKA Benešov, Živnostenské společenstvo Pyšely-Zaječice, neinventarizováno.

³⁹ Tři společenstva k roku 1861 zmiňuje i současník událostí L. ČIHÁK, *Paměti král. horního města Jílového*, s. 234, kniha byla ale vydána o téměř čtyřicet let později a uvádí mladší názvy společenstev.

stavitelsko-živnostenský spolek a mlynářský a pekařský spolek. O společenstvech obchodníků a hostinských živností žádné další zprávy pro tuto dobu nemáme.

Nejstarší jílovská společenstva zvolila do svého názvu termín *spolek* místo *společenstvo*. Takové pojmenování neodporovalo živnostenskému řádu, neboť i on vedle termínu *Genossenschaft* (společenstvo) použil obecnější označení *gemeinschaftlicher Verband* (spolek, společné sdružení) a *Gewerbscorporation* (živnostenská korporace). Ani pozdější novely živnostenského řádu, vydávané společně s německou i v české jazykové mutaci, variabilitu názvů společenstev neodmítaly. Použití termínu spolek pro živnostenské společenstvo nebylo v raném období těchto organizací ojedinělé, v okolí Prahy ho užívala i společenstva v Brandýse nad Labem a Čelákovících.⁴⁰ Nejednalo se tedy o spolek na bázi dobrovolného sdružení za účelem vzdělávacím, kulturním, tělovýchovným, sociálním či výrobním. Proto se ani zákon o právu spolčovacím (tzv. spolkový zákon) z roku 1867 nevztahoval „*ke společenstvům a pomocným pokladnicím živnostenským, dle zákonů živnostenských zřízených*“.⁴¹ To ovšem nevylučovalo možnost založit si mimo povinná živnostenská společenstva/spolky i dobrovolné spolky kvůli prohlubování odborných znalostí nebo pro vzájemnou podporu, spočívající na osobních kontaktech členů z několika sousedních obcí, nikoli na často formálním členství ve společenstvu. Patřily k nim různé spolky řemeslnické, hospodářské či průmyslové, které se mohly zčásti personálně překrývat s členy živnostenských společenstev příslušného regionu, organizačně se však jednalo o dvě různé instituce.⁴²

Jedno z prvních společenstev v Jílovém si založili ševci a krejčí, kteří se po zániku cechu krejčích a cechu novoševců spojili v roce 1860 do *spolku krejčů a obuvníků*, později nazývaného *oděvní spolek živnostenský* nebo také *oděvní společenstvo*. K oficiálnímu ustavení společenstva došlo 9. května 1861, kdy byly českým místodržitelstvím potvrzeny jeho stanovy.⁴³ Sdružovalo krejčí, obuvníky, tkalce, kožešníky, kloboučníky, niťáře a barvíře z jílovského okresu kromě jeho východní části.⁴⁴ Složení představenstva známe až pro léta 1880–1883, kdy stál v čele společenstva kožešník Leopold Attl, náměstkem byl obuvník Jan Brčák. Společenstvo mělo tehdy 80 členů a 18 pomocníků.⁴⁵

⁴⁰ SOKA Praha-východ, I.–III. živnostenský spolek v Brandýse nad Labem; II.–III. živnostenský spolek v Čelákovících.

⁴¹ Říšský zákoník, č. 106/1867, zákon o právu spolčovacím z 15. listopadu 1867, Vídeň 1867, s. 216–221.

⁴² Kupříkladu hospodářský spolek pro okres jílovský, hospodářský spolek Davle, hospodářsko-průmyslový spolek Brandýs nad Labem. Viz jejich fondy v SOKA Praha-západ a SOKA Praha-východ.

⁴³ SOKA Praha-západ, Archiv města Jílové u Prahy, inv. č. 336, kt. 185, výkaz oděvního společenstva v Jílovém z 9. října 1883.

⁴⁴ Vedle města Jílové sem patřily Borek, (Dolní) Břežany, Březová, Dobřejovice (tehdy Manderscheid), Hodkovice, Hostěradice, Hradištko, Cholutice, Jesenice, Jirčany, (Kamenný) Přívoz, Kostelec (u Křížků), Krhanice, (Křížkový) Újezdec, Lhota, Libeň, Libeň, Luka (pod Medníkem), Ohrobec, Okrouhlo, Oleško, Osnice, Petrov, Písnice, Pohorí, Psáry, Radějovice, Radimovice, Sázava, Sulice, Vestec, Zdiměřice, Zlatníky a Zvole.

⁴⁵ Z působnosti tohoto společenstva v letech 1860–1888 se dochovalo razítko z roku 1861 a zápisy v první části knihy učňů, kterou později převzalo živnostenské společenstvo spojených

Obdobně jako krejčí a obuvníci se v Jílovém v roce 1860 sloučili řemeslníci stavebních, kovo zpracujících, dřevozpracujících a dalších příbuzných odvětví, dříve organizovaní v jílovském cechu zedníků, tesařů a hrnčírů a ve spojeném cechu kovářů, kolářů, zámečníků, bednářů a truhlářů, a nově vytvořili *stavitelsko-živnostenský spolek*. Již 30. července 1860 zaslal okresní úřad v Jílovém předsedovi společenstva rozhodnutí o rozsahu v něm zastoupených řemeslnických oborů a jejich geografické působnosti, která se vztahovala na větší, západně ležící část jílovského okresu.⁴⁶ Stanovy společenstva schválilo 9. května 1861 české místodržitelství a členy byli řemeslníci mnoha profesí: kováři, koláři, zámečníci, truhláři, puškaři, zedníci, kominíci, sklenáři, tesaři, klempíři, hrnčíři, cihláři, hodináři, řešetáři, bednáři, sedláři, provazníci, pokrývači.⁴⁷ Vzhledem k rozmanitosti řemesel nebyl název společenstva ustálený, vedle označení stavitelsko-živnostenský spolek se objevuje také ve formě spolek zedníků, tesařů atd., spolek tesařů, truhlářů atd., živnostenský spolek zedníků, tesařů, zámečníků, kovářů, truhlářů, bednářů atd. V roce 1883 uvedl jako svůj název už jen *živnostenský spolek* v Jílovém, byť stále používal razítko stavitelsko-živnostenského spolku, a územní rozsah na celý okres Jílové. V tomto roce měl 57 členů. V čele společenstva se vystřídali Petr Vopálka, Antonín Špachta, Jan Limax a Vojtěch Váňa.⁴⁸ Schůze a valné hromady stavitelsko-živnostenského spolku se zpočátku odbyvaly nepravidelně, přibývalo jen málo nových členů, pomocníků i učňů. Hlavní náplní jednání byli neplatiči povinných poplatků a pracovní knížky pomocníků vydané bez vědomí společenstva.⁴⁹

Výrazně se už od počátku profilovala skupina stavebních řemeslníků, která usilovala o samostatné společenstvo. V roce 1865 si dokonce nechala českým místodržitelstvím schválit stanovy, podle nichž byli členy společenstva zedníci, tesaři, kameníci, pokrývači a cihláři z okresu Jílové mimo východní část v okolí Pyšel.⁵⁰ Stanovy připravili zástupci jednotlivých řemesel v čele s jílovským stavitelem Janem Limaxem a tesařským mistrem Františkem Chroustem. V roce 1872 oba dokonce

řemesel: SOkA Praha-západ, Živnostenské společenstvo spojených řemesel Jílové u Prahy, inv. č. 18, razítko s nápisem spolek krejčů, obuvníků atd. v Jílovém; inv. č. 1, kniha učňů (1860–1906).

⁴⁶ Vedle města Jílové sem patřily Borek, (Dolní) Břežany, Březová, Dobřejovice (tehdy Manderscheid), Hodkovice, Hostěradice, Hradištko, Cholutice, Jesenice, Jirčany, (Kamenný) Přívoz, Kostelec (u Křížků), Krhanice, (Křížkový) Újezdec, Lhota, Libeň, Libeř, Luka (pod Medníkem), Ohrobec, Okrouhlo, Oleško, Osnice, Petrov, Písnice, Pohoří, Psáry, Radějovice, Radimovice, Sázava, Sulice, Vestec, Zdiměřice, Zlatníky a Zvole. SOkA Praha-západ, Živnostenské společenstvo spojených řemesel Jílové u Prahy, inv. č. 2.

⁴⁷ SOkA Praha-západ, AM Jílové u Prahy, inv. č. 336, kt. 185, výkaz živnostenského spolku v Jílovém z 8. října 1883.

⁴⁸ Písemností tohoto společenstva patří k nejzachovalejším z úřední agendy prvních jílovských společenstev. Kromě razítka z roku 1861 se jedná o zápisy ve druhé části knihy učňů, pokladní knihu a drobný spisový materiál (SOkA Praha-západ, Živnostenské společenstvo spojených řemesel Jílové u Prahy, inv. č. 1–10, 14–17, 19).

⁴⁹ SOkA Praha-západ, živnostenské společenstvo spojených řemesel Jílové u Prahy, inv. č. 3, zápisy ze schůzí (1867–1873).

⁵⁰ NA, ČM, inv. č. 4838, kt. 1922, složka Eule.

nechali zhotovit korouhev, jež se jako jedna z mála jílovských korouhví dochovala dodnes.⁵¹ Na rozdíl od jiných řemesel stavitelsko-živnostenského spolku stavitelé totiž žádnou korouhev neměli.⁵² Korouhev je z jedné strany vyzdobena malovaným plátnem se symboly čtyř stavebních řemesel, plátno na druhé straně korouhve zobrazuje patrona tesařů sv. Josefa s Ježíškem a patrona zedníků sv. Rocha.⁵³ Výdaje za pořízení korouhve se splácely ze společných příjmů a z dobrovolných příspěvků od nových členů, tovaryšů a učedníků.⁵⁴ Podle dalších dokumentů se zdá pravděpodobné, že k úplnému oddělení stavebních řemesel však nedošlo a nadále tvořila jedno společenstvo s řemeslníky kovo- a dřevozpracujících oborů.

Samostatný *stavitelský spolek* v Jílovém vznikl až v roce 1880 odloučením z výše zmíněného stavitelsko-živnostenského spolku, který pak užíval zkrácený název živnostenský spolek. Členy stavitelského spolku byli zedníci, kameníci, tesaři a pokrývači ve městě Jílové a obcích Dolní Břežany, Lhota, Jirčany, Kamenice, Kamenný Přívoz, Pohoří a v lokalitě Křížka (neboli Na Křížkách) v Sulicích. Měl pouhých 10 členů, kteří si za svého představeného zvolili tesaře Josefa Tenkrátá ze Lhoty.⁵⁵

Hned po nabytí účinnosti živnostenského řádu vytvořili také někteří zástupci potravinářských řemesel, dříve organizovaní v cechu mlynářů a v cechu pekařů v Jílovém, *mlynářský a pekařský spolek*, po němž však nezůstaly žádné písemnosti. Z živnostenské agendy města Jílové lze doložit, že stanovy společenstva byly potvrzeny 14. května 1861 okresním úřadem v Jílovém a sdružovalo mlynáře, pekaře a perníkáře z jílovského okresu. V roce 1883 byli v představenstvu společenstva mlynáři z Kamenného Přívozu Josef Babánek a Vojtěch Babánek společně s jílovským pekařem Františkem Bayerem. Společenstvo mělo zřejmě jen formální charakter, protože v roce 1883 nebyl jeho představený schopen sdělit, kolik má společenstvo členů a pomocníků. Také volba představenstva se kromě prvního roku nekonala přes 20 let.⁵⁶

⁵¹ Korouhev se dnes nachází v Regionálním muzeu v Jílovém u Prahy.

⁵² V letech 1843–1844 si korouhev pořídil spojený cech kovářů, kolářů, zámečníků, bednářů a truhlářů (Reicech), který ho pravděpodobně používal i v sedmdesátých letech 19. století. Tato korouhev se ale nedochovala. SOkA Praha-západ, spojený cech kovářů, kolářů, zámečníků, bednářů a truhlářů Jílové, cechovní manuál (1762–1861), fol. 74, neinventarizováno.

⁵³ Pořízení korouhve stavebních řemesel zaznamenává pokladní kniha společenstva z let 1864–1910, SOkA Praha-západ, Živnostenské společenstvo spojených řemesel Jílové u Prahy, inv. č. 14, zápis k roku 1872 a 1876.

⁵⁴ SOkA Praha-západ, Živnostenské společenstvo spojených řemesel Jílové u Prahy, inv. č. 3, zápisy ze schůzí, 2. listopadu 1873.

⁵⁵ SOkA Praha-západ, AM Jílové u Prahy, inv. č. 336, kt. 185, nedatovaný výkaz stavitelského spolku v Jílovém (po 2. říjnu 1883). Vzhledem k velmi krátké působnosti společenstva se zachovalo jen jeho razítko (SOkA Praha-západ, Živnostenské společenstvo spojených řemesel Jílové u Prahy, inv. č. 20). Před rokem 1880 jsou stavební řemeslníci včetně Josefa Tenkrátá uvedeni v pokladní knize stavitelsko-živnostenského spolku (TAMTÉŽ, inv. č. 14).

⁵⁶ SOkA Praha-západ, AM Jílové u Prahy, kt. 185, výkaz mlynářského a pekařského spolku v Jílovém z 10. října 1883 (mylně uvedeno 10. září 1883).

Živnostenský řád z roku 1859 formuloval živnostenská společenstva velmi volně a živnostníkům umožňoval vytvářet společenstva podle jejich uvážení a vzájemné dohody. Již brzy se ale ukázalo, že v důsledku této volnosti vznikají společenstva, která nejsou schopna plnit účel, který se od nich očekával, totiž zdokonalení výroby a rozšiřování obchodu jako jednoho z předpokladů průmyslového rozvoje, ale fungují spíše na úrovni humanitních spolků. Na tento nedostatek upozornili už po pár letech od zavedení živnostenského řádu představitelé živnostenských společenstev z tehdy ještě samostatného Karlína a Libně. V roce 1864 zaslali dopis obchodní a živnostenské komoře v Praze, kde kritizovali poměry v organizaci živnostníků a upozorňovali, že „... většina stávajících živnostenských společenstev potřebám a poměrům živností a živnostníků patřičně nevyhovují, ano, pravého účelu, ku kterému vlastně zřízena byla, z velké části zcela se minou a živnostníkům pak více škodná než užitečná jsou“.⁵⁷ Největší překážku viděli ve vytváření smíšených společenstev, jejichž členové neměli po odborné stránce mnoho společného a nemohli se tudíž v rámci společenstva dále vzdělávat a vzájemně si předávat zkušenosti. Pokud tento problém vnímala odborná společenstva, o to větší musel být na venkově, kde společenstva smíšených či různých živností vznikala běžně. Jen v okolí Prahy bychom jich tehdy našli několik, kupříkladu lokální společenstva se sídly v Klecanech, Libeznicích, Dolních Počernicích, Odoleně Vodě či Zbraslavi.⁵⁸ Nejstarší jílovská společenstva, která po svém nuceném vzniku vyvíjela minimální činnost, tento stav jen potvrzují.

Situaci v malovýrobě zhoršila hospodářská krize v roce 1873, kdy došlo obecně k propadu výroby a mimo jiné též k devalvaci kvality zboží. Ta byla přičítána příliš volnému podnikání a nedostatečnému odbornému výcviku učňů a tovaryšů, kteří často opouštěli řemeslnické dílny a přecházeli do továren, případně bez valných odborných zkušeností zakládali živnosti. Od konce sedmdesátých let proto sami řemeslníci apelovali na zdokonalení společenstev a zavedení průkazu způsobilosti k výkonu některých živností. Příznivé podmínky pro zpřísnění živnostenského řádu nastaly o několik let později, když vládu liberální levice nahradila konzervativní Taaffeho vláda.⁵⁹

Slučování živnostníků do velkých společenstev (1883–1888)

Skutečné základy živnostenským společenstvům položila novela živnostenského řádu vydaná 15. března 1883, která jim stanovovala nové úkoly. Společenstva měla sdružovat živnostníky, kteří provozují stejné nebo příbuzné živnosti v jedné

⁵⁷ Státní oblastní archiv v Praze (dále SOA Praha), Obchodní a živnostenská komora v Praze (dále OŽK), inv. č. 1197, kt. 65, dopis živnostníků ze dne 16. srpna 1864.

⁵⁸ NA, ČM, inv. č. 4838, kt. 1924, Karolinenthal; kt. 1925, Königsaal.

⁵⁹ J. GRUBER, *O vývoji živnostenského zákonodárství*, s. 24–27. K proměnám politicko-ekonomických trendů v této době blíže O. URBAN, *Kapitalismus a česká společnost*, s. 63–84. Kromě zpřísnění odborné přípravy zazněl také požadavek na vytvoření speciálních obchodních a živnostenských komor či přijetí živnostenského zákona pro malé živnostníky, viz *Promemoria odboru zvoleného ve shromáždění 1435 živnostníků odbyvaného dne 23. listopadu 1879 v sále brněnských Lužánek k hájení živnostenských zájmů*, Brno 1880.

obci nebo oblasti. Pokud někde takové společenstvo nebylo, mělo být zřízeno živnostenským úřadem na návrh obchodní a živnostenské komory. Jejich členem se měl stát každý živnostník, pokud jeho živnost nebyla provozována továrním způsobem. Společenstvo mělo upravovat vztahy mezi živnostníky a jejich pomocníky, starat se o učedníky, zakládat, podporovat a dohlížet na odborné školy a učňovské dílny, starat se o nemocné pomocníky zřizováním nemocenských pokladen, pečovat o nemocné učedníky a podávat úřadům výroční zprávu pro sestavení živnostenské statistiky. Kromě toho mělo udržovat pospolitost mezi členy a podporovat je kupříkladu zřizováním záložen, skladů surovin, tržnic apod. Naopak společenstva nikomu nemohla bránit v provozování živnosti, pokud nebylo v rozporu s živnostenským zákonem.

V čele společenstva stálo představenstvo tvořené starostou, jeho náměstkem a výborem, volené většinou na tři roky, dále se ustavoval rozhodčí výbor k vyřizování rozepří a orgány nemocenské pokladny. Plnoprávní členové tvořili společenskou hromadu, již byla vyhrazena všechna důležitější usnesení. Všichni členové měli hlasovací právo, pokud nebyli odsouzeni, v konkurzu, duševně chorí či jim nebyla živnost odňata úřadem. Pomocníci (tovaryši), kteří byli jen příslušníky společenstva, nikoli členy, se scházeli na pomocnické hromadě a volili si svého předsedu a výbor. V souladu s novelou živnostenského řádu měla společenstva sestavit nové stanovy, které musely obsahovat práva a povinnosti členů, záležitosti vyhrazené jednotlivým orgánům společenstva, předpisy ohledně vybírání příspěvků, správy majetku společenstva a ukládání pořádkových pokut. Povinnou součástí stanov byly stanovy pro rozhodčí výbor, stanovy pomocnické hromady a stanovy nemocenské pokladny.⁶⁰

Tato novela neznamenal jen prosté přepracování stanov, ale přenášela na společenstva řadu nových povinností (kupříkladu § 119 původního živnostenského řádu o shromáždění společenstva v rozsahu jednoho odstavce se nyní rozšířil o další dvě strany předpisů ohledně působnosti a představenstva společenské hromady). Dosavadní společenstva stála před rozhodnutím, zda jsou schopna plnit v aktuálním složení nová nařízení živnostenského řádu. Průběh debat o dalším osudu jílovských společenstev máme výjimečně dobře dokumentován díky mimořádně zachované korespondenci města Jílové.

Dne 26. září 1883 obeslalo okresní hejtmanství v Karlíně městské a obecní úřady ve svém obvodu s požadavkem, aby vypracovaly seznam všech společenstev, která se u nich nachází. Nestačil jen prostý seznam, ale úřad měl vyplnit sídlo a jméno společenstva, jmenovitý výčet přičleněných obcí, přehled živností, datum potvrzení stanov a údaje o představeném a výboru. Zároveň bylo potřeba uvést, k jakým společenstvům v jiných obcích náleží jejich živnostníci, případně jací živnostníci nepatří k žádným společenstvům. Karlínské hejtmanství nejednalo z vlastní iniciativy, ale plnilo nařízení místodržitelství, které se dožadovalo brzké odpovědi. Termín byl proto velmi krátký, městské a obecní úřady měly pouhých osm dní na odeslání požadovaného soupisu. Hejtman byl pověřen následně „s prací

⁶⁰ Říšský zákoník, č. 39/1883, s. 113–142.

namáhavou zřídit nová společenstva nebo přizpůsobiti stará společenstva novým poměrům“.⁶¹

Mezi dotázanými byl také městský úřad v Jílovém, který se vzápětí obrátil na vedení všech čtyř jílovských společenstev s výzvou k dodání požadovaných údajů, což bylo obratem splněno. Byť se jedná jen o základní přehled, známe díky němu počátky těchto společenstev i jejich aktuální poměry.⁶² Nové požadavky státu a stávající provizorium komplikovaly situaci společenstev nejen s ohledem na nutnost vypracování nových stanov, vyrovnání se s novými úkoly a možnou transformací, ale i v rámci běžného chodu a fungování společenstev. Tuto skutečnost ilustruje případ živnostenského spolku v Jílovém, kde se 25. listopadu 1883 konala volba představenstva. Okresní hejtmanství v Karlíně tuto volbu neschválilo, protože byla provedena podle starých stanov, vycházejících z původní verze živnostenského řádu před novelizací. Protože však společenstvo zatím žádné nové stanovy nemělo, řídilo se pochopitelně starými stanovami. Ve vedení spolku tak muselo zůstat dosavadní představenstvo, protože až do vypracování nových stanov nebylo možné volby provádět.⁶³

Několik dalších měsíců nemáme o průběhu prací na stanovách a rozhodování o budoucnosti jednotlivých společenstev v Jílovém žádné informace. Až v květnu 1884 obeslalo okresní hejtmanství purkmistrovský úřad v Jílovém s termínem společné schůze, již se měli vedle představenstva společenstev zúčastnit také zástupci městských a obecních úřadů jílovského okresu. Všichni s sebou měli přinést stávající stanovy a další právní dokumenty svých společenstev. Na základě jednání s živnostníky navrhla obchodní a živnostenská komora v Praze zřízení tří společenstev v Jílovém – společenstva potravních a výčepních živností, společenstva ostatních řemesel a společenstva obchodních živností. Tento návrh znamenal zásadní přeměnu většiny společenstev. Kromě potravních řemesel, která se dosud sdružovala v mlynářském a pekařském spolku, se měla zbylá tři společenstva (oděvní, živnostenský a stavební spolek) sloučit v jednu zcela novou organizaci a souběžně mělo nově vzniknout společenstvo pro obchodníky, kteří v Jílovém dosud organizováni nebyli. Definitivní ustavení nových společenstev bylo plánováno na 23. července 1884 v jílovské restauraci Na Šmelcovně, kam byla svolána valná hromada všech jílovských živnostníků.⁶⁴

Konečnému zřízení společenstev v souladu s novelou živnostenského zákona, byť s ročním zpožděním, však zamezily nečekané okolnosti. Jeseničtí živnostníci se náhle rozhodli, že nechťejí být součástí jílovských živnostenských organizací a požadovali své vlastní společenstvo, zahrnující živnostníky z Jesenice a přilehlých

⁶¹ SOKA Praha-západ, AM Jílové u Prahy, inv. č. 336, kt. 185, dopis okresního hejtmanství v Karlíně z 26. září 1883.

⁶² TAMTÉŽ, dopis purkmistrovského úřadu v Jílovém z 2. října 1883.

⁶³ TAMTÉŽ, inv. č. 336, kt. 185, dopis okresního hejtmanství v Karlíně purkmistrovi v Jílovém ze 7. prosince 1883.

⁶⁴ TAMTÉŽ, inv. č. 336, kt. 185, dopis okresního hejtmanství v Karlíně purkmistrovskému úřadu v Jílovém ze 4. května 1884.

obcí Dolní Břežany, Jirčany, Psáry, Zlatníky, Vestec, Cholupice, Osnice, Dobřejšovice a Písnice. Šlo o obce severně od Jílového, které se dnes nachází na jihovýchodní hranici Prahy, kde se stýkají okresy Praha-západ, Praha-východ a hlavní město Praha. Než však došlo k úřednímu schválení nového společenstva v Jesenici, začaly se ozývat protestní hlasy z vlastních řad. Najednou jeseničtí živnostníci prohlašovali, že se na schůzi vyjádřili pro jesenické společenstvo ukvapeně, bez dřívější porady a promyšlení věci, a vlastně se jen přidali k ostatním. Veškerou aktivitu svalovali na hostinské z Jesenice, kteří prý chtěli prosadit samostatné společenstvo z čistě zištných důvodů, aby měli prospěch z občasných schůzí společenstva ve své hospodě. Po zhodnocení všech důsledků v klidu domova řada z nich svůj postoj přehodnotila a postavila se proti samostatnému společenstvu v Jesenici. Navíc se ukázalo, že mnoho jesenických živnostníků na schůzi vůbec nebylo ani nedelegovalo svého zástupce, protože netušilo, že se bude jednat o tak zásadní věci. Všichni odpůrci nového společenstva z Jesenice a okolí sepsali protestní prohlášení, které stvrdili svým podpisem na podpisovém archu a zaslali českému místodržitelství. Ve své argumentaci se odkazovali na novelu živnostenského řádu, která preferuje sdružování příbuzných řemesel, což by v případě jednoho společenstva pro všechny jesenické a okolní živnostníky bylo v rozporu s duchem zákona. Dále upozorňovali, že teritoriální zmenšování by vzhledem k malému počtu a chudobě živnostníků jílovského okresu bylo spíš na újmu jílovských i jesenických společenstev, jež by stěží mohla plnit zákonem požadované úkoly, především v oblasti vzdělávání učedníků, zaopatření nemocných tovaryšů a zprostředkování práce pro ně. Jílovští živnostníci se zase obávali, že se v případě založení společenstva v Jesenici zmenší počet členů jílovských společenstev a ta se pak budou muset spojit do jedné společné organizace. V Jílovém se navíc uvažovalo o zřízení pokračovací průmyslové školy, její realizaci by mohl úbytek živnostníků ohrozit.⁶⁵

Od 1. října 1884 dochází ke změně v uspořádání politické správy, během níž byl soudní okres Jílové vyňat z okresního hejtmanství v Karlíně a přičleněn k nově založenému politickému okresu Královské Vinohrady.⁶⁶ Nové okresní hejtmanství se od tohoto data ujímá komunikace s jílovským městským úřadem v záležitosti zřízení nových společenstev.

Dne 28. února 1885 si jílovský purkmistr Vojtěch Koliha písemně posteskl okresnímu hejtmanovi na Královských Vinohradech, že se stále nic neděje ohledně zřízení nových společenstev, zatímco „již téměř všude, vyjma Jílové, zřízena jsou“. Zdůraznil, že v tomto městě „nová společenstva nejsou, stará dle zákona pozůstávají a činnost jich zastavena byla, aniž ani správy své obnoviti nemohly a takto žijí zdejší živnostníci jakoby mimo zákon“. Pro purkmistra Koliha byla tato záležitost prioritní nejen kvůli svěřenému úřednímu dohledu nad společenstvy, ale i z osobních

⁶⁵ TAMTÉŽ, inv. č. 336, kt. 185, žádost zasláná českému místodržitelství 30. července 1884 (mylně datována 30. června 1884, což neodpovídá obsahu zprávy).

⁶⁶ Říšský zákoník, č. 119/1884, nařízení ministerstva vnitra ze dne 15. července 1884, Vídeň 1884, s. 381.

důvodů, neboť sám jako živnostník zastupoval jílovské obchodníky. Z dopisu plyne, že i otázka založení společenstva v Jesenici zůstala stále otevřená.⁶⁷ Přesto trvalo další tři roky, než celá záležitost dospěla do zdárného konce. Zda byla příčinou prodlevy neschopnost živnostníků vzájemně se dohodnout, nebo svou roli sehrála liknavost úřadů, dokumenty neupřesňují.

Vývoj událostí naznačuje, že společenstvo v Jesenici bylo i přes dřívější protesty části živnostníků ustaveno. V důsledku to znamenalo, že se zmenšil obvod jílovských společenstev. Nezahrnoval okolí Jesenice ani okolí Pyšel. Nynější obvod jílovských společenstev byl stanoven takto: Jílové u Prahy, Dolní Břežany, Hostěradice (dnes součást Kamenného Přívozu), Hradištko, Kamenný Přívoz, Krhanice, Křížkový Újezdec, Libeň (dnes součást Libře), Libeň, Okrouhlo, Petrov, Sulice a Zvole.

Finální přípravy započaly na sklonku roku 1887, kdy byli živnostníci vyzváni, aby se sešli v Jílovém a zvolili si komitét pro vypracování stanov. Jílovský purkmistr z pověření okresního hejtmanství obeslal i okolní obce, které spadaly do obvodu nových jílovských společenstev, aby oslovily všechny své živnostníky a vybídly je k účasti na shromáždění.⁶⁸ Začátkem ledna 1888 přípravný výbor nových společenstev vypracoval návrhy svých stanov a jílovský purkmistr tak mohl 18. ledna oznámit okresnímu hejtmanovi na Královských Vinohradech, že stanovy společenstev jsou hotovy, a požádal o souhlas k svolání valných hromad.⁶⁹ Po souhlasu uděleném 24. ledna vydal jílovský purkmistr 18. února vyhlášku, již na základě zmocnění okresního hejtmanství svolával valnou hromadu živnostenských společenstev do jílovské hospody Na Šmelcovně. Dne 14. března 1888 se mělo sejít společenstvo obchodníků, o den později společenstvo hostinských, šenkýřů a potravních živností a konečně 16. března společenstvo všech ostatních živností.⁷⁰ Okresní hejtman k tomu zaslal 7. března ještě dodatečné oznámení, kterým stanovil, že tyto valné hromady budou zároveň považovány za ustavující a musí být proto nejprve zvoleno vedení společenstva. Podle těchto instrukcí tedy purkmistr Vojtěch Koliha zahájil valnou hromadu každého ze tří společenstev, přečetl nařízení okresního hejtmana, řídil volby, které probíhaly prostřednictvím hlasovacích lístků, a poté předal řízení schůze zvolenému starostovi. Valná hromada přijala stanovy, které ještě podléhaly schválení místodržitelství. Společenstva zahájila svou činnost s okamžitou platností a po potvrzení zvolených starostů okresním hejtmanstvím převzala úřední agendu a jmění od dřívějších, již zrušených společenstev.⁷¹

⁶⁷ SOKA Praha-západ, AM Jílové u Prahy, inv. č. 336, kt. 185, dopis jílovského purkmistra okresnímu hejtmanství na Královských Vinohradech z 28. února 1885.

⁶⁸ Např. oznámení purkmistrovského úřadu v Jílovém zasláné obecnímu úřadu v Libři-Libni nebo v Dolních Břežanech 21. listopadu 1887 ohledně volby komitétu společenstva hostinských a potravních živností 5. prosince 1888 (TAMTÉŽ, inv. č. 336, kt. 185).

⁶⁹ TAMTÉŽ, inv. č. 336, kt. 185, dopis purkmistra okresnímu hejtmanovi z 18. ledna 1888.

⁷⁰ TAMTÉŽ, inv. č. 336, kt. 185, vyhláška z 18. února 1888. Obeslány byly i obecní úřady okolních obcí, jejichž živnostníci přináleželi k novým společenstvům. Přímý doklad o hejtmanově souhlasu k zřízení společenstev se v AM Jílové u Prahy nedochoval, zmíněn je ale v jiném dokumentu ze 7. března 1888.

⁷¹ TAMTÉŽ, inv. č. 336, kt. 185, dodatek k výnosu okresního hejtmanství zasláný jílovskému purkmistru 7. března 1888.

Společenstva založená v Jílovém roku 1861 tak definitivně zanikla. Tři z nich – oděvní spolek, živnostenský spolek a stavitelský spolek – se 16. března 1888 spojila do jedné organizace, nazvané *živnostenské společenstvo spojených řemesel v Jílovém*. Toho dne proběhla volba představenstva a byly přijaty stanovy. Předsedou nového společenstva byl valnou hromadou zvolen dosavadní představený oděvního spolku Leopold Attl, místopředsedou dosavadní představený stavitelského spolku Antonín Tenkrát.⁷² Na přelomu 19. a 20. století společenstvo používalo též zkrácený název *živnostenské společenstvo řemeslníků*.⁷³

Teritoriální působnost společenstva se podle stanov vztahovala na tyto lokality: Jílové u Prahy, Dolní Břežany, Hostěradice (dnes součást Kamenného Přívozu), Hradištko, Kamenný Přívoz, Krhanice, Křížkový Újezdec, Libeň (dnes součást Libře), Libeň, Okrouhlo, Petrov, Sulice a Zvole. Specializace řemeslníků se ještě více rozšířila. Ke společenstvu byli povinni přistoupit řemeslníci těchto profesí: natěrači, lakýrníci, knihaři, štětkáři, soustružníci, bednáři, holiči, sklenáři, zlatníci, hrnčíři, rukavičkáři, kloboučníci, hřebenáři, krejčí, košíkáři, kožešníci, kotláři, voskaři, hodináři, pozlacovači, koláři, kováři, pokrývači, jircháři, malíři pokojů, zedníci, tesaři, cihláři, tkalci, barvíři, postřiháči, provazníci, soukeníci, platnéři, prýmkáři, koželuzi, zámečníci, obuvníci, sítáři (tj. řešetáři), klempíři, čalouníci, sedláři a truhláři.⁷⁴

Poslední z raných společenstev Jílového – mlynářský a pekařský spolek – se rozšířil o dosud neorganizované zástupce hostinských živností a přijal název *společenstvo sládků, mlynářů, hostinských, řezníků a pekařů v Jílovém*. Hostinské živnosti na rozdíl od zbylých potravních živností patřily k živnostem koncesovaným, jejichž provozování vyžadovalo zvláštní úřední povolení, tzv. koncesi. Vzhledem k poskytovaným službám byla pohostinství věnována od roku 1883 samostatná kapitola v živnostenském řádu, která hostinským přiznávala právo přechovávat cizince, podávat pokrmy, provozovat výčep piva, vína a lihovin, prodávat kávu, čaj, čokoládu a další teplé nápoje a občerstvení a také obnášela povolení ke hrám. Při propůjčení koncese se přihlíželo k bezúhonnosti žadatele, k potřebě obyvatelstva, způsobilosti místnosti určené k provozování živnosti a rovněž ke stanovisku obce, případně policejního úřadu.⁷⁵ Stanovy společenstva přijaté valnou hromadou 15. března 1888 popisovaly územní rozsah obdobně jako u živnostenského společenstva spojených řemesel.⁷⁶ Předsedou byl zvolen sládek z Hradištka Jan Hrbek, náměstkem řezník z Jílového Roman Tintěra.⁷⁷ V roce 1892 se předsedou stal mlynář z Kamenného Přívozu Prokop Mašek, místopředsedou jílovský pekař

⁷² TAMTÉŽ, inv. č. 336, kt. 185, zpráva živnostenského společenstva spojených řemesel v Jílovém s výsledkem voleb.

⁷³ Viz korespondence s otiskem razítka, in: SOA Praha, OŽK, inv. č. 1469, kt. 337; SOkA Praha-západ, AM Jílové u Prahy, inv. č. 336, kt. 185 a Společenstvo smíšených živností Davle, inv. č. 4.

⁷⁴ SOkA Praha-západ, AM Jílové u Prahy, inv. č. 336, kt. 185, stanovy živnostenského společenstva spojených řemesel v Jílovém ze 17. ledna 1888.

⁷⁵ Říšský zákoník, č. 39/1883, s. 118–119.

⁷⁶ SOkA Praha-západ, AM Jílové u Prahy, inv. č. 336, kt. 185, stanovy společenstva sládků, mlynářů, hostinských, řezníků a pekařů v Jílovém.

⁷⁷ TAMTÉŽ, inv. č. 336, kt. 185, protokol o valné schůzi živnostenského společenstva živností potravních z 22. března 1888.

Alexandr Bayer, oba byli opětovně zvoleni i v roce 1904. Tehdy společenstvo užívalo název *živnostenské společenstvo potravinářů v Jílovém*.⁷⁸

Zcela novým společenstvem v jílovském okrese, které nenavázalo na žádného předchůdce, se v roce 1888 stalo *živnostenské společenstvo obchodníků v Jílovém*. Teritoriální působnost společenstva se vztahovala na tyto lokality: Jílové u Prahy, Křížkový Újezdec, Dolní Břežany, Libeň s Libní, Okrouhlo, Petrov, Kamenný Přívoz, Sulice a Zvole. Stanovy byly přijaté valnou hromadou 14. března 1888 a obsahovaly téměř stejné teritoriální vymezení jako ostatní jílovská společenstva (chybí Hradištko, Hostěradice a Krhanice na jihu okresu). Upřesňovaly také podmínky složení výuční zkoušky, mezi něž náležela znalost různých druhů zboží, rozbor cen a uchovávání zboží.⁷⁹ Členy společenstva byli též hokynáři a obchodníci s drůbeží. Název společenstva se záhy zjednodušil na *společenstvo obchodníků v Jílovém*, jak je uvedeno i na otiscích razítka. Nedlouho po založení, v roce 1892, mělo společenstvo 66 členů, v roce 1903 čítalo už 85 členů. V čele společenstva se v počátečním období vystřídali Vojtěch Koliha (od roku 1888), Lambert Škvor (od roku 1897), František Koliha (od roku 1907).⁸⁰

Už po pár letech došlo k další zákonné úpravě v oblasti výuky učňů a živnostenských společenstev. Novela živnostenského řádu z 23. února 1897 upřesňovala pravidla pro přijímání učedníků, povinnosti učedníků a tzv. učebných pánů, jak se tehdy nazývali živnostníci vyučující řemeslu učně, a vyjmenovávala důvody k odnětí práva mít učedníky a pomocníky. Dále podporovala zakládání jednot, které sdružovaly několik společenstev z jednoho územního celku.⁸¹ Jejich působnost v rámci okresu upravovalo nařízení ministra obchodu a ministra vnitra z téhož roku.⁸² Výnosem českého místodržitelství z 6. ledna 1911 bylo veškerým společenstvům soudního okresu Jílové s výjimkou obchodníků nařízeno, aby se povinně spojili v okresní jednotu živnostenských společenstev, proti čemuž se zdejší živnostníci bouřili.⁸³ Jednota se původně vztahovala na celý tehdejší politický okres Královské Vinohrady, za první republiky, když vznikl politický okres Jílové, přesídlila do Jílového.⁸⁴ Od roku 1899 měli dohlížet na činnost živnostenských společenstev a podporovat jejich zájmy nově ustanoveni instruktoři, kteří byli podřízeni ministerstvu obchodu a spolupracovali s živnostenskými úřady.⁸⁵

⁷⁸ TAMTÉŽ, inv. č. 336, kt. 185, výsledek voleb z 27. dubna 1892 (druhá strana pozvánky na valnou hromadu); sdělení společenstva ohledně poplatků za přípověď z 26. července 1904.

⁷⁹ TAMTÉŽ, inv. č. 336, kt. 185, stanovy společenstva obchodníků v Jílovém.

⁸⁰ SOKA Praha-západ, Obchodní grémium Jílové u Prahy, inv. č. 1, zápisy ze schůzí (1888–1923), passim.

⁸¹ Říšský zákoník, č. 63/1897, jímž se mění a doplňuje živnostenský řád, s. 375–379.

⁸² Říšský zákoník, č. 83/1897, o pokladnách a okresních jednotách pro všechna společenstva v rámci okresu, s. 426–427.

⁸³ SOKA Praha-západ, Společenstvo hostinských a výčepníků pro soudní okres Jílové, inv. č. 1, zápisy ze schůzí (1909–1934), s. 16.

⁸⁴ SOKA Praha-západ, Okresní jednotu živnostenských společenstev Jílové u Prahy (dále OJ) Jílové u Prahy, inv. č. 4, peněžní deník (1914–1942), vedený do roku 1921 okresní jednotou na Královských Vinohradech.

⁸⁵ Říšský zákoník, č. 98/1899, nařízení ministra obchodu vydané ve shodě s ministrem vnitra

Reorganizace společenstev po roce 1907

Dne 5. února 1907 byla přijata další novela živnostenského řádu, která přinesla závažné úpravy živnostenského podnikání. Rozšířila počet řemeslných živností na 54 a zavedla vázané obchodní živnosti. Významná část novely je věnována učňovským záležitostem, v nichž dochází k zpřísnění administrativy. Smlouva o učení mezi učeďníkem a tzv. učebním pánem musela být uzavřena písemně a měla obsahovat zákonem stanovené údaje. Jeden stejnopis se předával představenstvu společenstva, které nechalo pořídít záznam do příslušných knih. Po ukončení odborné výuky v délce 2–4 let společenstva vydávala učeďníkům výuční list, v případě řemeslných živností tovaryšský list, jehož nabytí bylo podmíněno složením tovaryšské zkoušky. Upřesňuje se způsob zakládání společenstev a jejich funkce, preferují se společenstva vytvářená na základě odbornosti, nikoli podle principu teritoriality. Podrobná ustanovení se věnují působnosti společenstevních hromad a pomocnických hromad, nemocenským a podpůrným pokladnám či přestupkům proti živnostenskému řádu.⁸⁶

Tato novela živnostenského řádu vedla k nové reorganizaci živnostenských společenstev v okrese Jílové. Ustoupilo se od mohutných společenstev, která spojovala živnostníky mnoha oborů z celého okresu. Pokud se jevila po předchozí novele živnostenského řádu v roce 1883 malá společenstva jako nefunkční a neschopná plnit povinnosti dané zákonem, časem se ukázalo, že velké společenstvo je nepružné. Členy společenstva navzájem nespojovaly odborné ani teritoriální vazby, pro velkou vzdálenost do Jílového se mnozí neúčastnili schůzí, zajistit odborné vzdělávání nebo výhodný nákup surovin bylo pro různě zaměřené živnostníky takřka nemožné. Jílovská společenstva vzniklá v roce 1888 se proto transformovala do menších společenstev, z nichž postupně odcházeli živnostníci do nově založených odborných společenstev. Do konce Rakouska-Uherska se v jílovském okrese vyprofilovaly dva typy společenstev – jednak společenstva odborná s celookresní působností, jednak společenstva smíšená s menším územním záběrem. V těch zůstávali živnostníci, kterých nebylo tolik, aby si zřídili v okrese vlastní odborné společenstvo, nebo žili v okrajových oblastech okresu, kde měli blíže k lokálnímu smíšenému společenstvu. Tento trend se uplatnil i v jiných regionech. Odborná společenstva působila především v okresních městech, smíšená společenstva převažovala na venkově. Obdobný model můžeme vidět například v sousedním soudním okrese Zbraslav, kde existovala na konci 19. století dvě odborná společenstva a pět lokálních společenstev smíšených živností.⁸⁷

31. května 1899, jímž se zřizují instruktoři pro živnostenská společenstva, Vídeň 1899, s. 181–182. K jejich činnosti podrobně Josef M. Arnulf FUCHS, *Dnešní stav živnostenských společenstev v Rakousku a inspektoři společenstev*, Praha 1904.

⁸⁶ Říšský zákoník, zákon č. 26/1907, jímž se mění a doplňuje živnostenský řád, Vídeň 1907, s. 219–260.

⁸⁷ Ve Zbraslavi působilo společenstvo hostinských a výčepníků, v Mníšku pod Brdy společenstvo obchodních živností. Smíšená/různá společenstva se vytvořila ve Štěchovicích, Davli, Mníšku pod Brdy, Modřanech a Zbraslavi. František HANSL (red.), *Smíchovsko a Zbraslavsko. Na oslavu panovnického jubilea 1898*, Smíchov 1899, s. 610–611. Na počátku 20. století

Ve městě Jílové se změna v organizaci projevila u obou velkých společenstev – smíšených živností a potravních živností. První z nich, živnostenské společenstvo spojených řemesel v Jílovém, se po schválení stanov 20. května 1908 změnilo ve *společenstvo různých živností v Jílovém* s obdobným územním záběrem.⁸⁸ Jako právní nástupce převzalo písemnosti živnostenského společenstva spojených řemesel a v jeho úředních knihách plynule pokračovalo.⁸⁹ Zpočátku k společenstvu různých živností přínáleželi všichni živnostníci vyjma obchodníky s dřívím, piláře a dřevařské průmyslové závody, stavitele, komíníky, knihtiskaře, výrobce sodovky a písmolijce.⁹⁰ Dále k nim nepatřili obchodníci a zástupci potravinářských řemesel, protože ti měli v jílovském okrese svá vlastní společenstva. Souběžně vznikla (či spíše byla reorganizována) v jílovském okrese další dvě smíšená společenstva – *společenstvo živnostníků a obchodníků v Jesenici* a *živnostenské společenstvo v Pyšelicích*, později přejmenované na společenstvo různých živností v Pyšelicích.⁹¹ Toto město sice žádalo na jaře roku 1907 o převedení k benešovskému okresu, k realizaci záměru ale nedošlo a Pyšely zůstaly součástí jílovského okresu po téměř celou dobu existence společenstev.⁹²

Řady dříve velkého živnostenského společenstva spojených řemesel, nyní společenstva různých živností v Jílovém, opouštěli postupně někteří řemeslníci z města Jílové a okolí, kteří se rozhodli vytvořit spolu se stejně profesně zaměřenými řemeslníky z oblasti Jesenice a Pyšel vlastní specializované organizace s působností na celý okres Jílové. Dne 25. března 1910 obdrželo od českého místodržitelství schválené stanov *společenstvo kovářů a podkovářů v Jílovém*,⁹³ o něm ale jinak skoro nic nevíme, v roce 1913 získali potvrzení svých stanov krejčí, následujícího roku vystoupili ze společenstva různých živností v Jílovém také truhláři.

přibyla smíšená společenstva ještě v Radotíně a Řevnicích, kdežto ve Zbraslavi společenstvo obchodních a potravních živností. SOKA Praha-západ, OÚ Smíchov, inv. č. 15, rejstřík společenstev, s. 10–22.

⁸⁸ Jílové, Křížkový Újezdec, Hostěradice, Dolní Břežany, Hradištko, Krhanice, Libeň (dnes část Libře), Okrouhlo, Petrov, Kamenný Přívoz, Sulice a Zvole, viz SOKA Praha-západ, OÚ Jílové, inv. č. 94, rejstřík živnostenských společenstev, záznam č. 10.

⁸⁹ SOKA Praha-západ, Živnostenské společenstvo spojených řemesel Jílové u Prahy, inv. č. 14, pokladní kniha, do níž se v letech 1897–1910 zapisovaly učňovské smlouvy; Společenstvo různých živností Jílové u Prahy, inv. č. 1, kniha pomocníků (1904–1942).

⁹⁰ SOKA Praha-západ, OÚ Jílové, inv. č. 94, rejstřík živnostenských společenstev, záznam č. 10.

⁹¹ Obě společenstva jsou uvedena v oficiálním soupise *Česká společenstva živnostenská v království Českém 1909*, Praha 1910, s. 149, podle něhož měla potvrzené stanov v roce 1908. Jediná dochovaná kniha společenstva živnostníků a obchodníků v Jesenici (kniha učňů) je dnes uložena v SOKA Praha-západ, Společenstvo různých živností Jílové u Prahy, inv. č. 2. Torzo písemností společenstva v Pyšelicích je uloženo v SOKA Benešov, Živnostenské společenstvo Pyšely-Zaječice.

⁹² SOKA Benešov, AM Pyšely, inv. č. 8, zápisy ze schůzí městského zastupitelstva (1899–1911), s. 54–55.

⁹³ SOKA Praha-západ, OÚ Jílové, inv. č. 94, rejstřík živnostenských společenstev, záznam č. 6. Podle úřední publikace *Česká společenstva živnostenská*, s. 148, bylo společenstvo založeno už v roce 1909. Dokladem dalšího trvání společenstva kovářů a podkovářů je záznam v oficiálním soupise společenstev, který podle stavu v roce 1930 publikoval Vladimír KRAJČA, *Živnostenská společenstva a jednoty společenstevní v Republice československé*, Praha 1931, s. 69.

K založení *společenstva krejčích v Jílovém* došlo 19. června 1913, kdy byly výnosem českého místodržitelství schváleny jeho stanovy.⁹⁴ Ustavující valná hromada se sešla 16. února 1914 v jílovském hostinci Na Šmelcovně za účasti komisaře okresního hejtmanství na Královských Vinohradech K. Springera a zvolila své představenstvo. Starostou společenstva se stal Jaroslav Maršál z Jílového, místostarostou Josef Vykoukal z Pyšel.⁹⁵

Zpočátku převzali roli aktivnějších členů společenstva krejčí z Pyšel a okolí, i když bylo oficiální sídlo společenstva v Jílovém. Schůze se proto střídavě konaly v Pyšelích a na dalších místech okresu (v Kostelci u Křížků, Velkých Popovicích). Pyšelská část společenstva zabrala úřední knihy, zápisy ze schůzí podepisoval místopředseda, který pocházel z Pyšel. Po stížnosti jílovských krejčích, adresované okresní jednotě živnostenských společenstev na Královských Vinohradech, se v dubnu 1915 vrátily knihy do Jílového, kde se pak odbývaly všechny další schůze a většina valných hrad. Brzy po založení společenstva museli jeho členové v důsledku vypuknutí první světové války plnit vojenské dodávky a přispívat na válečnou půjčku. Někteří narukovali na frontu, kde část z nich padla nebo se vrátila invalidní. Společenstvo se snažilo vypomoci vdovám a válečným invalidům ze svých řad alespoň drobným finančním obnosem. Během války došlo také ke změně vedení a novým starostou společenstva byl v roce 1917 zvolen František Chadima.⁹⁶

Samostatné *společenstvo truhlářů v Jílovém* vzniklo v roce 1914. Zpočátku se jmenovalo odborové okresní společenstvo truhlářů v Jílovém, za první republiky se název zjednodušil na společenstvo truhlářů v Jílovém. Ustavující valná hromada se konala 16. února 1914 Na Šmelcovně a stejně jako na první valné hromadě krejčích byl přítomen komisař K. Springer jako zástupce okresního hejtmanství na Královských Vinohradech. Starostou společenstva byl zvolen Antonín Mrázek z Jílového, místostarostou Antonín Živný z Brunšova. Ve válečných a poválečných letech 1916–1919 se společenstvo kvůli nedostatku pracujících truhlářů nescházelo na valných hromadách ani schůzích výboru.⁹⁷

Nutnost změny v uspořádání společenstev jílovského okresu se projevila i v potravinářských oborech. Z původního živnostenského společenstva potravinářů se proto v roce 1909 oddělili živnostníci podnikající v pohostinství a vytvořili si samostatné *společenstvo hostinských a výčepníků pro soudní okres Jílové*. Stanovy společenstva ani úřední schválení se nedochovaly, zápisy ze schůzí společenstva uvádějí, že se 4. října 1909 konala v Jílovém ustavující valná hromada, která byla svolána výměrem okresního hejtmanství na Královských Vinohradech ze 14. září 1909. Ustavující valné hromady se zúčastnil opět zástupce živnostenského úřadu K. Springer a byli zde zvoleni první představitelé společenstva – předseda Otakar

⁹⁴ SOkA Praha-západ, OÚ Jílové, inv. č. 94, rejstřík živnostenských společenstev, záznam č. 3.

⁹⁵ SOkA Praha-západ, Společenstvo krejčích Jílové u Prahy, inv. č. 1, zápisy ze schůzí (1914–1947), s. 3.

⁹⁶ TAMTÉŽ, s. 5–21.

⁹⁷ SOkA Praha-západ, Společenstvo truhlářů Jílové u Prahy, inv. č. 1, zápisy ze schůzí (1914–1946), s. 3–22.

Koliha z Jílového a místopředseda Bohumil Hrabánek ze Zlatníků. Ve výboru zasedlo 18 členů z různých míst okresu, v rozhodčím výboru dalších 8 členů. Následně byly přijaty stanovy. Před první světovou válkou vystřídali původní představenstvo předseda Josef Šindelář z Jílového, místopředseda František Stárek z Dolních Jirčan a po něm Josef Hora z Kamenného Přívozu. Jediný nalezený údaj o početním stavu společenstva se váže k roku 1911, kdy společenstvo zahrnovalo 176 členů.

Společenstvo se pravidelně scházelo na schůzích výboru a na valných hromadách, kde projednávalo interní záležitosti týkající se hostinské a výčepnické živnosti. Vedení společenstva se vyjadřovalo k udělení či zamítnutí koncese, upozorňovalo úřady na neoprávněné provozování živností, vystupovalo proti nekalé konkurenci a snažilo se vyjednávat s pivovary ohledně snížení ceny piva či omezení prodeje lahvového piva. Aby nedocházelo k přetahování zákazníků, členové společenstva si odsouhlasili jednotnou cenu piva.⁹⁸

V roce 1913 pak bylo založeno samostatné *společenstvo řezníků a uzenářů v Jílovém*, kterému české místodržitelství 29. listopadu 1913 potvrdilo stanovy. O činnosti jílovského společenstva řezníků a uzenářů nevíme téměř nic. Z nejstaršího období se nedochovaly žádné písemnosti, pro získání základních informací lze využít alespoň stručné záznamy okresního úřadu v Jílovém a okresní jednoty živnostenských společenstev.⁹⁹

Také dosavadní živnostenské společenstvo potravinářů, které se zformovalo v roce 1888 pro sládky, mlynáře, hostinské, řezníky a pekaře, muselo po roce 1907 zohlednit tendence k vytváření specializovaných společenstev a vyrovnat se s plánovaným úbytkem některých živností. Nahradilo je proto nové společenstvo, jehož členy se stali pouze sladovníci, pekaři, cukráři, perníkáři a obchodníci s potravinami. Územní rozsah zůstal stejný jako u předchozího společenstva. Jeho stanovy schválilo české místodržitelství 27. května 1908 a zřejmě už tehdy byl přijat název *společenstvo potravních živností v Jílovém*.¹⁰⁰

Podle dochovaného soupisu členů společenstva z roku 1917 společenstvo zahrnovalo 29 živnostníků, mezi nimiž byli hlavně pekaři a perníkáři, navzdory stanovám také mlynář, majitel pivovaru, majitel mlýna a prodejce uzenin.¹⁰¹ Název společenstva ale nebyl zcela ustálený. Společenstvo ještě ve dvacátých letech používalo razítko s textem živnostenské společenstvo potravinářů v Jílovém a v písemnostech adresovaných společenstvu se objevuje toto označení střídavě s názvem společenstvo živností potravních.¹⁰²

⁹⁸ SOkA Praha-západ, Společenstvo hostinských a výčepníků pro soudní okres Jílové, inv. č. 1, zápisy ze schůzí (1909–1934), s. 1–63.

⁹⁹ SOkA Praha-západ, OÚ Jílové, inv. č. 94, rejstřík živnostenských společenstev, záznam č. 2; OJ Jílové u Prahy, inv. č. 4, peněžní deník (1914–1942).

¹⁰⁰ SOkA Praha-západ, OÚ Jílové, inv. č. 94, rejstřík živnostenských společenstev, záznam č. 4.

¹⁰¹ SOkA Praha-západ, Společenstvo potravních živností Jílové u Prahy, inv. č. 5, seznam členů společenstva sestavený 2. června 1917.

¹⁰² Např. SOkA Praha-západ, Společenstvo potravních živností Jílové u Prahy, inv. č. 8, potvrzení o tovaryšské zkoušce ze 4. března 1925.

Jílovská společenstva za první republiky

Živnostenský řád v téměř nezměněné podobě převzala první republika,¹⁰³ jen přidala v roce 1923 a 1926 upřesňující zákony a nařízení o volbách v živnostenských společenstvech a živnostenských jednotách a o financování učňovského školství z pokut za porušení živnostenského řádu.¹⁰⁴ Od sklonku roku 1938 už byla účast živnostenských společenstev v okresních a zemských jednotách povinná. Jednoty měly hájit zájmy společenstev a sledovat plnění úkolů, jako byla péče o učně a jejich odborný výcvik, živnostenské školství, zprostředkování práce, pojištění členů společenstev, technické zdokonalování výroby, levnější nákup surovin a odbyt výrobků. K dalším úkolům jednot patřila kontrola hospodaření společenstev.¹⁰⁵ Živnostenská společenstva v Jílovém byla do roku 1942 součástí okresní živnostenské jednoty v Jílovém, po zrušení okresu Jílové přešla do nově vytvořené okresní jednoty živnostenských společenstev pro politický okres Praha-venkov-jih.¹⁰⁶

Jílovská společenstva se po vzniku republiky musela nejprve konsolidovat po dočasné nečinnosti během války, vyrovnat se s úbytkem členů, kteří ve válce padli nebo se vrátili invalidní, a s obecným útlumem živnostenského podnikání. Složitě bylo též zásobování výrobním materiálem, který byl na přiděl.¹⁰⁷ Krejčím chyběly na konci války nitě, o které museli urgovat obchodní a živnostenskou komoru, v roce 1920 měli stejný problém s podšívkami.¹⁰⁸ Válka silně zasáhla jílovské truhláře, z nichž většina přišla o zakázky a živila se prací na poli nebo jako nádeníci.¹⁰⁹ Po válce se zase kvůli drahotě zvedaly inkorporační poplatky za přijetí do společenstva, učňovské poplatky a poplatky za vyučenou.¹¹⁰

¹⁰³ Obecně J. GERŠLOVÁ, *Průmysl a výrobní řemesla v meziválečném Československu*, s. 9–13.

¹⁰⁴ *Sbírka zákonů a nařízení státu československého* (dále Sbírka zákonů), zákon č. 217/1923, jímž se upravuje způsob provádění voleb v živnostenských společenstvech a společenstevních jednotách z 3. července 1923, Praha 1923, s. 891; TAMTĚŽ, vládní nařízení č. 233/1923, jímž se stanoví volební řád pro volby v živnostenských společenstvech a společenstevních jednotách (svazech) z 6. prosince 1923, s. 1033–1036; Sbírka zákonů, zákon č. 141/1926, o pokutách za přestupky živnostenského řádu pro účely živnostenských škol pokračovacích z 1. července 1926, Praha 1926, s. 598–599.

¹⁰⁵ Sbírka zákonů, vládní nařízení č. 302/1938, o živnostenských organizacích vyššího řádu z 19. listopadu 1938, Praha 1938, s. 1171.

¹⁰⁶ Fondy obou společenstev jsou uloženy v SOkA Praha-západ.

¹⁰⁷ Státem řízené válečné hospodářství ovlivnilo výrobu a distribuci základních surovin i výrobků běžné spotřeby, mnohé průmyslové a živnostenské podniky během války zastavily nebo omezily výrobu. Blíže Vlastislav LACINA – Lubomír SLEZÁK, *Státní hospodářská politika v ekonomickém vývoji první ČSR*, Praha 1994, s. 10–12; V. LACINA, *Zlatá léta československého hospodářství*, s. 17–19.

¹⁰⁸ SOkA Praha-západ, Společenstvo krejčích Jílové u Prahy, inv. č. 1, zápisy ze schůzí (1914–1947), s. 16, 19–20, 23, 27. Na obtížný rozvoj v oděvnictví v letech 1918–1920 kvůli nedostatku tkanin a krejčovských potřeb a následně i kvůli snížení odbytu u všech zakázkových živností během krize poukázal Z. DEYL, *Sociální vývoj Československa*, s. 50–51.

¹⁰⁹ SOkA Praha-západ, Společenstvo truhlářů Jílové u Prahy, inv. č. 1, zápisy ze schůzí (1914–1946), s. 20.

¹¹⁰ Až do roku 1921 přetrvávalo řízené hospodářství a inflace, srov. Vlastislav LACINA, *Zlatá léta*, s. 73–83.

Ani po obnovení činnosti společenstev práce ve prospěch této organizace moc členů nelákala. Když potřebovalo *společenstvo truhlářů* v roce 1920 zvolit nového starostu a představenstvo, volby se na valné hromadě 16. května konaly pro nedostatečný počet přítomných truhlářů aklamací a volili se i nepřítomní členové, aby se vůbec obsadily všechny funkce. Starostou se stal Karel Valkoun, místostarostou Vendelín Bejček, oba z Jílového. Již následujícího roku 1921 byl místostarosta Vendelín Bejček zvolen starostou, na postu místostarosty ho nahradil Jan Chrudimský z Jesenice, o rok později Josef Horáček ze Zlatníků. V této sestavě pokračovalo vedení společenstva řadu dalších let, jen místo starosty se začal v roce 1921 užívat termín předseda. Pravidelně byli do čela společenstva voleni stejní lidé, protože se na schůzi i valné hromady scházelo velmi málo členů společenstva. V roce 1937 se stal předsedou Oldřich Mrázek z Jílového, místopředsedou Jan Boudník z Velkých Popovic. Příčinou úzkého okruhu účastníků voleb byla i skutečnost, že se jednalo o nepočetné společenstvo. Přesnější údaje máme ale až z protektorátu, kdy společenstvo čítalo necelých 30 členů.

V rámci omezování konkurence mezi truhláři a kvůli zajištění zakázek pro všechny členy společenstva byl v roce 1920 přijat ceník truhlářských výrobků, kterými se měli povinně řídit všichni členové společenstva. Jednotné ceny byly stanoveny pro různé druhy nábytku, dveře, okna a kufry. Řemeslníci se však schváleným ceníkem neřídili a stanovovali si vlastní ceny. V roce 1936 se opět v důsledku vládního nařízení začal projednávat návrh na sestavení jednotného ceníku, ale s poukazem na zkušenosti s minulým ceníkem byl tento návrh odložen. O rok později byl ale ceník schválen, patrně i v souvislosti s rozmáhajícím se neoprávněným provozováním živností tzv. fušery. Konkurencí pro truhlářské mistry ve východní části okresu byla firma Ringhoffer, která si truhlářské práce prováděla ve vlastní režii. V roce 1938 se proto společenstvo truhlářů rozhodlo firmu požádat, aby tyto práce zadávala za přijatelné ceny kvalifikovaným truhlářům. Výsledek jednání není v dokumentech společenstva zaznamenán.¹¹¹

Důležitou součástí činnosti společenstva byl dohled nad vzděláváním učňů a jejich evidence. Protože někteří truhlářští učni navštěvovali souběžně s výukou v truhlářské dílně také odborné školy, přispívalo společenstvo finanční částkou pokračovacím živnostenským školám v Jesenici a v Jílovém.¹¹² Společenstvo dlouho nemohlo samostatně provádět tovaryšské zkoušky po skončení učební doby, protože nebyla ustavena zkušební komise. K tomu došlo teprve v roce 1937. Tovaryšské zkoušky se skládaly u pověřeného mistra v Jílovém, učňové z velkopopovicko-pyšelské oblasti je mohli skládat u tamního mistra.¹¹³

¹¹¹ SOKA Praha-západ, Společenstvo truhlářů Jílové u Prahy, inv. č. 1, zápisy ze schůzí (1914–1946), s. 22–147.

¹¹² SOKA Praha-západ, Společenstvo truhlářů Jílové u Prahy, inv. č. 17, kniha vydání (1914–1936), *passim*.

¹¹³ SOKA Praha-západ, Společenstvo truhlářů Jílové u Prahy, inv. č. 1, zápisy ze schůzí (1914–1946), s. 88.

Účast členů na schůzích a valných hromadách byla pravidelně velmi nízká i u *společenstva krejčích*, i když se jednalo o početnější společenstvo, než jaké měli truhláři. Přesné počty jsou k dispozici až pro čtyřicátá léta, kdy v něm bylo hlášených kolem 80 členů. I proto se několikrát sešla valná hromada v Nové Hospodě (dnes část obce Kamenice), aby se vyhovělo členům, kteří to měli do Jílového daleko. Od roku 1920 společenstvo vedl Emanuel Korn, který ve funkci působil až do zániku společenstva v roce 1947. Na pozici místostarosty jsou doloženi František Průcha, Antonín Dvořák a Josef Zvelebil.¹¹⁴ Při jednáních se permanentně ozývala stížnost na tzv. fušery, kteří provozovali živnost bez povolení, nebyli řádně hlášeni ve společenstvu a pro krejčí představovali nekalou konkurenci. Mezi krejčími samými byla naopak konkurence minimální, protože se kvůli drahotě řídili jednotným ceníkem pro ušití pánského, dámského i dětského oblečení, který si pravidelně na schůzích společenstva aktualizovali. Ve snaze o udržení zákaznicka mívali místní krejčí otevřeno i v neděli a ještě v polovině dvacátých let odmítali zavedení úplného nedělního klidu.¹¹⁵

Jedním z úkolů společenstva bylo zajištění výuky učňů a tovaryšských zkoušek dle platných zákonů. V roce 1926 byla společenstvem sjednocena délka učení pro chlapce i dívky na stejnou dobu tří let. Dále se dohlíželo, aby krejčí a krejčové měli pouze povolený počet učňů a učnic a aby v souladu se zákonem řádně uzavřeli učňovskou smlouvu a nahlásili ji společenstvu pro zápis do učňovských knih. Protože se chlapci a dívky během učení mohli vzdělávat na pokračovací průmyslové škole, společenstvo pravidelně přispívalo finanční částkou čtyřem školám v okrese – v Pyšelicích, Velkých Popovicích, Jílovém u Prahy a Jesenici.

O ostatních společenstvech toho moc nevíme. K obvykle projednávaným záležitostem patřilo vydávání stanoviska k novým živnostem, upozorňování na neoprávněné podnikání, zajišťování sociální pomoci, vedení učňovské agendy, nákup a přerozdělování výrobních surovin a pomůcek. Kromě toho se živnostníci zabývali interními záležitostmi specifickými pro konkrétní obor podnikání. Členové *společenstva hostinských a výčepníků* se třeba v roce 1932 připojili ke stávce na protest proti zamýšlenému zvýšení daně z piva a udělování nadbytečných koncesí.¹¹⁶ U *společenstva řezníků* známe pro tuto dobu jen složení vedení, v němž se ve funkci předsedy společenstva vystřídali Oldřich Koliha z Jílového, Josef Jenšovský z Kuklíku (zvolen 1923), Vojtěch Tintěra z Jílového (zvolen 1924), František Host z Libře (zvolen 1933 a 1937) a Jaroslav Vojtěch z Říčán (?).¹¹⁷

¹¹⁴ SOkA Praha-západ, Společenstvo krejčích Jílové u Prahy, inv. č. 1, zápisy ze schůzí (1914–1947), s. 29–144. Seznam členů společenstva k 8. březnu 1943 viz SOkA Praha-západ, OÚ Praha-venkov-jih, kt. 138, sig. VI/8.

¹¹⁵ „*Naše okolí, na které jsme odkázáni, jest úplně rolnické. Průmyslu zde není. Lid rolnický odpoledne v sobotu prázdno nemá a zejména ve žních, tedy nemůže si své potřeby nakoupit v sobotu, nýbrž v neděli ráno. Na nás živnostníky doléhají jak velké daně, drahota živobytí a dnes i konkurence, tedy my takřka čekáme na tu neděli, že k nám někdo přijde a něco objedná neb odkoupí, aby jsme tak uhájili bez tak dosti svízelnou existenci.*“ SOkA Praha-západ, Společenstvo krejčích Jílové u Prahy, inv. č. 1, zápisy ze schůzí (1914–1947), s. 53.

¹¹⁶ SOkA Praha-západ, Společenstvo hostinských a výčepníků pro soudní okres Jílové, inv. č. 1, zápisy ze schůzí (1909–1934), vlepený protestní dopis a rezoluce z 22. března 1932.

¹¹⁷ SOkA Praha-západ, OÚ Jílové, inv. č. 94, rejstřík živnostenských společenstev, záznam č. 2.

Některá společenstva prošla reorganizací v důsledku odchodu části členů do jiných společenstev. Změna se dotkla *společenstva potravních živností a společenstva různých živností*. Kupříkladu 30. března 1923 bylo z rozhodnutí zemské politické správy v Praze ustanoveno, aby cukráři, perníkáři, čokoládníci a voskaři z okresů kolem Prahy, včetně okresu Jílové, byli vyňati z dosavadních společenstev a připojeni k společenstvu cukrářů, perníkářů, čokoládníků a voskařů v hlavním městě Praze.¹¹⁸ Také jílovští mlynáři byli za první republiky příslušní ke společenstvu mlynářů v Praze.¹¹⁹

I jílovské obchodníky zasáhly organizační změny. Po nezdařených pokusech společenstva obchodníků o změnu názvu a rozšíření obvodu v roce 1915 a 1924 bylo konečně v roce 1934 schváleno zvětšení obvodu působnosti společenstva na celý jílovský okres a v roce 1938 došlo ke změně názvu na *obchodní grémium* v Jílovém. Společenstvo projednávalo vedle obvyklých záležitostí společenstev také udělení dispenzu od průkazu způsobilosti, zabývalo se problematikou cen některých výrobků a výši obchodního rabatu.¹²⁰

Rozšíření obvodu na celý okres však neproběhlo zcela hladce, protože ho provázal odpor pyšelských obchodníků, kteří byli dlouhodobě členy *společenstva různých živností v Pyšelích*. Jednalo se o citelný zásah do členské základny pyšelského společenstva, neboť z něj mělo odejít celkem 30 obchodníků z Pyšel, Velkých Popovic, Pětihost, Zaječic, Lojovic, Lomnice, Brtnice, Babic, Barochova, Kuklíku, Ládví, Kostelce u Křížků a Nové Hospody. Jejich přechod do společenstva obchodníků v Jílovém se nakonec uskutečnil na konci roku 1936 a pyšelské společenstvo tak přišlo zhruba o třetinu svých členů.¹²¹

V pyšelském společenstvu nadále zůstali zejména obuvníci včetně opraven obuvi, pekaři, holiči a strojní zámečníci, dále tu byli zastoupeni sedláři, lakýrníci, klempíři, pokrývači, hodináři, autodopravci, knihař, sklenář, bednář, elektrotechnik, modistka, čepičář, mědikovec, sladovník, cukrář, zahradník, studnař či živnosti jako pedikúra, výroba ozdobných předmětů a strojové drcení kamene. Jejich provozovny se nacházely zejména v Pyšelích a Velkých Popovicích, mnohem menší zastoupení pak měly v obcích Lomnice, Vavřetice, Babice, Zaječice, Pětihosty, Řepčice, Nová

¹¹⁸ SOkA Praha-západ, Společenstvo potravních živností Jílové u Prahy, inv. č. 3, oznámení zaslané společenstvem cukrářů, perníkářů, čokoládníků a voskařů v hlavním městě Praze a okolí ze 7. prosince 1923.

¹¹⁹ SOkA Praha-západ, OÚ Jílové, inv. č. 96, živnostenský rejstřík pro řemeslné živnosti, passim.

¹²⁰ SOkA Praha-západ, Obchodní grémium Jílové u Prahy, inv. č. 1, zápisy ze schůzí (1888–1923), passim; inv. č. 2, zápisy ze schůzí (1924–1941), zejména s. 110 a 188.

¹²¹ „Ku přípisu tamnímu ze dne 11./12. 1936, čís. 299, týkajícího se předání členů živností obchodních a svobodně obchodních z našeho společenstva ku odbor. společenstvu obchodníků v Jílovém sdělujeme, že tak činíme jen z donucení příslušných úřadů, nikoli dobrovolně... Želeti ale musíme odchodu tak početných druhů, kteří nedobrovolně z řad našich odcházejí, ač od počátku již zřízení společenstevního mívali tu velmi výhodné středisko svých stavovských zájmů... je nám podivno, proč právě teď opět se takto zavádí přežitý, nevhodný a všemi odsuzovaný centralismus...“ SOkA Benešov, AM Pyšely, inv. č. 48, živnostenská agenda, předání členů-obchodníků společenstvu obchodníků v Jílovém z 29. prosince 1936.

Hospoda, Kostelec u Křížků a Ládví. Členy společenstva byly i větší podniky jako firma Baťa, Ringhoffer, Měďárna Čechy Kamenice a kamenolomy Ing. Přesličky v Chlumu (dnes v Kunicích). V soupise z roku 1936 se objevilo také pohodnictví v Barochově, to ale bylo následně vyškrtnuto.¹²² V dřívějších dobách patřili k pyšelskému společenstvu rovněž řezníci, truhláři, krejčí a krejčové, ti ale přešli k odborně zaměřeným společenstvům své profese v Jílovém. Ve společenstvu bylo hlášeno poměrně dost učňů, kteří se za první republiky učili u již zmíněné firmy Františka Ringhoffera, ať už v jeho pivovaru ve Velkých Popovicích, nebo v dalších objektech firmy (bednář, sladovník, strojní zámečník, mlynář, strojník, kolář, mědikovec, elektrotechnik, zahradník).¹²³ Teprve v roce 1932 získalo společenstvo právo udělovat svým učňům tovaryšské zkoušky.¹²⁴

Obdobné přesuny v členské základně proběhly i ve *společenstvu živnostníků a obchodníků v Jesenici*. Krejčí, kováři a řezníci opustili toto společenstvo po založení svých odborných společenstev v Jílovém v prvním desetiletí 20. století, výjimkou byli truhláři, kteří setrvali v jesenickém společenstvu po celou dobu jeho trvání. Na konci třicátých let odešli do svých odborných společenstev v Jílovém také holiči, pekaři a obchodníci. Z dalších profesí sdružených v jesenickém společenstvu lze jmenovat zedníka, tesaře, klempíře, lakýrníka, koláře, bednáře, sedláře, obuvníka, sládku, mlynáře, strojníka a strojního zámečníka. Jejich dílny se nacházely v Jesenici (včetně Kocandy), Dolních Jirčanech, Zlatníkách, Vestci, Písnici, Cholupicích, Čeneticích, Radějovicích, Dobřejovicích, Psárech se Štědříkem, Zdiměřicích a Osnici.¹²⁵

Vedle společenstev, která přetrvávala z dob monarchie, vznikala za republiky společenstva nová, jejichž založení obvykle souviselo s osamostatněním živnostníků určité profese. V jílovském okrese k takovému rozhodnutí dospěli holiči a kadeřníci/kadeřnice, jejichž provozovny se nacházely v mnoha obcích.¹²⁶

¹²² SOKA Benešov, AM Pyšely, inv. č. 48, živnostenská agenda, seznam živnostníků ve společenstvu různých živností v Pyšelích v prosinci 1936.

¹²³ SOKA Benešov, Živnostenské společenstvo Pyšely-Zaječice, kniha učňů (1910–1939), neinventarizováno. K podnikatelským aktivitám Ringhofferů blíže Milan HLAVAČKA – Miloš HOŘEJŠ a kol., *Fenomén Ringhoffer. Rodina, podnikání, politika*, Praha 2019.

¹²⁴ SOKA Benešov, Živnostenské společenstvo Pyšely-Zaječice, Kniha tovaryšských zkoušek (1930–1940), neinventarizováno.

¹²⁵ SOKA Praha-západ, Společenstvo různých živností Jílové u Prahy, inv. č. 2, kniha učňů – v letech 1907–1939 vedena jesenickým společenstvem, od roku 1940 společenstvem různých živností v Jílovém.

¹²⁶ Brunšov (dnes část Hradišťka), Dolní Břežany, Dolní Jirčany (dnes část Psár), Hradišťko, Cholupice (dnes součást Prahy), Chrást (dnes část Týnce nad Sázavou), Jesenice, Jílové u Prahy, Kabáty (dnes část Jílového), Kamenný Přívoz, Kamenný Újezdec (dnes část Kamenného Přívozu), Krhanice, Ládví (dnes část Kamenice), Luka pod Medníkem (dnes část Jílového), Okrouhlo, Petrov, Pikovice (dnes část Hradišťka), Písnice (dnes součást Prahy), Prosečnice (dnes část Krhanic), Psáry, Pyšely, Velké Popovice, Vestec, Zlatníky (dnes Hodkovice-Zlatníky), Zvole, Želivec (dnes část Sulic). SOKA Praha-západ, Společenstvo holičů, kadeřníků a vlásenkářů Jílové u Prahy, inv. č. 1, kniha členů (1936–1949); inv. č. 2, kniha učňů (1936–1948); inv. č. 3, kniha pomocníků (1936–1948).

Založení *společenstva holičů, kadeřníků a vlásenkářů* se v Jílovém u Prahy začalo připravovat v roce 1936.¹²⁷ Do té doby byli holiči a kadeřníci/kadeřnice jílovského okresu členy společenstva různých živností v Jílovém, společenstva živnostníků a obchodníků v Jesenici a společenstva různých živností v Pyšelích. Dne 26. února 1937 schválil stanovy společenstva zemský úřad a 26. března 1937 je potvrdil okresní úřad v Jílovém.¹²⁸ Původní název podle stanov zněl společenstvo kadeřníků, holičů a vlásenkářů pro politický a soudní okres v Jílovém, později byl změněn na společenstvo holičů, kadeřníků a vlásenkářů v Jílovém, jak dokládají i otisky razítek na úředních knihách společenstva.¹²⁹ Starostou společenstva byl zvolen Antonín Krois z Jílového, náměstkem Ludvík Louda z Velkých Popovic.¹³⁰

Stanovy v souladu s živnostenským řádem upravovaly působnost společenstva a záležitosti členů, pomocných pracovníků a učňů. Základem pro ně byly vzorové stanovy živnostenských společenstev, doplněné jen o některé speciální údaje, jako byla zejména teritoriální a odborná působnost společenstva, délka učební doby a výše poplatků. Po dokončení čtyřleté výuky měli chlapci a dívky složit výuční zkoušku před komisí, dosazenou představenstvem společenstva. Součástí zkoušky byly teoretické otázky a praktická část, která zahrnovala holení, stříhání, kadeření vlasů a vousů, vodovou ondulaci a práci s vlasy. Tovaryšská zkouška se skládala před tříčlennou komisí. Z činnosti společenstva se ale nedochovaly žádné dokumenty, které by umožnily sledovat další vývoj společenstva a jeho činnost.

Na sklonku Československé republiky, nebo až za protektorátu přibýlo k dosavadním jílovským společenstvům *společenstvo kolářů*. Informace, které o něm máme, jsou velmi torzovité, žádné písemnosti vytvořené tímto společenstvem nejsou k dispozici. V roce 1920 se sice u živnostenských úřadů projednávala možnost zřízení společenstva kolářů v soudních okresech zbraslavském a jílovském, korespondence v této záležitosti byla ale adresována okresnímu úřadu na Smíchově, z čehož lze soudit, že sídlem společenstva měla být Zbraslav.¹³¹ Pravděpodobně se však uskutečnění záměru nerealizovalo, v roce 1930 takové společenstvo není uvedeno v publikovaném soupise společenstev ani u Jílového, ani u Zbraslavi.¹³² Na konci třicátých let muselo dojít k založení (nebo obnovení) společenstva kolářů alespoň pro Jílovsko. Jeho existenci dokládají účetní záznamy okresní jednoty živnostenských společenstev v Jílovém, pro stanovení roku založení jsou však nedostatečné.¹³³ Nejzazší časovou hranicí je rok 1940. Dalším

¹²⁷ SOA Praha, OŽK, inv. č. 2058, kt. 1499, zpráva okresního úřadu v Jílovém o podané žádosti holičů a kadeřníků z jílovského okresu ohledně založení svého společenstva z dubna 1936; oznámení zemského úřadu v Praze z 30. prosince 1936 zaslané okresnímu úřadu v Jílovém, že proti založení společenstva nebyly vzneseny námitky žádnou ze zainteresovaných stran.

¹²⁸ Stanovy se zachovaly jako součást rejstříku živnostenských společenstev, SOkA Praha-západ, OÚ Jílové, inv. č. 94.

¹²⁹ SOkA Praha-západ, Společenstvo holičů, kadeřníků a vlásenkářů Jílové u Prahy, inv. č. 11.

¹³⁰ SOkA Praha-západ, OÚ Jílové, inv. č. 94, rejstřík živnostenských společenstev, záznam č. 11.

¹³¹ SOA Praha, OŽK, inv. č. 1578, kt. 733, dopis zemské správy politické v Praze z 31. ledna 1920.

¹³² V. KRAJČA, *Živnostenská společenstva*, s. 69, 119–120.

¹³³ SOkA Praha-západ, OJ Jílové u Prahy, inv. č. 4, peněžní deník (1914–1942).

dokladem je nedatovaný seznam obchodních a živnostenských společenstev a průmyslových podniků v Jílovém, který vznikl pravděpodobně kolem roku 1938–1939.¹³⁴ V protektorátním adresáři průmyslu a živností z roku 1939 informace o společenstvu kolářů chybí, buď protože ještě nevzniklo, nebo se jako nově založené už do adresáře nestihlo dostat (podobně jako společenstvo holičů).¹³⁵ Každopádně lze konstatovat, že nejdéle v roce 1940 v Jílovém působilo deset živnostenských společenstev: obchodní grémium, společenstvo různých živností, společenstvo hostinských a výčepníků, společenstvo kovářů a podkovářů, společenstvo řezníků a uzenářů, společenstvo pekařů (dříve potravinářů), společenstvo truhlářů, společenstvo krejčích, společenstvo holičů, kadeřníků a vlásenkářů a společenstvo kolářů.¹³⁶

Zánik jílovských společenstev (1942–1947)

Za protektorátu bylo opět zavedeno řízené hospodářství, které omezovalo výrobce i spotřebitele. Zvláště obchodní grémium řešilo problémy se zásobováním a prodejem zboží na lístky, kvůli zásobování byla počátkem roku 1940 zřízena sekce obchodníků s uhlím.¹³⁷ V souvislosti s rostoucími přírážkami se zvýšily ceny výrobků, jak si i ve svých zápisech postesklí jílovští krejčí.¹³⁸ Organizace a činnost živnostenských společenstev se podřizovala státnímu zájmu, docházelo k jejich reorganizaci na odborném a územním principu. Na společenstva se kladly nové úkoly, které vyplývaly i ze zpřísnění učňovské agendy. V roce 1943 bylo ustanoveno, že živnostník připravující učně na jeho povolání musí učební smlouvu ihned po jejím sjednání předložit obchodní a živnostenské komoře a současně prokázat souhlas příslušného úřadu práce. Smlouva byla úřadům předkládána prostřednictvím společenstva, podobně jako hlášení jakékoli změny učebního poměru.¹³⁹

Citelný zásah do samosprávy společenstev znamenal vládní nařízení z roku 1941, podle něhož mohl živnostenská společenstva a jejich jednoty zřizovat zemský úřad na základě vyjádření nedávno zřízeného Ústředního svazu řemesla pro Čechy a Moravu. Bez ohledu na stanovisko živnostníků a jejich společenstev směl také upravovat druh zastoupených živností, obvod a sídlo u stávajících společenstev.¹⁴⁰ To se v okolí Prahy projevilo v roce 1942, kdy zesílil tlak úřadů

¹³⁴ SOKA Praha-západ, AM Jílové u Prahy, kt. 186. U dvou jílovských společenstev jsou uvedeny starší názvy, které se právě v roce 1938 změnily. Toho roku se společenstvo obchodníků přejmenovalo na obchodní grémium a společenstvo potravinářů na společenstvo pekařů. Nelze ale vyloučit, že seznam vznikl až po roce 1938 a byly do něho zaneseny starší názvy, protože byly všeobecně zažité.

¹³⁵ *Adresář Protektorátu Čechy a Morava pro průmysl, živnosti, obchod a zemědělství I/1. Seznam adres: Čechy*, Praha 1939, s. 282.

¹³⁶ SOKA Praha-západ, AM Jílové u Prahy, kt. 186, nedatovaný seznam společenstev.

¹³⁷ SOKA Praha-západ, Obchodní grémium Jílové u Prahy, inv. č. 2, zápisy ze schůzí (1924–1941), s. 200–257.

¹³⁸ SOKA Praha-západ, Společenstvo krejčích Jílové u Prahy, inv. č. 1, zápisy ze schůzí (1914–1947), s. 113.

¹³⁹ Sbírka zákonů, vládní nařízení č. 200/1943, o úpravě výcviku z povolání z 3. července 1943, Praha 1943, s. 1005–1016.

¹⁴⁰ Sbírka zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava, vládní nařízení č. 311/1941, o zřizování

organizovat živnostníky v odborně zaměřených společenstvech většího územního rozsahu a celkově zjednodušit jejich strukturu. Docházelo k nucenému slučování lokálních společenstev, kterých byla kolem Prahy celá řada.

Nejprve byla v roce 1940 zrušena ještě se souhlasem živnostníků společenstva v Jesenici a Pyšelích a jejich členové přešli do *společenstva různých živností v Jílovém*. Už v březnu předchozího roku bylo na schůzi výboru okresní jednoty živnostenských společenstev v Jílovém konstatováno, že „*život ve smíšených společenstvech hyne a že nedochází ani k vyřizování korespondence*“, a proto se jeví jako nejlepší spojit všechna smíšená společenstva okresu do jednoho.¹⁴¹ Ale už v roce 1942 byla z úředního rozhodnutí ukončena činnost také společenstva různých živností v Jílovém v důsledku slučování menších společenstev různých či smíšených živností, která přišla o velkou část členů jejich odchodem do oborově specializovaných společenstev.¹⁴² Společenstvo různých živností v Jílovém se mělo spojit s dalšími společenstvy v okolí Prahy (z Modřan, Říčán, Českého Brodu a Kostelce nad Černými lesy, k nimž se už dříve připojila menší společenstva na venkově) a vytvořit nové společenstvo smíšených živností Praha-venkov.¹⁴³ Nové společenstvo sídlilo v Modřanech a zahrnovalo osoby, které podle charakteru své živnosti nebyly zařazeny do žádného odborného společenstva.¹⁴⁴ Místo tradičního zaměření na různé řemeslnické obory, případně obchodní činnost se společenstvo nyní orientovalo na některé služby a méně rozšířenou výrobu.¹⁴⁵

Zvláštním zákonným opatřením byli reorganizováni hostinští s výčepníky a obchodníci, kteří se dostali pod přímý dohled státu. Jejich společenstva zanikla v celém protektorátu a nahradily je tzv. hospodářské skupiny. *Společenstva hostinských a výčepníků* byla na základě vládního nařízení zrušena k 31. prosinci 1941, místo nich vznikly hospodářské skupiny hostinských živností Ústředního

živnostenských společenstev a jejich jednot z 26. června 1941, Praha 1941, s. 1504–1505.

¹⁴¹ Společenstvo bylo sloučeno výměrem zemského úřadu v Praze z 11. září 1939 po předchozím písemném souhlasu jednotlivých členů. Začátkem roku 1940 obě společenstva ještě existovala. Viz SOkA Praha-západ, OJ Jílové u Prahy, inv. č. 1, zápisy ze schůzí (1938–1942), protokol z 6. března 1939; inv. č. 2, podací protokol (1939–1942), s. 14–35, 61 a 79.

¹⁴² Z okresu Jílové odešli do velkých pražských společenstev např. sklenáři či sedláři, SOA Praha, OŽK, inv. č. 2058, kt. 1505. Malíři ze zanikajících společenstev různých živností ze zbraslavského a jílovského okresu zase v roce 1943 vytvořili své společenstvo se sídlem na Zbraslavi a s kanceláří v Modřanech, SOkA Praha-západ, Společenstvo malířů pokojů pro soudní okresy Zbraslav a Jílové.

¹⁴³ SOA Praha, OŽK, inv. č. 2058, kt. 1506, žádost zemské jednoty smíšených společenstev v Čechách zemskému úřadu v Praze z 30. září 1942.

¹⁴⁴ SOA Praha, OŽK, inv. č. 2058, kt. 1506, vyjádření ke stanovám společenstva smíšených živností Praha-venkov v Modřanech z 26. října 1942.

¹⁴⁵ Jednalo se kupříkladu o výrobu hraček a dřevěného zboží, košťat, kovového zboží, hřebců, umělých květín, ozdobných předmětů, knoflíků, ovocných šťáv, limonád a sirupů, barev, modří na prádlo, ze služeb sem náleželo třeba účetnictví. SOkA Praha-západ, Společenstvo smíšených živností Praha-venkov, Modřany, inv. č. 3, kniha členů (1942–1949); inv. č. 4, seznam členů (1942–1948).

svazu pro cizinecký ruch v Čechách a na Moravě.¹⁴⁶ Jílovští hostinští a výčepníci se stali součástí odboru hospodářské skupiny, který byl zřízen pro nově vytvořený okres Praha-venkov-jih.¹⁴⁷

Obdobným způsobem ukončilo v roce 1941 svou činnost *obchodní grémium*. Od roku 1940 byla v důsledku nařízení č. 37/1940 Sb. z. a n. činnost obchodního grémia omezena vznikem hospodářské skupiny maloobchod Ústředního svazu obchodu pro Čechy a Moravu s úřadovnou v Jílovém, která zpočátku sídlila s obchodním grémiem ve stejné kanceláři. Obchodní grémium v Jílovém ukončilo svou činnost 31. prosince 1941 v rámci všeobecného rušení společenstev obchodních živností a jeho agendu převzala hospodářská skupina maloobchod v Jílovém.¹⁴⁸ Likvidace grémia trvala až do května 1943, kdy bylo Ústřednímu svazu obchodu pro Čechy a Moravu předáno zbývající jmění zrušeného obchodního grémia.¹⁴⁹

Nejdéle do roku 1942 zanikla i *společenstva kolářů a kovářů*. Obdobně jako chybí doklady k jejich vzniku a činnosti, není doložen přímými prameny ani jejich zánik. Nově ustavená okresní jednota živnostenských společenstev pro politický okres Praha-venkov-jih se sídlem v Praze, která na přelomu roku 1942/1943 nahradila okresní jednoty v Jílovém, Říčanech a Zbraslavi (a nadále využívala kancelář jílovské jednoty), ani jedno z těchto společenstev již neevduje. Informace z nemnoha dochovaných dokumentů této jednoty pouze naznačují, že společenstvo kovářů a podkovářů v Jílovém bylo připojeno ke společenstvu kovářů ve Zbraslavi, protože na jaře roku 1943 dlužilo zbraslavskému společenstvu za členské příspěvky. Společenstvo kolářů, respektive koláři z Jílovska byli sloučeni se společenstvem kolářů v Praze, s nímž byla okresní jednota pro Prahu-venkov-jih v písemném kontaktu.¹⁵⁰

Také společenstva zaměřená na potravinářské obory zasáhlo nucené slučování s obdobnými společenstvy v sousedních okresech. V roce 1943 zaniklo po třiceti letech *společenstvo řezníků a uzenářů* v Jílovém, z jehož členů měla v této době zhruba třetina pozastavenou živnost. Dne 29. května 1943 byla zemské jednotě společenstev řezníků a uzenářů předána písemná agenda a majetek zrušeného společenstva.¹⁵¹ Řezníci a uzenáři z Jílovska byli připojeni k společenstvu řezníků

¹⁴⁶ Sbírka zákonů, vládní nařízení č. 448/1941, o zrušení společenstev hostinských živností ze 17. prosince 1941, s. 2057–2060. Srov. též SOkA Praha-západ, OJ Jílové u Prahy, inv. č. 1, zápisy ze schůzí (1938–1942), protokol z 26. ledna 1942 a 31. srpna 1942.

¹⁴⁷ SOkA Praha-západ, Hospodářská skupina hostinských živností Ústředního svazu pro cizinecký ruch, odborová skupina Praha-venkov-jih.

¹⁴⁸ Sbírka zákonů, nařízení ministra průmyslu, obchodu a živností č. 37/1940, kterým se vydávají prováděcí předpisy k vládnímu nařízení ze dne 23. června 1939, č. 168 Sb., o organické výstavbě hospodářství, vydané 27. ledna 1940, Praha 1940, s. 52–56; Sbírka zákonů, vládní nařízení č. 447/1941, o zrušení společenstev obchodních živností (obchodních grémií) ze 17. prosince 1941, s. 2053–2056. Srov. též SOkA Praha-západ, OJ Jílové u Prahy, inv. č. 1, zápisy ze schůzí (1938–1942), protokol z 18. prosince 1941.

¹⁴⁹ SOkA Praha-západ, obchodní grémium Jílové u Prahy, inv. č. 10 a 17, likvidace grémia.

¹⁵⁰ SOkA Praha-západ, OÚ Praha-venkov-jih, kt. 138, sig. VI/8, seznam členů společenstva kolářů v Praze z okresu Praha-venkov-jih z 31. března 1943. Srov. též SOkA Praha-západ, OJ Praha-venkov-jih, inv. č. 1–3, podací protokoly z let 1942–1946; inv. č. 4, pokladní deník z roku 1943.

¹⁵¹ SOkA Praha-západ, Společenstvo řezníků a uzenářů Jílové u Prahy, inv. č. 1, likvidace společenstva. K 8. březnu 1943 mělo toto společenstvo 47 činných členů a 27 živností v klidu,

a uzenářů pro Prahu-venkov, kterému byla na schůzi 7. června 1943 předána agenda a jmění zrušeného jílovského společenstva. Zároveň bylo usneseno, že v Jílovém bude zřízena pobočka společenstva, kterou povede dosavadní tajemník pan Veselý. Následně byl předseda jílovského společenstva František Bouchal ustanoven členem výboru společenstva řezníků a uzenářů pro Prahu-venkov. Souběžně s jílovským společenstvem bylo zrušeno i společenstvo v Říčanech a společenstvo řezníků a uzenářů pro Prahu-venkov mělo nyní působnost na celé politické okresy Praha-venkov-jih a Praha-venkov-sever, které obklopovaly Prahu a nahradily zrušené okresy v této oblasti.¹⁵²

Podobný osud potkal *společenstvo potravních živností*, které od roku 1938 používalo název *společenstvo pekařů*. Zánik společenstva není přesně doložen, ještě v první čtvrtině roku 1943 existovalo.¹⁵³ V březnu 1944 jsou jílovští pekaři již uvedeni mezi členy společenstva pekařů pro politický okres Praha-venkov-sever a Praha-venkov-jih, s kanceláří v Praze 2. K 14. prosinci 1945 je zaznamenáno v zápisu z výborové schůze tohoto „pražského“ společenstva, že vedení společenstva je proti odtržení živnostníků z Jílového a Říčan.¹⁵⁴

Pokud část jílovských společenstev ukončila za protektorátu svou samostatnou činnost a stala se součástí nadregionálních společenstev nebo hospodářských skupin, společenstva jako holiči, krejčí i nepočetní truhláři pokračovali beze změn.¹⁵⁵ V rámci cílené snahy po odbornosti společenstev naopak vznikla dvě odborná společenstva, která se vydělila ze zrušeného společenstva různých živností v Jílovém.

Prvním z nich bylo *odborné společenstvo kovozpracujících živností* v Jílovém, které šlo svou strukturou proti proudu tehdejších slučovacích tendencí. Byli zde organizováni pouze zámečníci, strojní zámečníci a strojníci z Jílovska, jejich počet činil na konci roku 1942 pouhých 16 členů. Ustavující valná hromada se konala 15. července 1942 ve společné kanceláři živnostenských společenstev v Jílovém. Předsedou společenstva byl již předtím ustanoven Karel Ringelhán, místopředsdou

viz SOKA Praha-západ, OU Praha-venkov-jih, kt. 138, sig. VI/8, seznam členů společenstva řezníků a uzenářů v Jílovém. K začlenění do společenstva řezníků a uzenářů pro Prahu-venkov viz též korespondenci obchodní a živnostenské komory se zemským úřadem v Praze, in: SOA Praha, OŽK, inv. č. 2058, kt. 1505.

¹⁵² SOKA Praha-západ, Společenstvo řezníků a uzenářů Praha-venkov, Praha, inv. č. 1, zápisy ze schůzí (1928–1948), s. 311–327; inv. č. 6, reorganizace společenstva.

¹⁵³ SOKA Praha-západ, OJ Praha-venkov-jih, inv. č. 4, pokladní deník, s. 1–2. Pod názvem společenstvo pekařů je evidováno už v dokumentech dřívější okresní jednoty v Jílovém: SOKA Praha-západ, OJ Jílové u Prahy; srov. též OÚ Jílové, inv. č. 96, živnostenský rejstřík pro řemeslné živnosti, s. 153. K 8. březnu 1943 mělo toto společenstvo pouze 23 činných členů a 7 živností v klidu, viz SOKA Praha-západ, OÚ Praha-venkov-jih, kt. 138, sig. VI/8, seznam členů společenstva pekařů v Jílovém u Prahy.

¹⁵⁴ SOKA Praha-západ, Společenstvo pekařů Praha-venkov, inv. č. 2, zápisy ze schůzí (1944–1949), s. 85; inv. č. 4, tabulární deník (1943–1944), s. 43.

¹⁵⁵ Na rozdíl od početnějších společenstev krejčích s 87 členy a holičů s 40 členy mělo společenstvo truhlářů k 8. březnu 1943 pouze 29 činných členů, SOKA Praha-západ, OÚ Praha-venkov-jih, kt. 138, sig. VI/8, seznam členů jednotlivých společenstev.

se stal Václav Jiráček. Členové nového společenstva se dohodli, že převezmou od společenstva různých živností v Jílovém učně, jejichž výuka probíhala v Měďárně Čechy Kamenice.¹⁵⁶ Nízký počet členů byl jistě příčinou, že společenstvo existovalo pouhý rok. V polovině roku 1943 bylo společenstvo zrušeno a převedeno do Říčan, kde bylo připojeno ke společenstvu zámečnicků.¹⁵⁷

Druhým nově založeným společenstvem se sídlem v Jílovém bylo *společenstvo obuvníků*. Myšlenka založit samostatné oborové společenstvo obuvníků v jílovském okrese se zrodila již v roce 1910, vzniku společenstva ale zamezili obuvníci z oblasti Jesenice a Pyšel, a tak obuvníci nakonec zůstali členy příslušných společenstev různých živností. V roce 1941 se opět začalo uvažovat o založení samostatného společenstva pro obuvníky, což podpořila i valná hromada společenstva různých živností v Jílovém, k němuž byli jílovští obuvníci dosud přičleněni. Téhož roku bylo úředně povoleno vytvoření odborného společenstva obuvníků v Jílovém, které začalo oficiálně fungovat od 1. ledna 1942. Vedení bylo zatím svěřeno tajemníkovi okresní jednoty živnostenských společenstev Bohumilu Veselému. Stanovy společenstva byly schváleny zemským úřadem v Praze 26. března 1942 a dne 11. května 1942 se sešla ustavující valná hromada čítající 21 členů, která uvedla v činnost společenstvo po právní stránce. Do čela společenstva byl jmenován starosta František Brož z Velkých Popovic, jeho náměstkem se stal Jaroslav Heřmanský z Jílového.¹⁵⁸

Ačkoli se jednalo o celkem malé společenstvo, které mělo kolem 40 členů, přečkalo další tři roky protektorátní vlády. Kromě drobných živnostníků byla členem společenstva i firma Baťa, na jejichž pobočkách v Jesenici, Jílovém, Velkých Popovicích a Pyšelicích získávali praxi budoucí obuvníci.¹⁵⁹ Teprve v roce 1947 vynesl Ústřední svaz československého řemesla návrh na připojení jílovského společenstva obuvníků ke společenstvu v Říčanech, především kvůli nedostatečnému personálnímu zabezpečení kanceláře společenstva. Proti tomuto návrhu se obuvníci jílovského okresu odvolali a žádali připojení ke společenstvu Praha-venkov. Dne 28. července 1947 se sešla poslední schůze společenstva obuvníků v Jílovém, jíž se účastnilo též společenstvo obuvníků v Říčanech. Členům obou společenstev bylo oznámeno, že jílovské společenstvo je zrušeno a jeho členové převedeni k říčanskému společenstvu, což také přítomní členové schválili.¹⁶⁰

¹⁵⁶ SOKA Praha-západ, odborné společenstvo kovozpracujících živností Jílové u Prahy, inv. č. 1–7.

¹⁵⁷ 21. května 1943 společenstvo obdrželo oběžník s oznámením o zrušení společenstva a jeho převedení do Říčan, 18. června 1943 byl společenstvem zaevidován dokument o likvidaci společenstva. Podací deník i pokladní kniha byly uzavřeny 30. června 1943. SOKA Praha-západ, odborné společenstvo kovozpracujících živností Jílové u Prahy, inv. č. 4, podací protokol (1942–1943), č. 177/1943 a 182/1943; inv. č. 7, pokladní kniha (1942–1943). Dále viz SOKA Praha-východ, Živnostenské společenstvo zámečnicků a strojních zámečnicků Říčany.

¹⁵⁸ SOKA Praha-západ, Společenstvo obuvníků Jílové u Prahy, inv. č. 1, zápisy ze schůzí (1942–1947), s. 1–4; OÚ Jílové, inv. č. 96, živnostenský rejstřík pro řemeslné živnosti, *passim*.

¹⁵⁹ SOKA Praha-západ, Společenstvo obuvníků Jílové u Prahy, inv. č. 3, kniha pomocníků (1942–1949); inv. č. 9, potvrzení firmy Baťa o zaplacení členských příspěvků.

¹⁶⁰ SOKA Praha-západ, Společenstvo obuvníků Jílové u Prahy, inv. č. 1, zápisy ze schůzí (1942–1947); inv. č. 6, oznámení o sloučení se společenstvem obuvníků v Říčanech.

Období protektorátu tedy značně zredukovalo předválečný počet společenstev v jílovském okrese, který rovněž dočasně zanikl. Ve městě Jílovém zůstala v roce 1945 z dřívějších deseti jen tři společenstva, ke kterým nově přibyli obuvníci, rovněž společenstva v okrajových oblastech okresu kolem Jesenice a Pyšel skončila. Ale i společenstva, která protektorátní období ustála, měla stejně jako společenstvo obuvníků už jen jepičí život.

Už v roce 1941 hrozil zánik i *společenstvu holičů, kadeřníků a vlásenkářů v Jílovém*, když se pokusilo pražské společenstvo holičů začlenit kolegy z jílovského okresu do svého obvodu. V důsledku protestu jílovských živnostníků a celé okresní jednoty živnostenských společenstev se tehdy toto sloučení neuskutečnilo. Argumentovalo se zejména tím, že všechna zdejší společenstva mají i s okresní jednotou společnou kancelář, která je vedena velmi hospodárně a účelně, a odlučování některých částí by bylo spíš na škodu věci.¹⁶¹ Znovu se slučovací tendence u holičů projevila v roce 1947. Dne 28. srpna 1947 byl vydán na návrh Ústředního svazu československého řemesla výměr Zemského národního výboru v Praze, kterým se zřizovalo společenstvo holičů a kadeřníků pro Prahu-venkov v Praze s působností v bývalých okresech Praha-venkov-jih, Praha-venkov-sever, Jílové a Říčany. Dosavadní společenstva holičů a kadeřníků v těchto okresech byla tímto výměrem zrušena bez možnosti odvolání a jejich členové přešli k 30. září 1947 do nového společenstva. Předání agendy společenstva holičů, kadeřníků a vlásenkářů v Jílovém společenstvu holičů a kadeřníků pro Prahu-venkov proběhlo v bytě dosluhujícího předsedy jílovského společenstva Jaroslava Šponara, který se stal zároveň místopředsedou přípravného výboru pro zřízení společenstva holičů a kadeřníků pro Prahu-venkov. Podle přiloženého soupisu mělo jílovské společenstvo v době své likvidace 29 členů.¹⁶²

V roce 1947 došlo k reorganizaci a následnému zániku také *společenstva krejčích v Jílovém*, které bylo na návrh Ústředního svazu československého řemesla sloučeno se společenstvem krejčích v Říčanech. Jako důvod byl uveden odchod všech kancelářských sil jílovského společenstva. Apelovalo se na vhodnost předání agendy do Říčan, kde byla tehdy kancelář okresní jednoty živnostenských společenstev a šesti samostatných společenstev. Tuto variantu společenstvo krejčích v Jílovém odmítalo a usilovalo o spojení s některým společenstvem v Praze, která byla pro většinu členů dopravně dostupnější než Říčany. Toto spojení se ale nepodařilo prosadit. Dne 7. září 1947 se uskutečnila mimořádná valná hromada v restauraci U Kolihů v Jílovém za přítomnosti vedení společenstva krejčích v Říčanech, kde společenstvo krejčích v Jílovém téměř jednohlasně odhlasovalo své spojení s říčanským společenstvem s podmínkou, že výbor říčanského společenstva bude rozšířen o jílovské členy. Důvěrníky za krejčí z jílovského okresu byli zvoleni Alois Šíma z Nové Hospody a František Dupal z Jílového.¹⁶³

¹⁶¹ SOkA Praha-západ, OJ Jílové u Prahy, inv. č. 1, zápisy ze schůzí (1938–1942), protokol z 16. srpna 1941.

¹⁶² SOkA Praha-západ, Společenstvo holičů a kadeřníků Praha-venkov, Praha, inv. č. 1, zápisy ze schůzí (1947–1949), s. 10–11 aj.

¹⁶³ SOkA Praha-západ, Společenstvo krejčích Jílové u Prahy, inv. č. 1, zápisy ze schůzí (1914–1947), s. 146–154; inv. č. 9, protestní dopis proti zrušení společenstva.

Obdobný proces proběhl téhož roku i u *společenstva truhlářů*, u něhož Ústřední svaz československého řemesla navrhl sloučení se společenstvem truhlářů v Říčanech. Jílovské společenstvo sice zaslalo 12. června 1947 ústřednímu svazu protestní dopis s návrhem, aby bylo připojeno k některému pražskému společenstvu kvůli snazší dopravní dostupnosti, na jeho námitky však nebyl brán zřetel.¹⁶⁴

Začlenění živnostníků těchto tří jílovských společenstev do profesních organizací v sousedních okresech v roce 1947 znamenalo definitivní ukončení existence živnostenských společenstev v obvodu tehdejšího okresu Jílové. Všichni jílovští živnostníci nyní patřili ke společenstvům, jejichž sídla byla mimo jejich okres, nejčastěji v Praze nebo v Říčanech. Tento stav ovšem trval už jen krátce, protože od roku 1948 byla společenstva všeobecně likvidována komunistickým režimem. Nový režim nejprve převedl hospodářské kompetence živnostenských společenstev na místní, okresní a krajské národní výbory a společenstva transformoval na bezvýznamnou složku Národní fronty s výchovnou činností, následně přikročil k reorganizaci živnostenské samosprávy s platností od 1. ledna 1949. Dosavadní živnostenské organizace měl nahradit jednotný Svaz československého živnostnictva, který postupně přebíral jejich agendu a majetek.¹⁶⁵ Tento proces je pramenně zachytitelný kupříkladu v dokumentech společenstva holičů a kadeřníků pro Prahu-venkov v Praze, k jehož členům patřili od roku 1947 i jílovští holiči.¹⁶⁶

Závěr

Vývoj jednotlivých společenstev v Jílovém u Prahy prošel za necelých sto let trvání své existence značnou proměnou od prvních společenstev malého významu přes mohutná společenstva s řadou řemeslných oborů po společenstva specializovaná na jednu profesi s celookresním záběrem. Tyto změny však obvykle nebyly způsobeny řevnivostí či malou podporou členů, ale souvisely s úpravami živnostenského řádu a s úkoly, které z nich pro společenstva vyplývaly. Ke stabilizaci většiny jílovských společenstev došlo na sklonku monarchie, byť i později vznikala společenstva nová. Jejich počet v okrese Jílové citelně zredukovala protektorátní nařízení a zbytek zanikl v poválečném období.

Co se týče skladby společenstev v Jílovém i celém jílovském okrese, odpovídala dobovým poměrům. Ve městě Jílové měla svá sídla společenstva odborná, smíšená společenstva se kromě Jílového nacházela i na dalších dvou místech okresu. Profesní charakter odborných společenstev korespondoval s obecným stavem řemeslných živností v Čechách. Společenstva, která vznikala v Jílovém, byla tvořena živnostníky, kteří i v celozemském měřítku patřili k nejčastěji zastoupeným malovýrobci.¹⁶⁷

¹⁶⁴ SOkA Praha-západ, Společenstvo truhlářů Jílové u Prahy, inv. č. 12, protestní dopis proti zrušení společenstva.

¹⁶⁵ P. MAREK, *České živnostnictvo, passim*; TÝŽ, *Zápas o model živnostenské samosprávy v letech 1945–1948*, Moderní dějiny. Sborník k dějinám 19. a 20. století 11, 2003, s. 251–273.

¹⁶⁶ SOkA Praha-západ, Společenstvo holičů a kadeřníků Praha-venkov, Praha, inv. č. 8, přípis o převedení majetku společenstva do správy Svazu československého živnostnictva v Praze.

¹⁶⁷ Václav PRŮCHA a kolektiv, *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, 1. díl. Období 1918–1945*, Brno 2004, s. 383–384; 2. díl. *Období 1945–1992*, Brno 2009, s. 221.

Naopak zástupci méně početných živností svá vlastní společenstva neměli a byli organizováni v pražských společenstvech (společenstvo mechaniků a optiků, společenstvo fotografů aj.).¹⁶⁸

Živnostenská společenstva, která byla původně zavedena jako neliberální prvek v liberálně pojatém živnostenském řádu, se postupně propracovala na instituci, na níž byly státem delegovány některé úkoly a která zároveň fungovala jako prostředník mezi úřady a živnostníky. Neměla sice takové omezující pravomoce jako v dobách cechovních organizací, ale postupně jim bylo umožněno vyjadřovat se k některým oblastem živnostenského podnikání nebo se odvolat proti vydání živnostenského listu či koncese.¹⁶⁹

Jednou z nejvýznamnějších a v pramenech živnostenských společenstev nejvíce doložených činností byl dohled nad vzděláváním a praxí budoucích živnostníků, který zaváděl živnostenských řád již novelou v roce 1883 a později ho dále zpříšňoval. Pokud společenstva vedla v počátečním období nanejvýš knihy učňů a knihy pomocníků, zatímco pracovní smlouvy a potvrzení o učení či učňovské zkoušce měly často podobu jen rukou psaného lístku, nebo zcela chyběly, za první republiky a zvláště za protektorátu je nahradily strojově psané smlouvy a tovaryšské listy na orazítkovaném formuláři vydaném v několika kopiích.¹⁷⁰ Ve fondech jílovských společenstev se těchto dokladů sice nezachovalo mnoho, pro představu je ale možné nahlédnout do učňovské agendy společenstev sousedních okresů.¹⁷¹ Zvýšené „papírování“, komunikace s úřady, zajišťování zkušební komise by již nebyly v silách drobného živnostníka.

Nejpozději od konce třicátých let tovaryšské zkoušky organizovala okresní jednota živnostenských společenstev v Jílovém, přičemž zkoušky probíhaly ve stanovených termínech hromadně za účasti vedení jednotlivých společenstev okresu.¹⁷² Kromě toho společenstva přispívala z členských příspěvků na provoz pokračovacích škol, které se v jílovském okrese za první republiky nacházely v Jílovém, Jesenici, Pyšelicích a Velkých Popovicích. Zdá se, že mnohem méně byla společenstva úspěšná v prohlubování odborných vědomostí živnostníků, které živnostenský řád rovněž zmiňoval. V dokumentech jílovských společenstev se nabídky odborných přednášek objevují sporadicky, společenstva odebírala alespoň odborně zaměřené časopisy. Větší role připadla spíše okresní jednotě, která pořádala přednášky a odborné kursy, ale i plesy nebo zvelebovací akce. Jak moc je jednotliví členové využívali, ale nedokážeme zjistit.

¹⁶⁸ SOkA Praha-západ, OÚ Jílové, inv. č. 94, rejstřík živnostenských společenstev (soupis odborných společenstev se sídlem v Praze).

¹⁶⁹ Kupříkladu Josef GRUBER, *Nejnovější pokusy o reformu živnostenského řádu v Rakousku*, Praha 1906, s. 23–27, 93.

¹⁷⁰ Způsob vedení učňovské agendy popisovaly už příručky pro živnostenská společenstva na počátku 20. století, viz A. OTTIS, *Správa a hospodářství živnostenských společenstev*, s. 112–126.

¹⁷¹ Dobře zachovaný spisový materiál týkající se učňovských záležitostí je uložena kupř. v SOkA Praha-západ, Společenstvo různých živností Roztoky, inv. č. 5–8; Společenstvo krejčích Modřany, inv. č. 3–11.

¹⁷² SOkA Praha-západ, OJ Jílové u Prahy, inv. č. 1, zápisy ze schůzí (1938–1942), passim.

Schéma vývoje živnostenských společenstev pro potravinářské obory v bývalém okrese Jílové v letech 1861–1947

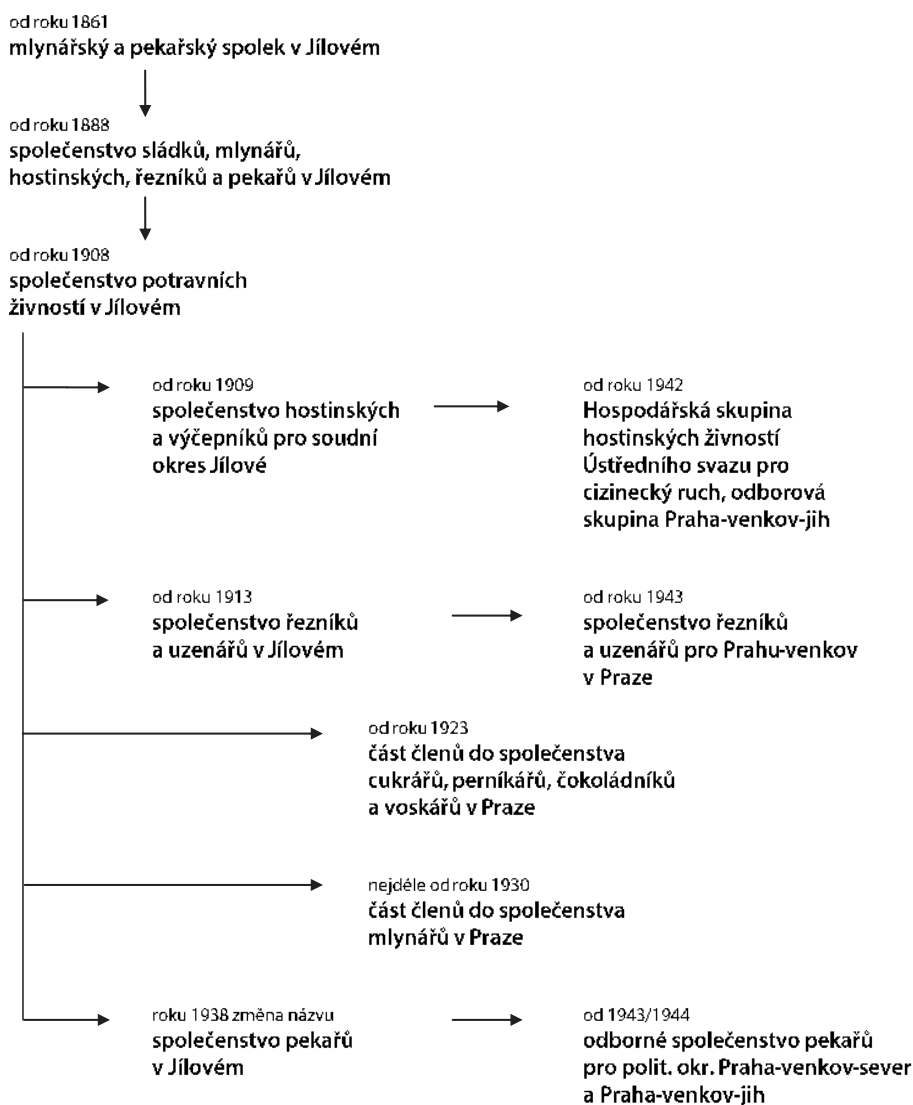
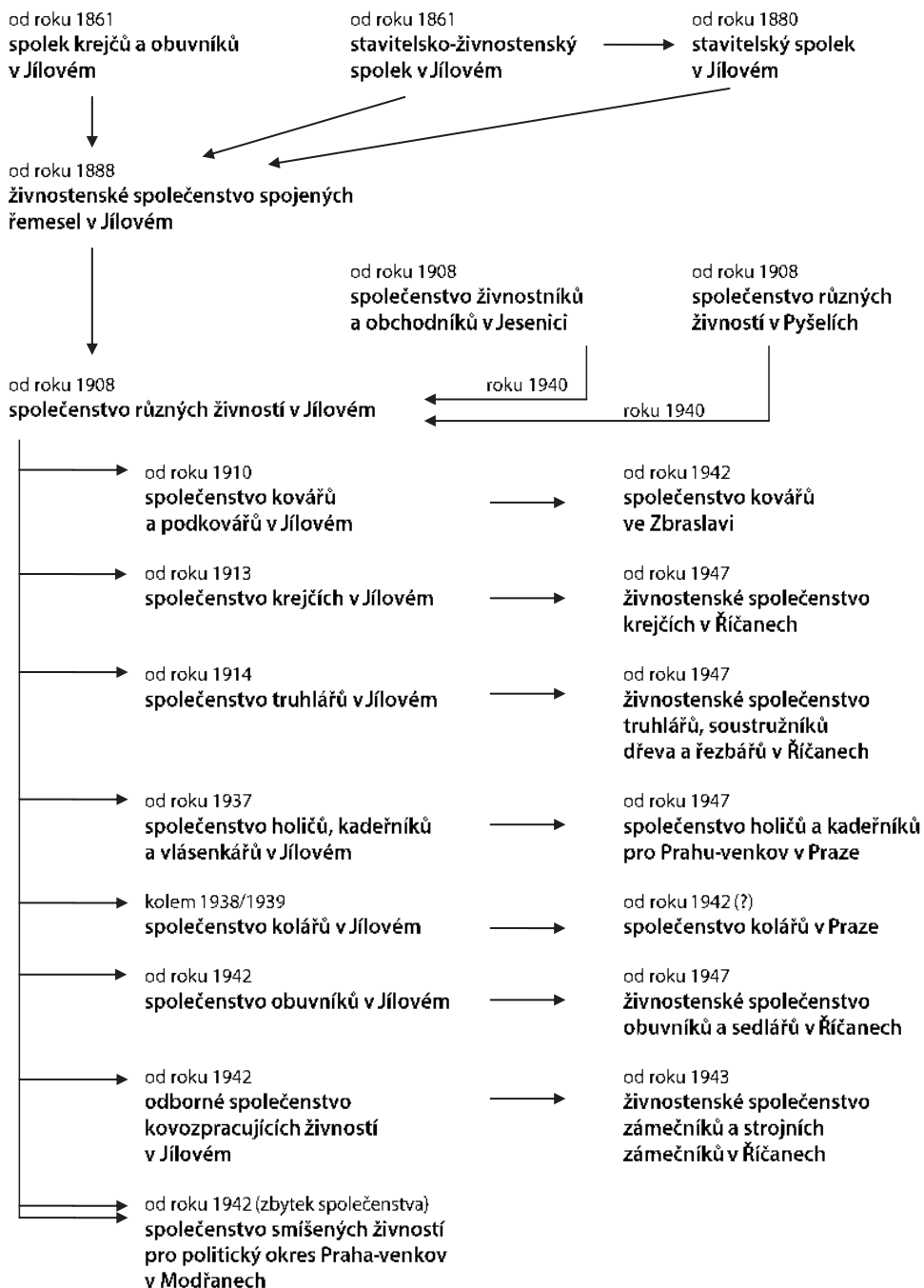

Schéma vývoje živnostenských společenstev pro řemeslníky (mimo potravinářské obory) v bývalém okrese Jílové v letech 1861–1947

Komunistická strana Československa v okrese Brandýs nad Labem (1921–1938)

MARTIN DOLEJSKÝ

Martin Dolejský, The Communist Party of Czechoslovakia in the Brandýs nad Labem District (1921–1938)

The presented study looks into the Communist Party of Czechoslovakia in the political district of Brandýs nad Labem and its existence during the era of the First Republic. The introductory part outlines the circumstances that led to the formation of the Communist Party not only at the national but also at the district level. Other parts of the paper describe the organisational and electoral stumbling blocks and changes in the party's policies. The work also utilises the party's materials and documents, official press, but also police and other official records. As there was a higher proportion of industrial businesses in the towns of Brandýs nad Labem and Čelákovice, the communists were able to get greater support in these districts, which was reflected in various protest events but mainly during elections. The communists' success can be attributed to industrial worker radicalism but also to the strong position of local political leaders. Their success in the 1925 parliamentary elections proved that it was a party with an established membership and electorate. Despite the decline in its influence and weaker position, it was able to retain significant political power in the district until 1938.

Key words

Communist Party of Czechoslovakia, Brandýs nad Labem district

Úvod

Vědecké zpracování dějin a vývoje komunistické strany patří mezi aktuální úkoly soudobé historiografie.¹ Tento text analyzuje dostupné informace o vývoji Komunistické strany Československa (dále KSČ) ve sledovaném období let 1921 až 1938 na příkladu politického okresu Brandýs nad Labem. Pozornost tedy není orientována na vrchol stranické hierarchie, ale na jeden z jejích nejnižších stupínků, kde docházelo k praktickému provádění politiky. Cílem práce je popsat vznik KSČ v okrese Brandýs nad Labem a na základě volebních výsledků a sjezdových statistik o počtech členů se pokusit o zhodnocení toho, jakou pozici měla tato politická strana na okresní úrovni. Důležitou součástí textu bude také analýza toho, do jaké míry se celostátní politika komunistů promítala na místní úrovni, v jaké podobě a s jakými úspěchy či neúspěchy.

¹ Diskuze o psaní dějin komunistické strany započala již v roce 1931, kdy vyšla kniha *Dějiny komunistické strany Československa* z pera Pavla REIMANA. Vítězslav SOMMER, *Marxismus a historiografie*, in: Jana Čechurová – Jan Randák (eds.), *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*, Praha 2014, s. 156.

Pramenným základem našeho bádání byly v prvé řadě fondy KSČ – Ústřední výbor 1921–1945, Praha a KSČ – Ústřední výbor 1921–1945 – *dodatek* uložené v Národním archivu v Praze. Informace o některých členech místní KSČ obsahuje část fondu KSČ – *členská evidence*. Za zmínku stojí i fondy *Sbírka letáků KSČ (1921–1938)*, *České místopředsedství Praha (respektive část Prezidium 1911–1920)* či *Ministerstvo vnitra I, Praha (Prezidium)*. Část informací, nejen o založení strany, ale také o generální stávce v roce 1920 a jejím průběhu, lze získat z policejních hlášení, sekundární literatury a vzpomínek tehdejších komunistů, které jsou uloženy v Oblastním muzeu Praha-východ v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi a v Městském muzeu v Čelákovících. Přínosné jsou fondy ze Státního okresního archivu Praha-východ, a to zejména *Okresní úřad Brandýs nad Labem*. Zde se jedná konkrétně o výsledky voleb, zprávy o oslavách Svátku práce a seznamy zatčených komunistů z roku 1938. Fondy meziválečné KSČ se zachovaly (vinou nacistické okupace a ilegality) v často fragmentární podobě. Relativně kompaktní materiály k práci KSČ jsou ve fondech Kominterny v moskevském RGASPI, kde se velmi podrobně, až na úroveň okresů, zabýval prací KSČ tzv. Středoevropský zemský komitét (existoval v letech 1924–1935).²

Přínosným se stalo také studium periodického tisku, a to jak regionálního (*Odboj, Sociální spravedlnost, Dělnické noviny*), tak celostátního (*Rudé právo, Rudý večerník*).

Komunistická strana Československa v okrese Brandýs nad Labem v letech 1921–1925

Rozkol v sociální demokracii

Po první světové válce a vzniku Československé republiky (dále ČSR) v roce 1918 vstupovala Československá sociálně demokratická strana dělnická (dále ČSDSD) na politickou scénu jako jeden z jejích nejsilnějších hráčů, což neznamenal, že by šlo o stranu vnitřně jednotnou a zcela semknutou. Nezpochybnitelným faktem bylo, že v obecních volbách 15. 6. 1919, které byly prvním poválečným politickým měřením sil, výrazně uspěla na celorepublikové úrovni a předsedou vlády se v červenci 1919 stal sociální demokrat Vlastimil Tusar.

V okresním městě Brandýs nad Labem byl výraznou postavou sociální demokracie Antonín Pařízek, který již 14. 10. 1918³ vyhlásil při táboru lidu na brandýském náměstí samostatnou republiku.⁴ Také vystoupil v prosinci 1918 na XII. sjezdu ČSDSD jako okresní delegát⁵ a v roce 1921 figuroval při zakládání KSČ ve městě.

² Informce o fondech podává Emil VORÁČEK, *KSČ a Kominterny 1929–1943. Edice dokumentů*, in: Jan Němeček – Emil Voráček (eds.), *Česko-ruské vztahy v 19. a 20. století*, Praha 2011, str. 253–268.

³ Šlo o výzvu ke generální stávce 14. 10. 1918 ze strany Socialistické rady, která formulovala své požadavky ve 3 bodech. V bodu číslo 2 je uvedeno, že „*necht' jménem svrchovanosti pracujícího socialistického lidu, který má v národě většinu, vyhlásí řečník státní naši nezávislost, a to přímo jako nezávislost samostatné České republiky*“. Zdeněk ŠOLLE, *Dělnické hnutí v českých zemích za první světové imperialistické války*, Praha 1952, s. 181–183.

⁴ Oblastní muzeum Praha-východ v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi (dále OMPV), opis materiálu poskytnutého paní Mestkovou od Pařízkova bratra z Liberce, květen 1961, inv. č. H 6524; Vladimír LOYDA, *Brandýské mládeži Václava Husy ve Studentském spolku, sdružení ISAW a spolku Purkyně*, Studie a zprávy Okresního muzea Praha-východ 11, 1991, s. 73.

⁵ Národní archiv v Praze (dále NA), Československá sociálně demokratická strana dělnická 1878–1921, kart. 2, inv. č. 13.

Sociální demokracie v obecních volbách roku 1919 v okrese uspěla v několika obcích.

Tabulka č. 1

Výsledky všeobecných voleb v okrese Brandýs nad Labem 15. června 1919⁶

Politická strana	Volební výsledek (počet hlasů)	Volební výsledek (procenta)
ČSDSD	8 501	44,50 %
Republ. strana čsl. venkova	3 631	19,00 %
Čsl. strana socialistická	3 252	17,00 %
Čsl. národní demokracie	1 539	8,10 %
Strana živnostenská, skupiny živnostensko obchodní apod.	601	3,10 %
Čsl. strana lidová	473	2,50 %
Ostatní skupiny	381	2,00 %
Strany a skupiny maloročníků, domkařů, chalupníků, zemědělských dělníků apod.	359	1,90 %
Spojené strany občanské	240	1,20 %
Spojené strany socialistické	137	0,70 %
Celkem	19 114	100,00 %

V Brandýse nad Labem se stal starostou zmíněný Antonín Pařízek, v Čelákovících František Kašák, oba příslušníci levicového křídla v ČSDSD. V okresním městě získala sociální demokracie 12 mandátů, národní socialisté 11, národní demokraté 7, agrárníci 5 a 1 mandát živnostenská strana. V Čelákovících měla sociální demokracie 13 mandátů, národní socialisté 10, agrárníci ve společné koalici s lidovci 4 a národní demokracie 3. Vítězství ČSDSD bylo v okrese jednoznačné a bylo velice málo obcí, kde by strana neuspěla. Byl to případ menších obcí. Například v obci Borek, kde bylo zapsáno 78 oprávněných voličů, zvítězili agrárníci s 5 mandáty, sociální demokraté získali o 1 mandát méně, stejné pořadí stran bylo v obci Brázdim. Výsledky tak odráží sociální strukturu obyvatelstva regionu. Větší města s průmyslem a k městům přilehlé obce hlasovaly většinou ve prospěch ČSDSD, menší obce, které byly tradičně zemědělské, volily agrárníky. Pouze výjimečně narazíme na významnější volební zisk jiné strany (silné pozice lidové strany ve Staré Boleslavi, která zde skončila druhá).⁷ Okres Brandýs nad Labem, společně s okresy

⁶ Volby se konaly ve 43 z 56 obcí politického okresu Brandýs nad Labem. Podle údajů ze sčítání lidu z roku 1910 žilo v okrese 41 928 obyvatel. Ve 43 volebních obcích žilo 38 085 obyvatel. Viz *Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v červnu roku 1919*, Praha 1922, s. 142.

⁷ Státní okresní archiv Praha-východ (dále SOKA Praha-východ), Okresní úřad Brandýs nad

Kolín, Český Brod, Nymburk, Poděbrady, Kostelec nad Černými lesy tvořily oblast se ziskem 40 % hlasů pro ČSDSD v těchto volbách. Okresní výsledek byl paralelou k výsledkům celostátním, kdy bylo již před volbami jasné, že se sociální demokraté a agrárníci stávají osou vládní koalice.⁸

Prvotní vlna nadšení ze vzniku republiky postupně opadala a lidé začínali pociťovat zhoršující se sociální situaci, což mimo jiné vedlo k organizování protilichvevých demonstrací a stávek. Z 25. 5. 1919 jsou k dispozici zprávy o průvodech s šibenicemi,⁹ kdy se dokonce dělníci továrny na zemědělské stroje Melichar v Brandýse nad Labem pokoušeli oběsit ředitele ing. Hájka.¹⁰ K akci se připojili i zemědělství dělníci v Brázdimi, Popovicích, Mratíně a Sluhách.¹¹ V čele těchto projevů nespokojenosti stáli důvěrníci sociální demokracie.¹² V průběhu let 1919 a 1920 pak lze narazit na celou řadu stávek a demonstrací průmyslového a zemědělského dělnictva v celém okrese Brandýs nad Labem.¹³

V září 1919 byla hlášena zvýšená nespokojenost obyvatelstva okresů Hořice, Brandýs nad Labem, Příbram a Strakonice z důvodů drahoty a nedostatku uhlí a petroleje.¹⁴ V prosinci 1919 se v okrese Brandýs nad Labem nepekl ve dvou městech chléb kvůli nedostatku uhlí.¹⁵ O trvající nespokojenosti průmyslového dělnictva okresu vypovídá i hlášení z počátku února 1920. Na přelomu března a dubna žádalo dělnictvo ve strojírenských továrnách firem Melichar v Brandýse nad Labem a Červinka a Čihák v Čelákovících přídavek 90 haléřů za hodinu. U Melichara se z tohoto důvodu nepracovalo 1 den, v Čelákovících stála práce od 29. 3. 1920 do 1. 4. 1920. Dne 29. 3. 1920 vypukla stávka všech 67 dělníků v továrně na obuv firmy Václav Holub v Čelákovících, která skončila až 8. 4. 1920. V květnu 1920 se lidé v Jirnech zmocnili panského pozemku a osázeli si jej bramborami, aby si vynutit vyšší příděl.¹⁶

Labem (dále OÚ Brandýs nad Labem), kart. 232, inv. č. 656.

⁸ Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře první republiky (1918–1938), Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*, Praha 2000, s. 69.

⁹ Vladimír LOÝDA, *Kapitoly z novodobých dějin okresu Praha-východ, část 5, Studie a zprávy Okresního muzea Praha-východ 10*, 1988, s. 113.

¹⁰ Alois KOČMAN (ed.), *Souhrnná týdenní hlášení presidia zemské správy politické v Praze o situaci v Čechách 1919–1920*, Praha 1959, s. 63.

¹¹ Miroslav GÖRTLER – Jan GALANDAUER – Ludmila ŠUMBEROVÁ, *V první linii. Příspěvky k 60. výročí vzniku KSČ*, Praha 1981, s. 98–99.

¹² Jaroslav ČESAR – Milan OTÁHAL (eds.), *Hnutí venkovského lidu v českých zemích v letech 1918–1922*, Praha 1958, s. 34.

¹³ Šlo o celorepublikový problém, projevující se od konce roku 1918 v českém pohraničí (Ústí nad Labem, Chomutov, Liberec, Sokolov) a následujících měsících na celém území ČSR. Z. KÁRNÍK, *České země v éře první republiky (1918–1938), Díl první*, s. 56–57.

¹⁴ A. KOČMAN (ed.), *Souhrnná týdenní*, s. 92.

¹⁵ TAMTÉŽ, s. 124.

¹⁶ TAMTÉŽ, s. 161–169.

V této atmosféře se uskutečnily první svobodné volby do československého parlamentu (nevolilo se na celém území ČSR),¹⁷ kde i přes vnitřní problémy získala ČSDSD nejvíce hlasů a stala se suverénním vítězem. I v okrese Brandýs nad Labem pro ni hlasovala většina z 22 922 (bylo odevzdáno 21 094 hlasů) oprávněných voličů.

Tabulka č. 2

Výsledky voleb do Národního shromáždění (Poslanecká sněmovna) v okrese Brandýs nad Labem 18. dubna 1920¹⁸

Politická strana	Volební výsledek (počet hlasů)	Volební výsledek (procenta)
ČSDSD	9 184	43,60 %
Republ. strana čsl. venkova a Domoviny	3 713	17,60 %
Čsl. strana socialistická	3 059	14,50 %
Čsl. národní demokracie s agrární opozicí	2 304	10,90 %
ČSL	1 233	5,80 %
ČŽOSS	1 219	5,80 %
Socialistická strana čsl. lidu pracujícího (Modráček a Hudec)	187	0,90 %
Strana maloročníků, domkařů a živnostníků v rep. Čsl.	136	0,60 %
Německá demokratická strana svobodomyslná	30	0,15 %
Slovanská strana sociální (Choc)	18	0,10 %
Sdružené strany židovské	9	0,05 %
Celkem	21 092	100,00 %

Výsledky prvních parlamentních voleb nepřinesly ve srovnání s volbami do obcí velké překvapení, což platí na celostátní i okresní úrovni. Zde bylo pořadí prvních čtyř stran zachováno. ČSDSD získala o 600 hlasů více a lze říci, že výrazněji posílila a zvětšila svůj náskok nad druhou stranou agrární. Je to dáno i faktem, že oproti obecním volbám se volby do Národního shromáždění uskutečnily ve všech 58 obcích okresu. Mírně posílila Národní demokracie (kandidující v těchto volbách s agrární opozicí), které se podařilo zvítězit v Klánovicích.¹⁹ Celkové výsledky byly takové, že

¹⁷ Volby se nekonaly v územích, která podléhala provedení plebiscitu o připojení. V Čechách se to týkalo území Vitorazska, na Moravě se jednalo o území Valticka a nejrozsáhlejší území leželo ve Slezsku – Těšínsko. Volby neproběhly na území Podkarpatské Rusi a na územích podléhajících plebiscitu na Oravě a ve Spiši. Viz *Volby do zákonodárných orgánů Československa a České republiky 1920–2006*, Praha 2008, s. 46.

¹⁸ *Volby do Národního shromáždění*, s. 14 (tab. II).

¹⁹ SOkA Praha-východ, OÚ Brandýs nad Labem, kart. 232, inv. č. 656.

z 58 volebních obcí zvítězila ČSDSD ve 38, agrárníci společně s Domovinou v 17, v obci Rudeč získaly tyto dvě strany po 15 hlasech. Zmíněná národní demokracie zvítězila pouze v Klánovicích a národně sociální strana uspěla ve Všetatech.²⁰

Ve volbách šlo o mnoho. Poslanecká sněmovna měla 300 poslanců volených na 6 let a Senát 150 senátorů volených na 8 let. Volilo se na základě všeobecného, rovného, přímého a tajného hlasovacího práva.²¹ Okres Brandýs nad Labem patřil do prvního volebního kraje Praha, který volil 48 poslanců. Volební kraj byl rozdělen na část A (tzv. Velká Praha) a B (jmenované okresy tvořící kraj Praha-venkov) a každý z nich volil 24 poslanců.²²

Zmíněný rozkol v sociální demokracii měl hluboké kořeny sahající do posledních let 19. století a prvního dvacetiletí 20. století. Ve druhé polovině roku 1917 a v roce 1918 lze hovořit o dvou nejvýraznějších frakcích či názorových proudech ve straně. První byl austromarxistický, reprezentovaný Bohumírem Šmeralem; zastával názor, že rozpad habsburského impéria na národní státy nevyřeší problém s národy, ale bude zárodkem dalších problémů. Naproti tomuto názoru stál proud samosprávný, který požadoval vznik národních států (zde se nejčastěji setkáme se jménem Františka Modráčka).

Dnes je jasné, že v roce 1918 převládl samosprávný (národní) směr, kdy na nějaký čas došlo k „upozadění“ Bohumíra Šmerala. Jeho příležitost přišla v průběhu roku 1919 a 1920 s rostoucím sociálním i politickým napětím. V cestě ke konečnému střetu je důležitý vznik tzv. marxistické levice (frakce v rámci ČSDSD) již v prosinci 1919, jejímž byl Šmeral vůdcem.

Dění na celostátní úrovni mělo ohlas i v Brandýse nad Labem. V hlášení presidia zemské zprávy se nachází zmínka o tom, že na přelomu srpna a září 1920 v tomto městě „provedlo zvítězivší levé křídlo strany výluku pěti členů předních směru pravého pro poškozování dělnického hnutí“.²³ První zprávy o komunistické činnosti a aktivitě levicového křídla ČSDSD pocházejí z dubna 1920. Přednosta okresní politické správy přikázal všem četnickým stanicím v okrese, aby zaslaly zprávy o komunistickém hnutí. V Neratovicích byli hlavními reprezentanty Bedřich Jirkovský a František Posekaný, v obvodu četnické stanice ve Velkých Jirnech byli příslušníci „levého směru“ ve všech obcích a jejich počet se nedal odhadnout. Dále byli v Brandýse nad Labem, zde pod vedením Antonína Pařízka, a v okolních obcích Dřevčice, Popovice a Čelákovice.²⁴

Situace v ČSDSD se stávala ve druhé polovině roku 1920 velmi vážnou a sílila nespokojenost značné části členské základny. K uklidnění nepřispěla ani demise Vlastimila Tusara v září 1920 a následné jmenování úřednické vlády Jana Černého. Na stejný měsíc byl svolán stranický sjezd, který byl po dohodě s T. G. Masarykem

²⁰ TAMTÉŽ.

²¹ Tereza NOVOTNÁ, *Proměny československého volebního systému*, Politologická revue 9/1, 2003, s. 35.

²² TAMTÉŽ, s. 49.

²³ A. KOCMAN (ed.), *Souhrnná týdenní hlášení*, s. 260.

²⁴ SOkA Praha-východ, OÚ Brandýs nad Labem, katalog presidiálních spisů 1919–1925, sv. 2, s. 76.

a Rudolfem Bechyněm odvolán.²⁵ V nastalé situaci se jednalo o jediné řešení, neboť se očekávalo vítězství stranické levice, které by stát destabilizovalo.²⁶ Odvolání sjezdu vedlo k zachování klidu ve státě, ale nepřispělo k uklidnění levicové části ČSDSD, která představovala v tomto období již většinu členské základny,²⁷ ale ne většinu ve vedení strany.

Generální stávka

Do otevřeného střetu se nechtělo žádné ze skupin ČSDSD, a to z toho důvodu, že nikdo nechtěl překročit hranice zákonnosti. Přesto k němu došlo; v publikacích staršího data je nazýván „bojem o Lidový dům.“ Lidový dům v Praze v Hyberské ulici byl majetkem strany a nacházela se v něm tiskárna *Rudého práva*, nového tiskového orgánu levice. Této tiskárně předseda strany Antonín Němec vypověděl smlouvu a dne 9. 12. 1920 vedení ČSDSD požádalo o vrácení svého majetku a povolalo policii. Ta Lidový dům obsadila a vyváděla z něj reprezentanty levice. Tento incident se stal rozbuškou a již následujícího dne se ve městech konaly pouliční demonstrace. Výkonný výbor sociálně demokratické levice si uvědomoval, že argument obsazení Lidového domu by neoslovil a nepřiměl k mobilizaci větší část členů, a proto vydal prohlášení, kde formuloval základní a velmi obecné sociální požadavky, za které se stavěl. Generální stávka se mezi 10. až 16. 12. 1920 rozšířila do mnoha měst a často měla podobu povstání. Stávka byla krvavě potlačena, a to i za značné iniciativy úřednické vlády a prezidenta, který vnímal její nebezpečí.²⁸

Z dostupných dokumentů je patrný obraz o tom, jaká byla v těchto týdnech a měsících situace ČSDSD v okrese Brandýs nad Labem. Tak jako v ostatních regionech s vyšším zastoupením dělnictva, i zde byla strana početná,²⁹ v průběhu září 1920 tu převládala levice reprezentovaná Antonínem Pařízkem. Průmyslová centra okresu patřila zároveň mezi města s největším počtem obyvatel.³⁰ Podle

²⁵ T. G. Masaryk sledoval situaci v sociální demokracii během jejího rozkolu a měl připravený plán, až nastane očekávaný konflikt. Stanislav POLÁK, *T. G. Masaryk. Za ideálem a pravdou, 6 (1919–1937)*, Praha 2012, s. 78.

²⁶ Zdeněk KÁRNÍK, *Československá sociálně demokratická strana dělnická v letech 1918–1938*, in: Marek Hrubec – Miloš Bárta (eds.), *Dějiny českého a československého sociálnědemokratického hnutí*, Brno 2006, s. 50.

²⁷ Jacques RUPNIK, *Dějiny komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*, Praha 2002, s. 50.

²⁸ Antonín KLIMEK, *Počátky parlamentní demokracie v Československu*, in: Jaroslav Valenta – Emil Voráček – Josef Harna (eds.), *Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě. Díl 1*, Praha 1999, s. 119.

²⁹ Její volební výsledek nekoresponduje s tvrzením Vladimíra Dubského, který uvádí „*okresy jako Brandýs nad Labem, Čáslav, Ledec nad Sázavou, Sedlčany a některé další [jako ty], kde se socialistické hnutí nemohlo vykazat příliš širokou organizační základnou a velkou aktivitou.*“. Vladimír DUBSKÝ, *Počátky závodních výborů a rad ve středních Čechách*, Středočeský sborník historický 9, 1974, s. 15.

³⁰ Z dochovaných vzpomínek ze sousedního mělnického okresu je patrné, že zemědělské dělnictvo, které nemělo velké povědomí o komunismu, bylo v kontaktu s radikálnějším průmyslovým dělnictvem z Kladenska, Roudnicka a Brandýska. Bedřich ŠTASTNÝ, „*Ve středu do Liblic!*“, in: Miloš Janda – Jan Galandauer – Antonín Roček (eds.), *Na začátku cesty*.

výsledků sčítání lidu z března 1921 měl Brandýs nad Labem 5 156 obyvatel, Stará Boleslav 3 833, Čelákovice 3 170, Kostelec nad Labem 2 942, Všetaty 1 428, Jirny 1 389, Toušeň 1 183 a poslední obcí nad 1 000 obyvatel byly Neratovice s počtem 1 096 osob.³¹

Levice vlastnila periodikum *Odboj*, který zprvu vycházel jako příloha časopisu *Vůle lidu pracujícího*.³² Pravicová část vydávala *Sociální spravedlnost*, kterou reprezentoval významný sociálnědemokratický politik Vojta Beneš. Ten 2. 10. 1920 na plenární schůzi pravice ve Staré Boleslavi přečetl rezoluci začínající větou: „*Prohlašujeme se proti vstupu do III. internacionály.*“³³ Tím se jasně vymezil proti bolševismu.

Generální stávka „jako protest proti chystanému monarchismu“ se na okrese odehrála v pondělí 13. 12. 1920, kdy byly na desátou hodinu dopolední svolány tábory lidu do Brandýsa nad Labem na náměstí, do Čelákovic na náměstí, do Kostelce nad Labem před Husův pomník a do Velkých Jiren před obecní školu.³⁴ V Brandýse nad Labem se stávky neúčastnilo mnoho dělníků. Na táboru lidu bylo přítomno asi 200 lidí, většinou z brandýské továrny na cikorku, staroboleslavské papírny a 73 slévačů z Melicharovy továrny.³⁵ Promluvil bývalý starosta města Antonín Pařízek, tehdejší člen městské rady.³⁶

Mnohem radikálnější byla situace v nedalekých Čelákovících, kde se nepracovalo v největší továrně R. Stabenow a ve slévárně továrny J. Volman. V továrně na zemědělské stroje Červinka a Čihák dělnictvo odešlo z práce. Stávkující nutili ostatní dělnictvo k zastavení práce násilím.³⁷ Požadavkem dělníků, kteří do podniků posílali dvou až tříčlenné „delegace“, bylo navýšení mezd o 30 % a vánoční příspěvek

Výbor ze vzpomínek a dokumentů o boji KSČ ve Středočeském kraji v letech 1921–1929, Praha 1967, s. 16.

³¹ *Zprávy z místa a okolí*, Sociální spravedlnost, roč. I, č. 26, 26. 3. 1921, s. 2.

³² Časopis *Odboj* vycházel v pozdějších letech jako samostatné periodikum KSČ v okrese Brandýs nad Labem. K únoru 1923 vycházel jednou týdně a měl šest stran. Oficiálně vycházel v Záluží u Čelákovic. Dne 31. 12. 1926 bylo na jeho titulní straně oznámeno, že jde o poslední číslo *Odboje* a současně bylo v Praze zahájeno vydávání *Dělnických novin*, krajského tiskového orgánu KSČ. *Protokol I. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 2.–5. února 1923*, Praha 1989, s. 375; *Odboj*, roč. VII, č. 53, 31. 12. 1926, s. 1.

³³ Sociální spravedlnost, roč. I, č. 2, 9. 10. 1920, s. 2.

³⁴ Městské muzeum v Čelákovících (dále MMČ), plakát ke generální stávce 13. 12. 1920, inv. č. H 50 984.

³⁵ Brandýská cikorka, továrna na kávové náhražky, byla založena v roce 1917 a v roce 1929 měla 12 úředníků a 70 dělníků. Zdeněk GUTWIRTH, *Průmysl v okrese brandýském*, Naše Polabí 7/4, 1929, s. 56; OMPV, Lubomír Rachman: Kupředu, zpátky ni krok (pásmo k 40. výročí KSČ), 1961, inv. č. H 6504. Firma Melichar pohrozila dělníkům, že kdo se zúčastní stávky, bude propuštěn. Dle policejního hlášení se tak skutečně stalo u všech 73 slévačů. SOkA Praha-východ, OÚ Brandýs nad Labem, katalog prezidiálních spisů 1919–1925, sv. 2, s. 96.

³⁶ Ve volbách do městských orgánů, které se konaly v Brandýse nad Labem dne 24. 10. 1920, získaly sdružené občanské strany 952 hlasů, druhá byla ČSDSD (levice) s 564 hlasy, dále ČSDSD (pravice), která získala 382 hlasů a čeští socialisté 507 hlasů. Starostou města se stal (a až do roku 1938 jím byl) český socialista, předseda Unie poštovních zřízenců, vrchní poštmistr Hugo Bergmann. V. LOYDA, *Kapitoly z novodobých dějin okresu Praha-východ, část 5*, s. 113.

³⁷ NA, České místodržitelství Praha – prezidium – 1911–1920, kart. 5176, inv. č. 8/1/94/9.

k platu.³⁸ Do města přijel se stávkujícími vyjednávat zástupce kovodělnických odborů poslanec Antonín Hampl.³⁹ V Kostelci nad Labem se sešlo zemědělské dělnictvo z nedalekých dvorů v Jirnech, Nehvizdech, Záluží, Mstětících, Zelenči, Svěmyslicích, Sluhách, Mratíně, Lobkovicích, Tišicích a Přezleticích, kde byla zastavena práce. Z Lobkovic bylo hlášeno plánované zabírání dvorů a na základě toho bylo do města posláno vojsko a četnictvo. V Jirnech stávkovalo zemědělské dělnictvo.⁴⁰ Vojsko bylo vysláno také do Čelákovic k továrně R. Stabenow, kde stávkovalo nejvíce dělníků.⁴¹ Za organizací generální stávky hledejme opět jméno Antonína Pařízka, který osobně agitoval například v cukrovaru v Kostelci nad Labem.⁴²

Stávka skončila na okrese neúspěchem.⁴³ Nejenže se nepodařilo prosadit požadavky dělníků, ale následně došlo i k zatýkání⁴⁴ a propouštění radikálů ze zaměstnání, nejvíce v Melicharově továrně na zemědělské stroje v Brandýse nad Labem.⁴⁵

Události prosincových dnů měly dohru i na okresní politické scéně. V Čelákovických došlo k rezignaci 17 členů obecního zastupitelstva sdružených v koalici. Starostu Františka Kašáka, který byl podepsán na plakátu vyhlašujícím generální stávku jako tajemník výkonného výboru sociálnědemokratické levice, nahradil v březnu roku 1921 vládní komisař.⁴⁶ Kašákovým postupem byly rozezleny místní politické strany, a proto složily své mandáty. Podle jejich prohlášení nebylo možné, aby „*v čele našeho města byl i nadále třídní straník a komunista*“;⁴⁷ jak bylo uvedeno na vydaném plakátu.

³⁸ František ŠIDVIC, *Pod rudým praporem*, Čelákovice 1966, s. 20.

³⁹ MMČ, Paměti Václava Křováčka, inv. č. H 4447 A–K. Antonín Hampl byl v letech 1924–1938 předsedou ČSDSD.

⁴⁰ NA, České místodržitelství Praha – prezidium – 1911–1920, kart. 5176, inv. č. 8/1/94/9.

⁴¹ TAMTÉŽ.

⁴² Z hlášení policejního ředitelství zjistíme, kdo byli jeho spolupracovníci v Brandýse nad Labem. Jednalo se o tyto osoby: E. Kolářová, V. Kirs, J. Svoboda, Václav Vobořil, F. Šmíd, F. Kolář, A. Vinický, V. Pokorný, F. Šulc, F. Subá, J. Hlavatý a J. Říha. SOkA Praha-východ, OÚ Brandýs nad Labem, katalog prezidiálních spisů 1919–1925, sv. 2, s. 97–98.

⁴³ Oficiální výklad stranické historiografie byl ten, že „*levice neměla dost zkušeností k cílevědomému vedení stávky, a tak byla nakonec poražena*“. Markéta HOLANOVÁ (ed.), *Dějiny Komunistické strany Československa v datech*, Praha 1984, s. 153–154.

⁴⁴ Šlo o celorepublikový trend, kterým bylo postiženo více než 3 000 stávkujících. Pavel REIMAN (ed.), *Dějiny Komunistické strany Československa*, Praha 1961, s. 160. V okrese Brandýs nad Labem byli pro účast na generální stávce trestně udáni: V. Plaček, V. Šubrt, B. Jirkovský, A. Fořtová, A. Novák, A. Horčík, A. Dvořák, J. Alferi, V. Sychrovský, J. Levýza účast při zabírání dvorů, F. Forejt, F. Šnajdr, F. Znamenáček, A. Nouzák, J. Charamza za omezování osobní svobody, F. Mestek, F. Kašák, A. Pařízek, R. Svojtka pro přestupek proti shromažďovacímu zákonu, A. Trnka, E. Málek, V. Novák, V. Hřebíček, K. Novotný, A. Jetenský, F. Syrovátka za přestupek zákona o tisku. Dodatečně byl zatčen jen V. Plaček ze Ctěnic. NA, České místodržitelství Praha – prezidium – 1911–1920, kart. 5176, inv. č. 8/1/94/9.

⁴⁵ *Naše manifestace*, Odboj, roč. II, č. 24, s. 1–2.

⁴⁶ Jaroslav ŠPAČEK (ed.), *Kronika města Čelákovice I. 1857–1939*, Čelákovice 2006, s. 253–254.

⁴⁷ NA, České místodržitelství Praha – prezidium – 1911–1920, kart. 5175, inv. č. 8/1/94/9.

Z výše uvedeného je patrné, že levice v sociální demokracii měla schopnost mobilizace velkého množství členské základny, která byla ochotná manifestovat za všeobecné sociální a hospodářské požadavky a vyjít do ulic. Na druhé straně se nedalo říci, že by stávka byla úspěšnou ve smyslu splnění požadavků stávkující strany. Největší ohlas a podporu měla výzva v průmyslových centrech země, především v Kladně, na Slánsku a také na Brandýsku. Tedy tam, kde se nacházel větší počet zradikalizovaného průmyslového dělnictva.⁴⁸ V konfrontaci s tímto naopak sousední zemědělský okres Český Brod⁴⁹ „postrádal silné a početné kádry uvědomělého dělnictva“⁵⁰ a nezaznamenal výraznější protestní akce.

Generální stávka způsobila nezvratný rozkol v ČSDSD a z „porážky v prosinci 1920 se o několik měsíců později zrodila jedna z nejsilnějších komunistických stran v Evropě“.⁵¹

Vznik KSČ v roce 1921

KSČ vznikla v květnu 1921⁵² na základě nastíněného rozkolu pravicového a levicového křídla v ČSDSD a následně do ní přešla většina jejích levicových členů.⁵³ Klíčovou postavou byl Bohumír Šmeral. Muž s pověstí zkušeného politika, výborného

⁴⁸ Z celkové statistiky plyne, že počet stávkujících na okrese Brandýs nad Labem byl 1 290 osob. Nejdéle se stávkovalo na zemědělských dvorech (7 dnů), největší ušlá mzda byla ve firmě Melichar v Brandýse nad Labem (53 000 Kčs). Jiří ŠTĚPÁN – Irena MALÁ (eds.), *Prosincová generální stávka 1920*, Praha 1961, s. 280.

⁴⁹ V okrese Český Brod měla sociální demokracie velmi silné pozice a podařilo se jí zde vyhrát parlamentní volby roku 1920, 1925 a 1929. Volby v roce 1935 vyhrála strana agrární. Pamětník a člen pravicového křídla ČSDSD zmiňuje, že obyvatelé Českobrodsku byli pod neustálým vlivem komunistických agitátorů ve vlacích, ale také těch, kteří byli nasazováni z brandýského okresu. Připomíná také, že v Kostelci nad Černými lesy bydlel pozdější významný komunistický politik Václav Bolen. Podlipanské muzeum Český Brod, Rudolf Petráň: *Dělnické hnutí na Českobrodsku a stopami odboje 1939–1945* (rkp.), s. 31.

⁵⁰ Karel BEDNAŘÍK, *Komunistická strana Československa na Českobrodsku 1921–1939*, Kolín 1961, s. 3.

⁵¹ J. RUPNIK, *Dějiny komunistické strany Československa*, s. 51.

⁵² Ustavující sjezd KSČ se konal 14.–16. 5. 1921 v Obecním domě v Praze-Karlíně. Sjezdu se zúčastnilo 569 delegátů s hlasem rozhodujícím a 86 delegátů s hlasem poradním. Sjezd přijal 21 podmínek pro vstup do Komunistické internacionály (dále KI), přijal rezoluci ke změně programu strany a organizačního řádu. Na ustavujícím zasedání výkonného výboru KSČ byl předsedou výkonného výboru zvolen Václav Šturm, místopředsdou Bohumír Šmeral. Ve dnech 30. 10. – 2. 11. 1921 se konal slučovací sjezd KSČ, kde došlo ke sloučení všech komunistických stran a levicových skupin. O přijetí KSČ a německé sekce KSČ do KI bylo rozhodnuto na jejím III. kongresu (22. 6. – 12. 7. 1921) s podmínkou, že do tří měsíců dojde k jejich sloučení v jednotnou komunistickou stranu. V souvislosti s dějinami KSČ v brandýském okrese stojí za zmínku fakt, že se ustavujícího sjezdu KSČ zúčastnilo několik místních komunistů (např. František Kašák). M. HOLANOVÁ (ed.), *Dějiny Komunistické strany Československa v datech*, s. 159–160; Miroslav KLÍR (ed.), *Studijní materiály k dějinám Komunistické strany Československa v letech 1921–1924*, Praha 1959, s. 61–62; František ŠTVERÁK, *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992). Základní informace o ústředních orgánech a biografické údaje o vedoucích představitelích strany*, Praha 2010, s. 27.

⁵³ V květnu 1921 měla KSČ 350 000 členů. Václav ČADA, *KSČ v období 1921–1948. Strategie a taktika*, Praha 1988, s. 404.

organizátora a oblíbeného řečníka. Nebyl však typem mladého revolucionáře a navíc byl často odsuzován za svou sociálnědemokratickou minulost, která se stala v pozdějších letech předmětem kritiky.⁵⁴

Vztah Bohumíra Šmerala k moskevskému vedení Kominterny (dále KI)⁵⁵ byl velice komplikovaný. Šmeral si chtěl udržet jistou nezávislost a jeho představa o vybudování masové dělnické strany se neshodovala s představou KI, která propagovala spíše stranu ideologicky čistou, ale méně početnou. Řečeno jinak, stranu profesionálních revolucionářů.⁵⁶ Šmeral byl více pragmatikem než radikálem. V jarních měsících těsně před ustavujícím sjezdem KSČ byl naplněn obavami z nadvlády „radikálních elementů ve vedení KI i ve velké většině komunistických stran, zvláště ve střední Evropě“.⁵⁷

Postavení meziválečné KSČ je nejen ve středoevropském, ale i v celosvětovém měřítku naprosto unikátní, protože tato strana se v přepočtu na počet obyvatel stala největší komunistickou stranou na světě. V absolutních počtech byla na třetím místě za bolševickou stranou Ruska a komunistickou stranou Německa. Významný byl také fakt, že vnikla jako většinový rozkol v sociální demokracii a nešlo o malou skupinku radikálů jako v Polsku či Rumunsku. Důvodů je několik a mezi ty hlavní se řadí fakt, že ČSR bylo jednou z nejprůmyslovějších zemí v Evropě.

V květnu 1921 byla místní organizace KSČ založena v Brandýse nad Labem,⁵⁸ Velení a v červenci v Čelákovících.⁵⁹ Několik komunistů z okresu Brandýs nad Labem se účastnilo ustavujícího sjezdu KSČ ve dnech 14.–16. 5. 1921.⁶⁰

⁵⁴ M. KLÍR, *Úloha B. Šmerala při vypracování strategicko-taktické orientace KSČ*, Příspěvky k dějinám KSČ IV/5, 1964, s. 652. Poprvé byl termín „šmeralismus“ použit mládeží KSČ, „která po zasedání V. rozšířeného plenu Exekutivy komunistické internacionály, kde byla řešena krize v KSČ způsobená tzv. bubníkiádou, vydala brožuru „Leninismus, nebo?“ „kde za „nebo“ mělo následovat „šmeralismus“ a v níž se zabývá „šmeralismem“ obšírně“. Bohumil KUČERA, *O významu tzv. „šmeralismu“ v době prvních bojů KSČ*, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada sociálněvědná (G) 8/3, 1959, s. 75.

⁵⁵ KI byla organizace založená v roce 1919 v Moskvě. Jejím úkolem v prvních letech existence bylo umožnit levým socialistům odtržení od mateřských stran a vznik stran komunistických. KI byla navíc centrálním řídicím orgánem všech komunistických stran a udávala směr, kterým se mají ubírat, což se ukázalo, zvláště v prvních letech existence KSČ, jako problematické.

⁵⁶ Jakub RÁKOSNÍK, *Strana profesionálních revolucionářů? Politická kultura meziválečné KSČ*, Historie – otázky – problémy 6/1, 2014, s. 140. Toto pojetí komunistické strany má své kořeny v prvních letech 20. století, kdy se v ruské sociálnědemokratické straně vyprofilovala dvě křídla, bolševici a menševici. Lenin, představitel bolševiků, podporoval vznik militantní a semknuté ilegální skupiny, která se měla stát nástrojem revoluce. Byl přesvědčen, že dělníci sami nejsou schopni vypracovat vlastní revoluční koncepci. Oleg CHLEVŇUK, *Stalin. Nový životopis*, Praha 2016, s. 41.

⁵⁷ Zdeněk KÁRNÍK, *Založení KSČ a Kominterny*, Revue dějin socialismu 9/2, 1969, s. 192.

⁵⁸ Do výboru místní organizace byli zvoleni A. Pařízek, Somr, Kučera, V. Brych, Zikmund, A. Novák, Fr. Lachman, Al. Vinický, Fr. Kirs, za Starou Boleslav V. Kovařík a V. Vrabec. OMPV, Záznam z rozhovoru s Václavem Brychem z Brandýsa, 1971, inv. č. H 6513.

⁵⁹ V Čelákovících se tak stalo dne 1. 7. 1921 v restauraci ve Tvrzi. Všech 45 členů, tehdy na schůzi přítomných, hlasovalo pro novou stranu. Na schůzi referoval politik KSČ Václav Houser. MMČ, Boj dělnické třídy v Čelákovících v letech 1916–1917, inv. č. H 4450 B.

⁶⁰ Vladimír Loyda uvádí tato jména: Richard Svojítka z Brandýsa nad Labem, Jiří Doležal a František Růžička z Jirén, Josef Radil z Nehvizd, František Kašák z Čelákovíc, Václav Chmelář ze Sluh, Josef Bursík z Mratína. Až na Jiřího Doležala se uvedená jména nacházejí

Bohužel se nedochovaly údaje o tom, kolik členů ČSDSD přešlo do nově vznikajících organizací KSČ na okrese, ale stejně jako na celorepublikové úrovni,⁶¹ tak i zde to byla většina.⁶² Několik organizací „mateřské“ strany bylo výrazně oslabeno nebo zcela zaniklo. Například v Čelákovících byla ČSDSD znovu založena až v roce 1926.⁶³ Údaje jsou dostupné z I. kraje KSČ, který při svém ustavení zahrnoval 275 místních organizací s 24 000 členy.⁶⁴

KSČ tak v Brandýse nad Labem započala svojí práci a zahájila budování místních politických⁶⁵ i tělovýchovných organizací. Musela se potýkat s opozicí, především ze sociální demokracie a v pozdějších letech i se silící národně socialistickou stranou. Přirozeně reagovala na probíhající masově narůstající stávk, při kterých se začínali straničtí funkcionáři stavět do role organizátorů.

Situace do prvních parlamentních voleb a počátky bolševizace

Přesnější a ucelené údaje o poměrech v KSČ v okrese Brandýs nad Labem pocházejí až z roku 1925. Ve čtyřletém mezidobí se musíme spoléhat na vzpomínky pamětníků, které jsou často problematické a poznamenané dobou vzniku, a také na policejní hlášení, která jsou naopak velmi věcná a přinášejí přesnější informace.

Od svého založení prošla KSČ do této doby vývojem, kdy došlo k poklesu, ale zároveň i ustálení členské základny na celostátní úrovni od prvotních 350 000 členů v květnu 1921 po 93 220 v září 1925.⁶⁷ Rok 1925 byl také rokem parlamentních voleb,

v seznamu delegátů s hlasem rozhodujícím na ustavujícím sjezdu KSČ. V. LOYDA, *Kapitoly z novodobých dějin okresu Praha-východ, část 5*, s. 127; F. ŠTVERÁK, *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992)*, s. 26–30.

⁶¹ Známé pouze počet členů pozdějšího významného konkurenta KSČ, Československé strany socialistické, která měla roku 1921 v okrese Brandýs nad Labem 760 členů. Odhady o odchodech členů z ČSDSD vyznívají téměř k číslu 2:1 ve prospěch levice. NA, Archiv České strany národně sociální, Praha, kart. 63; Z. KÁRNÍK, *Československá sociálně demokratická strana dělnická v letech 1918–1938*, s. 50.

⁶² Jistým ukazatelem mohou být parlamentní volby roku 1925, kdy KSČ výrazně uspěla jak na republikové, tak i okresní úrovni. Ve vzpomínkách se dochovalo, že pravicovému křídlu, které bylo vedené Vojtou Benešem, zůstali věrni jen ti, kteří byli v sociálnědemokratickém konzumním družstvu a jeho prodejnách. Václav BRYCH, *Jak jsme v Brandýse založili komunistickou stranu*. Městský zpravodaj Brandýs nad Labem – Stará Boleslav, květen 1971, s. 3.

⁶³ F. ŠIDVIC, *Pod rudým praporem*, s. 29.

⁶⁴ Vladimír DUBSKÝ, *Pražská stranická organizace v letech 1921–1929*, Praha 1980, s. 6.

⁶⁵ Změnou oproti dosavadní politické praxi bylo zakládání aktivních buněk také uvnitř závodů, odborových organizací a ve vojenských oddílech. NA, KSČ – Ústřední výbor (dále ÚV KSČ) 1921–1945 – dodatek, kart. 16, inv. č. 221.

⁶⁶ V červenci 1921 proběhla stávka více než 2 000 zemědělských dělníků z obcí Veleň, Sluhy, Hovorčovice, Mratín, Brázdim, Jirny, Šestajovice, Nehvizdy, Záluží, Čelákovice, Mstětice, Svěmyslice, Zeleneč, Polerady, Ctěnice a Měšice. Podle dobového tisku skončila pro stávkující úspěšně. Posměšně je zde komentována úloha Vojty Beneše v roli tzv. stávkokaze. M. GÖRTLER – J. GALANDAUER – L. ŠUMBEROVÁ, *V první linii. Příspěvky k 60. výročí vzniku KSČ*, s. 222; *Zemědělská hlídka*, Odboj, roč. II, č. 35, s. 2.

⁶⁷ V. ČADA, *KSČ v období 1921–1948*, s. 404.

vůbec prvních, kdy KSČ kandidovala do parlamentu. V té době již byla zformována její voličská podpora, a to i přes fakt, že v následujících letech docházelo k různým variacím z hlediska získaných procent hlasů. V jednotlivých regionech však zůstala stabilní až do zániku první republiky.⁶⁸

Příležitostí pro oslovení občanů byla pro všechny politické strany veřejná vystoupení a na základě účasti na akcích jednotlivých stran si také můžeme utvořit představu o jejich popularitě a organizační schopnosti. První oslava Svátku práce od založení KSČ proběhla 1. 5. 1922 v Brandýse nad Labem na náměstí. Na tomto táboru lidu, jak se tyto akce označovaly, bylo přítomno 1 360 osob. Slavnost zahájil František Mestek ze Záluží a poté hovořil Antonín Pařízek a Václav Houser, pozdější senátor za KSČ. Pro porovnání: účast na oslavě Svátku práce ČSDSD ve Staré Boleslavi obnášela 300 osob.⁶⁹

Vůbec prvním měřením sil ve volbách byly pro KSČ obecní volby v říjnu roku 1923, které ukázaly na její sílu.⁷⁰ Například ve Velké Praze skončila KSČ třetí s 69 609 hlasy za stranou národně demokratickou a československými socialisty.⁷¹ Zachoval se přepis předvolební řeči Antonína Pařízka z tábora lidu ve Staré Boleslavi z 5. 9. 1923. Zde opakoval, že komunisté požadují „*vyvlastnění všech velkostatků bez náhrady, rozdělení půdy mezi malé zemědělce, socializace bank, dolů, kapitalistických podniků průmyslových atd.*“⁷² V obecné rovině byly tématem obecních voleb revoluční události v Německu, zachování autonomie obcí, rozdělování peněz z obecního rozpočtu na podporu chudých a nemajetných.⁷³ *Rudé právo* otisklo zprávu, že „*volíce komunistickou stranu, pomáháte svrhnout absolutistický a zkorumpovaný systém z vůdcích míst*“.⁷⁴ Takovýmto způsobem vyjádřili komunisté vztah k československému státu. V tomto období (a to platilo minimálně do roku 1935) byla pro ně ČSR „*pouhým nástrojem, satelitem v rukou francouzských bankéřů*“⁷⁵

Lze souhlasit s chronologickým členěním vývoje mezinárodního dělnického hnutí navrženým historiky Kevinem McDermottem a Jeremy Agnewem. Ve sledovaných dvacátých letech již končilo období nepodařených revolučních výbuchů a konsolidace komunistických stran (1919–1923), započala doba relativní

⁶⁸ Jakub RÁKOSNÍK, *Příčiny volebních úspěchů KSČ v první republice. Úvaha nad interpretačními možnostmi*, Forum Historiae 7/1, 2013, s. 6.

⁶⁹ SOkA Praha-východ, OÚ Brandýs nad Labem, katalog presidiálních spisů 1919–1925, sv. 2, s. 110.

⁷⁰ To vše navíc v situaci, kdy byl v reakci na atentát na ministra financí Aloise Rašína velmi rychle schválen 8. 3. 1923 zákon na ochranu republiky (č. 50/1923 Sb.). Ten byl již delší dobu připravován a namířen proti levicovému i pravicovému extremismu. Jaroslava MALÁ, *Zákon na ochranu republiky (diplomová práce PF UK v Praze)*, Praha 2011, s. 20–21.

⁷¹ V. DUBSKÝ, *Pražská stranická organizace v letech 1921–1929*, s. 38–39

⁷² OMPV, Kronika Stará Boleslav (výpisky k dělnickému hnutí), inv. č. H 6627.

⁷³ NA, ÚV KSČ 1921–1945 – dodatek, kart. 16, inv. č. 227. O událostech v Německu v roce 1923 pojednává Bohumil KUČERA, *Dělnická vláda v Sasku v roce 1923. Myšlenka dělnickorolnické vlády v německých revolučních událostech a její ohlas v ČSR*, Brno 1970, s. 19–56.

⁷⁴ *Rudé právo*, roč. IV, č. 209, 14. 9. 1923, s. 1.

⁷⁵ Václav KRÁL (ed.), *Cesta k leninismu. Prameny k dějinám KSČ v letech 1921–1929*, Praha 1971, s. 10.

stabilizace kapitalismu a počátků tzv. bolševizace (1924–1928), kdy se sovětské vnitrostranické boje promítaly na mezinárodní komunistickou scénu.⁷⁶ Toto členění platí i pro KSČ. Léta 1923 a 1924 byla pro stranu důležitá nejen z důvodů sjezdu a počátku bolševizace, ale i vzhledem k soupeření různých názorových proudů – frakcí.

Frakční boje uvnitř KSČ jsou tématem, které se dočkalo zpracování i v její oficiální historiografii.⁷⁷ Ústředním pojmem, který umožní lépe pochopit spory v nově vzniklé straně, je bolševizace. Jde o termín, který se objevuje velmi často a pravděpodobně nejvíce se s ním pracuje v souvislosti s V. sjezdem KSČ v roce 1929, na kterém bylo zvoleno nové vedení strany v čele s Klementem Gottwaldem. Důležité je mít na paměti, že ona bolševizace započala v roce 1924 a její heslo bylo formulováno již na V. kongresu KI, který probíhal od 17. 6. do 8. 7. 1924 v Moskvě.

Komunistická historiografie bolševizaci definovala jako „proces, v němž si ostatní komunistické strany osvojovaly revoluční zkušenosti Leninovy bolševické strany. Bolševizace měla vést k překonání pravicových sociálně demokratických pozůstatků v mezinárodním komunistickém hnutí, měla přispět k tvůrčímu ovládnutí a praktické realizaci revolučních zásad marxismu-leninismu.“⁷⁸ Ve své podstatě je ale bolševizace vytvořením jasně dané a strukturované stranické hierarchie, kde na vrcholu pomyslné pyramidy stojí exekutiva KI, která „rozkazuje“ svým sekcím, jednotlivým komunistickým stranám. Vedení těchto stran pak mobilizuje nižší stranické složky a ty v konečné fázi početné dělnictvo. S tím souvisela i organizační změna, významná pro průmyslový region Brandýska. Jednalo se o návrh čelního představitele KI Grigorije J. Zinověva, který v deseti bodech představoval reorganizaci komunistických stran na základě podnikových stranických buněk. To vše probíhalo ve snaze o prosazení levicové části KSČ a aktivnějšího, méně diplomatického a přímějšího styku s proletariátem.⁷⁹

Sociální demokraté a později i KSČ přizpůsobovali svoji organizační strukturu správnímu systému, který vytvořil stát. Jeho nejnižší složku tvořily obce – místní organizace. KSČ po II. sjezdu v roce 1924 přišla s novým prvkem a začala intenzivněji budovat závodní organizace (buňky). Na úrovni politického okresu se strana přizpůsobila a vytvořila okresní výbor, který se stal stěžejním článkem organizace a řízení.⁸⁰ Novinkou bylo také vytváření tzv. desítek. Celý obvod místní organizace byl rozdělen tak, že skupina 10 členů (desítková skupina) připadla na jeden obvod. „Desítka“ volila ze svého středu desátníka, který byl vůdcem a pokladníkem. Každý její člen měl mít přehled o obyvatelích jemu přidělených domů, jejich politické či odborové angažovanosti atd. Jeho dalším úkolem bylo získávání nových

⁷⁶ Kevin McDERMOTT – Jeremy AGNEW, *Kominternu. Dějiny mezinárodního komunismu za Leninovy a Stalinovy éry*, Praha 2011, s. 14.

⁷⁷ P. REIMAN (ed.), *Dějiny Komunistické strany Československa*, s. 220–221.

⁷⁸ Miroslav ŠOLC (ed.) *Stručný politický slovník*, Praha 1986, s. 31.

⁷⁹ J. RUPNIK, *Dějiny komunistické strany Československa*, s. 69.

⁸⁰ Zdeněk KÁRNÍK (ed.), *Střední Čechy revoluční. Seznam chráněných památek a památných míst revolučního hnutí a pokrokových tradic na okrese Praha-východ*, Praha 1988, s. 32.

členů, agitace a kolportáž tiskovin a letáků.⁸¹ A právě v jedné z komunistických brožurek je i jasně vyjádřen důvod jejich vzniku, který souvisel s přijetím zákona na ochranu republiky. O tom se propagační materiál KSČ vyjádřil následovně: „*Národním shromážděním a senátem usnesený zákon na ochranu republiky jest zřejmě persekučním zákonem, namířeným proti dělnickému hnutí. V prvé řadě arcit' za vlády nynější koalice budou činěny pokusy, aby byl využit proti komunistické straně a aby pomocí persekučního opatření bylo znemožněno její organizační hnutí.*“⁸² Myšlenka vytvoření statisícové strany je nahrazena ideou, že relativně malá skupina straníků (desítkářů či jiných členů KSČ působících v závodních nebo odborových frakcích) má vliv na dostatečný počet (často i neorganizovaných) dělníků. Činnost desítkářů neunikla ani místnímu četnictvu, které o ní počátkem srpna 1922 podává zprávu svým nadřízeným orgánům. Neuvádí bližší údaje, ale výstižný je příměr nové organizace KSČ k vojenské.⁸³

KSČ již na počátku svého vývoje vytvářela strukturu ve dvou rovinách. Ta první byla legálně fungující strana, která se však často dostávala do konfliktu se státní mocí. Z tohoto důvodu byla vytvořena druhá, v podstatě ilegální, která se s tou legální prolínala a která se zejména ve 30. letech ukáže jako velmi životaschopná.⁸⁴

Tento názor dokumentuje nařízení ústředního výboru KSČ z července roku 1922, které podtrhuje: „*S pomocí frakcí a desítkových skupin musí býti systematicky vykonáván politický vliv na nepolitické masy dělnické, odbory, družstva a sportovní spolky. Celá strana musí býti vybudována v aktivní organisaci, jež je s to v nejkratší době vykonávati vliv na nejširší dělnické vrstvy a je zachytiti, aby ve vhodných okamžicích po důkladné přípravě vedeny byly do bojů proti náporu kapitálu k odstranění denní bída a k dobytí moci.*“⁸⁵

O podobě jakýchkoliv frakcí uvnitř strany okresu Brandýs nad Labem v tomto období nejsou k dispozici žádné relevantní dokumenty dokazující jejich existenci. Podstatný a pro komunistické hnutí na okrese stěžejní rozkol přišel až v letech pozdějších. Jméno jednoho ze zakladatelů KSČ v okrese Brandýs nad Labem Františka Mestka se objevuje na kandidátce Neodvislé komunistické strany v Čsl.⁸⁶

⁸¹ NA, ÚV KSČ 1921–1945 – dodatek, kart. 16, inv. č. 228.

⁸² TAMTÉŽ, kart. 16, inv. č. 226.

⁸³ SOkA Praha-východ, OÚ Brandýs nad Labem, katalog prezidiálních spisů 1919–1925, sv. 2, s. 117.

⁸⁴ Z ilegálních komunistických tiskovin vydávaných v okrese Brandýs nad Labem se zachovalo pouze jedno číslo časopisu *Kometa* z roku 1926. Časopis s podtitulem „Časopis pro Melicharův závod“ vedl „Utiskovaný“ a jeho heslem bylo: „Kometa horší nežli smrt, rozbije kapitál na padrt“. Na drobném obrázku dvou postav se nacházejí jména Melichar a Beneš. Zmínka o tom, že by ilegální časopis vycházel, se neobjevuje v žádném svědectví pamětníků ani v četnických hlášeníh. Nezachovalo se žádné další číslo časopisu. NA, Tisková sbírka ilegálních časopisů KSČ, kart. 6, inv. č. 77.

⁸⁵ TAMTÉŽ, ÚV KSČ 1921–1945 – dodatek, kart. 16, inv. č. 220.

⁸⁶ Na této kandidátce je na třetím místě sloupce B (Praha-venkov) za Josefem Teskou a Karlem Neubergem. Dále je uvedeno, že František Mestek byl domkař ze Záluží u Čelákovic čp. 43. František Mestek byl členem ČSDS a jedním ze zakládajících členů KSČ. Byl to právě on, kdo v prosinci 1920 uveřejnil na titulní straně místního komunistického časopisu *Odboj* článek oslovující všechny příslušníky sociálnědemokratické levice. O jeho dalších životních a politických osudech nám není nic známo, ale lze předpokládat, že stejně jako většina členů

Tato politická strana vznikla v roce 1925 v souvislosti s nesouhlasem poslance KSČ a sekretáře I. kraje Josefa Bubníka s podřizováním komunistické strany pokynům KI. Konkrétně šlo o to, že ústředí KI prosadilo do vedení KSČ většinu tzv. levicových. Nový ústřední výbor měl čtrnáct pravicových a osmnáct levicových členů. Bubník jako první upozornil na vměšování KI do vnitřních záležitostí KSČ, požadoval demokratickou diskuzi a připomínal potřebu rovnocenných vztahů s KI. Za to byl 25. 2. 1925 vyloučen ze strany, což vyvolalo první vnitrostranickou krizi.⁸⁷ Nově založená strana kandidovala společně s politickým uskupením První autonomní pravoslavná strana na Podkarpatské Rusi v parlamentních volbách na podzim roku 1925, ale zaznamenala nepatrný volební výsledek. Například v okrese brandýském získala pouhých 45 hlasů z celkových 24 260.⁸⁸

Stav hnutí v roce 1925

Informace o stavu hnutí jsou obsaženy v organizačních zprávách ke krajským konferencím. V první polovině roku 1925 měl I. kraj KSČ 15 964 řádně platících členů, z nichž 2 729 připadalo na venkovské organizace. Nejpočetnější organizací ve Velké Praze byla smíchovská s 3 631 členy a nejpočetnější venkovskou byla organizace berounská s 648 členy.⁸⁹ Na počtu členů venkovských organizací lze velmi dobře sledovat, jak se sociální struktura obyvatelstva promítala do politické organizovanosti v KSČ. Nejlépe to můžeme doložit u okresu Neveklov, který patřil k řídce osídleným zemědělským oblastem a bez nadsázky jej lze označit za jednu z bašt agrární strany po celou dobu první republiky.⁹⁰ KSČ se zde potýkala s velmi nízkým počtem organizovaných dělníků, což šlo ruku v ruce s volebními výsledky. Ve zprávě ke konferenci I. kraje z 16. a 17. 10. 1926 je otištěna tabulka rozvrstvení dělnictva podle zaměstnání v okresech. V okrese Brandýs nad Labem pracovalo v zemědělství, lesnictví a rybářství 4 422 a v průmyslu a živnostech 4 868 dělníků.⁹¹

Neodvislé komunistické strany v Čsl. se vrátil zpět do ČSDSD. OMPV, kandidátní listina Neodvislé komunistické strany v Čsl. a První autonomní pravoslavné strany na Podkarpatské Rusi, inv. č. H 6645; *Všem politickým organisacím a soudruhům, hlásícím se k levici na okrese brandýském*, Odboj, roč. II, č. 6, s. 1;

⁸⁷ Martin DOLEJSKÝ, *Opozice v meziválečné KSČ v letech 1925–1929*, Moderní dějiny 27/2, 2019, s. 103–122.

⁸⁸ *Volby do Poslanecké sněmovny v listopadu 1925*, Praha 1926, s. 15 (tab. II); Jiří MALÍŘ – Pavel MAREK (eds.), *Politické strany I. (1861–1938)*, Brno 2005, s. 727–730. Činnost Neodvislé komunistické strany v Čsl. na Brněnsku zmapoval Jan Obrovský, který poukazuje na to, že někteří Bubníkoví přívrženci zůstali v KSČ a zvolili vyčkávací taktiku. Po volebním debaklu této stranické recese zůstali „poslušnými“ členy KSČ. Někteří z „bubníkovců“ se dokonce vrátili zpět do KSČ. Jan OBROVSKÝ, *Počátky bolševizace a její projevy v brněnské KSČ. Vnitrostranický rozkol ve světle zprávy policejního ředitele o činnosti brněnské KSČ v roce 1925*, Brno v minulosti a dnes 19, 2006, s. 216.

⁸⁹ NA, ÚV KSČ 1921–1945, kart. 1, inv. č. 2.

⁹⁰ V parlamentních volbách v roce 1925 zde RSZaML získala 3 285 hlasů, ČSS 990, ČSL 779, ČSDSD 691, živnostníci 507, KSČ pouze 254, národní demokracie 151. O výsledcích v řádu desítek se nezmiňujeme. *Volby do Poslanecké sněmovny v listopadu 1925*, s. 14–15 (tab. II).

⁹¹ NA, ÚV KSČ 1921–1945, kart. 1, inv. č. 3. Již v roce 1921 byl poměr pracujících v lesnictví, zemědělství a průmyslu téměř vyrovnaný a Brandýsko lze na počátku 20. let označit za průmyslově-zemědělský region. Jan ŠTEMBERK, *Hospodářský vývoj okresu Brandýs nad Labem v druhé polovině 19. a na počátku 20. století (diplomová práce FF UK v Praze)*, Praha 2000, s. 11.

V počtu organizovaných členů KSČ pak předstihl Brandýs nad Labem pouze okres Beroun.

Tabulka č. 3

Stav členů KSČ ve venkovských okresech I. (pražského) kraje v roce 1925⁹²

Okresní organizace	Počet členů
Beroun	648
Brandýs nad Labem	417
Hořovice	409
Zbraslav	353
Jílové	273
Příbram	241
Říčany	132
Uhlířské Janovice	73
Benešov	64
Český Brod	48
Kostelec nad Černými lesy	22
Vlašim	20
Dobříš	19
Neveklov	10
Celkem	2 729

Následné volební výsledky z podzimu roku 1925 jsou potvrzením toho, že strana byla v okrese Brandýs nad Labem úspěšná. Více než 400 organizovaných členů KSČ znamenalo druhý nejvyšší počet členů v pražských venkovských organizacích. Je pravděpodobné, že členská základna byla zastoupena dělníky z místních továren, ale také dělnictvem zemědělským. Neméně důležitou složkou, která mohla přispět ke zvýšení popularity strany a mohla být motivací pro členství, byly tělovýchovné organizace.

Zmiňovaná přestavba struktury strany související s bolševizací začala podle hodnocení straníků v I. kraji pozdě. V dobových materiálech byl tento fakt zdůvodňován tím, že šlo o vědomé a úmyslné sabotování,⁹³ což může být nárazka na vedoucí krajské funkcionáře jako již zmíněného Bubníka, ale také Václava Bolena a Bohumila Jílka, kteří již v roce 1922 čelili konfliktu s vedením strany. Významný komunistický politik Josef Guttman, který později také čelil konfliktu s oficiální stranickou linií, hodnotil dvojici Jílek a Bolen v letech 1924/1925 takto: „*Jílek-Bolenovo vedení, které samo postupně upadlo do bahna oportunistu, bylo naprosto*

⁹² NA, ÚV KSČ 1921–1945, kart. 1, inv. č. 2.

⁹³ TAMTÉŽ.

*neschopné vést ideologický boj o členstvo strany a masových organizací. V důsledku oportunistické politiky nedovedlo vybudovat ani organizační aparát k pronikání komunistického vlivu do masových organizací. Kromě nejvyšších špiček komunistické frakce vůbec neexistovaly.*⁹⁴

Budování závodních buněk bylo velmi úspěšné ve Velké Praze, ale venkovské okresy vykazovaly značné nedostatky. V celém I. kraji bylo v červenci 1925 ustaveno 181 buněk, což bylo nejvíce ze všech krajů.⁹⁵ „*Praha sama a oblast středních Čech, kryjících se z větší části s územím I. kraje KSČ, se vyznačovaly tím, že síť závodních výborů zde byla relativně nejhustší z celého území republiky. Závodní výbory zde byly do konce roku 1923 ustaveny zhruba v 70 % závodů, odpovídajících zákonným předpisům.*“⁹⁶ Drtivá většina z nich však byla právě ve Velké Praze, nikoliv ve venkovských okresech.

Jako exemplární případ nedostatečné práce uvádí dobový dokument *Organizační zpráva ke konferenci I. kraje KSČ* okres Brandýs nad Labem. Požadavek na budování organizací v závodech i vojenských jednotkách byl vyjádřen již na samém počátku v roce 1922, ale přístup k jeho provádění byl různý, závislý na místních podmínkách.⁹⁷ Aktivitu reflektuje statistika projevů, schůzí, konferencí a táborů lidu konaných od března do června 1925. Okresní organizace KSČ v Brandýse nad Labem uspořádala v tomto období 2 plenární schůze, 3 schůze veřejné, 3 tábory lidu a 2 konference. Některé z venkovských organizací (Uhlířské Janovice) nevykazovaly žádnou činnost a naopak mnohonásobně všechny převyšuje okres Český Brod s 23 plenárními schůzemi v tomto relativně krátkém období.⁹⁸

Vedle zakládání závodních výborů mělo do konce roku 1925 dojít k reorganizaci, která si určila za cíl přenést větší pravomoc na nižší úroveň obvodních (Velká Praha) a okresních (pražské venkovské okresy) výborů. Důvodem byla snaha o aktivní zapojení členstva a podpora vzniku nových organizací a buněk. Současně ale nově zaváděný systém vyžadoval vysokou kázeň a pravidelnost. Každý obvodní nebo okresní výbor měl do svého čela volit tříčlenné byro ve složení důvěrník, jednatel a sekretář. Byro mělo zasedat nejméně dvakrát týdně a vyřizovat každodenní záležitosti. Další práce byla rozložena do různých komisí (organizační, komunální, malozemědělská, pro frakční práci aj.).⁹⁹

Parlamentní volby v roce 1925

Do předčasných parlamentních voleb vstupovala KSČ jako mladá strana, která již měla vybudovanou základní stranickou strukturu a jejíž podpora byla rovnoměrně rozprostřena po celé ČSR. Komunisté volební kampaň rozhodně nepodceňovali a věděli, co je ve hře. Krajský výkonný výbor I. kraje KSČ rozeslal všem okresním organizacím instrukce o zajištění propagace a agitace, čemuž mělo předcházet zvolení agitačních a propagačních komisí. Členy těchto komisí se měli stát

⁹⁴ Josef GUTTMANN, *Kdo jsou a co chtějí likvidátoři?*, Praha 1929, s. 10.

⁹⁵ *Protokol III. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 26.–28. 9. 1925*, Praha 1967, s. 52.

⁹⁶ V. DUBSKÝ, *Pražská stranická organizace v letech 1921–1929*, s. 51.

⁹⁷ NA, ÚV KSČ 1921–1945 – dodatek, kart. 16, inv. 221.

⁹⁸ TAMTÉŽ, ÚV KSČ 1921–1945, kart. 1, inv. č. 2.

⁹⁹ TAMTÉŽ, kart. 1, inv. č. 2/1.

nejschopnější, neenergičtější a nejváženější straníci. V červnu 1925 byla v I. kraji vyhlášena akce „pro bolševickou masovou stranu“, která měla zvýšit počet členů KSČ. Každý stávající člen měl získat alespoň jednoho člověka ze svého okolí pro ideály a myšlenku komunismu.¹⁰⁰

Volby se konaly 15. listopadu a *Rudé právo* otisklo, že „*první den odplaty přišel*“.¹⁰¹ Výsledek na celostátní úrovni byl pro mnohé velkým překvapením. KSČ skončila na druhém místě a získala 934 223 hlasů a 41 poslaneckých a 21 senátorských mandátů o sobě dávala tušit, že je politickým hráčem, se kterým se musí počítat.¹⁰² Nutno dodat, že skončila druhá s nepatrným rozdílem hlasů. Zvítězili agráři s 970 940 hlasy, ale získali o pouhé 4 poslanecké mandáty více než KSČ. Po popsání nástupu komunistů k ČSR je jasné, že stáli na straně opozice a při jednáních v Poslanecké sněmovně neváhali všemožně narušovat jednání obstrukcemi.¹⁰³ V tom však nespočívala jejich hlavní činnost. Dalším překvapením byl výsledek sociální demokracie, strany, ze které KSČ vzešla. Ta skončila až čtvrtá, získala o 300 000 hlasů méně a obdržela jen 29 mandátů. Jak si tento úspěch komunistů vysvětlit? Již se nejednalo o zjitřenou popřevratovou dobu stávek a nepokojů, naopak nastávalo období „dočasné a relativní stabilizace kapitalismu“.¹⁰⁴ Odpovědí je politická taktika té doby, která ve srovnání s pozdějším obdobím vyznívala relativně umírněně, ale právě v polovině 20. let dokázala oslovit téměř 1 milion voličů.¹⁰⁵ V I. kraji strana získala 150 258 hlasů a skončila na třetím místě za Československou stranou socialistickou (v září 1926 přejmenovanou na Československou stranu národně sociální, dále ČSS) a Republikánskou stranou zemědělského a malorolnického lidu (dále RSZaML). Udržela si tak pozici získané v obecních volbách roku 1923 a v některých okrajových obcích dokonce posílila.¹⁰⁶ Komunisté byli sebejistí, hluční, útoční a revolučně frázovití a jejich hlavním heslem (předvolebním slibem) se stal příslib práce a půdy.¹⁰⁷ Historik Jakub Rákosník konstatoval, že „*s výjimkou vzdáleného eschatologického příslibu sociálně spravedlivé společnosti, které se má dosáhnout revoluční cestou skrze vytvoření diktatury proletariátu, v dílčích bodech týkajících se otázek, jež se obyvatel mohly dotknout okamžitě, příliš originálních bodů nenalezneme*“.¹⁰⁸ Mezi základní požadavky patřilo udržení osmihodinové mzdy, kontrola výroby, obchodu a bank, zrovnoprávnění žen, socializace výroby, uznání sovětského Ruska, vytvoření jednotného sdružení závodních rad a řada dalších.¹⁰⁹

¹⁰⁰ TAMTÉŽ.

¹⁰¹ *Rudé právo*, roč. VI, č. 266, 15. 11. 1925, s. 1.

¹⁰² Seznam zvolených zástupců KSČ byl publikován krátce po volbách v *Úředním listu Republiky Československé*. Úřední list Republiky Československé, 25. 11. 1925, č. 269, s. 5 940–5 944.

¹⁰³ Josef ŠTĚTKA, *Obžalován z velezrady*, Praha 1961, s. 56.

¹⁰⁴ K. McDERMOTT – J. AGNEW, *Kominternu*, s. 67.

¹⁰⁵ J. RÁKOSNÍK, *Příčiny volebních úspěchů KSČ v první republice*, s. 9.

¹⁰⁶ V. DUBSKÝ, *Pražská stranická organizace v letech 1921–1929*, s. 74–75.

¹⁰⁷ Robert KVAČEK, *Poctivost i v politice. Předčasné volby v roce 1925*, *Dějiny a současnost* 28/5, 2006, s. 40.

¹⁰⁸ J. RÁKOSNÍK, *Příčiny volebních úspěchů KSČ v první republice*, s. 6.

¹⁰⁹ *Odboj*, roč. VI, č. 45, 6. 11. 1925, s. 1.

Několik málo dnů před parlamentními volbami se koncem října 1925 konaly obecní volby v Brandýse nad Labem, jejichž výsledky dávaly tušit, jak dopadnou volby parlamentní. Toto tvrzení platí v případě KSČ nebo ČSS, ale ne u Národní demokracie, která patřila mezi politické strany s výraznými volebními úspěchy u městských voličů, ale v celorepublikovém, respektive celookresním měřítku vykazovala nižší volební zisky. Ve městě zvítězila ČSS (709 hlasů, 9 mandátů), následovaná Národní demokracií (629 hlasů a 7 mandátů), třetí KSČ (559 hlasů a 7 mandátů), čtvrtá ČSDSD (404 hlasů a 5 mandátů), pátí lidovci (366 hlasů a 5 mandátů). Poslední zůstala strana živnostenská (292 hlasů a 3 mandáty).¹¹⁰

Tabulka č. 4

Výsledky voleb do Národního shromáždění (Poslanecká sněmovna) v okrese Brandýs nad Labem 15. listopadu 1925¹¹¹

Politická strana	Volební výsledek (počet hlasů)	Volební výsledek (procenta)
KSČ	5 624	23,30 %
RSZaML	4 174	17,20 %
Čsl. strana socialistická	3 671	15,10 %
ČSDSD	3 654	15,00 %
ČŽOSS	2 524	10,40 %
Čsl. strana lidová	2 004	8,26 %
Čsl. národní demokracie	1 625	6,70 %
Čsl. strany agrární a konservativní	354	1,45 %
Národní strana práce	315	1,30 %
Čsl. domkařsko-malozemědělská strana	120	0,50 %
Politické strany Svazu zemědělců a něm. strany živnostenské, Němců na Slovensku a maďarské nár. str.	71	0,30 %
Neodvislá komunistická strana v Čsl.	45	0,18 %
Německá strana národní	41	0,16 %
Židovské strany	32	0,13 %
Německá sociálně demokratická strana dělnická	6	0,02 %
Celkem	24 260	100,00 %

¹¹⁰ Středočeský kraj. Orgán Československé strany lidové pro střední Čechy, roč. IV, č. 44, 29. 10. 1925, s. 3.

¹¹¹ Volby do Poslanecké sněmovny v listopadu 1925, s. 14–15 (tab. II).

Výsledek parlamentních voleb v okrese Brandýs nad Labem svědčí o velké popularitě KSČ a schopnosti získat podstatnou část voličstva. Pokud Miloslav Volf hodnotil výsledek voleb v roce 1925 jako vítězství pravice, neplatí to pro brandýský okres.¹¹² Druhou agrární stranu předstihla KSČ téměř o 1 500 hlasů. Narůstající podporu můžeme oproti minulým volbám sledovat u ČSS, která se zde v pozdějších letech stane vážným konkurentem komunistů. V Čelákovících obdržela KSČ 615 hlasů do Poslanecké sněmovny a 500 do Senátu, což znamenalo velkolepý úspěch.¹¹³ Čelákovice nejsou zmíněny náhodou. Vedoucí postavou místních komunistů byl František Kašák, bývalý starosta města a významný činitel na okresní úrovni,¹¹⁴ a jeho jméno (pravděpodobně díky úspěchům na místní úrovni a schopnosti prosadit se) nalezneme na pátém místě kandidátní listiny KSČ do Poslanecké sněmovny v I. volebním kraji.¹¹⁵

Volilo se do 59 obcí a počet platných odevzdaných hlasů byl 24 260. KSČ zvítězila (při volbě do Poslanecké sněmovny) ve 24 obcích¹¹⁶ a v obci Chrást získala stejný počet hlasů jako ČSS. Z větších měst se KSČ podařilo uspět v Čelákovících a velice dobrý výsledek zaznamenala v Jirnech. V okrese druhá RSZaML zvítězila ve 20 obcích – v jedné z nich se dělila o prvenství s ČSDSD, která byla první v 7 obcích, ČSS ve 4 a Národní demokracie si udržela své pozice v Klánovicích, kde opět zvítězila.¹¹⁷

Komunistická strana Československa v okrese Brandýs nad Labem v letech 1926–1929

KSČ se podařilo v roce 1925 vyhrát v okrese Brandýs nad Labem parlamentní volby a organizačně sílila. Vytváření její struktury bylo poznamenáno bolševizací a změnou dosavadního organizačního uspořádání. Následující text popisuje proces bolševizace, jeho provádění i následky, které to s sebou přinášelo. Mimo jiné i rozštěpení strany a vytvoření komunistické opoziční skupiny, která byla velice aktivní. Celý tento proces je zasazen do širšího kontextu jak na úrovni pražského kraje, tak na úrovni celorepublikové.

¹¹² Miloslav VOLF, *Naše dělnické hnutí v minulosti*, Praha 1947, s. 278–279.

¹¹³ F. ŠIDVIC, *Pod rudým praporem*, s. 29.

¹¹⁴ Na plakátu KSČ ohlašujícím oslavu 1. máje 1924 je uveden jako tajemník Okresního výkonného výboru v Brandýse nad Labem. OMPV, plakát KSČ k 1. 5. 1924, inv. č. H 6 555.

¹¹⁵ Na poslanecký mandát volební výsledek nedostačoval. Ten získala první trojice kandidátů (Antonín Zápotocký, Čeněk Hruška, Louisa Landová-Štychová). Před Františkem Kašákem byl ještě Josef Jenšovský. MMČ, kandidátní listina KSČ do poslanecké sněmovny, 1925, inv. č. H 1873.

¹¹⁶ Šlo o obce Brázdim, Cvrčovice, Čakovičky, Čelákovice, Dřevčice, Hovorčovice, Jirny, Kozly, Lobkovice, Mlékojedy, Mratín, Mstětice, Nehvizdy, Popovice, Přezletice, Sluhy, Stránka, Šestajovice, Toušeň, Veleň, Záluží, Zápy, Zeleneč, Zlonín.

¹¹⁷ SOkA Praha-východ, OÚ Brandýs nad Labem, kart. 236, inv. č. 656.

Završení bolševizace v letech 1926–1929

Proces bolševizace probíhal v KSČ ve dvou základních rovinách. Ta první byla ideologická a souvisela s tažením proti levicovým (trockismus) a pravicovým (sociálnědemokratická minulost) extrémům či přežitkům. S touto rovinou souvisí například kandidatura Františka Mestka za Neodvislou komunistickou stranu v Československu v roce 1925. Až na tento případ se místní organizace KSČ v okrese Brandýs nad Labem bolševizace nedotkla. Ve vedení strany byli stále ti, kteří ji v roce 1921 zakládali. Šlo o nejvýznamnější trojici mužů – bývalých členů ČSDSD: Antonín Pařízek, František Kašák a Bedřich Jirkovský. Nelze tedy říci, že by se místních komunistů, řadových členů strany, proces ideologické bolševizace nějak reálně dotkl z hlediska personální výměny podobně jako v případě Josefa Bubníka ve vedení I. kraje.

Druhá rovina se jich ale již týkala a probíhala na úrovni organizační přestavby. Brandýský okres k tomuto přistupoval velmi laxně, ale k postupným změnám docházelo. Byly utvářeny nové organizace a počet organizovaných členů stále narůstal. Je patrné, že se KSČ po okresním vítězství ve volbách v roce 1925 dařilo. Nenarůstal však počet členů závodních, ale místních stranických buněk.¹¹⁸ Neochota dělníků ke vstupu do závodních buněk pramenila v drtivé většině případů z praktických důvodů. Každý zaměstnanec byl vystaven každodennímu strachu z propuštění kvůli své komunistické činnosti. Podobná situace platila i v případě odborové organizovanosti. Autor, který se podepsal jako Dělník, v květnu 1927 káral dělnictvo čelákovické továrny Stabenow, kde podle něj „se zde dá mluvit přímo o robotě“.¹¹⁹ Zásadní problém spatřoval ale v tom, že dělnictvo, které je v továrně ve většině bez příslušnosti v odborech, nemůže prosazovat své zájmy a je vystaveno napospas zaměstnavateli.

Prosazování zájmů KI však bylo nadřazeno individuálním starostem a obtížím jednotlivce. Teprve o několik let později (po V. sjezdu KSČ v roce 1929) se naplno potvrdila slova britského historika Archieho Browna o tom, že komunistickým stranám by se v domovských zemích často dařilo lépe, kdyby se nemusely sklánět před vůlí Moskvy, respektive KI.¹²⁰

Nepominutelným faktem je i to, že výroba v ČSR překročila v roce 1927 (v některých odvětvích již dříve) předválečnou úroveň a vykazovala až do roku 1929 vzestupný trend.¹²¹ Sociální situace se stabilizovala a „po prvotním nadšení, kdy početné zástupy členů a voličů opouštěly zavedené sociálně demokratické a socialistické strany, aby se

¹¹⁸ Je zajímavé srovnat tento trend v celosvětovém kontextu. Z něj vyplývá, že situace v ČSR nebyla ojedinělá. V Německu a v USA se počet závodních buněk v letech 1926–1927 snížil. V Československu procento straníků zapojených v buňkách rovněž pokleslo z 15 % v roce 1927 na 12 % v roce 1928. Ve Francii byla čísla lepší, ale stále neuspokojivá: 31 % v únoru 1928 a pouze 24 % v dubnu 1929. K. McDERMOTT – J. AGNEW, *Kominternu. Dějiny mezinárodního komunismu za Leninovy a Stalinovy éry*, s. 81.

¹¹⁹ *Z čelákovické Stabenovky*, *Dělnické noviny*, roč. I, č. 18, 5. 5. 1927, s. 3.

¹²⁰ Archie BROWN, *Vzestup a pád komunismu*, Brno 2011, s. 110.

¹²¹ V. DUBSKÝ, *Pražská stranická organizace v letech 1921–1929*, s. 80.

připojily k nově zakládaným formacím pod egidou III. internacionály (Kominterny), docházelo k postupnému zklidnění poměrů a pohyb politického kyvadla se obrátil v opačný směr. Tento trend ještě zesílil v druhé půli 20. let v souvislosti s procesem tzv. bolševizace: moskevské centrum trvalo na maximálním podřízení komunistických stran, požadovalo tuhou disciplínu a důsledný rozchod s praktikami minulosti (budování legálních masových organizací, prosazování sociálních reforem parlamentní cestou apod.) a jakýchkoli kritiků se nemilosrdně zbavovala.“¹²²

Vývoj v krátkém mezidobí let 1926–1929 v brandýské KSČ může velmi dobře dokumentovat bolševizaci na nejnižší úrovni v praxi se všemi jejími následky. Věrnost oficiální linii vytyčené KI šla tak daleko, že na mnoha místech znamenala likvidaci místních organizací či naprostou ztrátu jejich vlivu. Následující nestabilita hospodářství tak mohla znamenat pro komunistické předáky dar shůry.¹²³

Stav hnutí v letech 1926–1929

Údaje, které poskytuje zpráva ke konferenci I. kraje z 16. a 17. 10. 1926 v Praze, jsou dostatečně obsáhlé, aby mohly doložit či vyvrátit uvedená fakta. Zpráva zpracovává údaje v období od 1. 7. 1925 do konce června 1926. Bez zajímavosti jistě nejsou ani statistické údaje k okresu Brandýs nad Labem, který měl v době konání sjezdu 58 obcí, 71 osad a 42 289 obyvatel. V zemědělství, lesnictví a rybářství pracovalo 4 422 dělníků a 10 učňů a v oblasti průmyslu a živností 4 868 dělníků a 1 052 učňů. Pouhých 635 osob bylo zaměstnáno v oblasti dopravy a 254 v obchodě a peněžnictví. Největší zastoupení žen bylo v oblasti zemědělství (2 364 dělnic), kde tvořily více než polovinu z celkového počtu zaměstnanců v tomto odvětví.

Oproti předchozímu stavu z roku 1925 zpráva uvádí, že na venkově vznikají nové místní buňky, celkem jich bylo o 43 buněk více (mimo Velkou Prahu). Těch závodních však bylo k červnu 1926 pouhých 30 ve všech venkovských okresech. V Brandýse nad Labem se stav oproti letům 1925 a 1926 nezměnil. Na celém okrese se nacházely 3 závodní a 29 místních buněk KSČ.¹²⁴

¹²² Jakub RÁKOSNÍK – Jiří NOHA, *Kapitalismus na kolenou. Dopad velké hospodářské krize na evropskou společnost v letech 1929–1934*, Praha 2012, s. 259.

¹²³ TAMTÉŽ.

¹²⁴ NA, ÚV KSČ 1921–1945, kart. 1, inv. č. 3.

Tabulka č. 5Stav členů KSČ ve venkovských okresech I. (pražského) kraje v roce 1925 a 1926¹²⁵

Okresní organizace	Počet členů v roce 1925	Počet členů v roce 1926
Benešov	98	93
Beroun	495	447
Brandýs nad Labem	214	981
Český Brod	42	387
Dobříš	20	20
Hořovice	342	575
Uhliřské Janovice	89	39
Jílové	134	191
Karlín	345	986
Kostelec nad Černými lesy	15	140
Neveklov	10	48
Příbram	227	268
Říčany	61	263
Smíchov	395	717
Vlašim	20	80
Zbraslav	330	430
Celkem	2 837	5 665

Pozoruhodný je vývoj nárůstu členské základny v krátkém sledovaném období. Citovaná zpráva uvádí, že v roce 1925 byl „průměrný počet členů“ v okrese Brandýs nad Labem 214, což nesouhlasí s údajem *Organizační zprávy* z roku 1925, která uváděla 417 členů.¹²⁶ Jedním z možných vysvětlení je (kromě omylu), že údaje od sebe dělí několik měsíců roku 1925. Zpráva z roku 1925 zpracovává údaje z prvního pololetí roku a ta z roku následujícího druhé pololetí, jak je zmíněno v úvodu této kapitoly. Znamenalo by to tedy, že za přibližně půl roku narostl počet členů místní organizace o téměř polovinu původního stavu. Svědčilo by to tak o značném úspěchu „získávací akce“ před parlamentními volbami. Údaje z roku 1926 potom uvádějí 981 členů, nárůst o 767. Jde o největší početní nárůst členstva nejen u venkovských organizací, ale i u těch z Velké Prahy! V počtu členů je v rámci venkovských organizací I. kraje Brandýs nad Labem druhý za okresní organizací v Karlíně, která uváděla o pouhých 5 členů více – 986.¹²⁷

¹²⁵ TAMTÉŽ.¹²⁶ TAMTÉŽ, kart. 1, inv. č. 2; TAMTÉŽ, kart. 1, inv. č. 3.¹²⁷ TAMTÉŽ, kart. 1, inv. č. 3.

Hnutí na celostátní i okresní úrovni sílilo,¹²⁸ nárůst členské základny nesouvisel se spokojeností krajského, respektive ústředního vedení KSČ s prováděním přestavby strany a realizací zásad bolševizace. V neposlední řadě nelze početní stav spatřovat automaticky jako záruku aktivity. Na IV. řádném sjezdu KSČ 25.–28. 3. 1927 upozornil Bohumil Jílek na to, že pouze 25 % členské základny koná řádně svoji povinnost a zbytek je neaktivní nebo se do práce stranických orgánů zapojuje jen zřídka.¹²⁹

Další relevantní údaje o stavu komunistického hnutí do V. sjezdu v roce 1929 uvádí *Zpráva ke konferenci I. kraje KSČ v Praze 8.–9. dubna 1928*, která vyšla i tiskem. Výsledky obecních voleb z října 1927 potvrzují silnou pozici KSČ na okrese, která ve 34 obcích, ve kterých se volby konaly, získala 3 718 hlasů, což bylo nejvíce ze socialistických stran; ČSDSD získala 2 172 a národní socialisté (dále ČSNS) 1 504 hlasů.¹³⁰ Komunisté tak dokázali uspět i v menších obcích, protože obecní volby tohoto roku se nekonaly například ve městech Brandýs nad Labem či Čelákovice.¹³¹ Ke statistickým údajům o stavu okresu lze dodat, že okres Brandýs nad Labem patřil s 42 289 obyvateli v 58 obcích k nejlidnatějšímu okresu I. kraje, nepočítaje v to Velkou Prahu. Šlo o 3,6 % z celkového počtu obyvatelstva.¹³² O sociální strukturu vypovídá fakt, že 29 % obyvatelstva pracovalo v dělnické profesi a v okrese se nacházelo 12 závodů s více než 50 dělníky.¹³³ Závodní buňky zde ale téměř nefungovaly, protože v dotazníkové akci, která proběhla v roce 1927, je uvedeno (stav k 31. 12. 1927), že v okrese Brandýs nad Labem je organizováno 22 členů ve 2 závodních buňkách a 518 členů ve 41 (údaje pocházejí pouze ze 30 místních buněk) buňkách. Za rok 1927 konaly všechny organizace KSČ v okrese Brandýs nad Labem 146 schůzí, což patřilo v kontextu ostatních venkovských okresů k průměru.¹³⁴

Komunistická opozice v letech 1927 až 1932

Opozičních skupin a proudů byla v KSČ již před rokem 1929 celá řada a ve starší literatuře se často označují souhrnně jako „likvidátoři“. Při bližším zkoumání se však ukazuje, že šlo o celé názorové spektrum. KI si pochopitelně uvědomovala nebezpečí opozičních nálad v KSČ a na svém VI. kongresu, který se konal v roce 1928 v Moskvě, dala impuls ke konečnému tažení proti představitelům opozice. Mimo jiné došlo i k tomu, že trockismus byl prohlášen za neslučitelný s členstvím

¹²⁸ Na mezinárodní úrovni zaujímal KSČ zcela unikátní postavení. V roce 1927 sdružovala KI 1 684 212 členů, z nichž bylo 1 210 954 členy Všesvazové komunistické strany (bolševiků). Ze zbývajících 46 komunistických stran pouze ta v Československu a Německu překračovala hranici 100 000 členů. Tim REES – Andrew THORPE (eds.), *International Communism and the Communist international 1919–1943*, Manchester – New York 1998, s. 2.

¹²⁹ *Protokol IV. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 25.–28. 1927*, Praha 1984, s. 49.

¹³⁰ NA, ÚV KSČ 1921–1945, kart. 2, inv. č. 5.

¹³¹ Obecní volby v Čelákovicích proběhly 28. 2. 1926. Nejvíce hlasů obdržela KSČ (679), následovaná ČSNS (467), Národní demokracií (348), živnostníky (209), ČSL (160) a ČSDSD (119), Odboj, roč. VII, č. 9, 5. 3. 1926, s. 2–3.

¹³² NA, ÚV KSČ 1921–1945, kart. 2, inv. č. 5.

¹³³ To bylo společně s okresy Hořovice a Beroun nejvíce. TAMTÉŽ.

¹³⁴ TAMTÉŽ.

v komunistické straně¹³⁵ a mělo dojít k definitivnímu rozchodu s dědictvím sociální demokracie.¹³⁶

Na domácí půdě bylo pro Klementa Gottwalda a jeho věrné, členy bolševického a Moskvě zcela oddaného křídla, pomyslnou poslední kapkou ztroskotání tzv. Rudého dne. Ten dal reálnou záminku k zahájení kritiky, která směřovala převážně k osobě Bohumila Jílka. Celostátní protestní akce Rudý den, konající se 6. 7. 1928, měla být demonstrací a reakcí na zákaz II. spartakiády.¹³⁷ Podle sněmovní řeči poslance Jílka měl být Rudý den „*bojovou demonstrací za všechny denní požadavky pracujících*“ a „*přímým východiskem k zostření a rozšíření bojů za tyto požadavky*“.¹³⁸ Velmi malá účast byla hodnocena jako fatální neúspěch¹³⁹ a vedení v čele s dvojicí Jílek – Bolen¹⁴⁰ bylo podrobeno kritice. Mimo jiné i za to, že agitace před akcí byla slabá, nebyla vedena dle taktiky jednotné dělnické fronty, aktivita členské základny byla zanedbatelná apod.¹⁴¹ Kritika směřovala i do obecnější roviny nedostatečně prováděné bolševizace. Ironií však bylo, že tento stav (počet členů v závodních buňkách) se nezměnil ani po V. sjezdu v roce 1929.¹⁴² „Jílkova skupina“, tedy především Bohumil Jílek a Václav Bolen, tak může z tehdejšího pohledu bolševické KI reprezentovat garnituru zakladatelů, která se nikdy zcela neztotožnila s ideou bolševizace a nesla si s sebou dědictví sociálnědemokratické minulosti. Určitým paradoxem však je, že skuteční představitelé „historické pravice“ v KSČ, Bohumír Šmeral a Karel Kreibich, se terčem kritiky nestali. Důvod je prostý, oba byli sice členy politbyra, ale žili mimo ČSR a jejich kontakt s domácím dělnickým hnutím byl minimální.¹⁴³ Dokonce oba odsoudili (sice pouze formálně) jednání parlamentní

¹³⁵ M. HOLANOVÁ (ed.), *Dějiny Komunistické strany Československa v datech*, s. 221.

¹³⁶ J. RUPNIK, *Dějiny komunistické strany Československa*, s. 97.

¹³⁷ Organizace Rudého dne byla bedlivě sledována úřady, jak dokazuje kopie přísně důvěrného dopisu adresovaného ministerstvu železnic z 19. 6. 1928: Účast měla být masová a se zapojením členů Federace proletářské tělovýchovy. NA, ÚV KSČ 1921–1945 – dodatek, kart. 22, inv. č. 333.

¹³⁸ *Rudý den 6. července*, Rudý večerník, roč. IX, č. 155, 4. 7. 1928, s. 1.

¹³⁹ Každý z okresů měl nařízeno, vyslat do Prahy určitý počet straníků. Jejich počet byl úměrný vzdálenosti od Prahy, ale týkal se i okresů na Podkarpatské Rusi. V případě okresu Brandýs nad Labem to bylo 2 000 osob. Noviny komunistické opozice však uváděly, že se přes veškeré úsilí dostavilo z celého okresu pouhých 20 osob. *Smutný den*, Rudá rovnost, roč. I, č. 18, 12. 7. 1928, s. 8.

¹⁴⁰ Václav Bolen a Bohumil Jílek byli od března 1927 (zvolení na IV. sjezdu KSČ) členy ústředního sekretariátu. Spolu s nimi i Josef Haken, Viktor Stern, Antonín Zápotocký. Od 30. 9. 1928 také Klement Gottwald a Julius Verčík a od 2. 11. 1928 Evžen Fried, viz <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/projekty/funkcionari-ksc/nejvyssi-organy.pdf> (cit. 5. 5. 2017).

¹⁴¹ Jarmila MENCLOVÁ, *Po Rudém dni (K předhistorii V. sjezdu KSČ)*, Příspěvky k dějinám KSČ 5, 1961, s. 687.

¹⁴² J. RÁKOSNÍK, *Strana profesionálních revolucionářů?*, s. 139.

¹⁴³ Bohumír Šmeral, osobnost udávající směr KSČ v první polovině 20. let, byl na jaře roku 1926 na VI. rozšířeném plenárním zasedání exekutivy KI zvolen do prezidia, sekretariátu a organizačního byra exekutivy. Mezi jeden z prvních významných úkolů (1928) patřilo Šmeralovo angažmá v Mongolsku, kde pomáhal „*mongolským soudruhům v překonání pravicového nebezpečí*“. Jan GALANDAUER, *Bohumír Šmeral*, Praha 1978, s. 110–112.

frakce likvidátorů.¹⁴⁴ Boj proti různým frakcím je nutné chápat také jako spor generační.¹⁴⁵ Jedním z Gottwaldových závěrů uveřejněných v říjnu 1928 bylo, že je nutný „zostřený boj proti oportunistickému nebezpečí, v první řadě soustavným politickým a ideologickým uvědomováním členských mas“.¹⁴⁶

Další vystoupení opozice je spjato s odbory. Při svém vzniku sice KSČ získala na svou stranu většinu členů ČSDSD, ale toto se jí nepodařilo u odborů, které zůstaly velice silné. Sociálnědemokratické Odborové sdružení československé (dále OSČ) zastupovalo v roce 1920 přibližně 820 000 členů.¹⁴⁷ Rudá odborová internacionála, existující od roku 1921, však radila zachování kontinuity a doporučovala komunistům, aby setrvali v existujících odborech a v nich vytvářeli frakce. To se však v ČSR nestalo a radikální menšina OSČ založila v říjnu 1922 vlastní, Mezinárodní všeodborový svaz (dále MVS).¹⁴⁸ Nová organizace dosáhla v roce 1923 zhruba 160 000 členů.¹⁴⁹ MVS si postupem doby získal určitou míru nezávislosti na stranickém aparátu KSČ, což se projevilo v době postupující bolševizace. Obecně lze říci, že čelnímu představiteli MVS Josefu Haisovi nevyhovovalo stále větší zasahování aparátu KSČ (respektive KI) do vnitřních odborových záležitostí. Mnohem častěji se ukazovala obtížnost prosazování moskevských direktiv v československých podmínkách. Šlo především o otázku tzv. kolektivního vedení v odborech, reálného vztahu MVS a KSČ a důsledků nové stávkové strategie.¹⁵⁰ Hais byl ze strany vyloučen, ale odbory vedl dál, stejně jako list *Dělník*.¹⁵¹ Bolševizace však byla prováděna bez ohledu na následky, které to straně přinášelo a které se promítaly na počtu členů. I oficiální stranická historiografie uváděla, že „vážnou slabinou bolševizace KSČ zůstávala nadále práce v odborech“.¹⁵² Vše postupovalo tak, jak prohlásil Klement Gottwald ve své první parlamentní řeči 21. 12. 1929, tedy „bez ohledu na oběti, houževnatě,

¹⁴⁴ *Soudruzi Šmeral a Kreibich o 26*, Rudý večerník, roč. X, č. 81, 6. 4. 1929, s. 1.

¹⁴⁵ Miloš HÁJEK, *Jednotná fronta. K politické orientaci Komunistické internacionály v letech 1921–1935*, Praha 1969, s. 158. Z pohledu generační výměny jde o neobvyklou praxi, která nemá obdobu u žádné jiné politické strany meziválečné ČSR. Jak konstatoval Jakub Rákosník, politický systém první republiky měl výrazně gerontokratické rysy a obměna politických elit byla velmi omezená. V případě KSČ však nešlo o výměnu, která by byla způsobena přáním nebo tlakem členské základny, ale o nařízení KI. Jakub RÁKOSNÍK, *Strana mladých, indiferentních a nezaměstnaných? Proměny členské základny meziválečné KSČ*, *Forum Historiae* 9/2, 2013, s. 91.

¹⁴⁶ Klement GOTTWALD, *Výbor z díla I*, Praha 1971, s. 85.

¹⁴⁷ K. McDERMOTT – J. AGNEW, *Kominternu*, s. 51.

¹⁴⁸ Na sjezdu vystoupil také pod krycím jménem Maximov zástupce Rudé odborové internacionály Melničanskij, který k jednání a průběhu sjezdu zaujal souhlasné stanovisko. Dne 29. 10. 1922 byl sjezd ukončen ustavením Mezinárodního všeodborového svazu. Vladimír DUBSKÝ – Miroslava KEBORTOVÁ – Ludmila HONSOVÁ, *Historický vývoj Rudých odborů*, Praha 1989, s. 28.

¹⁴⁹ K. McDERMOTT – J. AGNEW, *Kominternu*, s. 52.

¹⁵⁰ Jakub RÁKOSNÍK, *Bolševizace odborů v roce 1929 očima „poražených“*, in: Zdeněk Kárník – Michal Kopeček (eds.), *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 4, Praha 2005, s. 41.

¹⁵¹ J. RUPNÍK, *Dějiny komunistické strany Československa*, s. 95.

¹⁵² P. REIMAN (ed.), *Dějiny Komunistické strany Československa*, s. 233.

cílevědomě.¹⁵³ Gottwaldovo vítězství a porážka opozičních skupin, respektive nezvolení jejich reprezentantů do vedení strany by nebylo možné bez přímé podpory KI, pro kterou byl Gottwald nejen schopným politikem, ale i poslušným vykonavatelem rozkazů.¹⁵⁴

Ideologická bolševizace neměla v ČSR velký ohlas. Domníváme se, že důvodem byl přehnaný radikalismus komunistů a vybočení ze zavedené stranické práce v místních stranických organizacích. Svojí úlohu sehrála i silná sociálnědemokratická tradice, což potvrzuje fakt, že většina členů, kteří odešli z KSČ, vstupovala do ČSDSD, která jim byla názorově nejbližší. Důležité bylo i potlačení (do té doby sice omezené, ale existující) vnitrostranické diskuze a názorové různorodosti.

Vedle skupiny Jílek-Bolen a předáků MVS existovala skupina, která je v kontextu opozice v okrese Brandýs nad Labem nejpodstatnější, protože právě k této měli představitelé okresní KSČ nejbližší, což je patrné například z toho, že publikovali v jejich periodiku. Šlo o skupinu (někdy nazývanou jako trockistická) reprezentovanou především Arturem Pollakem a jeho periodikem *Rudý prapor*. Zmínky lze nalézt i o Aloisi Neurathovi. Tento muž německé národnosti a člen liberecké organizace KSČ se dostal již v roce 1926 do konfliktu s vedením strany, kterého byl v té době členem. Jeho sesazení levicovou opozicí dočasně oslabilo, ale ze strany byl Neurath vyloučen až po V. sjezdu KSČ.¹⁵⁵ Neurathova, ale i Pollakova východiska souvisela s názory opoziční skupiny v SSSR, kde k hlavním postavám opozice patřili Trockij a Zinověv, vyloučení v listopadu 1927 z bolševické strany.¹⁵⁶ Autor prvního historického zpracování dějin KSČ Pavel Reiman uznával, že Neurathova skupina dovedla využít oportunistických chyb ve vedení strany i oportunistické pasivnosti některých vrstev funkcionářů, čímž u nich vyvolala nepřátelskou náladu.¹⁵⁷ Důležité je ale podotknout, že různé opoziční skupiny často vystupovaly proti sobě.

Jiná opoziční skupina působila především v Brně (Bohuslav Ečer) a v Kladně (Alois Muna). Brněnská skupina¹⁵⁸ vydávala noviny *Rudá rovnost*, později přejmenované na *Rovnost* (1928–1929) a v Kladně vycházela *Obrana svobody* (1929–1932) a *Komunista* (1929). Opozice obecně viděla jako hlavní kořeny krize KSČ toto: „1. nesprávná ultralevá politika Komunistické internacionály, zvláště chybná linie VI. kongresu; 2. opuštění Leninových směrnic o dělnicko-rolnické vládě a o jednotné frontě; 3. podřízení exekutivy Komunistické internacionály frakčním zájmům politbyra VKS(b)“.¹⁵⁹ Brněnská skupina se v průběhu roku 1929 pokoušela

¹⁵³ K. GOTTWALD, *Výbor z díla I*, s. 134.

¹⁵⁴ Harold G. SKILLING, *The Comintern and Czechoslovak Communism. 1921–1929*, The American Slavic and East European Review 19/2, 1960, s. 234.

¹⁵⁵ J. RUPNIK, *Dějiny komunistické strany Československa*, s. 72–73.

¹⁵⁶ Jiřina POKORNÁ, *KSČ – pevný oddíl mezinárodního revolučního dělnického hnutí*, in: František Horka (ed.), *Ze čtyřiceti let zápasů KSČ*. Historické studie, Praha 1961, s. 92.

¹⁵⁷ P. REIMAN, *Dějiny Komunistické strany Československa*, s. 176.

¹⁵⁸ Jako vůdce brněnské skupiny je uváděn Vladimír Burian, zakladatel KSČ ve městě. Robert J. ALEXANDER, *International Trotskyism 1929–1985*, London 1991, s. 234.

¹⁵⁹ Olga NÁLEPKOVÁ, *Jak to bylo s „likvidátory“?*, *Dějiny a současnost* 10/11, 1968, s. 41.

o sjednocení opozičních komunistických skupin. Dne 28. 11. 1929 se v Brně sešli zástupci brněnské i leninské opozice a MVS. Bohuslav Ečer konstatoval, že přes značné názorové rozdíly se dokázali představitelé jednotlivých skupin shodnout na společných bodech. K těm základním patřila politika jednotné dělnické fronty napříč socialistickými stranami.¹⁶⁰

Bez ohledu na příslušnost k jednotlivým skupinám se opoziční přístup projevil i v poslaneckém a senátním klubu KSČ. Dne 25. 4. 1929 po návratu československé delegace z jednání KI v Moskvě přečetl na společné schůzi poslanců a senátorů KSČ senátor Josef Skalák prohlášení 22 politiků, ve kterém protestovali proti směřování strany.¹⁶¹ Bylo to pouze potvrzení dříve vydaného prohlášení 26 poslanců a senátorů z 27. 3. 1929,¹⁶² které počátkem dubna odsoudila Exekutiva KI jako „zvláště škodlivý v okamžiku, kdy strana vede aktivní boj za bolševisaci svých řad“.¹⁶³ Z pražského volebního kraje byli členy opozice senátoři Václav Houser, František Toužil a Josef Skalák. Publikování stanoviska poslanců a senátorů přeneslo spor na široké stranické fórum.¹⁶⁴

Nespokojenost části členské základny, či naopak krajského a ústředního vedení s poměry v okresní organizaci v Brandýse nad Labem byla od roku 1927 stále patrnější v souvislosti s nedostatečným a nedůsledným prováděním bolševizace (např. zakládání závodních výborů). První roztržka související s tzv. bubníkiádou způsobila sice nevoli u části členů, ale neznamenala jejich velký odchod.¹⁶⁵

V okrese Brandýs nad Labem se skupina „likvidátorů“ utvořila a dokázala přesvědčit většinu členské základny i voličů KSČ, aby k nim přešla a dala jim důvěru. Komunistická opozice, jak se jedna ze skupin sama nazývala (a pod tímto názvem i kandidovala např. v obecních volbách), dokázala konkurovat KSČ, která se na okrese rozpadla v několika obcích a procházela krizí již před V. sjezdem KSČ v roce 1929. Existenci a působení komunistické opozice lze považovat za jednu z nejzajímavějších kapitol dějin komunistického hnutí na okrese. Jde totiž o reálnou ukázkou následků procesu bolševizace na regionální úrovni a toho, jak se s tím členská základna vypořádala. Ze studia materiálů také plyne, že opoziční skupina v Brandýse nad Labem patřila v celorepublikovém měřítku k neaktivnějším a nejúspěšnějším.

¹⁶⁰ Bohuslav EČER, *Sjednocení komunistické opozice*, Rovnost, roč. II, č. 56, 5. 12. 1929, s. 1.

¹⁶¹ *Proti neschopné politice „revoluční fráze“ a sektářství*, Komunista, roč. I, č. 1, 1. 5. 1929, s. 1.

¹⁶² P. REIMAN (ed.), *Dějiny Komunistické strany Československa*, s. 265.

¹⁶³ *Kominternu proti 26 likvidátorům*, Rudý večerník, roč. X, č. 81, 6. 4. 1929, s. 1.

¹⁶⁴ Vladimír DUBSKÝ, *V. sjezd a pražská stranická organizace*, Komuniste a Praha 4, 1983, s. 19.

¹⁶⁵ Zajímavým faktem je, že vedoucí představitelé KSČ v Brandýse nad Labem byli stoupenci Josefa Bubníka, ale ve vedení strany setrvali i po jeho vyloučení. „Tato skupina byla jedním ze zbytků představitelů oportunistu v KSČ. Všichni její vedoucí činitelé byli v r. 1925 stoupenci Bubníkovými. Nesouhlasili s bolševisací strany a neprováděli její opatření. Protože měli donedávna značný vliv v okrese, nebyla bolševizace uplatňována ani zdaleka tak jako v jiných částech strany. Organizační přestavba nebyla provedena ještě ani v r. 1926. Teprve na přímý nátlak krajského vedení k ní nakonec vedoucí činitelé přikročili, zároveň ale dokazovali její nesprávnost a prováděli ji naprosto falešně, aby selhala.“ *Proti oportunismu a likvidátorství*, Dělnické noviny II, 1. 3. 1928, č. 9, s. 5.

V příspěvku o dějinách dělnického hnutí v regionu se tato problematika odbývá pouze tvrzením, že „*opozice na Brandýsku získala v několika následujících letech značnou početní převahu*“.¹⁶⁶

Nejsou známa přesná data, kdy došlo k utvoření „komunistické opozice“ v okrese Brandýs nad Labem. Ve vzpomínkové literatuře se první údaj o konfliktu s oficiální stranickou linií objevuje k roku 1927, kdy předseda KSČ v Čelákovících František Kašák vytvořil v Čelákovících samostatnou organizaci, tzv. „komunistickou opozici“.¹⁶⁷ Mělo se tak stát v reakci na rozhodnutí ústředního výboru KSČ o tom, že má být sloučeno Středočeské konzumní družstvo, kterého byl Kašák členem a patrně v něm zaujímal významnější postavení, s pražským konzumním družstvem Včela.¹⁶⁸ Představu o velikosti družstev lze získat ze studia materiálů z konference I. kraje z října 1926. Komunisté ovládali v tomto kraji 6 konzumních a 12 výrobních družstev. Celkový počet členů byl 37 836, tržba za rok 1925 činila 91 808 492 Kčs a majetek družstev byl vyčíslen na 28 585 923 Kčs. Brandýské konzumní družstvo zaujímal zcela unikátní postavení počtem členů i tržbami. Nejpočetnější družstvo byla zmiňovaná pražská Včela, která sdružovala 31 968 členů. Brandýské družstvo potom 3 626 členů, tržba činila 7 396 091 Kčs a majetek byl v hodnotě 1 608 229 Kčs.¹⁶⁹ Je patrné, že u všech dalších družstev šlo o pouhé stovky členů a nižší kapitál. Kašák nebyl pouze ve vedení konzumního družstva a okresního vedení KSČ, ale 17. 10. 1926 byl zvolen do krajského vedení strany. Během funkčního období, které končilo datem konání další konference (8.–9. 4. 1928), byl funkce zbaven.¹⁷⁰ Kašákův krok lze v kontextu předchozích událostí vnímat jako vyjádření odporu proti vměšování ústředí do záležitostí okresních a místních organizací KSČ.

Konkrétnější obrysy získává vystoupení brandýské komunistické opozice po přečtení jejího prohlášení, které bylo publikováno v *Rudém praporu* počátkem března 1928. *Rudý prapor* s podtitulem *List stoupenců leninského křídla Komunistické internacionály (oposice)*, začal vycházet na konci roku 1927 péčí Ladislava Görlicha, Břetislava Hůly, Artura Pollaka a Karla Fischera (Michalce). List se otevřeně stavěl na stranu Lva Trockého, pravidelně informoval o dění v Kl a později zde byly otiskovány i zprávy z regionů. Nejvíce z okresu Brandýs nad Labem, který měl na krátkou dobu společně s okresem českobrodským samostatnou přílohu *Odboj*. Poslední číslo vyšlo v dubnu 1928. V pozdějších měsících a letech lze nalézt příspěvky komunistické opozice z Brandýska na stránkách jiných periodik.

Ve svém prohlášení z března 1928 se podepsaný František Kašák a Bedřich Jirkovský vymezují proti likvidaci stranické demokracie, zásahu do samosprávy členské základny a možnosti kritiky z řad dělníků.¹⁷¹

¹⁶⁶ Vladimír LOYDA, *Příspěvek k historii dělnického hnutí na Brandýsku*, Brandýs nad Labem 1972, s. 16.

¹⁶⁷ F. ŠIDVIC, *Pod rudým praporem*, s. 30.

¹⁶⁸ MMČ, Paměti Václava Křováčka, inv. č. H 4447 A–K.

¹⁶⁹ NA, ÚV KSČ 1921–1945, kart. 1, inv. č. 3.

¹⁷⁰ TAMTÉŽ, kart. 2, inv. č. 5.

¹⁷¹ *Prohlášení okresního výboru KSČ (oposice) v Brandýse nad Labem*, *Rudý prapor*, roč. I, č. 5,

Situace se stala natolik vážnou, že jí projednávalo i ústřední vedení KSČ dne 22. 2. 1928. To rozhodlo o vyloučení Antonína Pařízka z KSČ a pohrozilo vyloučením dvojici Kašák (Čelákovice) a Jirkovský (Neratovice) v případě, že se nepostaví za linii strany.¹⁷² Potvrzuje to i koncept hlášení okresní správy politické z 9. 12. 1927. Ta uvádí, že již v průběhu roku 1926 byla v *Rudém právu* kritizována práce okresních funkcionářů KSČ; především Pařízka, Kašáka a Jirkovského. Pařízek byl obviňován z toho, že se nechtěl vzdát svého placeného místa v čele konzumního družstva a nesouhlasil s jeho sloučením s pražskou Včelou. Rozkol ve straně je popisován i v Jirnech.¹⁷³

Vyloučení Antonína Pařízka bylo zdůvodněno ideologicky v souvislosti s nedostatečným naplňováním bolševizace. Ústředí KSČ jednomyslně odmítlo jeho odvolání a potvrdilo usnesení vedení I. kraje KSČ, jímž se jmenovaný vylučoval ze strany. Vyloučení bylo provedeno z těchto důvodů: „Antonín Pařízek štvavým způsobem vystupoval proti sjezdovým usnesením a platným směrnicím strany, zvláště v otázce přestavby a v otázce tvoření frakcí v masových organizacích, nerespektoval nadřízených orgánů a organizoval frakční porady s protistranickou tendencí. Poškozoval stranu a kromě toho porušil hrubě stranickou kázeň tím, že se proti straně spojil v nepřátelském úmyslu s trockistickou opozicí, organizovanou v Praze.“¹⁷⁴ *Dělnické noviny* zase přinesly informaci, že skupina okolo Antonína Pařízka vyjednává a připojuje se k ultralevé opozici görlichovsko-pollakovské z Prahy.¹⁷⁵

Výrazný pokles členů KSČ je spojován s nástupem nového vedení do čela strany po V. sjezdu, ale okresu Brandýs nad Labem se podobná krize a propad dotkl již dříve.¹⁷⁶ To potvrzují i volební výsledky a rozpad některých organizací. V hlášení z března 1928 určenému Prezidiu zemské správy politické je situace rozebrána tak, že KSČ v okrese získala při parlamentních volbách 5 600 hlasů. Odhad uvádí, že ke komunistické opozici přešlo 3 500 až 4 000 voličů KSČ a v některých obcích a městech takto přestoupily celé organizace (Brandýs nad Labem, Jirny, Stará Boleslav, Čelákovice). Vedení KSČ zůstaly věrné pouze menší organizace (Mratín, Sluhy, Nehvizdy a další).¹⁷⁷

4. 3. 1928, s. 2.

¹⁷² NA, ÚV KSČ 1921–1945, kart. 20, inv. č. 314.

¹⁷³ SOkA Praha-východ, OÚ Brandýs nad Labem, katalog prezidiálních spisů 1926–1931, sv. 2/II., s. 220.

¹⁷⁴ *Záležitosti komunistické strany*, Rudé právo, roč. VIII, č. 49, 26. 2. 1928, s. 8.

¹⁷⁵ *Proti oportunismu a likvidátorství*, Dělnické noviny, roč. II, č. 9, 1. 3. 1928, s. 5.

¹⁷⁶ Ve volbách do obecního zastupitelstva města Čelákovice 13. 4. 1930 kandidovala KSČ s šestnácti kandidáty a Antonínem Trnkou jako lídrem kandidátky. Současně kandidovala i Politická organizace komunistické opozice se čtyřiceti pěti kandidáty a Františkem Kašákem jako lídrem. Úspěch opozičníků byl značný a František Kašák se stal prvním náměstkem starosty. Vítězem voleb na počet hlasů se stali národní socialisté (650 hlasů), následování komunistickou opozicí (578 hlasů), ale na počet mandátů získaly obě strany po 8. MMČ, kandidátní listina KSČ, 1930, inv. č. H 102 946; TAMTĚŽ, kandidátní listina Politické organizace komunistické opozice, inv. č. H 102 948; J. ŠPAČEK (ed.), *Kronika města Čelákovice I.*, s. 312–313.

¹⁷⁷ MMČ, kopie hlášení Prezidiu zemské správy politické v Praze ze 17. 3. 1928, bez inv. č.

Nové vedení reprezentoval Bedřich Šťastný, zvolený jako okresní důvěrník.¹⁷⁸ V osobní charakteristice je popsán jako „vyhraněný politický činník, komunistický agitátor, redaktor, přítomně tajemník této strany, řízný řečník, zúčastní se činně všech důležitých akcí strany, jest morálně nespolehlivý a náchylný časem k pití.“¹⁷⁹ Nešlo však o politického nováčka, ale o zkušeného politika a člena KSČ již od roku 1921,¹⁸⁰ který se sice v minulosti dostal do konfliktu se stranickým vedením (šlo spíše o poklesky morálního rázu), ale na okrese Brandýs nad Labem reprezentoval nové bolševické vedení KSČ.¹⁸¹ K upevnění jeho pozice přispělo i provedení sebekritiky a protiútok směrem ke skupině Jílek – Bolen na „aktivu Velké Prahy proti likvidátorům“ dne 29. 3. 1929.¹⁸²

Cenným zdrojem ke zkoumání činnosti komunistické opozice v okrese Brandýs nad Labem je periodický tisk některých ze zmíněných skupin. Řada příspěvků se objevuje v novinách *Rudá rovnost: týdeník komunistické opozice v ČSR* od 17. 5. 1928 a poté pravidelně až do zániku tohoto listu (poslední číslo vyšlo 28. 12. 1929). Z článků vyplývá, že pomyslným centrem komunistických opozičníků se staly Čelákovice, kde měla strana nejlepší volební výsledky a ve městě se konaly i oslavy Svátku práce komunistické opozice¹⁸³ z celého okresu v květnu 1930.¹⁸⁴ Již zmiňovaná souvislost s tzv. „brněnskou skupinou“, která bývala označována jako trockistická, je potvrzena tím, že se dne 3. 6. 1928 v Čelákovicih konala konference opozičních

¹⁷⁸ OMPV, hlášení Prezidiu zemské správy politické v Praze z 23. 5. 1928, inv. č. H 6501.

¹⁷⁹ MMČ, kopie hlášení Okresní správy politické z 12. 6. 1928, bez inv. č.

¹⁸⁰ NA, KSČ – členská evidence, členský list č. 2 221 399.

¹⁸¹ Bedřich Šťastný (1892–1960) pracoval v odborovém hnutí zemědělských dělníků. V letech 1919 a 1920 působil v Českých Budějovicích jako redaktor listu *Jihočech*. V roce 1922 byl krajským tajemníkem v Ostravě, pak působil ve středních Čechách. V roce 1936 se stal ústředním tajemníkem Svazu domkářů. Za okupace byl vězněn v koncentračním táboře. Po roce 1945 pracoval ve funkci předsedy ONV Mělník a v letech 1948 až 1952 jako poslanec Národního shromáždění. Miloš JANDA – Jan GALANDAUER – Antonín ROČEK, *Na začátku cesty. Výbor ze vzpomínek a dokumentů o boji KSČ ve Středočeském kraji v letech 1921–1929*, Praha 1967, s. 207.

¹⁸² Tam Bedřich Šťastný vystoupil s tím, že tato skupina „pracovala soustavně frakčně, a že směřuje nejen proti KSČ, ale i proti Komunistické internacionále“. Aktiv Velké Prahy proti likvidátorům, Rudý večerník, roč. X, č. 76, 30. 3. 1929, s. 1.

¹⁸³ Vůbec první oslava tohoto svátku komunistickou opozicí proběhla v Brandýse nad Labem v květnu 1928. Na táboru lidu vystoupili řečníci Růžička, Jirkovský, Kašák, Pařízek, Macek a Řehák. *1. máj opozice KSČ*, Rudá rovnost, roč. I, č. 10, 17. 5. 1928, s. 4. Dle hlášení četnické stanice v Brandýse nad Labem byl průběh akcí klidný. Komunistická opozice měla na svém shromáždění 280 osob, KSČ 500 osob. Průvod KSČ byl veden okresním tajemníkem strany Bedřichem Šťastným. SOKA Praha-východ, OÚ Brandýs nad Labem, katalog prezidiálních spisů 1926–1931, sv. 2/II., s. 228.

¹⁸⁴ Karel BEDNAŘÍK – Josef VALOUCH (eds.), *Dokumenty k dějinám 1. máje ve středních Čechách (1890–1947). Tematický rejstřík*, Praha 1965, s. 140. Oslavy 1. máje pořádané komunistickou opozicí se konaly i v obci Sluhy nedaleko Brandýsa nad Labem. Oslav se zúčastnilo asi 200 osob a vystoupil jistý Hovorka z MVS. Obrana svobody, roč. II, č. 19, 8. 5. 1930, s. 2.

organizací za účasti dr. Bohuslava Ečera z Brna a dalších 23 delegátů.¹⁸⁵ V červnu roku 1929 došlo k rozdělení okresu Brandýs nad Labem na 4 obvody komunistické opozice. 1. Brandýs nad Labem (Antonín Pařízek), 2. Čelákovice (František Kašák), 3. Jirny (František Růžička), 4. Neratovice (Bedřich Jirkovský).¹⁸⁶

Olga Nálepková ve své studii o „likvidátorech“ uvádí, že se 10. 8. 1930 konala konference zástupců komunistických opozičních organizací z celé republiky, která se usnesla na jejich sloučení se ČSDSD.¹⁸⁷ To platí možná o části komunistické opozice, ale náš výzkum věnovaný situaci ve středních Čechách to nepotvrzuje; na Kladensku i po srpnu 1930 vycházel opoziční deník *Obrana svobody*,¹⁸⁸ který vystupoval proti bolševickému směřování KSČ. První zmínka o okresu Brandýs nad Labem pochází až z dubna 1930 z obce Sluhy. Nejčastějším přispěvatelem v rubrice Brandýsko se stal okresní důvěrník František Kašák. Příspěvky se týkají místní politické situace převážně na radnici v Brandýse nad Labem,¹⁸⁹ ale nechybí ani zmínky o pomoci nezaměstnaným. Jméno Antonína Pařízka se v *Obraně svobody* objevuje jen zřídka. Další osudy tohoto muže, který se již později výrazněji politicky neangažoval, byly spjaty s národními socialisty.¹⁹⁰

Významnou událostí bylo konání okresní konference komunistické opozice 14. 3. 1931 v hotelu Adrie v Brandýse nad Labem¹⁹¹ a účast v obecních volbách ve stejném roce.¹⁹² V okrese se volilo ve 30 obcích (v Brandýse nad Labem a Čelákovících se nevolilo), KSČ kandidovala na 12 místech a tam získala celkem 1 350 hlasů. Před volbami, v roce 1929, bylo na celém okrese Brandýs nad Labem 10 starostů členy KSČ.¹⁹³

¹⁸⁵ *Brandýsko*, Rudá rovnost, roč. I, č. 13, 7. 6. 1928, s. 5.

¹⁸⁶ *Brandýsko*, Rovnost, roč. II, č. 26, 5. 6. 1929, s. 6.

¹⁸⁷ O. NÁLEPKOVÁ, *Jak to bylo s „likvidátory“?*, s. 42.

¹⁸⁸ První číslo *Obrany svobody* vyšlo 23. 5. 1929 a list byl zprvu opozičním listem komunistických dělníků z Kladenska, jak popsal zkušený komunistický politik Alois Muna v úvodním textu *Proti proudu*. Stejně jako jiné opoziční skupiny, také on považoval za hlavní problém održeni od masového hnutí dělníků a náznaky sektářství v KSČ. Alois MUNA, *Proti proudu*, *Obrana svobody*, roč. I, č. 1, 23. 5. 1929, s. 1.

¹⁸⁹ V Čelákovících zaznamenala komunistická opozice největší úspěchy. V obecních volbách 13. 4. 1930 ve městě zvítězila ČSNS s 650 hlasy a 8 mandáty, druhá byla komunistická opozice s 578 hlasy a stejným počtem mandátů. Starostou byl zvolen Jan Holub za stranu živnostenskou a František Kašák, vůdce komunistické opozice, jeho prvním náměstkem. J. ŠPAČEK (ed.), *Kronika města Čelákovice I*, s. 312–313.

¹⁹⁰ NA, ÚV KSČ – členská evidence, kádrová charakteristika Karla Mestka, 6. 7. 1959; OMPV, opis materiálu poskytnutého pí. Mestkovou od Pařízkova bratra z Liberce, květen 1961, inv. č. H 6524.

¹⁹¹ *Obrana svobody*, roč. II, č. 9, 26. 2. 1931, s. 3.

¹⁹² V Praze byl výsledek pro opozici prohrou, získala pouze 1 174 hlasů, což nestačilo ani na jeden mandát. Zvítězit dokázala pouze v obcích Unhošť, Dubí, Úhonice a Kyšice. V okrese Brandýs nad Labem získala celkem 589 hlasů. *Obrana svobody*, roč. III, č. 40, 1. 10. 1931, s. 1–2.

¹⁹³ Václav Nypl v Sudově Hlavně, Václav Němec v Hovorčovicích, Josef Prchlík v Chrástu, Václav Manhart v Jirnech, Jan Vališ v Lobkovicích, Adolf Kindl v Popovicích, František Halík ve Sluhách, Alois Hakl v Toušeni, Karel Hakl ve Veleni a Antonín Procházka v Záluží. SOkA Praha-východ, OÚ Brandýs nad Labem, katalog prezidiálních spisů 1926–1931, sv. 2/II, s. 248. Václav Nypl byl členem KSČ od roku 1922. Jak sám uvedl, byl po vystoupení likvidátorů

Pravděpodobně i tato prohra přispěla k tomu, že teprve na Říšské konferenci komunistické opozice 16. 10. 1932 byl jednomyslně přijat návrh na organizační sloučení s ČSDSD.¹⁹⁴ Důvodů byla řada, ale vývoj událostí ukazoval, že KSČ začala získávat na popularitě a úloha kritiků tudíž slábla.

V. sjezd KSČ v roce 1929

Mezi nejvýznamnější mezníky československého komunistického hnutí patří bezesporu V. sjezd KSČ, který probíhal ve dnech 18. až 23. 2. 1929 v Praze.¹⁹⁵ Docházelo k vyostřování rozporů mezi příslušníky mladší generace, kteří byli poslušnými vykonavateli stanovisek KI, a „starým“ vedením, které (z různých důvodů) nechtělo přistoupit na moskevský dogmatismus. V. sjezd KSČ byl dovršením bolševizace, kdy byla strana, „alespoň vnějškově, přeměněna v „avantgardu evoluce, která se připravovala na nadcházející kolo převratů a válek, jež jako důsledek světové hospodářské krize Kominterny očekávala v blízké budoucnosti“.¹⁹⁶ Do čela strany se dostali „vůdcové nového typu“ nezatížení sociálnědemokratickou minulostí a zcela oddaní KI.¹⁹⁷

Klement Gottwald, zvolený na sjezdu ústředním tajemníkem¹⁹⁸ a do politického byra,¹⁹⁹ shrnul sjezdové závěry tak, že došlo ke skoncování s likvidátorstvím a vyjasněna byla pozice ČSR jako státu nepřátelskému k SSSR. Na řadové členy

(Pařízek, Kašák, Jirkovský) zvolen předsedou okresní organizace a tuto funkci vykonával s přestávkami až do roku 1938. Byl také členem okresního zastupitelstva. O Nyplovi se zmiňuje i Antonín Fořtík ve svých vzpomínkách. Společně s Nyplem byl počátkem 20. let organizátorem v dělnické tělovýchově a spolu také zakládali spotřební družstvo. Antonín ROBEK, *Kronika Antonína Fořtíka*, Etnografie dělnictva 6, 1975, s. 286–287.

¹⁹⁴ Obrana svobody, roč. IV, č. 43, 20. 10. 1932, s. 1.

¹⁹⁵ Dle výpovědi pamětníka se jednání sjezdu odehrávalo na několika místech v Praze z důvodu konspirace. Schůze probíhaly v Čechii, v Národním domě v Karlíně, na Smíchově, Vinohradech a odlehlé Domovině v Holešovicích. Těsně před konáním sjezdu zesílila policejní opatření proti KSČ, bylo zastaveno vydávání *Rudého práva* a *Tvorby*. Antonín HODEK, *V. sjezd KSČ*, in: Efrem Vicherem (ed), *Cesty k dnešku. Vzpomínky k šedesátému výročí založení Komunistické strany Československa*, Praha 1981, s. 78–79.

¹⁹⁶ Emil VORÁČEK, *Politika Kominterny a proces „bolševizace“ KSČ (1924–1929)*, in: Petr Prokš (ed.), *České země a moderní dějiny Evropy. Studie k dějinám 19. a 20. století*, Praha 2010, s. 119.

¹⁹⁷ Duncan HALLAS, *The Comintern. A History of the Third International*, Chicago 2008, s. 133.

¹⁹⁸ P. REIMAN (ed.), *Dějiny Komunistické strany Československa*, s. 263.

¹⁹⁹ Členy politického byra, zvoleného na ustavující schůzi nového ÚV KSČ 23. 2. 1929 byli: Evžen Fried, Klement Gottwald, Josef Guttman, Josef Haken, Josef Hrubý, Čeněk Hruška, Artur Melzer, Pavel Reimann, Rudolf Slánský, Jaroslav Stulík, Otto Synek (zástupce mládeže KSČ), Jan Šverma, Antonín Zápotocký. Kandidáti politického byra byli: Ivan Balega, Evžen Farkaš, Evžen Klinger, Bruno Köhler, Josef Šťastný a Marie Šváblová (Švermová). Sekretariát zvolený na ustavující schůzi ÚV KSČ dne 23. 2. 1929 tvořili: Evžen Fried, Klement Gottwald, Artur Melzer, Jan Šverma a Antonín Zápotocký (nastoupil funkci 21. 4. 1929). <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/projekty/funkcionari-ksc/nejvyssi-organy.pdf> (9. 8. 2017)

měl největší dopad úkol „vytyčení bojové jednoty československého proletariátu“.²⁰⁰ Reálné podoby a dopady se ukážou už krátce poté především v období hospodářské krize. Únorový sjezd byl završením bolševizace, která pro stranu znamenala řadu problémů, jako např. fatální pokles členské základny. S tím se KSČ potýkala až po V. sjezdu v roce 1929, kdy se členská základna na celorepublikové úrovni snížila ze 138 000 v březnu 1927 na 25 000 členů v únoru 1929.²⁰¹ Ochrana zájmů SSSR je explicitně vyjádřena v referátu věnovanému úkolům strany.²⁰²

Dle našeho názoru však definitivně skončila možnost diskuze (sice omezené) o vnitrostranických otázkách. KSČ byla vedena dle sovětského vzoru, sektářskými metodami, které se projevíly také v organizační přestavbě.

To dokládají instrukce pro reorganizaci KSČ v I. kraji z druhé poloviny roku 1929. Hned v prvním bodu se konstatuje, že jsou zaznamenány poklesy členstva až o 50 %, stranické organizace existovaly pouze na papíře a nevyvíjely žádnou činnost. Zdůvodnění je takové, že členům nebyla dostatečně ideologicky vysvětlena stranická práce v buňkách a v závodech. Také kampaň proti oportunistům a sociálnědemokratickým tradicím byla v I. kraji nedostatečná. Od základů měly být budovány okresní a obvodní organizace. Aby krajské a okresní vedení mohlo odolávat státní moci, mělo mít k dispozici vždy alespoň pět bytů, kde by probíhaly schůze. V korespondenci se mělo využívat krycích jmen.²⁰³ Skutečný důvod poklesu členské základny nebo její pasivity je ale nutno hledat jinde. Pro řadové členy šlo o příliš velkou změnu, na kterou nebyli ochotni přistoupit. Nová taktika a politika strany vedla nejen svou rétorikou, ale např. i při stávkách svůj boj na ostří nože a bez ohledu na dopady, které to pro dělníky mohlo mít. Tato politika nebyla pro většinu členské základny přitažlivá.

Pro vývoj komunistického hnutí na okrese Brandýs nad Labem mělo působení opoziční skupiny od přelomu let 1927/1928 stejný dopad jako v jiných regionech V. sjezd KSČ v únoru 1929. Došlo k výměně vedoucích osobností, nástupu nové generace a započalo období, které se vyznačovalo ultra-sektářstvím.²⁰⁴ Díky hlášení četnické stanice se nám dochovala zmínka o důvěrné schůzce okresního vedení KSČ, která se uskutečnila 28. 7. 1929 v hotelu Adria v Brandýse nad Labem. Schůze se zúčastnil svolavatel Jan Heller, zámečnický Václav Kirs, František Šotlík z Brandýsa nad Labem, Bohumil Choděra, Ladislav Kotera a Emil Křepelka ze Staré Boleslavi, Václav Nypl, tesař ze Sudova Hlavna, Antonín Plaček, dělník z Čakoviček, Václav Voňka, zámečnický ze Zelenče, Josef Charamza, dělník z Nehvizd, Václav Krejčí, dělník ze Záluží, a manželé Antonín a Katuše Novákoví, košíkáři z Neratovic.²⁰⁵ Nenalezneme

²⁰⁰ K. GOTTWALD, *Výbor z díla I*, s. 118.

²⁰¹ V. ČADA, *KSČ v období 1921–1948*, s. 404.

²⁰² *Protokol V. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 18.–23. února 1929*, Praha 1978, s. 471–472.

²⁰³ NA, ÚV KSČ 1921–1945, kart. 2, inv. č. 6/1.

²⁰⁴ J. RUPNIK, *Dějiny komunistické strany Československa*, s. 97.

²⁰⁵ SOkA Praha-východ, OÚ Brandýs nad Labem, katalog prezidiálních spisů 1926–1931, sv. 2/II, s. 262.

zde jediné jméno zástupce minulého vedení – osob spjatých se založením strany. Vedoucími postavami se stal Václav Nysl a Bedřich Štátný. Při výzkumu historie KSČ v okrese narážíme na další závažný důvod poklesu členské základny, který je na celostátní úrovni hůře uchopitelný. S výměnou starého vedení odešli zároveň lidé politicky velmi zkušení.²⁰⁶ V čele organizace sice stáli lidé oddaní vedení, ale s výjimkou Bedřicha Štátného neměli velké organizační zkušenosti.

Parlamentní volby v roce 1929

Barometrem úspěchu a neúspěchu politické strany jsou volby a ty parlamentní v říjnu 1929 znamenaly pro KSČ přes všechny peripetie relativní úspěch. Volby však nebyly v popředí zájmu nového vedení KSČ, ale měly se stát především prostředkem k mobilizaci mas.

Volební program, se kterým předstupovala KSČ před voliče, spočíval zejména v požadavcích na zvýšení mezd, zavedení sedmihodinové pracovní doby, zrušení gentského systému a obnovení státní podpory všem nezaměstnaným, zrušení daně ze mzdy, zabezpečení bytové otázky, snížení nájemného pro nemajetné, osvobození od činže pro nezaměstnané, zrušení perzekuce revolučního tisku, propuštění politických vězňů.²⁰⁷ V plakátových heslech zdůrazňovala boj za práva venkovského lidu, levný nákup strojů, uhlí, krmiv atd.²⁰⁸

S přihlédnutím k tomu, jakým procesem strana procházela a v jaké se nacházela situaci, musíme konstatovat, že si dokázala udržet v mnoha okresech silné pozice. Zisk více než 700 000 hlasů na celorepublikové úrovni nebyl takovým propadem, jaký by se dal odhadovat při pohledu na stav členské základny.²⁰⁹ KSČ získala 753 444 hlasů do Poslanecké sněmovny a 644 896 do Senátu.²¹⁰ Neznamená to však, že by ve vedení KSČ vládla spokojenost, naopak. Strana přišla o více než 150 000 hlasů voličů, kteří přešli vesměs k sociálním demokratům,²¹¹ a klesla v celostátním měřítku z druhého na čtvrté místo. Nedatované povolební hodnocení sekretariátu I. kraje uvádí, že v Brandýse ztratila 1 515 hlasů.²¹²

²⁰⁶ Toto připouštěl i Vladimír Loyda, který si ale následný pokles popularity KSČ v okrese Brandýs nad Labem vysvětloval velice mylně skrytým působením „likvidátorů“ a přežíváním tradice sociální demokracie. Vladimír LOYDA, *Proti hladu, fašismu a válce*, Brandýs nad Labem – Stará Boleslav 1981, s. 10–12.

²⁰⁷ *Bojový program jednotné proletářské fronty*, Rudé právo, roč. IX, č. 195, 24. 9. 1929, s. 1.

²⁰⁸ NA, Sbírká letáků KSČ Praha, kart. 1, inv. č. 18.

²⁰⁹ J. RÁKOSNÍK, *Strana mladých, indifferenčních a nezaměstnaných?*, s. 90.

²¹⁰ *Volby do Poslanecké sněmovny v říjnu 1929*, Praha 1930, s. 9 (tab. č. I).

²¹¹ M. VOLF, *Naše dělnické hnutí v minulosti*, s. 280.

²¹² V pražském kraji ztratila strana 22 863 hlasů. V Praze 16 420 hlasů, to jest z celé ztráty 22 863 téměř 74 % všech hlasů, které v pražském kraji ztratila. Dále je nutno jmenovat okres Příbram, kde došlo ke ztrátě 55 % hlasů. I v Berouně ztratili 1 649 hlasů, to jest téměř 25 %. NA, ÚV KSČ 1921–1945, kart. 2, inv. č. 7.

Tabulka č. 6

Výsledky voleb do Národního shromáždění (Poslanecká sněmovna) v okrese Brandýs nad Labem 27. října 1929²¹³

Politická strana	Volební výsledek (počet hlasů)	Volební výsledek (procenta)
ČSNS	6 176	23,40 %
ČSDSD	5 636	21,25 %
RSZaML	5 299	20,00 %
KSČ	3 080	11,60 %
ČŽOSS	2 407	9,00 %
ČSL	1 764	6,65 %
Čsl. národní demokracie	1 540	5,80 %
Liga proti vázaným kandidátním listinám	438	1,65 %
Něm. volební společenství	71	0,26 %
Něm. křesťansko-sociální strana lidová	48	0,18 %
Něm. sociálně-demokratická strana dělnická	43	0,16 %
Volební sdružení polských a židovských stran	13	0,05 %
Celkem	26 515	100,00 %

Komunistická opozice v těchto volbách nekandidovala,²¹⁴ ale ve svých prohlášeních nepřímo podpořila socialistické strany – sociální demokracii a národní socialisty.²¹⁵ KSČ v okrese Brandýs nad Labem se však úspěšnou nazývat rozhodně nemohla. O své prvenství z minulých parlamentních voleb přišla a klesla až na čtvrté místo.²¹⁶ Na Brandýsku naopak velmi posílily socialistické strany. Největší skok oproti minulým parlamentním volbám zaznamenala ČSNS, která si svoji silnou pozici udržela i v dalších volbách. Zdá se tak, že členové komunistické opozice hlasovali ve volbách dle doporučení vedení ve prospěch socialistických stran. Pokles volební podpory KSČ má svůj důvod i v násilně prováděné bolševizaci a personální výměně vedení, změnou taktiky a dalšími aspekty. Významnou úlohu jistě u řady voličů hrálo i to, že starostou města Brandýsa nad Labem byl v letech 1920 až 1938 člen ČSNS Hugo Bergmann, který byl také poslancem.²¹⁷

²¹³ *Volby do Poslanecké sněmovny v říjnu 1929*, Praha 1930, s. 14–15 (tab. č. II).

²¹⁴ Kandidovala však ve volbách do okresního zastupitelstva na počátku roku 1929. Na 11. 2. 1929 bylo svoláno nové okresní zastupitelstvo k ustavující schůzi. Konečné složení bylo toto: 7 zástupců RSZaML, 4 z ČSDSD, 4 z ČSNS, 3 živnostníci, 2 lidovci, 2 členové KSČ, 1 národní demokrat a pouze 1 zástupce komunistické opozice. Městský úřad Brandýs nad Labem – Stará Boleslav, *Kronika města Brandýsa nad Labem 1918–1950*, s. 267.

²¹⁵ *27. října volte protikapitalisticky, protivládně, třídně a socialisticky*, Rovnost, roč. II, č. 50, 24. 10. 1929, s. 1.

²¹⁶ To kopírovalo i její výsledky na celostátní úrovni. KSČ ztratila v Českých zemích 184 736 hlasů. Pozice se jí podařilo udržet na východním Slovensku a Podkarpatské Rusi. Z. KÁRNÍK, *České země v éře první republiky (1918–1938)*, Díl první, s. 557.

²¹⁷ Životní osudy Hugo Bergmanna zpracovala Tereza Beštová ve své diplomové práci. Tereza

KSČ získala celkem 30 poslanců, z pražského kraje byli do Poslanecké sněmovny zvoleni Anežka Hodinová-Spurná, Čeněk Hruška, Václav Kopecký, Josef Krosnář a Antonín Zápotocký. Do Senátu Jan Douda, Karl Schwamberger a Marie Stejskalová.

Postoj komunistů k parlamentu nebyl zcela odmítavý, ale na rozdíl od zástupců ostatních stran chápali svoji účast v něm pouze jako součást celkového boje za prosazení svých požadavků, přesně podle povolebního prohlášení: „*Komunistická strana výslovně prohlašuje, že pracující lid nemůže svých požadavků a zejména svého osvobození z jarma kapitalismu docílit žádnými volbami, nýbrž revolučním třídním bojem, sociální revolucí a násilným povalením kapitalismu.*“²¹⁸ Komunisté se uvedli v parlamentu opravdu ve velkém stylu „*se zpěvem Internacionály, a když Udržal předčítal vládní prohlášení, zorganizovala hlučné výtržnosti. Komunističtí poslanci bušili pěstmi do pultů lavic, házeli výbušné kuličky, pískali na píšťalky a vrhali do ministerských lavic parlamentní tiskoviny.*“²¹⁹

Teprve až následující období po V. sjezdu mělo prokázat (ne)životaschopnost moskevských direktiv slepě uskutečňovaných KSČ. Rok 1929 je rokem, kdy vypukla velká hospodářská krize. Tento fakt znamenal pro československé komunisty nárůst voličské podpory i členské základny. Takové podpory jako v prvních letech po založení už ale strana nikdy nedosáhla. To platí na celostátní úrovni i v okrese Brandýs nad Labem.

Pokračování v příštím čísle.

BEŠTOVÁ, Hugo Bergmann, pošt mistr, starosta a politik (diplomová práce PedF UK v Praze), Praha 2010.

²¹⁸ Růžena HLUŠIČKOVÁ, *Pražská stranická organizace v letech 1929–1939*, Praha 1981, s. 26.

²¹⁹ Jiří KOVTUN, *Republika v nebezpečném světě. Éra prezidenta Masaryka 1918–1935*, Praha 2005, s. 641.

Znak města Brandýsa nad Labem – Staré Boleslavi

STANISLAV KASÍK

Stanislav Kasík, The coat-of-arms of Brandýs nad Labem – Stará Boleslav

The twin towns of Brandýs nad Labem – Stará Boleslav consist of two historic towns, which were fully independent and had their own self-government and municipal coat-of-arms prior to 1960. The study describes and assesses the historical seals of the individual towns. In separate chapters, attention is paid to how the relevant municipal coats-of-arms originated and how they were granted by the monarch by means of the coat-of-arms privilege. After the two towns merged in 1960, steps were taken to create the municipal coat of arms for the new agglomeration. The entire process is described in the paper in great detail.

Key words

Brandýs nad Labem – Stará Boleslav, municipal sphragistics, municipal heraldry, coat-of-arms privilege, formation of the municipal coat-of-arms

Relativně mladé dvojměstí Brandýs nad Labem – Stará Boleslav je tvořeno dvěma, v minulosti svébytnými městy s vlastní historií, samosprávou a městským znakem. Smyslem následujícího textu je popsat genezi a vznik městského znaku v jednotlivých částech dnešního „soudměstí“ a nakonec i městského znaku, který vznikl v roce 1971 po administrativním spojení obou měst v roce 1960.

Brandýs nad Labem

Brandýs nad Labem vznikl sloučením městečka Brandýs s kostelem sv. Vavřince a vsi Hrádku s farním kostelem sv. Petra. Osada Hrádek se připomíná v roce 1290 a Brandýs v roce 1304 jako trhovářská ves („...*villa Hradek prope villam forensem Brandis cum ecclesia s. Petri...*“).¹

Poloha vsi na významné zemské cestě spojující Prahu se Starou Boleslaví, s pokračováním do povodí Jizery a mířící k přechodům zemských hranic na severu země, společně s obousměrným tokem zboží, nepochybně umožnily vznik trhovářského místa zvaného Brandýs. Lze uvažovat o tom, že se zde už ve 13. století vybíralo clo a bylo zde nabízeno zboží ke směně. K ochraně celniště a trhu mohl sloužit opevněný dvorec nebo kostel. V nedalekých Čelákovcích lze pozorovat analogickou situaci s osídlením okolo tvrze s kostelem, nazvaném „Hrádek“ a dalším sídlištěm v těsném sousedství, které se nakonec vyvinulo do městečka Čelákovice.

¹ Franz PALACKÝ (Ed.), *Über Formelbücher, zunächst in Bezug auf böhmische Geschichte*. Zweite Lieferung, Prag 1847, No. 240, s. 206. August SEDLÁČEK, *Místopisný slovník historický Království českého*, [Praha, 1908], s. 54 a 268; Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách I*, Praha 1947, 2. vyd. 1954; Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. I. A–G*. Praha 1996, s. 211n.

Prvním historicky známým vlastníkem Hrádku byla do roku 1300 kapitula ve Staré Boleslavi a později proboštství v Sadské. Hrádek byl samostatným statkem až do roku 1559, kdy byl sloučen s Brandýsem. Osada Brandýs údajně vznikla v letech 1290–1304, ale není dostatečně zřejmé, čím zásluhou a kdo byl jejím původním vlastníkem. Už v roce 1317 mělo sídlo název „Brandýs nad Labem“.² Prvními známými vlastníky Brandýsa byli páni z Michalovic. Ti patřili k velkému rozrodu potomků šlechtice Markvarta, který se připomíná v písemných historických pramenech v roce 1159 jako komorník krále Vladislava I. František Palacký dal tomuto rozrodu pojmenování „Markvartici“. K nim kromě pánů z Michalovic patřili také páni z Valdštejna, z Lemberka a z Vartenberka. Páni z Michalovic přijali svůj přídomek po hradu postaveném v druhé polovině 13. století u Mladé Boleslavi a pojmenovaném „Michalovice“ (německy: „Michelsberg“, ojediněle latinsky: „Monte Michaelis“).³

Předpokládá se, že prvním vlastníkem Brandýsa a stavitelem hradu nad levobřežním koncem mostu přes řeku Labe, který nahradil dosavadní brod, byl Jan z Michalovic (†1306).⁴ Kdysi královský purkrabí v Děčíně (1278–1283), nejvyšší číšník Království českého (1296), byl ve své době věhlasným turnajníkem.⁵

Potomci Jana z Michalovic byli vlastníky Brandýsa nad Labem až do vymření rodu v mužské posloupnosti v roce 1468. Krátkou epizodou bylo období husitských válek, po obsazení Brandýsa Pražany v roce 1420. Dne 4. června 1468 zemřel Jindřich II. Kruhlata z Michalovic na následky zranění z bitvy u Turnova, v níž bylo poraženo slezsko-lužické vojsko.⁶ Dědičkou rozsáhlého michalovického panství v Pojizeří se stala Jindřichova sestra Magdalena († před rokem 1477), vdaná (sňatek roku 1466) za Jana Jaroše Tovačovského z Cimburka, který se stal dědicem Rohozce, Mladé Boleslavi, Michalovic, Krnska, Bezdězu, Bělé a Brandýsa nad Labem. Cimburk se po druhé oženil v roce 1475 s Johanou Krajířovou z Krajku. Z manželství vzešel potomek a budoucí dědic Adam z Cimburka. Jemu po otcově smrti v roce 1484 vykonával poručenskou správu strýc a otcův starší bratr Ctibor Tovačovský z Cimburka. Ten zemřel v roce 1494. Jeho poručenec Adam dosáhl plnoletosti až

² K dějinám Brandýsa nad Labem blíže Justin Václav PRÁŠEK, *Jak vzniklo město Brandejs nad Labem*, Památky archaeologické a místopisné XXII, 1908, s. 365nn; TÝŽ, *Brandejs nad Labem, město, panství i okres*, díl I, Brandýs nad Labem 1908, díl II, Brandýs nad Labem 1910.

³ Ivana ČORNEJOVÁ, *Děčínská větev pánů z Vartenberka v době předhusitské (1305–1415)*, Z minulosti Děčínska a Českolipska IV, Ústí nad Labem 1985, s. 333–354; Jan KLÁPŠTĚ, *Markvartici a jejich sídelní souvislosti v Pojizeří*, Archeologické rozhledy 65/2, 2013, s. 321–372.

⁴ Josef Vítězslav ŠIMÁK, *České dějiny. Díl I., část 5. Středověká kolonizace v zemích českých*, Praha 1938, s. 954.

⁵ Svědectví o jeho cestě do západní Evropy, uskutečněné někdy v letech 1293–1297, přinesl v rozsáhlé epické básni Heinrich z Freibergu: Marie RYANTOVÁ – Václav BOK (eds.), *Heinrich von Freiberg. Rytířská jízda Jana z Michalovic*, Praha 2005. Na přelomu 13. a 14. století zaznamenal tuto událost i český kronikář zvaný Dalimil: Marie KRČMÁŘOVÁ – Hana VRBOVÁ – Marie BLÁHOVÁ (eds.), *Kronika tak řečeného Dalimila*, Praha 1997, s. 164.

⁶ Zdeněk BERAN, *Poslední páni z Michalovic*, České Budějovice 2010.

za dva roky poté (podle tehdejšího zemského práva byl muž z panského stavu plnoletým a způsobilým k právním úkonům v šestnácti letech). Adam z Cimburka však nebyl pevného zdraví a dne 3. prosince 1502 zemřel svobodný. Adamova matka se již před tím podruhé vdala za Jana ze Šelmberka a s ním pak spravovala rodový majetek. Když v roce 1508 zemřel Jan ze Šelmberka, zůstala Johanka Krajířová na správu početných statků sama. V roce 1513 však vše převedla na svého bratra Konráda Krajíře z Krajku (†1542). Konrádův syn Arnošt Krajíř (†1555) přišel o Brandýs nad Labem, když mu byl v roce 1547 konfiskován za jeho účast v protihabsburském stavovském odboji. Brandýské panství od té doby spravovala česká komora.⁷ Komorní panství Brandýs nad Labem koupil v roce 1860 rakouský arcivévoda Leopold Salvator z toskánské linie Habsburků a v závěru existence Rakousko-Uherska byl vlastníkem zámku císař Karel I.

Brandýs nad Labem se jako městečko poprvé připomíná nepřímo v roce 1404, kdy k oltáři sv. Martina v kapitulním kostele sv. Václava ve Staré Boleslavi byl darován stálý roční plat 2 kop a 28 grošů, krom jiného také za spásu duše Vaňka Huška „měšťana“ („*oppidani*“, zde ve významu obyvatel městečka – „*oppidulum*“) z Brandýsa.⁸ Jednoznačná zmínka o typu sídla je v listině Johanky z Krajku, vydané dne 12. dubna 1508, kterou obyvatelům městečka Brandýsa nad Labem dává dům na náměstí, vystavěný starým rychtářem Jiříkem a zvaný kancelář, aby v něm zřídili sklad soli, a také jim dává právo výsadního obchodu se solí, právo vařit pivo a dává jim poplatky vybírané na trhu od řezníků, ševců, kramářek a hokyň.⁹ Od Krajířů obdrželi Brandýští ještě další privilegia – v roce 1515 právo volného odkazu¹⁰ a v roce 1531 jim bylo dáno dosud vrchnostenské právo k výběru cla. Poté, co byl Brandýs nad Labem spravován českou komorou, obdržel od krále Ferdinanda I. listinu, vydanou na Pražském hradě dne 9. ledna 1558, kterou panovník konfirmoval dosavadní krajířovská privilegia z let 1508, 1515, 1531, 1538 a 1541, zároveň udělil dva výroční trhy, dva trhy na vlnu a nakonec právo pečetit červeným voskem.¹¹ V roce 1580 konfirmoval brandýská privilegia také Rudolf II. a týž v následujícím roce dne 5. října 1581 povýšil městečko na město.¹²

⁷ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého, díl XV. Kouřimsko, Vltavsko a J-Z Boleslavsko*, Praha 1927, s. 153n; Stanislav KASÍK, *Znaky na arkýři zámku v Brandýse nad Labem*, Heraldická ročenka 1994, Praha 1994, s. 95–110; Stanislava NOVÁKOVÁ, *Krajířové z Krajku*, České Budějovice 2010.

⁸ Klement BOROVIČ (ed.), *Libri erectionum archidioecesis pragensis saeculo XIV. et XV. Liber V. (1398–1407)*, Pragae 1889, No 830, s. 615.

⁹ Antonín HAAS (ed.), *Codex iuris municipalis regni Bohemiae. Tomus IV/3*, Praha 1961, s. 135, No 744. Zpráva uvedená Karlem Kučou v roce 1996 o prvním známém privilegiu pro Brandýs nad Labem, kterým měl být udělen městský znak králem Vladislavem Jagellonským v roce 1503, se týká města Brandýsa nad Orlicí [sic!].

¹⁰ Antonín HAAS (ed.), *Codex iuris municipalis regni Bohemiae IV/3*, 1961, s. 284, No. 856.

¹¹ Národní archiv, Salbuchy, Vídeň 1530–1832, sign 286, fol. 127.

¹² A. SEDLÁČEK, *Místopisný slovník historický*, s. 54; J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem I*, s. 185; II, s. 59.

Pro výklad o znaku města Brandýsa nad Labem má zmínka o vývoji statutu sídla podstatný význam. Z pohledu zemského práva mohla mít znak jen města, případně i městečka (městysy). Udělení znaku městům bylo právo panovníkovo a z tohoto pohledu je představa některých autorů brandýské historie o udělení znaku pány z Michalovic velmi nepravděpodobná.¹³ Vlastník městečka nebo města mohl být přímluvcem u panovníka a takto iniciátorem udělení, ale nemohl králi uzurpovat jeho právo udělení. Právem vrchnosti byla možnost ovlivnit podobu městské pečeti. Pro objektivitu tohoto konstatování je nezbytné sdělení, že první příklady uplatňování králova práva udělovat znaky městům jsou v prostředí Českého království známy až z počátku 15. století. Obyvatelé Brandýsa nad Labem se údajně již za pánů z Michalovic řídili právem magdeburským s odvolacím místem v michalovické Mladé Boleslavi (později byl takovým místem královský Nymburk). To ale neznamená, že Brandýs nad Labem byl městem. Byl trhovým místem, jehož vnitřní záležitosti se řídily souhrnem práv platných v městě Mladé Boleslavi, hlavním sídle pánů z Michalovic v regionu. Je však mimo jakoukoliv pochybnost, že Brandýs byl městečkem dávno před rokem 1508.

Městečka, jejichž předchůdci obvykle byla trhovía místa, si velice záhy po své konsolidaci musela pořídit pečeť jako nezbytný pověřovací a ověřovací prostředek. Pokud městečko chtělo prostřednictvím své rady a purkmistra vydávat právně závazné dokumenty, plnohodnotně se účastnit vnitřních i vnějších právních vztahů, pak nezbytně potřebovalo pečeť. Bez znaku se dokázala městečka, stejně jako mnohá města, obejít dokonce několik století, protože znak byl vnímán jako předmět víceméně reprezentační. Do pečetní desky městských pečeti byl kromě opisu, který oznamoval, kdo je uživatelem pečetidla, vyryt také nějaký symbol nebo soustava symbolů. Rodové erby uplatněné v pečetích měst a městeček sdělovaly navenek, kdo je jejich vlastníkem. Z tohoto pohledu musíme obsah pečetního pole vnímat jako odraz podstatných dobových právních skutečností. Užití symboly se dlouhodobým používáním pečetních typářů staly tradičními a byly vnímány jako symboly úzce spojené s uživatelem pečeti. Proto se s nimi setkáváme i na dalších zhotovovaných typářích, i když došlo ke změně vlastníka sídla. Opakováním stejných symbolů v nově vyrobených pečetidlech se jejich tradice významně posilovala.

Od určité doby byla barva pečetního vosku hierarchizována. Červený vosk byl vyhrazen panovníkovi, královně, šlechticům v panském stavu, vysokým církevním hodnostářům, universitě atd. Pak podle stavovského a společenského postavení sestupně vosk zelený, černý a přirozený.¹⁴ Zejména v 16. století je zřejmé, že barva pečetního vosku byla vnímána jako podstatný doklad společenské pozice uživatele pečeti. Povolení užívat té či oné barvy pečetního vosku městům (obvykle jen dvou barev, červené nebo zelené a zcela výjimečně i modré) se stalo předmětem projevu panovníkovy přízně prostřednictvím vydávaných privilegií, kterých se do dnešních

¹³ Např. J. V. PRÁŠEK, *Jak vzniklo město Brandejs nad Labem*, s. 375.

¹⁴ Ivan HLAVÁČEK – Jaroslav KAŠPAR – Rostislav NOVÝ, *Vademecum pomocných věd historických*, 3. opravené a doplněné vydání, Praha 2002, s. 326.

časů zachovalo několik. Povolení užívat červeného pečetního vosku městečku Brandýsu nad Labem je svým způsobem mimořádným aktem, který městečko pomyslně společensky zrovnoprávnil s královskými městy.

Z uvedené zprávy o pečetení bylo některými interpretátory brandýské historie dovozováno, že je listinným potvrzením existence znaku městečka, který se shoduje s obsahem pečetního pole. Tak přímočarou úvahu není možné akceptovat. Obsah privilegia z roku 1558, povolující pečetení červeným voskem, svědčí pouze o existenci pečeti, a nikoliv o existenci znaku. Znak a pečeť není totéž a jedno není ekvivalentem druhého pro svůj rozdílný původ, rozdílný význam a rozdílnost užití. Zároveň nelze popřít, že řada historických městských pečeti byla nositelkami skutečných městských znaků. Existoval-li městský znak, byl obvykle zobrazen i na městské pečeti. Ale pouhá zpráva o existenci pečeti neumožňuje tvrzení, že jejím obsahem byl městský znak.

Pro Brandýs nad Labem se do dnešní doby zachovala tři pečetidla.¹⁵

1) Nejstarší známé pečetidlo městečka Brandýsa nad Labem bylo náhodně nalezeno v roce 1864 při úpravách brandýského náměstí.¹⁶ Nejprve bylo součástí sbírek okresního muzea v Brandýse a pak bylo uloženo ve Státním okresním archivu Praha-východ. Ve fondu Archiv města Brandýs nad Labem je pečetidlo uloženo dosud. Velice pravděpodobně bronzové (nikoliv stříbrné, jak píše J. V. Prášek) kruhové pečetidlo o průměru 37 mm, na rubu s ouškem vysokým 10 mm (celková výška pečetidla, včetně ouška: 15 mm). Latinský opis gotickou majuskulí je umístěn mezi vnější a vnitřní drobný perlovec a dvě linky mezi nimi: • + SIGILVM + CIVIVM + DE + BRANDIS +. V pečetním poli posázeném kosmými křížky je gotický štítek, v němž je jednoocasý, nekorunovaný lev ve skoku.¹⁷

Latinský opis pečeti lze přeložit do českého jazyka jako „pečeť obce Brandýsa“. Termín „CIVIUM“, který je označením společenství, nelze ztotožnit s termínem „CIVITATIS“, označujícím instituci. Pravděpodobně bychom toto slovo v opise četli, kdyby Brandýs ve druhé polovině 14. století městem skutečně byl. Opis pečeti byl ryt v gotické majusku, která se dle epigrafických studií uplatňovala od první poloviny 13. století do konce 14. století.¹⁸

¹⁵ Státní okresní archiv (dále SOkA) Praha-východ, Archiv města (dále AM) Brandýs nad Labem. Zde také sádrové odlitky otisků těchto pečetidel.

¹⁶ J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem*, s. 127.

¹⁷ SOkA Praha-východ, AM Brandýs nad Labem, Evidence typářů – evidenční karta č. 1. Katalog pečeti, pečetidel a sbírkových odlitků, SOkA Praha-východ, AM Brandýs nad Labem, číslo záznamu: 8018 [36/48]. Antonín PODLAHA – Eduard ŠITTLER, *Soupis památek historických a uměleckých v Království českém XV. Politický okres Karlínský*, Praha 1901, s. 140 toto pečetidlo nezmiňuje. Dále viz J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem I*, s. 127n, 185; Václav VOJTÍŠEK, *O pečetech a erbech měst pražských i jiných českých*, Zprávy památkového sboru hlav. města Prahy, svazek osmý, Praha 1928, s. 55; Alois PŘIBYL – Karel LIŠKA, *Znaky a pečeti středočeských měst*, Praha 1975, s. 38, tab. III; Karel LIŠKA, *Sbírka komunálních znaků, pečeti a razítka českých měst a městeček A–Ch*, Brno 2013, s. 54n, vyobrazení s. 55, č. 1.

¹⁸ Jiří ROHÁČEK, *Epigrafika v památkové péči*, Praha 2007, s. 27.

Tvar štítu vyrytý do pečetní desky brandýského typáře je gotický. Typologicky patří mezi štíty, užívané v českém heraldickém prostředí už ve druhé polovině 13. století.¹⁹ Na brandýské pečetí je štít blízký tvarům štítů uplatňovaných v letech 1356–1399 Petrem Parlěrem v heraldické výzdobě katedrály sv. Víta na Pražském hradě.²⁰ Tvar štítu umožňuje odhadovat datování zhotovení brandýského pečetidla přibližně do osmdesátých až devadesátých let 14. století.

Praktické užití této pečetí nebylo dosud nalezeno. K časovému zařazení typáře je možné využít vyhodnocení obsahu pečetní desky. Václav Vojtíšek zařazuje pečetidlo do první poloviny 14. století.²¹ Svůj odhad opírá a dvě základní premisy. Štít se lvem přisuzuje pánům z Michalovic a zmiňuje i barevnost erbu: „*Páni z Michalovic nosili bílou lvici na červeném štítu*“.²² K tomu Vojtíšek dodává: „...*první, kdo používal tohoto erbu, byl Jan z Michalovic († asi 1300), poslední pak tímto erbem pečetil Ješek z Michalovic r. 1339. Potom si páni z Michalovic oblíbili polovičný štít*“.²³ Z toho může vyplývat, že Vojtíšek o vzniku brandýského typáře po roce 1339 pravděpodobně neuvažoval.

K Vojtíškovu sdělení lze připojit následující komentář. Nejstarší podoby erbů potomků komorníka Markvarta se zachovaly na pečetích. Jejich obsahem byl krácející (vykračující) lev stojící na všech nohách a s jednou přední zdviženou, mnohdy a mnohými nepřesně pojmenovaný jako „lvice“.²⁴ Nejstarší známé pečetí se lvem patřily Havlovi z Lemberka a Jaroslavovi z Hruštic, synům Markvarta (II.) z Března. Zároveň všichni Markvartovi potomci v dalších generacích (z Valdštejna, z Lemberka, z Vartenberka) a potomci jeho bratra Beneše (páni z Michalovic,

¹⁹ Martin KOLÁŘ, *Nejstarší pečetí české šlechty až do r. 1300*, Výroční zpráva c. a k. vyššího reálného gymnázia v Táboře, za školní rok 1883, Tábor 1883; Rostislav NOVÝ, *Počátky znaků českých měst*, Sborník archivních prací 26, 1976, s. 367–412. Zde je možné pozorovat formu inspirovanou trojhrannými gotickými štíty, které jsou nejširší nikoliv v úrovni horního okraje štítu, ale přibližně v polovině až ve dvou třetinách jeho výšky. Uvedený typ štítu, nazývaný někdy také „soudkový“, byl v Čechách prakticky použitý například ve výzdobě titulního listu Pasionálu abatyše Kunhuty z roku 1312 nebo stavební hutí Petra Parlěře při zhotovení heraldické výzdoby tumb českých králů v katedrále sv. Víta na Pražském hradě z let 1376–1377, resp. erbů provázejících busty panovnické rodiny, pražských arcibiskupů, stavitelů chrámu a kanovníků jako ředitelů stavby katedrály, umístěných ve vnitřním triforiu, které vzniklo v letech 1379–1380. Jiří KUTHAN – Jan ROYT, *Katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha. Svatyně českých patronů a králů*, Praha 2011. Pozornosti hodnou je skutečnost, že podoba štítu z roku 1312 a z let následujících po roce 1376 je rozdílná svými proporcemi v poměru největší šířky štítu k jeho výšce – v roce 1312 je to 1 : 1,2 a v triforiu svatovítské katedrály 1 : 1,05 až 1 : 1. Mojmír CHROMÝ, *Tvarový vývoj štítu v průběhu 13.–15. století. Sborník příspěvků II. setkání genealogů a heraldiků*, Ostrava 1983, s. 58–63.

²⁰ Petr CHOTĚBOR et al., *Petr Parlér. Svatovítská katedrála 1356–1399*, Praha 1999.

²¹ V. VOJTÍŠEK, *O pečetech*, s. 223.

²² Shodný názor o podobě znaku pánů z Michalovic zastával i J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem*, s. 127.

²³ V. Vojtíšek, *O pečetech*, s. 86–87, pozn. č. 38 s odkazem: „*Sedláček, Heraldika II, s. 15*“.

²⁴ Vojtěch KRÁL z Dobré Vody, *Heraldika. Souhrn pravidel a předpisův znakových*, Praha 1900, s. 82. Zde Král uvádí subjektivní tezi „[lev] na 3 nohách stojící jmenován bude lvicí“, která následně byla v českém prostředí nepřesně vnímána jako korektní a použitelná.

z Velešína) používali v následujících generacích ve svých pečetích kráčejíci (vykračující) lvy. Pečeti Havla (z Jablonného, pak z Lemberka) a jeho bratra Jaroslava (z Hruštic, pak také z Kamene) jsou přivěšeny k listinám z roku 1237.²⁵ Až do konce 13. století se setkáváme se lvem na pečetích Beneše purkrabího na Budyšině (1245), Jaroslava z Lemberka (1281–1283), Zdislava z Lemberka (1283–1284), Jana z Michalovic (1281–1284), Beneše z Vartenberka (1283), stejně jako jeho otce Markvarta (III.) z Vartenberka (také ze Scharfensteina).²⁶ V erbech pánů z Vartenberka, z Lemberka a z Michalovic lze zaznamenat na přelomu 13. a 14. století a v průběhu první poloviny 14. století zásadní změnu jejich podoby. Příslušníci těchto rodů opustili znamení lva a přijali štíty polcené. Páni z Vartenberka a z Lemberka zlato-černě polcený štít a páni z Michalovic stříbrno-černě polcený štít. Jediní páni z Valdštejna setrvali u původního lva a snad jen změnili jeho tinkturu – modrý lev ve zlatém štítě. Lva, ale stříbrného v červeném štítě, si až do vymření ponechala vedlejší větev pánů z Michalovic – jihočeští páni z Velešína. Pravděpodobným důvodem změny markvartických erbů se lvy na polcené štíty byla vizuální podobnost s erbem krále a království.²⁷

Existuje jediný doklad o barevnosti erbů potomků jejich prvního známého předka komorníka Markvarta (1159), před uvedenou změnou erbů, která je bezpečně doložena pečeti v první polovině 14. století. Tím dokladem je zpráva v epické básni Heinricha z Freibergu o cestě Jana z Michalovic do Francie ve druhé polovině devadesátých let 13. století. Zde je erb Jana z Michalovic popsán: „*Pole štítu bylo potaženo novou červenou kuninou... tam z bílého hermelínu byl vykrojen kráčejíci lev...*“²⁸ Tato zpráva je svým způsobem potvrzena jindřichohradeckou znakovou galerií z roku 1338. Zde je stříbrný vykračující a čelně hledící lev v červeném štítě.²⁹ Podobnost erbu Jana z Michalovic s erbem českých králů byla i v případě klenotu.³⁰ Odlišnost erbu panovníka a příslušníka šlechty byla nepochybně vnímána jako

²⁵ Gustav FRIEDRICH (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae III/1 (1230–1238)*, Pragae 1942, No. 173 (dále CDB). M. KOLÁŘ, *Nejstarší pečeti*, s. 12; August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého X. Boleslavsko*, Praha 1895, příloha Erby panské ze severních Čech, č. 12. Ivana HORÁKOVÁ, *Vartenberkové, nástin dějin panského rodu v době předhusitské*, diplomová práce Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha 1973, kap. III. Vývoj rodového erbu.

²⁶ August SEDLÁČEK, *Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty*, svazek 2, Praha 2001, s. 133–136.

²⁷ Stanislav KASÍK, *O znaku pánů z Vartenberka*, Heraldika, bulletin pro pomocné vědy historické 14/2, 1981, s. 49–84.

²⁸ M. RYANTOVÁ – V. BOK (eds.), *Heinrich von Freiberg. Rytířská jízda*, s. 10, 31. Editori nezaznamenali v německém textu básně termín, který by mohli v duchu teze V. Krále překládat jako „lvíce“. V básni je uveden termín „ein ginender lewe“ – česky „kráčejíci lev“. Shodně i na pečeti užívané Janem z Michalovic, např. 6. 5. 1294 – Státní oblastní archiv v Třeboni (dále SOA Třeboň), oddělení Český Krumlov, Velkostatek (dále Vs) Český Krumlov, sign. I 7 Ka n. 1.

²⁹ Rostislav NOVÝ, *Jindřichohradecká znaková galerie z roku 1338*, Acta universitatis Carolinae philosophica et historica 3–4, 1971, č. 14.

³⁰ M. RYANTOVÁ – V. BOK (eds.), *Heinrich von Freiberg. Rytířská jízda*, s. 29. Vladimír J. SEDLÁK, *O klenotu českého krále*, Rodokmen 1/1, 1946, s. 2–4; 1/2, 1946, s. 44–47.

žádoucí zejména poté, co se znak českého krále a Českého království za Přemysla Otakara II. zcela konstituoval v podobě stříbrného korunovaného dvouocasého lva se zlatou zbrojí v červeném štítě.³¹

Nejstarší známá pečeť Jana z Michalovic († 1306) byla užita v listopadu 1281. Měla tvar gotického štítu s opisem po obvodu, který vymezoval plochu s vykračujícím lvem.³² Vojtíškovu konstatování o posledním uplatnění lva v pečetích pánů z Michalovic v roce 1339 Ješkem z Michalovic († 1354; vnuk Jana z Michalovic, † 1306) lze korigovat. Lva v pečetích používal ještě Ješkův syn Petr z Michalovic († 1368). Pečeť s figurou lva ve štítě připojil k listině vydané v Krumlově bratry Petrem a Joštem z Rožmberka dne 4. března 1362.³³ Takovou podobu měla Petrova pečeť přesto, že jeho otec Jan (Ješek) pečetil polceným štítem listinu vydanou dne 17. prosince 1345.³⁴ Petrův syn Jan starší Michalec († 1425) používal po celý život pečeti s polceným štítem (doklady z let 1382–1400) a po něm další dvě generace pánů z Michalovic až do jejich vymření v mužské posloupnosti v roce 1468.

Pokrytí pečetního pole brandýského typáře kosmými křížky je známo ze šlechtických pečetí z osmdesátých let 14. století – např. Heřmana z Hradce z roku 1384³⁵ nebo Jindřicha z Hradce z roku 1387.³⁶ V české komunální sfragistice se s pokrýváním pečetního pole různými ornamentálními vzory ve volných plochách okolo štítu setkáváme také, ale kosmé křížky jsou spíše ojedinělé. Jeden z mála příkladů je pečetidlo města Borohrádku, s kterým však srovnání není možné, protože je zařazováno do 15. století.³⁷

Nejstarší známé pečetidlo městečka Brandýsa nad Labem vzniklo pravděpodobně okolo poloviny 14. století. Tedy v době, kdy jeho vlastníkem byl Jan (Ješek) z Michalovic († 1354), syn Benešův († 1322). Můžeme spekulovat o tom, že nalezené pečetidlo opakovalo podobu dříve vyrobeného, ale již neexistujícího typáře, který mohl vzniknout za Jana z Michalovic († 1306) nebo jeho syna Beneše. Protože v tomto pečetidle je lev ve skoku a nikoliv krácející, jak je zobrazen v pečeti Janově či Benešově, lze snad posunout úvahu o vzniku nejstarší brandýské pečeti do doby po roce 1322, kdy zemřel Beneš. Na náhrobní desce Benešova syna Jindřicha z Velešína († 1355) v klášterním kostele cisterciáků ve Zlaté Koruně je lev ve štítě již ve skoku. Z hlediska heraldického je pozoruhodný klenot tohoto erbu, kterým je křídlo a v něm je zobrazen polcený štítek, jenž byl v následujících sto letech

³¹ Rostislav NOVÝ, *K počátkům feudální monarchie v Čechách II. K počátkům českého znaku*, Časopis Národního muzea, řada historická 147/3–4, 1978, s. 147–172.

³² A. SEDLÁČEK, *Atlasy*, sv. 2, 2001, fol. 133v; vyobrazení: sv. 5, 2003, tab. 188, č. 2.

³³ Johann Matthäus KLIMESCH, *Die Herren von Michelsberg als Besitzer von Weleschin*, Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen 33, 1885, s. 128.

³⁴ Woldemar LIPPERT, *Meissnisch-böhmische Beziehungen zur Zeit König Johann und Karl IV.*, Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen 35, 1897, s. 245.

³⁵ SOA Třeboň, Cizí rody, kart. 61, inv. č. 45. Miroslav MILEC, *Rodové pečeti*, Brno 2011, s. 37, vyobr. č. 9.

³⁶ SOA Třeboň, Vs Nové Hradky, Listiny, inv. č. 17. M. MILEC, *Rodové pečeti*, s. 37, vyobr. 11.

³⁷ František ČÁDA, *Pečetidla českých měst a obcí v archivu Národního muzea v Praze*, Časopis společnosti přátel starožitností českých v Praze 34, 1926, s. 38.

rodovým erbem pánů z Michalovic.³⁸ Potomci Jindřicha z Velešína setrvali u erbu lva až do vymření této rodové linie v mužské posloupnosti Jindřichem z Velešína v roce 1372.

Je potřebné zdůraznit, že lva v nejstarším známém brandýském pečetidle není možné vnímat jako znak městečka. Jde jednoznačně o erb pánů z Michalovic jako jeho vlastníků. Pečeť vyjadřovala právní skutečnost majetkového vztahu městečka a jeho vrchnosti. Ve vztahu k samosprávě byla pečeť symbolem toho, kdo byl nositelem vrchnostenských práv. Těmi z podstaty věci nemohl být ani rychtář s konšely, ani později purkmistr s městskou radou. Přesto byl v minulosti tento vztah nahlížen odlišně a znamení na pečeti městečka bylo chápáno jako zobrazení městského znaku. Karel Liška, náš přední badatel v oboru české komunální heraldiky z druhé poloviny 20. století, dokonce „znal“ barevnost onoho imaginárního znaku městečka Brandýsa nad Labem, když sděloval: „*Původní městský znak byl michalovický zlatý lev v modrém poli*“.³⁹ Z mnoha zdrojů Liška věděl, že Jan z Michalovic měl v erbu stříbrného lva v červeném štítě. Proto je otázkou, jak Liška dospěl k tinkturám zlaté a modré. U „*Markvarticů*“ byla taková barevnost pouze v erbech pánů z Valdštejna, jejichž základním rodovým erbem byl modrý lev ve zlatém štítě. Ve druhé polovině 15. století přidali Valdštejnové do čtvrceného štítu znamení zlatého lva v modrém poli. Možná se Liška nechal inspirovat městským znakem Mladé Boleslavi, která pánům z Michalovic v minulosti patřila, i když zde je tradičním stříbrný lev v modrém štítě.

Nemáme k dispozici žádný doklad o tom, že by se za Cimburků nebo Krajířů z Krajku změnil obsah městské pečeti. Můžeme předpokládat, že se tak nestalo, stejně jako nedošlo k žádnému konstituování městského znaku prostřednictvím udělení panovníkem. Ke změně obsahu pečetidla městečka Brandýsa došlo až po roce 1547, kdy po konfiskaci části majetku Arnošta Krajíře z Krajku spravovala městečko Brandýs nad Labem a příslušné panství česká komora. Čeští králové věnovali Brandýsu nad Labem značnou péči.

Přibyl s Liškou, autoři publikace o městských znacích ve středočeském kraji z roku 1975, komentují lva v nejstarší známé brandýské pečeti takto: „*Tento lev připomíná jednoocasého lva z rodového erbu tehdejších držitelů Brandýsa pánů z Michalovic. Toto nejstarší městské znamení se patrně vyvinulo z městské pečeti a bylo v 15. století používáno jako městský znak. Teprve v 16. století bylo nahrazeno českým dvouocasým korunovaným lvem, jehož město používá dodnes. Tato změna se mohla stát teprve tehdy, když se Brandýs n. L. stal komorním městečkem (po r. 1547)*“.⁴⁰ Představa autorů, že už v 15. století existoval v Brandýse nad Labem městský znak, nebyla podpořena potřebnými doklady. Změna podoby figury lva proběhla pouze na pečetích. Brandýský městský znak před rokem 1547, stejně jako po něm neexistoval až do roku 1670.

³⁸ František MAREŠ – Jan SEDLÁČEK, *Soupis památek historických a uměleckých v Království českém XLI. Politický okres Krumlovský I. Okolí Krumlova*, Praha 1918, s. 219.

³⁹ K. LIŠKA, *Sbírka*, s. 56.

⁴⁰ A. PŘIBYL – K. LIŠKA, *Znaky*, s. 38.

Zřejmým následkem povýšení Brandýsa nad Labem císařem Rudolfem II. na město v roce 1581 bylo zhotovení nového městského pečetidla:

2) Druhé zachované pečetidlo města Brandýsa nad Labem je stříbrné. Kruhová pečetní deska má průměr 44 mm. Na rubu je sklopné křídlo vysoké 15 mm s řetízem dlouhým 32 cm. Opis latinsky humanistickou majuskulou je mezi vnějším průběžným (proti pohybu hodinových ručiček) vavřínovým věnečkem a vnitřní linkou: SIGILLVM CIVITATIS BRANDENSIS SVPRA ALBIM (ornament v podobě propletené „ležaté osmičky“ – „Pečeť města Brandýsa nad Labem“). V pečetním poli volutový štít. Na horním okraji rozeklaná voluta stáčená za štít, v horních rozích štítu stáčená voluta před štít a na bocích štítu rozeklaná voluta stáčená za štít. Ve štítě vzpřímený vykračující, korunovaný dvouocasý lev. Na sklopném křídle vpravo (ve vztahu k vertikální ose pečetidla) je vyryt letopočet 1581 (k dataci pečetidla viz níže). Na křídle vlevo je vyryt složitý rozvilinový ornament.⁴¹ Pečeť byla v Brandýse nad Labem označována jako pečeť větší. Tak v koroboraci listiny vydané městem dne 28. září 1664: „Tomu na svědomí a pro lepší jistotu a důvěrnost k tomuto listu zachovacímu pečeť naši městskou větší vytlačenou přivěsiti sme dali vědomě“.⁴² Podobně v listině vydané purkmistrem a radou města Brandýsa nad Labem dne 16. května 1667, v níž je uvedeno: „Toho pro dokonalejší bezpečnost dali jsme tuto pečeť naši větší městskou na šňůře přivěsiti vědomě“.⁴³

V odborné literatuře byl tento typář opakovaně zařazován do roku 1538. Letopočet 1538 je výsledkem nepřesného čtení číslic na sklopném křídle pečetidla. Prvním, kdo letopočet 1538 uvedl, byl J. V. Prášek v roce 1908, když v popiske k vyobrazení brandýských pečeti uvedl: „BRANDEJS. Staré pečeti městské. Vlevo nahoře pečeť ze XVII. stol. (s nadpisem Sigillvm minvs civitatis Brandensis supra Albim), uprostřed pečeť ze XIV. st. (s nadpisem Sigillvm civivm de Brandis), vpravo nahoře pečeť z r. 1538“.⁴⁴ Je pozoruhodné, že z fotografie v publikaci lze velice dobře číst letopočet 1581. Sedm let před tím Antonín Podlaha a Eduard Šittler uvedli v Soupise památek přesné čtení: „...na rubu [pečetidla] letopočet 1581 a hrubá ornamentální rytba...“.⁴⁵

Lze dovodit, v čem spočívalo Práškovy chybné čtení letopočtu na rubu brandýské velké pečeti. Mezi jednotlivé číslice byly vyryty ornamentálně utvářené rostlinné úponky a rozviliny. Prostřední z nich, mezi číslicemi „5“ a „8“, byla utvořena tak, že mohla vyvolat představu číslice „3“. Poslední číslice „1“, která by při správné

⁴¹ SOKA Praha-východ, AM Brandýs nad Labem, Evidence typářů – evidenční karta č. 2. *Katalog pečeti, pečetidel a sbírkových odlitků*, SOKA Praha-východ, AM Brandýs nad Labem, číslo záznamu: 8018 [37/48]. A. PODLAHA – E. ŠITTLER, *Soupis*, s. 142. J. V. PRÁŠEK, *Brandějs nad Labem I*, s. 185. A. PŘIBYL – K. LIŠKA, *Znaky*, s. 38 pečeť nezmiňují. K. LIŠKA, *Sbírka*, s. 54n, vyobrazení s. 55, č. 6 a zřejmě i č. 10.

⁴² *Katalog pečeti, pečetidel a sbírkových odlitků*, SOKA Nymburk, číslo záznamu 7956 [135/161].

⁴³ *Katalog pečeti, pečetidel a sbírkových odlitků*, SOKA Praha-východ, číslo záznamu 7986 [4/48], Cech řezníků Brandýs nad Labem.

⁴⁴ J. V. PRÁŠEK, *Brandějs nad Labem I*, s. 185.

⁴⁵ A. PODLAHA – E. ŠITTLER, *Soupis*, s. 142.

interpretaci nutně musela vyvolat revizi čtení celého letopočtu, protože ten se nemohl skládat z pěti číslic, byla vnímána jako součást závěrečné rozviliny. To i přesto, že její podoba byla zcela totožná s číslicí „1“ na prvním místě letopočtu. Letopočet 1581 je logickou odvolávkou na povýšení Brandýsa nad Labem na město v uvedeném roce.

I při neznalosti všech detailů pečetidla musí nutně vyvolat pochybnost o správnosti čtení letopočtu ve tvaru „1538“ jeho vztah k obsahu pečetního pole, kde je štít s korunovaným dvouocasým lvem. V uvedeném roce dosud nebyl Brandýs nad Labem městem, ale ještě stále městečkem. Ostatně v opise pečeti je uvedeno „civitatis“ – „město“, a to vylučuje vznik pečetidla před rokem 1581, kdy byl Brandýs nad Labem povýšen na město privilegiem císaře Rudolfa II. Stejně tak nemohl být obsahem pečetního pole štít s korunovaným dvouocasým lvem. V roce 1538 byli vlastníky městečka Brandýsa nad Labem Krajířové z Krajku. Změna původního michalovického jednoocasého nekorunovaného lva ve lva korunovaného a dvouocasého byla až do roku 1547 bezdůvodná. Takovou změnu musíme považovat za zásadní, protože i z pohledu teoretického musí být odrazem nových právních skutečností v existenci sídla. Teprve od roku 1547, kdy Brandýs nad Labem přešel pod správu české komory, vznikl podstatný důvod k zásadní změně pečetního znamení. Při správném čtení letopočtu ve znění „1581“ již k žádnému rozporu mezi ním a obsahem pečetního pole nedochází. Znamení v pečeti sděluje, že vlastníkem města je český král.

Práškem zavedený omyl vročení pečetidla větší městské pečeti začal žít svým vlastním životem. Zřejmě ovlivnil budoucí vnímání a hodnocení geneze skutečného městského znaku. Státní okresní archiv Praha-východ má pro uvedené pečetidlo zpracované dvě inventární karty. První je z doby, kdy archiv sídlil v Nehvizdech. Druhá je vlastně pomyslnou kopií původního kartotéčního lístku, doplněného některými upřesňujícími údaji. Na obou dokladech je chybně uvedený letopočet 1538. Je součástí rubriky „Doba vzniku“. Stejný údaj se dostal do *Katalogu pečeti, pečetidel a sádrových odlitků* při zpracování v roce 2001. Zde je rok 1538 označen jako „datace“ typáře. Je zřejmé, že zdrojem poznání se nestal zjevně nezkoumaný originální typář, ale nepřesný údaj zavedený do odborné literatury J. V. Práškem. Vojtíšek, ovšem bez komentáře, cituje v jedné z poznámek (č. 120, na s. 55) výše uvedený Práškův popis u vyobrazených pečetidel s chybným letopočtem 1538. Přibyl s Liškou ve *Znacích a pečetích středočeských měst* v roce 1975 (s. 38) dokonce uvádějí zkomolený letopočet „1583“. Pravděpodobně vycházeli z úvahy, že vznik pečetidla v uvedené podobě nebyl možný před rokem 1547, a měli Práškův údaj za výsledek nechtěného prohození posledních dvou číslic. Vyobrazení kresby této pečeti od Karla Lišky v příloze není. Karel Liška zřejmě nikdy nebádal ve Státním okresním archivu Praha-východ a zde uchovaná tři originální brandýská pečetidla pravděpodobně z osobní zkušenosti neznal. Z jeho *Sbírky komunálních znaků, pečeti a razítek*⁴⁶ to nevyplývá. Zřejmě se opíral jen o Eichlerovu sbírku v Archivu

⁴⁶ K. LIŠKA, *Sbírka*, s. 54n.

Národního muzea, kde otisk pečetidla nalezeného v roce 1864 nemohl být, protože sbírka vznikala a byla uspořádána v první polovině 19. století. Proto také neexistovala možnost porovnání dvou nejstarších brandýských typářů.

Na této pečetí ještě stále není městský znak. Alespoň není vědomost o tom, že by po roce 1547 vydal panovník pro Brandýs nad Labem znakové privilegium. Štít s korunovaným dvouocasým lvem se dá vyložit jako erb vrchnosti, kterou byl český král, a štít se lvem ho zastupoval. Je to úplně totožná situace s první známou pečetí, v níž byl štít s jednoocasým nekorunovaným lvem, svědčící o jeho vztahu k vrchnosti městečka Brandýsa nad Labem, jíž byli páni z Michalovic.

3) Po udělení městského znaku Brandýsu nad Labem císařem Leopoldem I. v roce 1670 bylo v roce 1695 zhotoveno nové pečetidlo a obdrželo označení pečetí menší. Stříbrné pečetidlo s pečetní deskou má průměr 38 mm, výška včetně vztyčeného sklopného křídla je 40 mm. Ke křídlu je připojen 14 cm dlouhý řetízek. Pečetní deska je ohraničena vavřínovým věnečkem, který je přerušen nahoře, dole, vlevo a vpravo válečkem. Z horního i dolního válečku roste věneček směrem k postranním. Opis latinsky humanistickou majuskulí je ohraničen vnější jednoduchou a vnitřní dvojitou linkou: • SIGILLVM • MINVS • CIVITATIS • BRANDENSIS • SVpra • ALBIM („Pečeť menší města Brandýsa nad Labem“). Do rubové strany pečetní desky, po stranách sklopného křídla, byly vyryty dva letopočty vrcholy číslic ke křídlu. Podle vertikální osy vlevo „1581“ a vpravo „1695“. Do obou stran křídla jsou vyryta vždy tři písmena oddělená body. Podle vertikální osy vpravo • W • F • T • a vlevo • W • Z •. Do pečetní desky je vyryt štít s půlkulatou patou (typologicky zv. španělský) a v něm dvouocasý korunovaný lev. Štít je vložen do kartuše s volutami, nahoře převýšené lví hlavou vyobrazenou čelně.⁴⁷

Štít se lvem je v tomto případě již městským znakem podle privilegia císaře Leopolda I. z 10. prosince 1670 (o tom více níže). Letopočet 1581 na rubu pečetní desky je rokem povýšení Brandýsa nad Labem na město a je údajem pamětním a letopočet 1695 lze mít za rok výroby typáře. Písmena na stranách křídla zřejmě budou počátečními písmeny jmen a příjmení – možná purkmistra a jednoho z předních konšelů.

Dne 10. prosince 1670 vydal císař Leopold I. ve Vídni listinu, kterou městu Brandýsu nad Labem potvrzuje dosud obdržená privilegia a znak. Listina má podobu knihy. V první části císař potvrzuje celkem třináct privilegií, uvedených buď v úplném znění, či je stručně sdělen jejich obsah – 1508 Johana z Krajku, 1515 Kunrát z Krajku, 1531 Kunrát a Johana z Krajku, 1538 Kunrát z Krajku, 1545 Arnošt z Krajku, 1558 Ferdinand I., 1567 Maxmilián II., 1580 Rudolf II., 1581 Rudolf II., 1620 Matyáš, 1628 Ferdinand II., 1629 Ferdinand II., 1648 Ferdinand III. Ze znění

⁴⁷ SOKA Praha-východ, AM Brandýs nad Labem, Evidence typářů – evidenční karta č. 3. *Katalog pečetí, pečetidel a sbírkových odlitků*, SOKA Praha-východ, AM Brandýs nad Labem, číslo záznamu: 8020 [38/48]. A. PODLAHA – E. ŠITTLER, *Soupis*, s. 142, zde chybně odečtený letopočet „1586“. J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem I*, s. 185. A. PŘIBYL – K. LIŠKA, *Znaky*, s. 38, kresba pečetí tab. III, č. 3. K. LIŠKA, *Sbírka*, s. 54n, vyobrazení s. 55, č. 2 a zřejmě i č. 3.

inzerovaných listin vyplývá, že nikdy v minulosti nebyl Brandýsu nad Labem udělen znak. Bylo pouze potvrzováno pečetení červeným voskem. Ve vztahu k povýšení na město je v literatuře někdy uváděno, že Rudolf II. povýšil Brandýs nad Labem na „královské komorní město“. S takovým souslovím se v jeho privilegiu, inzerovaném v úplnosti, nesetkáme. Zde je zmíněno povýšení na „město“ bez jakýchkoliv dalších „vylepšujících“ přívlastků. Je logické, že městečko spravované českou královskou komorou, bylo po svém povýšení na město zároveň „královským komorním městem“.

V samém závěru Leopoldova privilegia je text, kterým je městu Brandýsu nad Labem udělen znak: *„Jakož jsou oni Brandejští mimo vejš psané ještě jiné jedno privilegium na znamení erbu, kteréhož jsou na pečeti a korouhvích, též jiných potřebách svých užívali a posavad užívají, jměli a takové jim také k tak dokonalému zmaření přišlo, že přípisu jeho nemají. Pročež tůž obec Brandejskou při užívání téhož starodávnního erbu zůstavovati, a aby takového, totiž v červeném poly lva bílého na dvou nohách zadních vzhůru stojícího a s předními nohami rozpatého, s rozdvojeným ocasem, na hlavě zlatou korunu a u každé nohy čtyry pazoury pozlacené, též otevřená ústa a ven plápolající jazyk majícího, jakž tuto takový erb kunstem a uměním malýrský[m] vymalovaný jest, na pečeti, korouhvích, praporcích a v jiných potřebách svých užívati a voskem červeným pečeti mohli...“*⁴⁸

V následujícím 18. století byla městu Brandýsu nad Labem konfirmována udělená privilegia dvakrát. Nejprve listinou vydanou císařem Karlem VI. ve Vídni dne 4. září 1725⁴⁹ a následně listinou královny Marie Terezie z 27. listopadu 1777⁵⁰, kterou potvrzuje listinu císaře Karla VI. ze 4. září 1725. V první listině, která je napsaná česky, je inzerován text z privilegia Leopolda I. z roku 1670 a ve druhé, německy psané listině, je inzert listiny císaře Karla z roku 1725 v původním českém znění. V obou listinách je uveden popis uděleného znaku ve shodném znění. Odlišnosti nalezneme v miniaturách, na něž text privilegia odkazuje. V roce 1725 byl lev namalován s červeným jazykem a v roce 1777 se zlatým. Edice listin je v obou případech doplněna editory popisem znaku „podle dnešní heraldické terminologie a zvyklostí“: „V červeném štítě stříbrný, zlatě korunovaný dvojocasý lev se zlatou zbrojí“. V prvním případě s poznámkou: „V miniatuře má červený jazyk“, ve druhém: „V miniatuře má zlatý jazyk“.

Lze mít za pozoruhodnou výtvarnou shodu stylizace lva v miniatuře privilegia z roku 1670 a v pečeti z roku 1581. Můžeme předpokládat, že malíř miniatury ji mohl mít jako předlohu. Nápodoba stylizace pečetního obrazu je patrná u dvojitého ocasu a u tlamy lva. Privilegium z roku 1725 opakovalo stylizaci lva z předchozího privilegia. Naopak miniatura z roku 1777 se původní předlohy již vůbec nedrží a lev

⁴⁸ SOKA Praha-východ, AM Brandýs nad Labem, sign. č. 3. Edice viz: Jan ŽUPANIČ – Michal FIALA – Pavel KOBLASA, *Šlechtický archiv c. k. ministerstva vnitra. Erbovní listiny*, Praha 2014, č. 224, s. 551–552. Na závěr uvedli editoři listiny popis znaku „podle dnešní heraldické terminologie a zvyklostí“: „V červeném štítě stříbrný, zlatě korunovaný dvojocasý lev se zlatou zbrojí“, s poznámkou: „V miniatuře má červený jazyk“.

⁴⁹ J. ŽUPANIČ – M. FIALA – P. KOBLASA, *Šlechtický archiv*, č. 239, s. 572–573.

⁵⁰ J. ŽUPANIČ – M. FIALA – P. KOBLASA, *Šlechtický archiv*, č. 249, s. 588–589.

dokonce již není „na dvouh zadních nohách stojící“, jak je uvedeno v jeho popisu v privilegiu, ale je do jisté míry hodnotitelný jako ve skoku. Můžeme mít takovou podobu lva za výsledek individuálního a subjektivního přístupu malíře miniatury.

Na znak města Brandýsa nad Labem je možné kriticky nahlížet nejméně dvěma způsoby. Nejprve ve vztahu k obsahu listiny z roku 1670 a k možnosti připustit, nebo odmítnout existenci městského znaku v předchozí době. Druhou možností je hodnotit udělený brandýský znak z pohledu heraldických pravidel a zvyklostí. Komentář k oběma pohledům je vhodné považovat za podstatný a pro poznávání české komunální heraldiky za důležitý, zejména díky možnosti zobecnění zjištěných skutečností.

V Leopoldově listině z roku 1670 je zmíněn důvod k potvrzení znaku. Tím byla údajná minulá existence znakového privilegia, které se nedochovalo, protože „k dokonalému zmaření přišlo“. Je pozoruhodné, že v inzerovaných a konfirmovaných privilegiích není o znaku žádná zmínka. V listině Ferdinanda III. z roku 1648 je uvedeno, že originály listin až do časů Ferdinanda II. „při vyplundrování téhož města Brandýsa od lidu nepřátelského švédského jim odňaté jsou k zmrhání a ztracení“. Z dalšího textu vyplývá, že „Přišli v kanceláři naší královské české dvorské, kdež jsou oni Brandýští před některým létem o potvrzení takových privilegií pokorně ptali se vynacházející“. Z toho se dá dovodit, že zástupci města Brandýsa nad Labem zjišťovali, zda v české dvorské kanceláři byly zachovány opisy ztracených privilegií a žádali o jejich potvrzení. V Leopoldově listině z roku 1670 je uvedeno, že krom inzerovaných listin existovala ještě nějaká další, výslovně označená jako „ještě jedno privilegium na znamení erbu“. Podrobnosti o datu a vydavateli takového privilegia uvedeny nejsou. To může vést k domněnce, že taková listina nikdy neexistovala, nebo tímto způsobem byla vyhodnocena listina jiná, týkající se například povolení užívat k pečetění červeného vosku. Taková je součástí souboru konfirmovaných listin (1558).

Důležité také bylo sdělení, že privilegiem je potvrzeno „znamení erbu, kteréhož jsou na pečetí a korouhvích, též v jiných potřebách svých užívali a posavad užívají“. Shodné vyjádření lze číst v konfirmaci privilegií pro město Čelákovice vydané císařem Leopoldem I. o deset let později dne 15. května 1680: „...a nadto jim Šelakovským věrným našim milým, i budoucím jich, pečeť městskou a erb, jehož jsou vždycky předešle od starodávna užívali, k věčnému takového ve všech slušných obecních i jiných potřebách užívání, a aby voskem červeným pečetiti mohli, milostivě povolit, ano i také znovu zase potvrditi jsme ráčili...“⁵¹ Je zřejmé, že v listině se píše o „pečetí městské a erbu“, jež v Čelákovících „od starodávna užívali“. „Starodávno“ je ve znakových privilegiích běžnou formulí, vyjadřující, že znak nebo pečeť byly v minulosti používány, ale neví se od kdy. I tak lze uvažovat o tom, že v uvedené době byly běžně zaměňovány pojmy „pečeť“ a „znak“ jako významově synonymní. Jak u Čelákovic, tak i v případě Brandýsa nad Labem, je problematické, že uvedený

⁵¹ SOKA Praha-východ, AM Čelákovice. Opis NA, Stará manipulace, C 22. J. ŽUPANIČ – M. FIALA – P. KOBLASA, *Šlechtický archiv*, č. 228, s. 556–557.

názor nelze podpořit znalostí nejen listiny znak potvrzující, ale ani vědomostí o praktickém užívání městského znaku. Naše znalost se může opírat pouze o pečeti bez možnosti vědění o existenci jiných zdrojů poznání. V Brandýse nad Labem lze vyloučit jako doklad o užívání městského znaku v privilegii zmíněnou městskou korouhev s městským znakem, který se shodoval se znakem potvrzeným v roce 1670. To proto, že Brandýs nad Labem jako královské město zjevně nemohlo používat korouhev v jiné podobě. Sdělení z privilegia lze interpretovat i tak, že „*znamení erbu na pečeti a korouhvích*“ byl jednoduše erb krále. Podobu pečeti, na rozdíl od městských korouhví, známe. Také víme, že obraz v pečetním poli brandýské městské pečeti z roku 1581 nelze vnímat jako znak města, ale jako erb jeho vlastníka, kterým byl český král.

V české komunální heraldice se setkáváme s některými jevy, které z pohledu obecně platných heraldických principů a zásad lze hodnotit jako jevy mimořádně specifické a zároveň absolutně nežádoucí. Motivaci k tak příkrému hodnocení lze vysvětlit obecnou heraldickou tezí, patřící mezi základní principy samotné heraldiky a zároveň vyjadřující její smysl – uživatelem jednoho znaku nemohou být dva různé subjekty, respektive vlastníkem, nositelem a uživatelem znaku s konkrétním obsahem může být jen jeden subjekt; znak nebo erb musí být nezaměnitelným symbolem konkrétního uživatele. Není-li tomu tak, pak heraldika ztrácí smysl. V prostředí české komunální heraldiky se můžeme setkat s několikanásobným popřením tohoto základního heraldického principu, který byl utvořen z ryze praktických a zároveň nesporně užitečných potřeb v samotných počátcích konstituování šlechtické a rodové heraldiky ve 12. a 13. století. Další vlastností tohoto téměř tisíciletého principu je jeho všeobecné respektování, aplikování a používání. Ovšem se zásadním dodatkem, s výjimkou české komunální heraldiky po roce 1850.

Například v jižních a středních Čechách užívá samostatnou rožmberskou červenou růži ve stříbrném štítě sedmnáct historických rožmberských měst a městeček. Jak je to možné? Zde je nutné zmínit skutečnost, že tato města a městečka měla znamení rožmberské růže volně nebo ve štítě ve svých historických pečetích, v nichž měla své opodstatnění a plnila funkci odkazu na šlechtického vlastníka sídla. Rozlišení jednotlivých pečeti, jejichž obsah byl stejný, umožňoval opis, který sděloval, komu pečeť patří. Stejnou možnost rozlišení však nebylo možné uplatnit u znaků. Téměř všechna jmenovaná města a městečka „přijala“ do svých znaků nediferencovanou červenou růži se zlatým semeníkem ve stříbrném štítu.⁵² Uvozovky u slova „přijala“ mají své opodstatnění. Tyto znaky vznikly velice pravděpodobně v jediném časovém období (v letech 1850–1860) přičiněním Vincenze Roberta Widimského, autora sbírky městských znaků v Českém království, vydané s podporou ministerstva vnitra ve Vídni v roce 1864.⁵³

⁵² K tématu např. Stanislav KASÍK, *O historickém znaku obce Rožmitálu na Šumavě*, Genealogické a heraldické listy 32/4, 2012, s. 77–89.

⁵³ Vincenz Robert WIDIMSKÝ, *Städtewappen des Österreichischen Kaiserstaates, I. Königreich Böhmen*, Wien 1864.

V. R. Widimsky, lékárník v Městě Albrechticích u Krnova, se jako heraldický diletant opíral o dobové zdání, že pečeti jsou nezpochybnitelnými nositelkami konkrétních městských znaků s nesděleným pravděpodobným vysvětlením, že v městských pečetích celé řady měst městské znaky jsou. Ano jsou, protože ty také skutečně existovaly jako řádně konstituované znaky měst, ať prostřednictvím udělení panovníkem, nebo prostřednictvím institutu vydržení. Znaky s takovou charakteristikou se pak běžně uplatňovaly v pečetích. Takový jev, vcelku běžný a známý v celé Evropě, však nikoho neopravňuje k absolutnímu zobecnění, že všechny pečeti měst a městeček nesou v pečetních polích skutečné a nezpochybnitelné městské znaky. Takové odborně nepřijatelné zobecnění bylo, nejméně od poloviny 18. století až do nedávné současnosti, chápáno jako správné, odborně korektní a všeobecně aplikovatelné nejen v laických, ale také v odborných kruzích a platí to v některých případech dokonce i nyní.

Totožná a stejně nepřijatelná je situace i u sedmnácti českých měst, městysů a obcí, jejichž znakem je stříbrný dvouocasý korunovaný lev v červeném štítě, odbornou literaturou prezentovaný jako „český lev“: Brandýs nad Labem, Česká Bělá, Dašice, Hostomice, Chotěboř, Jílové u Prahy, Karlštejn (Budňany), Klimkovice, Kynšperk nad Ohří, Luby, Městec Králové, Nový Bydžov, Nový Knín, Postupice, Ronov nad Doubravou, Slaný, Tachov a Turnov.⁵⁴ V těchto případech lze mít vznik městského znaku za modelový tím, že jeho podoba vznikla ad hoc subjektivním a laickým rozhodnutím jediného člověka – albrechtického lékárníka Widimského. Z uvedeného seznamu je do jisté míry možné vyloučit Brandýs nad Labem, Dašice a Ronov nad Doubravou, protože zde není městským znakem „čistý“ český lev, ale výjimečně modifikovaný. Nedostatečností těchto znaků je, že nejsou v odborné literatuře prezentovány jako znaky odlišné od zemského znaku svou specifickou podobou, protože ta nebyla jejich hodnotiteli rozpoznána a dosavadní odborná literatura neklade na tuto odlišnost přiměřený důraz.⁵⁵ Pozoruhodná situace je v Turnově, kde byl ještě na počátku 19. století užíván městský znak v podobě zlatého lva v modrém štítě, který byl za Valdštejnů odvozen z jejich hraběcího erbu. Pod vlivem Widimského kompendia se zde prosadil městský znak shodný se znakem zemským.⁵⁶

O podobě znaku Brandýsa nad Labem, uděleného v roce 1670, lze vést polemiku. Jestliže byl znak městu potvrzen panovníkovým privilegiem, pak je nezbytné považovat takový znak za legitimní. Pokud by byl udělený brandýský

⁵⁴ V nedávné době došlo ke změně obecního znaku s českým lvem v České Bělé (2015) a v Postupicích (2019), viz: <https://rekos.psp.cz/>.

⁵⁵ Výjimkou je článek o znaku města Ronova nad Doubravou z roku 1998: Karel MÜLLER, *Jak Ronov ke svému znaku přišel. Almanach Ronova nad Doubravou u příležitosti znovujmenování městem 1. června 1998*, Ronov nad Doubravou 1998, s. 181–184. Autorem učiněné sdělení o zásahu znakového cenzora ve prospěch odlišení znaku města od zemského znaku nebylo v roce 2014 zohledněno v edici erbovních listin v Národním archivu: J. ŽUPANIČ – M. FIALA – P. KOBLASA, *Šlechtický archiv*, č. 364, s. 689–690.

⁵⁶ Stanislav KASÍK, *O historickém znaku města Turnova I*, Z Českého ráje a Podkrkonoší. Vlastivědná ročenka 28, 2015, s. 24–69.

městský znak vnímán jako totožný se znakem Českého království, pak bychom výsledek takového aktu museli hodnotit jako neobvyklý, mimořádný a také svým způsobem precedentní, nebýt toho, že znak udělený Brandýsu nad Labem nebyl zcela totožný s erbem krále. Znak potvrzený císařem Leopoldem I. 10. prosince 1670, konfirmovaném 4. září 1725 císařem Karlem VI. a nakonec 27. listopadu 1777 Marií Terezií, je shodně popsán takto (parafrázuji): „*Totíž v červeném poli lva bílého na dvou nohách zadních vzhůru stojícího a s předními nohama rozpjatého, s rozdvojeným ocasem, na hlavě zlatou korunu a u každé nohy čtyři pazoury pozlacené, též otevřená ústa a ven plápolající jazyk...*“. Lev stojící na „obou zadních nohách“, který byl udělen městu Brandýsu nad Labem, zřetelně není lvem „ve skoku“, jak je standardně popisován lev v erbech českých králů. Udělený znak je proto potřebné vnímat jako modifikovaný a od erbu českých králů odlišný.

Přesto u všech třech zmiňovaných privilegií (z roku 1670, 1725 a 1777) byl jejich text v edici erbovních listin z Národního archivu, publikované v roce 2014, doplněn editory odborným heraldickým popisem v totožném znění: „*V červeném štítě stříbrný zlatě korunovaný dvojocasý lev se zlatou zbrojí*“, který zřetelně není přesný, protože lev stojící na obou zadních nohách s jednou posunutou vpřed, je za použití korektní české heraldické terminologie „vzpřímený“ a „vykračující“. Heraldický termín „lev“ má přesný odborný obsah a takový heraldický termín je možné vztáhnout pouze a jedině k definované standardní heraldické podobě lva, který je ve skoku, nekorunovaný a o jednom ocasu. Vše, co je nad tento standard, se musí popisem hlásit. Autor onoho „moderního“ popisu brandýského městského znaku ovšem nedokázal odečítat zmínku o nestandardním postoji lva nejen v textech všech tří zmíněných privilegií, ale ani v příslušných miniaturách.

Pokud budeme nahlížet znak města Brandýsa nad Labem v závislosti na znění textu jeho popisu v privilegiu z roku 1670 výše uvedeným způsobem, který rozlišuje standardního heraldického lva, jenž je „ve skoku“ a tedy stojící na levé zadní noze, od lva „na dvou zadních nohách stojícího“, tak musíme nutně dospět k hodnocení, že lev v brandýském městském znaku je modifikovaným českým lvem díky svému postoji. Takového lva nelze bez další specifikace nazvat „českým“, protože terminologické sousloví „český lev“ má standardizovaný obsah se zcela konkrétním, pevným a neměnným významem. Vědomí nutnosti odlišit znaky měst od znaku království a krále je v české historické komunální heraldice patrné od jejich počátků.⁵⁷

Následuje chronologický přehled popisů znaku města Brandýsa nad Labem od druhé poloviny 18. století do současnosti. Z přehledu vyplyne způsob

⁵⁷ Viz např. Litoměřice – český lev vyniká z hradby, Děčín – český lev drží rybu, Nymburk – českého lva provází věž, Hradec Králové – český lev obrácený doleva a držící písmeno G. Nutnost odlišení byla známa i v prostředí dvorské kanceláře – viz znak města Duchcova udělený Jiřím z Poděbrad 20. 9. 1460, konfirmace Ferdinanda II. 27. 9. 1622, český lev v červeném štítě se dvěma černými kůly. Krupka – znak udělený Vladislavem Jagellonským 13. 1. 1478 – v 1. červeném poli stříbrný korunovaný lev s jedním ocasem protaženým mezi zadníma nohama. Horní Slavkov a Krásno – znak udělený Ferdinandem I. 1. 9. 1547 – český lev opačných tinktur v 1. červeno-stříbrně děleném poli.

hodnocení brandýského městského znaku různými autory v různých obdobích. Uvedený přehled popisování brandýského znaku není samoúčelný, protože podle heraldických zásad má popis znaku principiální přednost před jeho zobrazením. Tato zásada je aplikovatelná pro hodnocení správnosti, či nesprávnosti konkrétního posuzovaného znaku. Zobrazení znaku jakýmkoliv autorem bývá podmíněno jeho individuálními výtvarnými dovednostmi a také odbornými znalostmi spojenými s heraldickou kresbou, která má být korektní a poplatná přesnému a jednoznačnému popisu. Uplatnitelný popis může vzniknout nezávisle na jakékoliv výtvarné předloze. V případě Brandýsa nad Labem je podstatným zdrojem pro stanovení uplatnitelného popisu privilegium z roku 1670.

Topografická literatura z druhé poloviny 18. století, napsaná J. Schallerem v německém jazyce, uvedla následující popis znaku města Brandýsa nad Labem: „... *führet im Wappen einen böhmischen Löwen...*“ („... vede ve znaku českého lva...“).⁵⁸

Před polovinou 19. století byl v topografické literatuře J. G. Sommera zmíněn popis brandýského městského znaku: „*Das Wappen der Stadt ist der böhmische Löwe*“ („Znakem města je český lev“).⁵⁹

Topografové Schaller a Sommer popisují znak města Brandýsa nad Labem velice úsporným způsobem. Použitá terminologická zkratka „*böhmische Löwe*“ („český lev“) sice dokáže vyvolat i u laiků představu o podobě brandýského městského znaku, přesto neumožňuje vnímat zvláštní postoj lva, který je nositelem jeho mimořádnosti.

V roce 1864 uvádí V. R. Widimsky popis brandýského znaku v německém jazyce: „*Ihr Stadtwappen ist der böhmische, doppelt geschwänzte und gekrönte silberne Löwe in rothem Schilde...*“ („Jeho městský znak je český, dvouocasý a korunovaný stříbrný lev v červeném štítě...“).⁶⁰ Jméno autora kreseb znaků v barevné příloze Widimského publikace známo není.

Antonín Rybička v roce 1874 publikoval pasáž z privilegia císaře Leopolda I. z roku 1670 s popisem znaku uděleného Brandýsu nad Labem, ale bez jakéhokoliv dalšího komentáře k podobě uděleného znaku.⁶¹

⁵⁸ Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen. Zehnter Theil. Kaurzimer Kreis*, Prag und Wien 1788, s. 288.

⁵⁹ Johann Gottfried SOMMER, *Das Königreich Böhmen, Zwölfter Band. Kauřimer Kreis*, Prag 1844, s. 263.

⁶⁰ V. R. WIDIMSKÝ, *Städtewappen*, s. 17, No 52 Brandeis an der Elbe. Lze poznamenat, že Widimského způsob prezentování komunální heraldiky byl ovlivněn subjektivitou, která se projevila například tím, že téměř všechny znakové štíty opatřil zlatými lemy, doplňoval znaky se stavbami a hradbami trávníkem, k branám v těchto stavbách přiváděl cestu, vytvářel trojrozměrné hradební stínky atd. Widimsky jako autor, který nesl zodpovědnost za obsah, zjevně nedokázal výtvarníkovu rozvážnost korigovat, nebo nevnímal projevy kreslířovy subjektivity jako heraldicky nepatřičné. Mohli bychom se takového kritického hodnocení dokonce zříci, nebýt toho, že touto aplikovanou manýrou byly ovlivněny některé odborné publikace vydané v následujících letech.

⁶¹ Antonín RYBIČKA, *Pomůcky k heraldice a sfragistice domáci*, Památky. Listy pro archaeologii a historii IX, 1874, s. 847.

V roce 1871 byla v časopisu *Světobzor* publikována příloha s pravidelným seriálem o městských znacích, jehož autorem byl Jaroslav Kořán. Obsah článků měl jediný zdroj, kterým bylo výše zmíněné kompendium komunální heraldiky v Českém království, napsané V. R. Widimským. Kořánovy články doplňují černobílé kresby znaků českých měst, jejichž předlohou se stala vyobrazení z přílohy Widimského kompendia. Ve *Světobzoru* byly původně zlaté lemy nakresleny bez grafického označení pro heraldickou tinkturu, a proto je musíme vnímat jako stříbrné.⁶²

Ottův slovník naučný obsahuje obsáhlou kapitolu o městě Brandýsu nad Labem. Městský znak zde popsán není (bylo to snad proto, že popis nebyl uveden ve *Světobzoru*?), ale je zde uvedeno vyobrazení v černobílé pérové kresbě. Patrnou předlohou byla obrazová příloha Widimského kompendia z roku 1864, respektive časopisu *Světobzor* z roku 1871. Pouze červenou plochu štítu nahradilo svislé šrafování.⁶³

V roce 1908 August Sedláček o brandýském znaku napsal: „*Erb srovnává se s erbem království Českého*“.⁶⁴ Můžeme mít za překvapivé, že Sedláček, jako všeobecně vnímaný znalec nejméně české rodové heraldiky a mnohými napodobovaný v jím užívané heraldické terminologii, se spokojil s tak vágním popisem a nepokusil se o přiměřený komentář. Je otázkou, zda komunální heraldika byla preferovanou součástí jeho odborného zájmu.

Václav Vojtíšek se v roce 1928 dotkl změny pečetního obrazu s jednoocasým lvem ve prospěch „*korunovaného lva o dvou ocasích na červeném štítu*“. Změnu dává do souvislosti s rokem 1547, kdy se „město“ Brandýs nad Labem stalo komorním statkem. Nový symbol nazývá „*erbem*“ a zřejmě tím myslel „znak“ městečka, s poukázáním na pečeti a „*knihu privilegií z doby císaře Leopolda I.*“. V poznámce se odvolává na J. V. Práška a cituje jím uvedenou pasáž privilegia z roku 1670 s popisem uděleného znaku.⁶⁵

Jiří Louda, významný český popularizátor heraldiky a výtečný heraldický kreslíř píše o brandýském znaku v roce 1972 a shodně znovu v roce 1975: „... *Brandýs n. L. má ve štítu českého lva*...“.⁶⁶ K tomu připojuje sdělení: „*Někdejší komorní město Brandýs n. Labem dostalo roku 1670 potvrzen znak českého království, ale bez klenotu*“.⁶⁷ Loudovo konstatování z roku 1975 je nepřesné, protože v roce 1670 nebyl Brandýsu nad Labem potvrzen znak Českého království, ale modifikovaný erb českého krále. Shodně nepřesný údaj o podobě znaku Brandýsa nad Labem zopakoval Louda v roce 1983: „*Ve znaku Brandýsa je od 16. století český lev, potvrzen byl roku 1670*“.⁶⁸

⁶² *Světobzor*, roč. V, P1871, příloha k č. 16, s. 190. Popis znaku Brandýsa nad Labem jsem v témže časopise nenašel – údajně roč. VI, 1872.

⁶³ *Ottův slovník naučný*, díl IV, Praha 1891, s. 569.

⁶⁴ A. SEDLÁČEK, *Místopisný slovník historický*, s. 54.

⁶⁵ V. VOJTÍŠEK, *O pečetech*, s. 108, pozn. č. 71.

⁶⁶ Jiří LOUDA, *Znaky československých měst*, Praha 1972, s. 14. *Znaky česko-slovenských měst*, Praha 1975, s. 16.

⁶⁷ J. Louda, *Znaky*, 1975, s. 29.

⁶⁸ Jiří LOUDA – Vladimír KOPECKÝ, *Česká města II*, Praha 1983, s. 12.

Autorská dvojice Alois Příbyl a Karel Liška v roce 1975 uvedla v publikaci o městských znacích ve středočeském kraji popis znaku Brandýsa nad Labem v následujícím znění: „*V erbu Brandýsa n. L. je červený štít s českým dvouocasým lvem ve skoku, obráceným doprava, vzpřímeným na zadních nohách, s předními nohama dopředu napřaženými. Na každé noze jsou čtyři prsty se zlatými drápy; ústa lva rozevřená s červeným vyplazeným jazykem*“.⁶⁹ Uvedený text parafrázuje popis z privilegia z roku 1670, i když je poznámkou odkazováno na Widimského, Rybičku, Zvolského a *Ottův slovník naučný*, a nikoliv na příslušný fond ve Státním okresním archivu Praha-východ. V popise, který není přesnou citací privilegia a byl autorem textu subjektivně dotvořen, existuje nepřijatelný terminologický protimluv. Lev, který je „ve skoku“, nemůže být zároveň „vzpřímeným na zadních nohách“. Každá z těchto dvou formulací sděluje jinou skutečnost, která nemůže existovat najednou. Buď je lev „ve skoku“ a stojí na levé zadní noze, nebo je „vzpřímený na zadních nohách“ a v jeho postoji se uplatňuje nikoliv jedna, ale obě zadní nohy. To znamená, že lvi v obou vzájemně odlišných postojích jsou z pohledu heraldického zároveň odlišnými heraldickými figurami, které při aplikování ve znacích způsobují jejich zásadní vzájemnou rozdílnost. Jde o dva různé znaky. Lev „vzpřímený na zadních nohách“ je ve vztahu ke „lvu ve skoku“ jeho modifikací.

Popisy brandýského znaku v privilegiích z roku 1670, 1725 a 1777 nezmiňují tinkturu jazyku. Pouze z miniatur lze tinkturu jazyku odečítat – u prvních dvou je jazyk červený a v posledním z nich z roku 1777 je zlatý. Tím je popírána v současnosti prosazovaná a neopodstatněná teze, že jazyk se u figur typu lva nepopisuje, protože je vždy červený, pouze je-li jiný, tak se musí hlásit. Zde je popisem nehlášený zlatý jazyk. K uvedené tezi je připojován zcela neheraldický výklad, že červený jazyk není hlášen proto, že má přirozenou barvu a díky tomu je přirozenou součástí figury, i když červená je základní heraldickou barvou, a proto nemůže být barvou přirozenou. Navíc figura, která je heraldicky stylizovaná a pokrytá heraldickým kovem, nemůže mít jazyk z ničeho nic v přirozené barvě. To by platilo, kdyby i figura byla v přirozené barvě celá, ale pak by odpadla potřeba i nutnost speciálního popisování jazyku.

V kompendiu české komunální heraldiky Jiřího Čarka z roku 1985 je znak města Brandýsa nad Labem popsán takto: „*Na červeném štítě je stříbrný dvouocasý český lev se zlatou korunou, zlatými drápy a jazykem*“.⁷⁰ Autorem sdělení byl pravděpodobně archivář Státního okresního archivu Praha-východ, který interpretoval obsah privilegia Marie Terezie z roku 1777 (viz zlatý jazyk, který je zobrazen v miniatuře pouze v tomto privilegiu), ale privilegium samotné nezmínil. Ani zde není precizována podoba lva a jeho postoje. Termín „český lev“ tuto nedostatečnost nedokáže nahradit. Některými heraldiky je přitom Čarkovo kompendium chápáno jako závazný kodex a není vnímána skutečnost celé řady nedostatečností zejména v encyklopedické části.

⁶⁹ A. PŘIBYL – K. LIŠKA, *Znaky*, s. 38.

⁷⁰ Jiří ČAREK, *Městské znaky v českých zemích*, Praha 1985, s. 87.

V publikaci Karla Kuči je v černobílém provedení zobrazen znak Brandýsa nad Labem. Kresba Lubomíra Zemana je ve shodě se zemským znakem a lev je ve skoku. Takovou podobu znaku však nelze mít za znak uvedeného města.⁷¹

Z praktického užití městského znaku v průčelí radnice v Brandýse nad Labem vyplývá, že bylo dodrženo vyobrazení z privilegia z roku 1670, protože lev skutečně stojí „na dvou zadních nohách“. Znak města v trojúhelníkovém tympanonu radnice pravděpodobně pochází z poslední zásadní přestavby budovy v roce 1837, kdy bylo zazděno podloubí.⁷²

Z pojednání vyplývá, že popis znaku města Brandýsa nad Labem v korektní odborné heraldické podobě zní: „V červeném štítě stříbrný vzpřímený a vykračující korunovaný dvouocasý lev se zlatou zbrojí“. V tomto případě je aplikován obsah termínu „zbroj“, který v obecné rovině zahrnuje u lva vedle drápů i jazyk. Tento postulát je některými odmítán se zdánlivě logickým výkladem, že „zbroj“ u zvířat má sloužit k útoku a obraně a domnívají se, že ke zbroji je nutné řadit i zuby, ale jazyk nikoliv, protože k „definovanému“ účelu nemůže sloužit. Takový výklad, opřený o obecnou logiku, postrádá logiku heraldickou. Zuby mají standardně stříbrnou (bílou) tinkturu a pouze jsou-li jiné, pak se to musí v popisu uvést.

Kladení důrazu na závaznost popisu znaku, a nikoliv na jeho vyobrazení má svůj smysl, který vyplývá z funkce heraldického popisu. V obecné rovině je heraldickému popisu znaku dávána přednost před jeho vyobrazením. Popis totiž eliminuje jakoukoliv subjektivitu a individuálnost ve výtvarném projevu, který u jednotlivých tvůrců vizuální podoby znaku může být značně rozdílný. Ovšem za předpokladu, že popis znaku je sestaven korektně, v souladu s heraldickými pravidly a terminologickými standardy. V erbovních listinách se můžeme za popisy erbů setkávat s doplňující větou „... *pro lepší pochopení rukou malířskou uprostřed listu vymalováno jest*“. To v žádném případě neznamená, že jde o pomyslný doklad přednosti vyobrazení erbu před jeho popisem, jak je někdy vykládáno. Smyslem takového sdělení bylo v případě vzniku pochybnosti o srozumitelnosti popisu poukázat na vysvětlující zobrazení erbu v jeho miniatuře. Popis erbu byl obvykle sestaven jako heraldický. Použité odborné termíny nemusely být každému jasné.

Stará Boleslav

Stará Boleslav je historickým sídlem s dlouhou tradicí, sahající do 10. století. V nejstarších pramenech je sídlo jmenováno nikoli zcela přesně jako „město“, respektive přesněji jako „hrad“ nebo „hradiště“. Kosmas v *Kronice Čechů* píše o době okolo roku 930 „...*civitatem...ex nomine sui conditoris Bolezlav dicitur*“⁷³ a k roku 1046 zmiňuje „...*in urbe Boleslau juxta flumen Labe...*“⁷⁴ V listině knížete Břetislava z doby po 19. květnu 1046 se uvádí „...*de urbibus Zatec et Boleslauia utraque*“⁷⁵

⁷¹ K. KUČA, *Města a městečka* s. 211.

⁷² J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem II*, s. 306. K. KUČA, *Města a městečka*, s. 214.

⁷³ Josef EMLER (ed.), *Fontes rerum Bohemicarum II. Cosmae Chronicon Boemorum cum continuatoribus*, Praha 1874, s. 32.

⁷⁴ TAMTÉŽ, s. 79.

⁷⁵ Gustav FRIEDRICH (ed.), *Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae I* (805–1197),

Od 17. století je Stará Boleslav zařazována mezi městečka a tento stav trval do roku 1899, kdy došlo k povýšení sídla na město.⁷⁶ Pro české národní dějiny je Stará Boleslav důležitým místem. V roce 935 (dříve se uvažovalo o roku 929) zde došlo k zavraždění českého knížete Václava. Byl uctíván jako mučedník a svatý již v 10. století, a to i mimo Čechy (roku 992 oltář sv. Václava v katedrále v Halberstadtu; nejstarší kostel zasvěcený sv. Václavu v Čechách byl postaven v Praze na Proseku, dle legendy za Boleslava II. – románské stavební konstrukce byly historiky umění zařazeny na přelom 11. a 12. století).⁷⁷

Ve Staré Boleslavi byla knížetem Břetislavem I. založena kapitula u kostela sv. Václava, jehož výstavba byla zahájena před rokem 1046.⁷⁸ Panovník kapitule daroval část Staré Boleslavi a některé okolní vsi.⁷⁹ Druhá část zůstala v držení knížete. Údajně v roce 1262 byla dána do zástavy pánům z Michalovic.⁸⁰ Ti připojili díl Staré Boleslavi k svému Brandýsu nad Labem. Vlastníci tohoto dílu se shodovali s vlastníky Brandýsa nad Labem. Když v roce 1547 bylo brandýské panství konfiskováno českým králem Arnoštovi Krajířovi z Krajku, bylo fakticky potvrzeno rozdělení Staré Boleslavi na část náležející kapitule a na majetek světský, který začala spravovat česká komora. Správní rozdělení Staré Boleslavi přetrvávalo až do 19. století. Jednotlivé části městečka byly v závěru 18. století nazývány stranami s doplňujícím pojmenováním „brandýská“ a „boleslavská“ Obě měly v uvedené době správní úřad, používající vlastní pečeti.

Brandýská strana Staré Boleslavi používala na přelomu 18. a 19. století oválnou pečeť (šířka 24 mm, výška 26 mm). V pečetním poli, ohraničeném vavřínovým věnečkem (utvářeným proti směru pohybu hodinových ručiček), je v horní polovině dvouhlavý orel, pod ním majuskulou třířádkový český nápis: * OBECZ * // STARA // BOLESLAW. Pod nápisem vertikálně symetrická rozvilina.⁸¹

Strana boleslavská měla pečeť datovanou do roku 1795. Pečetní pole o průměru 27 mm je ohraničené drobným perlovcem. V něm je čtvercové pole se zakulacenými rohy a v něm třířádkový český nápis majuskulou: OBECZ // STARA // BOLESLAW. Vně čtverce u každého rohu je po jedné číslici letopočtu 1 // 7 // 9 // 5. Mezi číslicemi jsou nad jednotlivými stranami

Pragae 1904–1907, No. 382, s. 361.

⁷⁶ A. PROFOUS, *Místní jména I*, s. 124. K. KUČA, *Města a městečka I.*, s. 218n.

⁷⁷ A. PODLAHA – E. ŠITTLER, *Soupis*, 1901, s. 288; Tomáš KOUTEK, *Románské kostely Čech*, Praha 2014, s. 36–39; Dana STEHLÍKOVÁ (ed.), *Svatý Václav ochránce České země*, Praha 2008, s. 129; Věra SCHAUER – Hanns Michael SCHINDLER, *Rok se svatými*, Kostelní Vydří 1997, s. 503.

⁷⁸ Marie BLÁHOVÁ – Jan FROLÍK – Nad'a PROFANTOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české*, svazek I, Praha – Litomyšl 1999, s. 371, 394. Karin PÁTROVÁ, *Počátky kolegiální kapituly ve Staré Boleslavi*. Studie a zprávy Okresního muzea Praha-východ v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi 13, Brandýs nad Labem – Stará Boleslav 1998 [vydáno 1999], s. 117–128.

⁷⁹ Caroli Jaromiri ERBEN (ed.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I (600–1253)*, Pragae 1855, s. 48, No 115. Aktový záznam tzv. zakládací listiny kolegiální kapituly ve Staré Boleslavi je zařazený editorem do roku 1052, není zachován v originále. Opis ze 17. století je uložen v Archivu Pražské metropolitní kapituly.

⁸⁰ K. KUČA, *Města a městečka I*, 220.

⁸¹ K. LIŠKA, *Sbírka*, IV/2, s. 45, pečeť č. 1; A. PŘIBYL – K. LIŠKA, *Znaky*, s. 139, tab. XIX, č. 5.

čtverce části českého majuskulního nápisu: STATECK (nahore), STARA (vlevo), BOLE (dole), SLAW (vpravo), vše vrcholy písmen k ohraničujícímu perlovci.⁸²

Městem se Stará Boleslav stala na základě rozhodnutí císaře Františka Josefa I. ze dne 31. prosince 1898. Privilegium bylo vydáno 2. ledna 1899.⁸³

Od poloviny 19. století až do prvního desetiletí 20. století používala Boleslav pečeti a razítek, na nichž byla zobrazena scéna se zavražděním sv. Václava. Pečetní obraz byl zřejmě považován za znak městečka a dokonce se objevuje jeho barevné vyobrazení. Poprvé byl znak Staré Boleslavi, opatřený heraldickými tinkturami, publikován V. R. Widimským v roce 1864. Znak byl popsán německy takto: „*Das Wappen dieses Städtchens steht in Beziehung zu dieser That, denn es stellt den heiligen Wenzel dar, wie er, durch den Hofdiener ermordet, an der Kirchenthüre, an deren Ring sich haltend, in die Knie sinkt*“ („Znak tohoto městečka stojí na vztahu k tomuto činu [v předchozím odstavci jsou autorem zmíněny okolnosti a způsob vraždy sv. Václava], tedy to představuje svatého Václava pak, jak on skrze dvořana zavražděn, na kostelních dveřích, jejich kruhu se držíc, do kolen klesl“.⁸⁴ Jak je patrné, tak Widimský se zřekl popisování barevnosti staroboleslavského znaku. Ale v barevné příloze, kde jsou litografie s vyobrazeními městských znaků pod příslušnými pořadovými čísly, je uveden také staroboleslavský znak jako subjektivní kreace na dané téma, vytvořená kreslířem neznámého jména, který s Widimským spolupracoval. S barevností znaku si zjevně nevěděl rady, a tak byly obarveny jen některé části znaku. Štít byl v podstatě červený a v jeho levé půli je část stříbrného zdiva s oknem, vraty a dvěma schody před nimi. Nepochybně myšleno jako výsek pohledu na místo činu, kterým byl vchod do kostela sv. Kosmy a Damiána. Stříbrné bylo také podloží v patě štítu, na němž stála postava vraha v šedivém oblečení, opásaném černým řemením s pochvou, světlehnědých punčochách, černých škorňích, s šedivým kloboukem opatřeným třemi pštosími pery, dvěma černými a jedním bílým. Levou ruku má položenou na rameni sv. Václava a v pravé ruce tasený meč směřující hrotem do boku knížete. Sv. Václav je oblečen do zeleného šatu dole stříbrně lemovaného a zlatě přepásaného, se stříbrnými rukávy a nohavicemi, s hermelinovým pláštěm a červeným, stříbrně podšitým pláštěm, na hlavě knížecí koruna a okolo ní zlatý kruh svatozáře. Pravou ruku má sv. Václav vztaženou proti meči útočníka a levou se drží za zlatý kruh na kostelních dveřích. Uvedená scéna je inspirována známým a do podrobností rozvíjeným příběhem ze světcovy hagiografie.

Zdá se, že údajný znak městečka Staré Boleslavi, byl inspirován pečeti, kterou užívala staroboleslavská kapitula. Ta ostatně byla vrchností „boleslavské strany“ městečka. Svědectví o podobě pečeti kolegiátní kapituly ve Staré Boleslavi přináší Antonín Rybička v roce 1862: „... užívá veliké pečeti okrouhlé, na níž vyobrazeno jest zavraždění sv. Václava bratrem jeho Boleslavem u dveří chrámu Boleslavského, a to tak, že na pravé straně stojí a meč napřahuje Boleslav, na levé pak klečí sv. Václav,

⁸² K. LIŠKA, *Sbírka*, IV/2, s. 45, pečeť č. 2; A. PŘIBYL – K. LIŠKA, *Znaky*, s. 139, tab. XIX, č. 2.

⁸³ Jan KRLÍN, *Soupis dokumentů týkajících se povyšování obcí na městečka a města z fondů Národního archivu (1832) 1856–1918*, Praha 2007, s. 26 MV/R, kart. 337, č. j. 679/1884 – kart. 338, č. j. 22580/889 – kart. 340, č. j. 39603/1898, ČM 1888–1900, sig. 13/12/1, kart. 2542.

⁸⁴ V. R. WIDIMSKÝ, *Städtewappen*, s. 22, No71, Bunzlau, Alt-.

*kruhu u dveří chrámových se chytaje; podlé osoby Boleslavovy čte se nápis: „Boleslaus“ a vedlé osoby Václavovy: „S. Wenceslasus“. Kolem pečeti jest nápis majuskulou psaný: SIGILLVM • CAPITVLI • ECCLESIE • BOESLAVIENSIS“.*⁸⁵ Lze konstatovat, že zde byla opakována situace patrná v mnoha jiných místech – pečetní znamení ukazující na vlastníka, je vnímáno jako symbol městečka, a nikoliv jako symbol jeho vrchnosti a majitele.

Představu V. R. Widimského o znaku městečka Staré Boleslavi akceptovali mnozí. Ottův slovník naučný z roku 1891 uvádí znak Staré Boleslavi pouze v podobě černobílé pérovky, která je poplatná vyobrazení znaku ve Widimského publikaci. Popis uveden není.⁸⁶ August Sedláček v roce 1908 popisuje staroboleslavský znak takto: *„Štít polovičný, v pravo červený, v levo stříbrný a na tomto dvéře kostelní se zlatým kruhem. Za něj chytá se sv. Václav, jehož Boleslav v červeném poli stojící vraždí“.*⁸⁷ Příbýl s Liškou mají znak uvedený Widimským za původní městský znak Staré Boleslavi a v roce 1975 uvádějí jeho popis: *„V půleném, červenostříbrném štítě probodává žoldněř mečem svatého Václava, který klesá na kolena a drží se zlatého kruhu ve dveřích chrámových“.*⁸⁸ Přesto nacházíme i kritické hodnocení takového znaku. Čarek (respektive respondent ze SOKA Praha-východ) v roce 1985 vyjadřuje pochybnost o znaku uvedeném Widimským: *„Starší literatura uvádí jako znak červenobílý rozpoltěný štít s obrazem vraždění sv. Václava. Šlo asi spíš o pečetní znamení, později za znak pokládané. Skutečný znak dostala Stará Boleslav teprve privilegiem z 19. května 1910“.*⁸⁹ K Čarkovu hodnocení staroboleslavského znaku je nezbytně nutné doplnění, že městečko používalo nálepkové pečeti a razítka, jejichž obsah byl poplatný Widimského představě o znaku městečka ještě v období po povýšení na město (1898/1899) a před udělením městského znaku (1910). O praktickém užití nálepkové pečeti městské rady ve Staré Boleslavi máme zprávu ze 4. dubna 1908 a z gumového razítka téže městské instituce ze 17. července 1909.⁹⁰

Na základě nejvyššího rozhodnutí z 1. března 1910 udělil císař František Josef I. městu Staré Boleslavi znak privilegiem datovaným ve Vídni dne 19. května 1910. Privilegium bylo vydáno v českém jazyku a znak je zde popsán: *„Modrý štít, ve kterém za stříbrobarevnou kvádrou zdi s cimbuřím, která štít napříč prostupuje, vyniká postava svatého Václava od pasu vzhůru. Světlova hlava, rusými vlasy a též takovýmto krátkým plnovousem obklopená, má zlatou svatozář a jest pokryta vévodským kloboukem. Tento klobouk skládá se z čapky z purpurové látky s bílým, zlatě protkaným okrajem vzhůru ohrnutým. Klobouk jest od předu do zadu překlenut zlatým*

⁸⁵ Antonín RYBIČKA, *O erbích, pečetích a znacích stavu kněžského v Čechách*, Praha 1862, s. 124, vyobrazení tab. IV, písmeno R.

⁸⁶ Ottův slovník naučný, díl IV, s. 284.

⁸⁷ A. SEDLÁČEK, *Místopisný slovník historický*, s. 41.

⁸⁸ A. PŘIBYL – K. LIŠKA, *Znaky*, s. 139, vyobrazení viz příloha. Popis znaku i jeho vyobrazení je jednoznačně inspirováno Widimským. Podobně K. LIŠKA, *Sbírka*, IV/2, s. 45, ale bez popisu; zde uvedené Liškovo kresebné pojetí znaku je do jisté míry subjektivní a není totožné s vyobrazením u Widimského.

⁸⁹ J. ČAREK, *Městské znaky*, s. 87.

⁹⁰ K. LIŠKA, *Sbírka*, IV/2, s. 46, vyobrazení s. 45.

obloukem, na kterém spočívá zlatá koule se zlatým křížkem. Postava svatého Václava má na přiléhající drátěné košili bílý kabátec s krátkými rukávy a přes něj purpurový plášť na pravém rameni zlatou sponou sepjatý. Pravice, žehnajíc jest zdvižena, levice opírá se o červenou žerď bílé korouhve s třemi cípy, která jest ozdobena dvěma dolů vlajícími bílými stuhami. Před postavou svatého Václava jest na zubaté zdi nynější znak království Českého, totiž červený štít se stříbrným dvouocasým lvem se zlatou korunou a též takovými drápy a vyplazeným jazykem. Na hlavě tohoto štítu spočívá česká královská koruna. Čelenka zlaté koruny purpurovou čapkou vyložená nese tři viditelné lilie a jest uzavřena dvěma viditelnými příčnými oblouky, na nichž stojí berličkový kříž. Klenotní ozdoba této koruny jest: Na lilii k diváku obrácené jest nejvýše vsazena perla, na listech lilie jest zasazeno pět rubínů ve tvaru kříže; pod střední lilii na čelence jest velký safír provázený po obou stranách pěti rubíny křížem vsazenými; na obou postranních lilích jest vsazena nejvýše perla; na listech těchto lilí jest po pěti křížem vsazených safírech, ze kterých divák čtyři vidí; pod postranními lillemi jest na čelence viditelný safír, který jest provázen do zadu posunutým viditelným rubínem a safírem. Na čelence jest kromě toho pokaždé mezi dvěma lillemi vsazen rubín. Oba viditelné příční oblouky jsou posázeny četnými střídavě zasazenými rubíny a safíry – Berličkový kříž nad oblouky jest vyložen na horním rameni safírem a na postranních ramenech rubínem a ve středu jest obložen křížkem ze safíru vyřezaným. Hlavní štít městského znaku obklopuje ozdobná obruba bronzové barvy, na ní spočívá stříbrná zděná koruna s paterem viditelných cimbuří.⁹¹

Ve fondu Šlechtický archiv jsou ve složce „Stará Boleslav“ pouze dokumenty k povýšení na město, ale nic, co by se dotýkalo městského znaku.⁹² Tuto skutečnost potvrzuje i Stanislav Mikule v roce 2005.⁹³

Z výše uvedeného zjištění absence podstatných dokumentů ve složce „Stará Boleslav – Alt Bunzlau“ vyplývají otázky, které budou v budoucnosti možná zodpovězeny. Jsou materiály ke znaku Staré Boleslavi stále ve Šlechtickém archivu ve Vídni? Jak probíhalo posuzování znakových cenzorů? Víme jen, že v uvedené době zastávali funkci znakových cenzorů Karl Schornböck jako vedoucí Šlechtického archivu a Heinrich Seydl jako sekční šéf.⁹⁴ Popis znaku Staré Boleslavi byl nepochybně stanoven v německém jazyku, který byl jazykem úředním a jednacím. Pokud příjemce znakového privilegia požadoval text listiny v českém jazyce, musel být z němčiny do češtiny přeložen. Znakové privilegium pro Starou Boleslav je napsáno česky. Lze jen spekulovat o tom, kdo mohl být oním překladatelem. Možná to byl Heinrich Seydl, který byl původem Čech.

⁹¹ SOKA Praha-východ, AM Stará Boleslav, sign. 2. Výše uvedený text je převzat z edice listiny: J. ŽUPANIČ – M. FIALA – P. KOBLASA, *Šlechtický archiv*, č. 265, s. 606–607. Shodný popis uvádí J. ČAREK, *Městské znaky*, s. 87–88.

⁹² J. KRLÍN, *Soupis dokumentů*, s. 26.

⁹³ Stanislav MIKULE, *Komunální heraldika v letech 1848–1918*, diplomová práce, Slezská universita v Opavě, Opava 2005, s. 125.

⁹⁴ Jan ŽUPANIČ, *Nová šlechta rakouského císařství*, Praha 2006, s. 196–197.

Ve fondu Archiv města Stará Boleslav ve Státním okresním archivu Praha-východ jsou uloženy dokumenty týkající se konstituování městského znaku na počátku 20. století. Z nich vyplývá pravděpodobnost pokusu o zavedení městského znaku podle předlohy V. R. Widimského, která byla vídeňskými znakovými cenzory odmítnuta. Dosvědčuje to dopis městského úřadu ve Staré Boleslavi, adresovaný c. k. okresnímu hejtmanství v Karlíně, v němž se sděluje, že ministerstvo vnitra ve Vídni přípisem z 7. listopadu 1900 oznámilo staroboleslavské městské radě prostřednictvím sdělení místodržitelství v Praze z 22. listopadu 1900 a následně okresního hejtmanství v Karlíně z 5. prosince 1900, že „*návrh její [Staré Boleslavi] městského znaku ke schválení se nehodí a zároveň udány důvody*“, proto žádá „*aby připojený barevný heraldický výkres znaku městského byl schválen a do zmíněného diplomu pojat*“. Z dokumentu není zřejmé, zda městská rada ve Staré Boleslavi revidovala návrh městského znaku, který byl znakovými cenzory odmítnut, či trvala na původním návrhu. Z dalších dokumentů vyplývá, že žadateli nebylo vyhověno.

Pravděpodobně v roce 1907 byl osloven Vojtěch Král, tehdy oficiál Zemského výboru, aby vypracoval návrh městského znaku Staré Boleslavi. V únoru 1908 byla Královi odeslána urgence objednávky a sdělena lhůta osmi dnů na vyhotovení návrhu znaku s tím, že jinak odstoupí od objednávky. Zároveň byl Král požádán o vrácení poslaných podkladů. Král považoval stanovený termín za nesplnitelný a žádal městskou radu o odklad. Ta mezi tím oslovila akademického malíře Jindřicha Bubeníčka z Prahy, který vypracoval dva návrhy znaku označené „A“ a „B“. Definitivní návrh měl být vypracován až po rozhodnutí městské rady (viz dopis Jindřicha Bubeníčka z 11. února 1908). Spolupráce s Vojtěchem Králem byla definitivně ukončena. Nakonec Bubeníček nakreslil tužkou čtyři kolorované návrhy a po jedné variantě k návrhu č. 1 a č. 3. Tyto návrhy se zachovaly ve fondu Archiv města Stará Boleslav (viz níže).

Návrhy znaku Staré Boleslavi od Jindřicha Bubeníčka:

1. Ve štítě žehnající kníže Václav na koni čelně, levou rukou drží korouhev s orlicí. Rolverkový štít s vyduťtými boky je mimořádně dlouhý, dole s akantovými rozvilinami, obklopený zelenými vavřínovými ratolestmi, dole zkříženými a převázanými stuhou. Nahoře nad štítem stylizovaná česká královská koruna, držená dvěma vznášejícími se anděli.

K tomu variantně nad štítem, respektive částečně za štítem vyniká štít s českým lvem korunovaný českou královskou korunou drženou vznášejícími se anděli.

2. Návrh námětově vychází z předchozího. Místo sv. Václava na koni je sv. Václav čelně stojící, pravou rukou opřený o meč postavený před štítem, který kryje světcovy nohy a je dolním hrotem opřený o zem, levou rukou drží vlající korouhev bez obrazu. Nad štítem je hradební koruna držená vznášejícími se anděli a nad hradební korunou je česká královská koruna (koruny byly následně přeškrtnuty).

3. V kartuši korunované hradební korunou je modrý štít se zelenou patou a nad ní sv. Václav na koni, držící korouhev s orlicí. Nad hlavou koně červený štítek s českým lvem a na štítě česká královská koruna. K tomu varianta se zemským znakem nad štítem, místo hradební koruny.

Malíř Bubeníček nepochybně nakreslil ještě čtvrtý návrh staroboleslavského znaku, který se v archivních materiálech nedochoval. Můžeme předpokládat, že se stal součástí nově podané žádosti o udělení městského znaku. Lze spekulovat, že jeho podoba se pravděpodobně shodovala se znakem následně uděleným. Z kreseb s návrhy městského znaku je patrné, že Bubeníček kreslil českou královskou korunu způsobem velice „schématickým“.

Žádost byla prostřednictvím obvyklého úředního postupu doručena ministerstvu vnitra ve Vídni někdy ve druhé polovině roku 1908. Návrh vyvolal u vídeňských znakových cenzorů potřebu ujasnit si správnou podobu českého lva a české královské koruny. Vyplývá to ze sdělení okresního hejtmanství v Brandýse nad Labem z 9. března 1909, kterým staroboleslavské městské radě oznamuje, že dle výnosu c. k. ministerstva vnitra z 5. října 1908, se úřad seznámil s názory místodržitelského a zemského archivu v Praze a konstatoval, že „*v otázce správného podání českého znaku zemského a české královské koruny není shody v některých podrobnostech – v příčině zbarvení jazyku a drápů lva ve znaku, jakož i ozdoby z drahokamů na české koruně*“. Zřejmě názory na podobu českého zemského znaku a královské koruny byly v obou pražských archivech natolik rozdílné, že ministerstvo vnitra doporučilo, aby ještě před podáním žádosti města Staré Boleslavi došlo k dohodě mezi nimi a ministerstvo vnitra nařídilo, aby oba archivy přistupovaly k problému vhodným způsobem. Okresní hejtmanství konstatovalo, že pokusy o shodu nedospěly ke kladnému výsledku a městský úřad ve Staré Boleslavi byl požádán „*o sdělení, zdali snad vzhledem k těmto obtížím netrvá již vůbec na tom, aby královská koruna a zemský znak pojaty byly do znaku obecního*“, a doplňuje, že „*k žádosti připojený nákres se vrací*“.

Z odpovědi městského úřadu ve Staré Boleslavi okresnímu hejtmanství v Brandýse nad Labem vyplývá, že když nelze dosáhnout dohody mezi oběma archivy o správné podobě zemského znaku a královské koruny, prohlašuje, že „*nelpí na tom, aby koruna královská a zemský znak v návrhu městského znaku zakreslené odpovídaly úplně skutečnosti, nýbrž spokojí se tím, když znak schválen bude tak, jak jest zdejším úřadem navržen... jelikož tím dalšího dohadování se obou archivů více potřeby není, žádá podepsaný úřad slušně, by žádost jeho za vyhotovení nejvyššího diplomu o povýšení na město s navrženým znakem co nejdříve vyřízena byla*“.

Dopisem z 23. září 1910 oznámilo c. k. okresní hejtmanství v Brandýse nad Labem městskému úřadu ve Staré Boleslavi, že císařovým nejvyšším rozhodnutím z 14. března 1910 udělil městu „*žádané povolení, aby v městském znaku nésti smělo český zemský znak*“. Císařovo povolení k užití zemského znaku ve znaku města je podstatnou skutečností pro samotné schválení znaku znakovými cenzory, kteří svolení vyžadovali i v případech uplatnění erbů žijících šlechtických rodů.⁹⁵

⁹⁵ Citovaná korespondence: SOKA Praha-východ, AM Stará Boleslav, neuspořádaný fond. Za poskytnutí kopií děkuji Mgr. Romanovi Kolkovi, bývalému vedoucímu SOKA Praha-východ.

Za pozoruhodné lze mít skutečnost, že úředníci archivu Českého místodržitelství a Zemského archivu nenašli shodu v názoru na podobu zemského znaku. Dokonce ji nedokázali najít ani po výzvě vídeňským ministerstvem vnitra. To bychom mohli vnímat i tak, že v uvedených archivech, či alespoň v jednom z nich, nebyli heraldičtí odborníci a ti nebyli ochotni nic slevit ze svých zastávaných názorů. Z pozdějších zpráv vyplývá, že „neústupnými“ byli úředníci místodržitelství.

Z výše uvedeného úředního popisu znaku Staré Boleslavi je zřejmé, že ho výrazně komplikuje obsáhlé sdělení o podobě české královské koruny. Předlohou pro stanovení popisu koruny bylo její vyobrazení, uvedené v různých dobových publikacích. Takovou předlohu mohl autor návrhu staroboleslavského znaku a také následně stanoveného odborného popisu nalézat v Ottově naučném slovníku z roku 1899, kde byla její barevná litografie.⁹⁶ Vyobrazení českých korunovačních klenotů (koruny, žezla, jablka, obřadního meče a nádobek na olej) bylo vytvořeno na základě kresby akademického malíře Josefa Scheiwla, provedené 23. května 1857, kdy byla se svolením zemských stavů otevřena korunní komora nad kaplí sv. Václava v katedrálním chrámu sv. Víta na Pražském hradě. Za účasti kardinála a pražského arcibiskupa Bedřicha knížete ze Schwarzenbergu byly korunovační klenoty přeneseny do Vladislavského sálu, kde malíř Scheiwl jejich podobu nakreslil. Ve stejném roce byl podle Scheiwlovy kresby vytvořen dřevoryt a ten zveřejněn.⁹⁷

Malíř Josef Scheiwl pravděpodobně vůbec netušil, že kreslí korunu z pohledu zadního a nikoliv předního. V Ottově slovníku naučném je česká koruna zobrazena svou zadní stranou. Stejným způsobem byla pak nakreslena do staroboleslavského znaku a zároveň i popis koruny v privilegiu odpovídá popisu její zadní strany a nikoliv přední.⁹⁸ Autor návrhu znaku pro Starou Boleslav se dopustil opakování již dříve vzniklého a jistě nechtěného „faux pas“, který z výše uvedených důvodů nebyl korigován ani vídeňským znakovým malířem Friedrichem Jungingerem.

Rozpory v oficiálním zobrazování „svatováclavské koruny“ a také „českého zemského znaku“ řešil v roce 1915 ředitel Zemského archivu PhDr. Vojtěch Jaromír Nováček (1852–1916) svým přípisem určeným Zemské správní komisi království Českého z 1. února 1915. Reagoval tak na žádost uvedené komise z 2. října 1914. Odpověď ředitele Zemského archivu se týkala dvou základních témat, zobrazování lva ve znaku Českého království a podoby české královské koruny. Z toho vyplývá

⁹⁶ *Ottův slovník naučný*, díl XIV, Praha 1899, obrazová příloha.

⁹⁷ Zcela mimořádné a ojedinělé autentické vyobrazení českých korunovačních klenotů provedené malířem Josefem Scheiwlem se stalo předlohou pro další vyobrazení použitá v několika následně vydaných publikacích. Například černobílá rytina zhotovená Baltazarem Kašparem Kutinou pro tzv. *Ottovy Čechy – Čechy, díl III. Praha. Část I. Hrad královský a Hradčany*, Praha 1892, s. 8. Ottův slovník naučný otiskl vyobrazení českých korunovačních klenotů podle Scheiwlovy kresby výjimečně barevně – Jan BONĚK – Tomáš BONĚK, *Praha esoterická. České korunovační klenoty*, Praha 2006, s. 106. Autoři na s. 94 uvádějí, že první barevná fotografie českých korunovačních klenotů byla vytvořena Janem Vilímem a Ludvíkem Bautzem při otevření korunní komory 17. srpna 1911.

⁹⁸ Anna SKÝBOVÁ, *České královské korunovační klenoty*. Praha 1982, s. 69–80; Ivo HLOBIL et al., *České korunovační klenoty*, Praha 1998, s. 49–56, podrobný popis koruny.

i pravděpodobný obsah dotazu Zemské správní komise, na níž se obracela s touto problematikou veřejnost. V. J. Nováček zmiňuje náhledy na podobu českého zemského znaku a české královské koruny prezentované úředníky českého místodržitelství jako rozporné a kontroverzní. Proto uvádí popis znaku Českého království v následujícím znění: „Zemský znak království Českého co do vnější podoby je tento: lev stříbrný v červeném poli, obrácený na pravo, vzhůru stojící s ohonem heraldicky rozděleným, s jazykem vyplazeným a korunkou heraldickou jako čelenkou, nad níž ve vzduchu umístěná česká koruna královská; jazyk a drápy lva stejně jako koruna spočívající na jeho hlavě jsou zlaté“. Dále sděluje: „Zobrazování koruny bylo předmětem vážných sporů; také dobré zdání archivu místodržitelského a zemského, která o této věci byla podána, rozcházela se velmi podstatně. Neshoda týkala se počtu, polohy a barvy drahokamů na české koruně a vznikla tím, že nebylo jednoty v otázce, kterou ze čtyř částí české koruny královské dlužno pokládat za stranu čelní, jež by pak měla být zobrazena ve znaku. Uspokojivé řešení nebylo možné, protože koruna sama byla nepřístupná, a proto bylo nutno se opírat o starší popisy a vyobrazení, pořízená u příležitosti skutečné prohlídky, avšak právě tyto popisy se neshodovaly a k vyobrazení, která se tehdy učinila, nebylo, ba ani nemohlo být použito spolehlivých method nynějších. Teprve po otevření korunní komory v chrámě Svatovítském r. 1911 [17. 8. 1911] osvětlilo prozkoumané předměty po vědecké a umělecké stránce buď jinak neb určitěji než popisy a výzkumy předchozí. O prohlídce vydali pak r. 1912 účastníci Dr. K. Chytil, Dr. A. Podlaha, Dr. K. Vrba spis *Korunovační klenoty království Českého* /s 27 vyobrazeními v textu, 6 tabulkami světlotiskovými a 1 trojbarevnou tabulkou, str. 88/. Na základě této publikace nabýváme určité představy o pravé podobě české koruny, která je reprodukována se všech stran, trojbarvotiskem a světlotiskem dle nových fotografií, pořízených při prohlídce“.⁹⁹

V roce 2014 uvedli editoři znakové listiny pro Starou Boleslav popis uděleného znaku „podle dnešní heraldické terminologie a zvyklostí“ a své sdělení opírali o zachovaný originál znakového privilegia uložený ve Státním okresním archivu Praha-východ: „V modrém štítě je stříbrná kvádrová zeď s cimbuřím¹⁾, zpoza níž vyrůstá postava sv. Václava s rusým vlasem a vousem, zlatou aureolou, na hlavě vévodským kloboukem sestávajícím se z purpurové čapky se stříbrným, zlatě protkaným okrajem, zlatého oblouku a zlaté sféry se zlatým křížkem, v drátěné košili, stříbrném kabátci s krátkými rukávy a purpurovém plášti²⁾ sepnutém na pravém rameni zlatou sponou, žehnajícího pravou rukou a držícího červenou žerd³⁾ stříbrné trojcípé korouhve zdobené dvěma vlajícími stuhami. Před světcem je na zdi červený štítek⁴⁾ se stříbrným dvojocasým, zlatě korunovaným lvem se zlatou zbrojí a zlatým jazykem. Štítek je korunovaný českou královskou korunou sestávající se ze zlaté čelenky vyložené purpurovou čapkou se třemi viditelnými liliiemi a dvěma viditelnými oblouky vrcholícími berličkovým křížem.⁵⁾ Prostřední lilie má na vrcholu perlu, na listech pět rubínů (1, 3, 1), pod lilii je na člence velký safír provázený po obou stranách pěti rubíny (1, 3, 1), na postranních lilích

⁹⁹ NA, Archiv ministerstva vnitra. Za poskytnutí kopie dokumentu se zprávou PhDr. V. J. Nováčka z 1. 2. 1915 děkuji Ing. Aleši Brožkoví.

zakončených perlou, jsou čtyři viditelné safíry (1, 2, 1), pod liliemi je na čelence viditelný safír provázený směrem do středu čelenky rubínem a safírem, mezi liliemi je na obrubě čelenky posazen rubín, oblouky jsou postrkány střídavě rubíny a safíry, berličkový kříž má na horním ramenu safír, na postranních po rubínu a je vyložen křížem vyřezaným ze safíru. Štít je umístěn v bronzové kartuši, na níž spočívá stříbrná hradební koruna o pěti stínkách. Pozn.: 1) V miniatuře má šest viditelných stínek. – 2) V miniatuře je plášť stříbrně podšitý. – 3) V miniatuře je žerď zakončená železným hrotem. – 4) V miniatuře je štítek španělský. – 5) V miniatuře je křížek tlapatý¹⁰⁰.

Stanislav Mikule v roce 2005 popis znaku města Staré Boleslavi výrazně zkrátí vynecháním komplikovaného popisu královské koruny: „V modrém štítu se stříbrnou kvádrouvanou zdí s cimbuřím rostoucí postava sv. Václava s rusými vlasy a vousem, knížecím kloboukem a svatozáří, v drátěné košili s bílým kabátcem s krátkými rukávy a purpurovém plášti, sepnatém zlatou sponou na pravém rameni; pravíci žehná, levíci se opírá o červenou žerď stříbrné korouhve se třemi cípy, vlající za světcovou hlavou a opatřenou dvěma dolů vlajícími stuhami. Před postavou je na zdi červený štít se stříbrným korunovaným dvouocasým lvem zlaté zbroje, korunovaný svatováclavskou korunou. Štít je zasazen do bronzové obruby se stříbrnou hradební korunou“. K tomu autor připojil několik následujících poznámek: „Přibyl a Liška hlásí purpurové kopí, ovšem neuvádí, že světec žehná. Ve vyobrazení jej navíc Liška oděl do klasického brnění. Přibyl – Liška, s. 139; Knížecí klobouk je označen jako vévodský a je složitě popsán, stejně tak i svatováclavská koruna. Opis originálu viz Čarek, s. 87–88. Reprodukci znaku z privilegia zveřejnil Zvolský 2, příloha k č. 41; Přibyl – Liška nehlásí obrubu a podotýkají, že se ve znaku velmi často používalo hradební koruny. Valášková obruba je spíš zlatá než bronzová. Přibyl – Liška, s. 139, Čarek, příloha Stará Boleslav“¹⁰¹.

O zjednodušený popis městského znaku Staré Boleslavi se pokusili také Alois Přibyl a Karel Liška: „Na modrém štítě stříbrná kvádrouvaná hradba s cimbuřím, na které je červený štítek s českým korunovaným lvem a nad ním svatováclavská koruna. Nad zdí uprostřed vyrůstá postava svatého Václava v řetízkovém brnění s purpurovým pláštěm, knížecí korunou na hlavě a svatozáří kolem ní. V levé ruce drží purpurové kopí s bílým vlajícím praporem. Nad štítem se často používala zděná koruna“¹⁰².

Karel Liška v roce 1989 popisuje znak Staré Boleslavi v závislosti na privilegiu z roku 1910: „Na modrém štítě je stříbrná kvádrová zeď s cimbuřím, na které je štítek s českým korunovaným lvem v červeném poli, a na štítku spočívá svatováclavská koruna. Nad zdí uprostřed vyrůstá postava sv. Václava v řetízkovém brnění, s purpurovým pláštěm, knížecí korunou na hlavě a svatozáří kolem ní. V levé ruce drží sv. Václav kopí se stříbrným vlajícím praporem. Štít je obklopen ozdobnou bronzovou obrubou a na ní spočívá stříbrná zděná koruna s pěti stínkami“¹⁰³. Liška na evidenční kartě ke znaku a pečetím Staré Boleslavi napsal následující popis městského znaku: „... nadáno novým znakem: modrým štítem, v němž je stříbrná hradba se stínkami, na

¹⁰⁰ J. ŽUPANIČ – M. FIALA – P. KOBLASA, *Šlechtický archiv*, s. 607.

¹⁰¹ S. MIKULE, *Komunální heraldika*, s. 125.

¹⁰² A. PŘIBYL – K. LIŠKA, *Znaky*, s. 139.

¹⁰³ Karel LIŠKA, *Městské znaky s ozdobami*, Praha 1989, s. 106–107. Liška zmiňuje uložení originálu znakového privilegia z 19. 5. 1910 u městského národního výboru.

ní štítek se znakem království českého a královskou korunou. Nad zdí vyrůstá postava sv. Václava v řetízkovém brnění a bílém šatě a purpurovém plášti, s knížecím kloboučkem a svatozáří. V levé ruce drží kopí s bílým praporcem“.¹⁰⁴

Brandýs nad Labem – Stará Boleslav

V roce 1960 došlo k výrazné územně správní reformě Československé republiky na základě zákona o územním členění státu (zákon č. 36/1960 Sb. z 9. dubna 1960), následovaném zákonem o národních výborech (č. 65/1960 Sb.). Vše završil zákon o nové ústavě, který kromě jiného upravil oficiální název státu a stanovil novou podobu státního znaku (č. 100/1960 Sb.). Výsledkem územně správní reformy bylo slučování stávajících krajů a okresů do větších celků. Souběžně také došlo ke spojení dvou dosud samostatných měst Brandýsa nad Labem a Staré Boleslavi, jejichž katastry oddělovala řeka Labe.

Nová sídelní aglomerace tvořená dvěma historickými městy, která v minulosti používala historických městských znaků, dlouho po svém sloučení oficiální znak „dvojměstí“ neměla. V prostředí českých heraldických zájmů zaznamenáváme období nazývané „renesance české heraldiky“. Tím je myšleno období přibližně od poloviny šedesátých let do poloviny sedmdesátých let 20. století. Charakteristickým průvodním jevem byl náhle vytrysknuvší zájem výlučně o dvě disciplíny pomocných věd historických, rodopis (nikoli genealogii ve vlastním smyslu toho slova, poněvadž se jednalo především o rodopis občanský) a heraldiku. Ona „renesance“ spočívala v tom, že nezanedbatelná skupina laických zájemců a kvalitativně různě poučených autodidaktů se snažila o pěstování zmíněných oborů, zakládala zájmová občanská sdružení s obvyklým cílem vydávat vlastní tiskovinu.

Uvedený všeobecný zájem o heraldiku se projevil například tím, že v roce 1967 deník *Svoboda* (tiskový orgán Krajského výboru KSČ Středočeského kraje) uvedl tzv. *Zimní soutěž*, v níž vyzval čtenáře k pomyslné soutěži v navrhování městských znaků v rámci Středočeského kraje.¹⁰⁵ V tomto případě můžeme také počítat s ovlivněním redakce deníku *Svoboda* novelou zákona o národních výborech (zákon č. 69/1967 Sb.), kterou následoval Vzorový statut pro městské národní výbory (zákon č. 109/1967 Sb.). Naposledy jmenovaná norma povolovala městům užívání historických znaků v těch případech, v nichž nebylo zákonem nařízeno uplatňování státního znaku, zejména v razítkách městských národních výborů. Do redakce docházející příspěvky obsahovaly buď již známé podoby historických městských znaků, či laické návrhy znaků obcí. Počinání redakce bylo živelné a bez odborného dohledu. Deník následně publikoval barevná vyobrazení došlých návrhů pod pořadovými čísly. Návrh znaku pro nové dvojměstí Brandýs nad Labem – Stará Boleslav obdržel pořadové číslo 6. Z pohledu heraldického je obtížné hodnotit vzniklou grafickou kreaci, protože s heraldikou měla pramálo společného.

¹⁰⁴ K. LIŠKA, *Sbírka IV/2*, s. 46.

¹⁰⁵ A. PŘIBYL – K. LIŠKA, *Znaky*, s. 168.

V deníku *Svoboda* byl otištěn v roce 1967 článek Borise Trnky, který výše zmíněný návrh č. 6 laicky komentoval. Stručný výtah z článku dovolí představu o tom, jak návrh vypadal: „Ejhle, horní polovina erbu: rozevřená kniha, napůl modrá, napůl bílá, nalevo ozubené kolo, napravo klas. Kniha asi symbolizuje množství škol, které dávají starému městu mladou tvář... Ozubené kolo? To jsou přece Brandýské strojírny... A klas? Dvě dobrá JZD, brandýský Rozvoj a staroboleslavské družstvo bez osobitého názvu... Dolní polovina znaku historizuje. Pravda, tvůrce jaksi diplomatically obešel knížete Václava i středověký mariánský reliéf, jemuž Stará Boleslav vděčí za nimbus poutního místa. Brandýský zámek – to je Rudolf II., Karel Poslední i brandýští dragouni. Most? Taktní upozornění Okresní správě silnic Dolní Počernice, že spojnice mezi oběma městy... je otřesný úsek cesty, plný kaluží, děr, špíny a bláta. Ta brána – to je známá staroboleslavská stavitelská památka. Budiž. Vzácnější je ale svatováclavský kostel... románský kostelík sv. Klimenta... Přemíra modré ve znaku? To snad je Labe... Ovšem není tu nic, co by připomnělo Houšťku a Zátopka, krásné okolní lesy a hluk nesčetných projíždějících autobusů a aut...“¹⁰⁶ V roce 1967 spíše nelze očekávat nejen heraldicky seriózní návrh městského znaku, ale také jeho zcela odborně korektní hodnocení. Návrh obsahuje jeden neheraldický a zároveň nepřijatelný prvek, kterým je uprostřed šikmo vedený dvouřádkový nápis se jmény obou městských částí.

I kdyby byl tento návrh upraven heraldicky korektním způsobem, byl by stále velmi problematickým a spíše neakceptovatelným.

V roce 1970 Městský národní výbor (dále MěNV) v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi zřejmě usoudil, že se bude novým znakem pro dvojměstí Brandýs nad Labem – Stará Boleslav vážně zabývat. Vyplývá to ze sdělení školské a kulturní komise z 11. května 1971, určenému radě MěNV. Ze zprávy vyplývá, že 3. prosince 1970 byl uvedenou komisí pověřen Václav Krejčík, „aby vypracoval návrh nového městského znaku se všemi požadavky po stránce heraldické, estetické a historické“. V lednu 1971 předložil Krejčík vypracovaný návrh městského znaku, který byl postoupen Okresnímu národnímu výboru Praha-východ. Ten měl návrh postoupit Komisi pro otázky znaků měst při Ústředním národním výboru v Praze ke schválení (sic – správně při Archivní správě ministerstva vnitra ČSR). Zároveň bylo radě MěNV v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi sděleno, že zmíněná komise návrh znaku odsouhlasila a žádá o zaslání barevného a zmenšeného provedení znaku. Na závěr doporučuje radě MěNV, aby odkoupila od Václava Krejčíka návrh městského znaku za „1.000,- Kčs“. Znakem byl čtvrcený štít, který tvarem vycházel ze štítu státního znaku z roku 1920 (typologicky tzv. francouzský). V 1. a 4. poli byl znak Brandýsa nad Labem podle privilegia z roku 1670 a ve 2. a 3. poli byl znak Staré Boleslavi podle privilegia z roku 1910. Václav Krejčík však znak pojal ryze graficky, a nikoliv za použití specifické heraldické kresby, jak to nový znak vyžadoval, měl-li se stát pomyslným vzorem pro budoucí užití.

¹⁰⁶ K dispozici jsem měl pouze novinový výstřižek bez udání denního data vydání příslušných novin. Zdrojem byl neuspořádaný fond ke znaku města Brandýs nad Labem – Stará Boleslav ve Státním okresním archivu Praha-východ. Neuspořádaný archiv deníku *Svoboda* je uložen ve Státním okresním archivu Praha-západ.

„Odsouhlasení“ návrhu znaku města Brandýsa nad Labem – Staré Boleslavi v Komisi pro otázky znaků měst při Archivní správě ministerstva vnitra ČSR ale nebylo jednoznačné, jak vyplývá z dopisu Miroslava Sedláka, vedoucího Okresního archivu Praha-východ se sídlem v Nehvizdech. Vedoucí archivu sděluje tajemníkovi MěNV Hoškovi dopisem ze 17. listopadu 1971, že obdržel dopis od PhDr. Jiřího Čarka, předsedy Komise pro otázky znaků měst, z 12. března 1971 a cituje z něj doporučení komise městu Brandýsu nad Labem – Staré Boleslavi ve vztahu k návrhu nového městského znaku: „... *doporučovali bychom proto spíše jiné dělení štítu, totiž jen půlení, čímž by rozměry figur byly mnohem větší*“. Dr. Čarek do dopisu (jak to měl ve zvyku) načrtl dvě možná řešení „*přicházející v úvahu*“ – „*poloviční dělení [sic!] / svisle nebo koso*“.¹⁰⁷ Je zřejmé, že Čarek nebyl nakloněn čtvrcenému štítu. Čarkův názor na utváření znaku pomocí polceného štítu o dvou polích lze považovat za správný a hodný přiměřeného respektu. Již méně lze akceptovat druhou možnost prostřednictvím kosmého dělení, které vytváří dvě trojúhelníková pole s velice obtížnou možností plnohodnotného a nedeformovaného zobrazení potřebných figur. Vedoucí archivu M. Sedlák na závěr dopisu žádal tajemníka MěNV o sdělení, zda město trvá na původním návrhu či nikoliv. Dne 30. listopadu 1971 sdělil vedoucí odboru školství MěNV J. Zdařil archiváři Sedlákovici: „...*trváme na našem návrhu městského znaku...*“.

Zdá se, že komunikace mezi městem, okresním archivem a Komisí pro otázky znaků měst měla své nedokonalosti. K takovému náhledu lze dospět po zjištění, že po pěti letech od ustavení znaku města Brandýsa nad Labem – Staré Boleslavi v rámci města samotného nebyl celý akt dokončen podle tehdy platných zákonů. Jiří Čarek, zastupující Komisi pro otázky znaků měst, žádal dopisem ze dne 30. ledna 1976 Okresní archiv Praha-východ o zjištění dalších informací o brandýsko-staroboleslavském znaku: „*Brandýs – Boleslav před časem předložil návrh na spojení obou znaků. Komise měla k tomu poznámky o složitosti znaku v případě čtvrcení štítu naplněného vlastně čtyřmi kompletními znaky a dávala v úvahu ještě jiné možnosti spojení. Dosud jsme však nedostali žádnou zprávu o výsledku jednání. Žádáme proto o dodatečné zjištění výsledku a zaslání obrazu platného znaku s udáním data usnesení, jímž byl znak potvrzen*“. Vedoucí archivu Miroslav Sedlák se dopisem ze 17. února 1976 obrátil se stejným požadavkem na MěNV Brandýs nad Labem – Stará Boleslav. Z archivních dokumentů není znám obsah odpovědi MěNV z 19. února 1976, ale je známo znění dopisu z 25. února 1976, kterým ředitel okresního archivu Sedlák referuje Archivní správě, že v minulosti se MěNV v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi vyjádřil k připomínkám Komise pro otázky znaků měst tak, že MěNV trvá na původním návrhu. Příkladá odpověď MěNV z 19. února 1976. Z tohoto sdělení však nevyplývá, že by v odpovědi MěNV bylo sděleno datum usnesení pléna MěNV.

K předchozímu odstavci je vhodné zmínit některé vysvětlující souvislosti. Podle zákona z roku 1967, nazvaného Vzorový statut pro Městské národní výbory, bylo

¹⁰⁷ „Poloviční dělení“ je terminologicky obtížně akceptovatelné, ať je myšleno „svisle“ – správně polcení, nebo „koso“ – správně kosmé dělení.

nezbytně nutné pro řádné konstituování novodobě přijatého nebo upraveného městského znaku jeho schválení plénem MěNV po vyjádření příslušného archivu. Tento nezbytný a zákonem vyžadovaný akt zřejmě nikdy nebyl v Brandýse nad Labem uskutečněn a MěNV nemohl okresnímu archivu sdělit žádné datum. Pokud by tomu tak bylo, pak by nově utvořený znak pro dvojměstí Brandýs nad Labem – Stará Boleslav bylo nezbytně nutné vnímat jako neoficiální a při rigorózním posouzení ho dokonce považovat za neplatný. Čarkovo pátrání po řádném konstituování městského znaku bylo podmíněno také tím, že on jako představitel Komise pro otázky znaků měst v ČSR a ředitel Archivu hlavního města Prahy byl Archivní správou ministerstva vnitra ČSR pověřen přípravou kompendia městských znaků v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, jehož knižní vydání bylo již v této době veřejně anoncováno.¹⁰⁸

Zpracovatel rešerše Mgr. Roman Kolek doplnil z jiných zdrojů některé v dokumentech zmíněné údaje. Navrhovatel znaku Václav Krejčík (1925–1996) byl profesí grafik a od roku 1971 také poslanec MěNV. Jeho návrh městského znaku byl školskou a kulturní komisí projednán 22. ledna 1971 a 26. ledna 1971 postoupen okresním archivem Komisi pro otázky znaků měst při archivní správě ministerstva vnitra. Kolek také upozorňuje na skutečnost, že v archivu nebyl nalezen „... žádný záznam o rozhodnutí pléna nebo jen rady MěNV o schválení znaku!“¹⁰⁹

Jiří Čarek nový znak dvojměstí Brandýs nad Labem – Stará Boleslav do publikace *Městské znaky v českých zemích* nakonec zařadil a uvedl následující text (úplná citace): „Po spojení obou měst v r. 1960 se MěstNV rozhodl spojit oba znaky. Výsledkem je znak poněkud přeplněný, byl však r. 1971 schválen MěstNV. Popis nového znaku: Štít čtvercový. V 1. a 4. poli červeném je stříbrný, dvouocasý český lev se zlatými drápy, jazykem a korunou. Ve 2. a 3. poli modrém je stříbrná hradební zeď kvádřová s cimbuřím a nad ní vyniká po pás viditelná postava sv. Václava v drátěné košili a červeném plášti s knížecí korunou a svatozáří; pozdvíženou pravíci žehná a v levici drží na červené žerdi bílou korouhev vybiňující do tří cípů, vlajících za jeho hlavou. Před cimbuřím je štítek s českým královským lvem a nad ním česká královská koruna. V podrobnostech se toto 2. a 3. pole řídí znakem stanoveným pro Starou Boleslav privilegiem z roku 1910. Doklad: Usnesení MěstNV a jeho spisy z roku 1971.“¹¹⁰ K uvedenému sdělení lze poznamenat, že ve srovnání s dokumenty ve Státním okresním archivu Praha-východ je zde rozpor ve tvrzení o „schválení znaku“ v roce 1971 v úvodu textu, který je v závěru kvalitativně změněn na „usnesení MěstNV“. Ještě v roce 1976 Čarek žádal ředitele archivu Praha-východ o sdělení data usnesení MěNV, které schválilo podobu znaku. Jak víme, tak v archivních materiálech není o takovém usnesení žádný doklad, respektive není zde v dokumentech žádná zmínka, z které by se dalo usuzovat, že k usnesení došlo.

¹⁰⁸ Publikace nakonec vyšla v nakladatelství Academia až na podzim roku 1985 pod úplným názvem Jiří ČAREK, *Městské znaky v českých zemích*, Praha 1985.

¹⁰⁹ Úřad města Brandýs nad Labem – Stará Boleslav, korespondence se Státním okresním archivem Praha-východ; průvodní dopis Mgr. Romana Kolka z 18. března 2015. Jednotlivé přílohy rešerše pocházejí z neuspořádaného fondu ke znaku města Brandýs nad Labem – Stará Boleslav.

¹¹⁰ J. ČAREK, *Městské znaky*, s. 88.

Nový městský znak kombinuje ve čtvrceném štítě původní samostatné městské znaky. Je zřejmé, že jejich podoba by se měla opírat o privilegia, kterými byly příslušné znaky městům uděleny. Brandýský městský znak v I. a 4. poli je vnímán a popisován ve shodě s podobou českého lva¹¹¹ a nikoliv ve shodě s privilegií z let 1670, 1725 a 1777. Stejně tak původně staroboleslavský znak ve 2. a 3. poli není popsán a zobrazen tak, abychom ho mohli mít za totožný s podobou znaku v privilegiu z roku 1910. Můžeme akceptovat snahu zjednodušit popis koruny na štítku, který je v originálním privilegiu zbytečně detailní a nad potřebnou míru rozvláčný. Navíc je poněkud nešťastně popisována zadní odvrácená strana české královské koruny. Tento nechtěný „nedostatek“ může eliminovat obecný popis koruny, formulovaný jako „česká královská koruna“. Takový popis by také umožnil kreslit korunu v její skutečné podobě podle přední strany.

Jiří Čarek doplnil popis nového městského znaku z roku 1971 poznámkou, že 2. a 3. pole se řídí znakem stanoveným pro Starou Boleslav privilegiem z roku 1910, ale stejné podmiňující hledisko neuplatnil v případě 1. a 4. pole znaku, které by se v intencích požadavku pro 2. a 3. pole mělo řídit privilegiem pro Brandýs n. L. z roku 1670. Pro takové opomenutí můžeme Jiřímu Čarkovi vyčítat, že v popise použil nepřesné formulace a figuru v 1. a 4. poli městského znaku pojmenoval českým lvem bez další specifikace jeho postojů a nepoužil formulace pro postoj lva z privilegia z roku 1670, která zní „lva na dvou nohách zadních stojícího“. Zcela odlišně a zároveň správně přistupoval ke znaku grafik Stanislav Valášek, který v souladu s podobou historického znaku Brandýsa nad Labem nakreslil do 1. a 4. pole nového městského znaku lva stojícího na obou zadních nohách a s pravou nohou posunutou vpřed, tedy „vzpřímeného a vykračujícího“.¹¹² Lze to hodnotit jako viditelný rozpor mezi popisem a vyobrazením. Zde v neprospěch popisu, který nelze mít za terminologicky přesný.

Grafické zpracování znaku města Brandýsa nad Labem – Staré Boleslavi od Stanislava Valáška z roku 1985 se stalo předlohou pro podobu téhož znaku, který byl vytvořen někdy po roce 1990. Z pohledu výtvarného šlo o nepovedenou nápodobu, zjevně poznamenanou použitým počítačovým zpracováním, a především heraldickou nezkušeností zpracovatele. Výsledek lze subjektivně nazvat nejen nedokonalým, ale také „ošklivým“. Nebylo možné přehlédnout, že tvůrce neměl ponětí o skutečných podobách a barevnosti jednotlivých figur. Brandýský lev nemá v tlamě zuby, nemá ucho, tlapy jsou deformované a drápy nejsou zlaté, jazyk je zalomený a koruna na jeho hlavě má obtížně akceptovatelný tvar. Staroboleslavská část znaku je postižena podobným způsobem. Štítek s českým lvem nemá přiléhat k dolnímu okraji znakového pole. Ve štítku je opakována nedokonalá podoba brandýského lva z 1. a 4. čtvrtiny znaku, kde je lev „vzpřímený a vykračující“, a zde by podle privilegia měl být lev „ve skoku“. Koruna na štítku je ve viditelném rozporu se skutečnou podobou české královské koruny. „Mechanické“ obkreslování předlohy

¹¹¹ J. ČAREK, *Městské znaky*, s. 87n.

¹¹² J. ČAREK, *Městské znaky*, IV. část – Barevné vyobrazení znaků (nestránkováno).

konečnému výsledku vůbec nepomohlo. Subjektivní stylizace již šla nad rámec přípustného. Sv. Václav má obličej a ruce chybně zlaté, není zobrazena drátěná košile, nesprávně je zobrazen knížecí klobouk, žerd' korouhve má být červená, a nikoliv zelená, kabátec má být stříbrný, a nikoliv červený, plášť je podšitý stříbrně, a nikoliv černě. Rigorózně posouzeno nelze tuto výtvarnou neheraldickou kreaci nazvat znakem města Brandýsa nad Labem – Staré Boleslavi i proto, že jeho podoba neodpovídá popisům znaků jednotlivých částí města z historických privilegií. Je zřejmé, že v době vzniku této podoby znaku nebylo přihlíženo k historickým a odborným okolnostem a byla připuštěna subjektivní laická svévole.

V nedávné době nově zpracovaná podoba znaku města Brandýsa nad Labem – Staré Boleslavi však oproti předchozí verzi nevykazuje kvalitativní zlepšení. Opět jde o laickou kreaci s prvky svévolného počínání, nemající oporu v potřebné odborné znalosti nejen původních historických privilegií, ale také heraldických pravidel a zvyklostí. Viditelně absentuje zvládnutí heraldické kresby, kterou je v rámci výtvarného umění nutné vnímat jako specifickou disciplínu. Lev v 1. a 4. poli je ve skoku, a nikoliv vzpřímený a vykračující. Nepatřičné je utváření tlap s drápy, které jsou nepřírozně odděleny od prstů. Stejně výtvarně nezvládnutý lev je i ve štítku v poli 2. a 3. Zde zobrazená hradba je šedá se stříbrnými spárami. Heraldika nezná šedou, protože ta nepatří mezi heraldické tinktury. Kdyby byla „šedá“ nahrazena stříbrnou, jak má správně být hradba obarvena, pak by nebylo vidět stříbrné (bílé) spárování, které má být černé. Subjektivní a nepřijatelná stylizace české královské koruny neodpovídá vyobrazení v privilegiu z roku 1910. Svatý Václav má místo správně purpurového pláště nebývale plášť oranžový. Oranžová patří sice mezi heraldické tinktury zvané pomocné, ale není mezi tinkturami hlavními. Užití oranžové by bylo pochopitelné v Nizozemském království, kde je tradiční barvou, nikoliv v České republice, kde pro použití takové barvy není důvod. Vousy a vlasy má mít sv. Václav „rusé“, a nikoliv černé. Nesprávně je obarvena i žerd' korouhve, která má být červená, a nikoliv černá. Knížecí klobouk má mít stříbrný (bílá kožešina), „vzhůru“ ohnutý lem, a nikoliv zlatou obroučku.

V první polovině roku 2017 byl uvedený znak postoupen formou žádosti k registraci do databáze Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR (dále PSPČR) nazvané Registr komunálních symbolů (REKOS). Město předložilo barevné vyobrazení znaku a Podvýbor pro heraldiku a vexilologii PSPČR (dále jen PPHV) pravděpodobně stanovil popis znaku. Obojí pak bylo umístěno na webové stránky Poslanecké sněmovny. Zde je uveden následující popis znaku města Brandýsa nad Labem – Staré Boleslavi: *„Červeno-modře čtvrcený štít. V 1. a 4. poli český lev, ve 2. a 3. poli ze stříbrné kvádromané hradby vyrůstá sv. Václav v kroužkové zbroji, v purpurovém plášti sepnatém na pravém rameni zlatou sponou, pravíci žehnající a levíci držící žerd' se stříbrným trojčipým praporcem vlajícím za hlavou a se dvěma stříbrnými, dolů vlajícím stuhami. V hradbě nahoře červený štítek s českým lvem, na štítku královská svatováclavská koruna“*.¹¹³

Popis znaku by měl být stručný a odborně korektní. Jeho podstatnou vlastností musí být možnost podle stanoveného popisu znak konstruovat bez pochybností

¹¹³ <https://rekos.psp.cz/>.

o správnosti počínání. Ke korektnosti popisů znaků a erbů přispívají terminologické standardy. Takový je použit i zde, když je sděleno, že v 1. a 4. poli je český lev, protože terminologické sousloví „český lev“ je standardem a sděluje bez dalšího výkladu, že lev je stříbrný, ve skoku, dvouocasý, korunovaný a se zlatou zbrojí. Heraldika však nemá standardizovanou podobu sv. Václava. Proto je nutné precizovat, jak figura vypadá. Ve stanoveném popisu není vůbec zmíněná zlatá svatozář. Možnou námitku, že každý svatý musí být opatřen svatozáří, aby bylo možné o svatém vůbec uvažovat, nemá absolutní platnost. Navíc svatozář v heraldice může mít podobu kruhu nebo kotouče. Z tohoto důvodu chybí v popise sdělení o tom, jak svatozář vypadá. Drží-li postava sv. Václava žerd' „praporce“ levou rukou a ten podle popisu vlaje za jeho hlavou, pak směřování vlání listu „praporce“ je logicky heraldicky doprava. Popis však neprecizuje, kam směřují dvě vlající stuhy. Protože stuhy vlají opačně než list „praporce“, pak by sdělení o jejich směřování heraldicky doleva a dolů mělo být součástí popisu.

Termín „praporec“, pokud jím má být označen uvedený typ vexilologického symbolu, není bez rozporu s vexilologickým názvoslovím stanoveným v roce 2000 samotnými vexilology, kteří jsou členy externí expertní části PPHV. Ti v příručce o vexilologickém názvosloví definují „praporec“ takto: „*Praporec je typ praporu, jehož délka a šířka leží v rozmezí 0,5 – 1 m. Kromě toho praporci označujeme i takové prapory, jejichž šířka je větší než délka*“.¹¹⁴ První část definice určující pojmenování konkrétními rozměry je v heraldice neuplatnitelná, protože ta měrné jednotky zásadně nepoužívá. Tato definice není uplatnitelná ani ve vexilologii pro nemožnost zobecnění. S přihlédnutím k druhé části zmíněné definice je zřejmé, že zobrazený vexilologický předmět držený sv. Václavem není možné praporcem pojmenovat, protože jeho délka je větší než šířka. Ve znakovém privilegiu z roku 1910 se píše o „korouhvi“ a zdá se, že to je příhodnější termín než praporec, ale ani tento termín nemusí být přesný. Je zřejmé, že vexilologická terminologie zatím selhává a bez nalezení konvenčního termínu nelze onu figuru přesně pojmenovat. O rozkolísanosti terminologie spojené s prapory píše v roce 1941 také Karel Schwarzenberg: „... *neboť nikdy v tom nepanovala soustavnost, a tento rozvoj byl na západě mnohem bohatší nežli na východě. V Čechách dokonce nemáme odlišných jmen. Zdá se, že jen korouhev značí prapor cípatý*“.¹¹⁵ Zřejmě se budeme muset spokojit s „trojčipým praporcem“, pokud nechceme uvažovat o „trojčipé korouhvi“.

Popisem v REKOSu není uvedeno, že sv. Václav má na hlavě knížecí klobouk. Ve vyobrazení je žerd' obarvena na černo, ale v privilegiu z roku 1910 popsána jako červená a je i tak namalovaná. Popisem v REKOSu barva žerdi zmíněna není. Když v popisu je uvedena barva pláště jako „purpurová“ a ta je heraldickými pravidly zařazovaná mezi tinktury pomocné, pak plášť nemůže být namalován jako oranžový. Purpurový plášť je zmiňován i v privilegiu z roku 1910. Uvedený rozpor

¹¹⁴ Zbyšek SVOBODA – Petr EXNER, *Vexilologický lexikon. Vexilologické názvosloví*, Praha a Hradec Králové 2000, s. 32.

¹¹⁵ Karel SCHWARZENBERG, *Heraldika, čili přehled její teorie se zřetelem k Čechám na vývojovém základě*, Praha 1941, s. 187.

měl vést k odmítnutí zařadit znak do databáze REKOS a měla být prostřednictvím PPHV žádána správná kresebná podoba. Jsou-li v REKOSu prezentovány městské znaky, jejichž zobrazení není v souladu s popisem, pak by neměly být takové znaky veřejně prezentovány, zejména na webových stránkách Poslanecké sněmovny, protože ta, prostřednictvím svého podvýboru pro heraldiku a vexilologii, nese plnou zodpovědnost i za obsah databáze Registru komunálních symbolů.

Ideální popis znaku města Brandýsa nad Labem – Staré Boleslavi: Červeno-modře čtvrcený štít. V 1. a 4. poli stříbrný dvouocasý korunovaný vzpřímený vykračující lev se zlatou zbrojí. Ve 2. a 3. poli ze stříbrné kvádrované hradby vyrůstá sv. Václav s knížecím kloboukem a zlatým kotoučem svatozáře, v kroužkové zbroji, stříbrném kabátci, purpurovém a stříbrně podšitém plášti, sepnutém na pravém rameni zlatou sponou, žehnající pravou rukou a levou držící červenou žerď se stříbrným trojčipým praporcem vlajícím doprava za hlavou a se dvěma stříbrnými, doleva a dolů vlajícími stuhami. V hradbě nahoře červený štítek s českým lvem, na štítku česká královská koruna.

MATERIÁL

K hospodářským vazbám Vykáně na břístevský vrchnostenský dvůr ve středověku

MARTIN HŮRKA

Martin Hůrka, Economic ties of Vykán to the Bříství demesne farm in the Middle Ages

A newly discovered source – the privilege of Jan of Šelmberk (Schellenberg) and Kost (Costa) from 1501 – by which the peasants in Vykán are liberated from the harvest corvée for the Bříství demesne farm, makes it possible, when supplemented by pre-Hussite written sources (especially the Břevnov monastery's urbarium for 1406) to see a fragment of the operation of the monastery's farmstead in Bříství, and also point to closer economic ties between the two neighbouring municipalities in the Middle Ages. In the privilege, Jan of Šelmberk also waives the right to the decedent's estate (escheat) vis-à-vis the peasant homesteads in Vykán.

Key words

agriculture, economic ties, harvest corvée, farmstead, Vykán, Bříství, right to the decedent's estate (escheat)

Vykán a Bříství jsou obce, které osud, co se majitelů týče, spojoval prakticky po celou jejich známou historii. Přibík Pulkava z Radenína ve své kronice dokonce obě vsi uvádí již v souvislosti se založením břevnovského kláštera. Dle této ne zcela důvěryhodné zmínky (daná kronika není příliš přesná, navíc vznikla až ve 14. století) je měl (spolu s dalšími lokalitami) sv. Vojtěch jako druhý pražský biskup darovat klášteru při jeho založení roku 993, a to ze svého majetku.¹ Ačkoli existují pochybnosti v dané záležitosti, v mladších písemných pramenech se obě sledované lokality v držení tohoto nejstaršího českého mužského kláštera skutečně nacházejí, a to až do husitských válek.

Ani druhá nejstarší zmínka o Vykání není z nejjistějších (falzum). Zdá se však, že vychází z reálné situace přinejmenším pro 13. století, byť se rovněž hlásí k době starší. Listina popisuje rokem 1183 datovaný dar českého knížete Bedřicha řádu maltézských rytířů. Ve výčtu čteme mj. o vesnici „*Tynec*“ (dnešní Týnice), „*iuxta Vicain iacentem*“ („ležící vedle Vykáně“).²

Pramenné zmínky, jež se dotýkají hospodářských aktivit břevnovského kláštera v Bříství a Vykání, máme až ze 14. století. Kolem roku 1320 purkrabí Pražského hradu zasáhl v situaci, kdy poděbradský vilik (úředník královského poděbradského hradu)

¹ Josef EMLER – Jan GEBAUER (eds.), *Přibík z Radenína řečeného Pulkavy Kronika česká*, in: Josef Emler (ed.), *Fontes rerum Bohemicarum*, sv. 5, Praha 1893, s. 27.

² Gustav FRIEDRICH (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, sv. 1, Praha 1904–1907, s. 418.

neúměrně zatěžoval z pohledu od Poděbrad za Kerským lesem položené vesnice v majetku břevnovského kláštera.³ Ve výčtu jsou uvedeny klášterní vsi v tomto pořadí: Vykáň, Bříství, Mračenice (později zaniklá), (Starý) Vestec, Přerov (nad Labem). Mezi zrušenými nároky poděbradských viliků je potažní robota, výpomoc během žní a vybírání dávek.⁴ Dané osvobození vesnic břevnovského kláštera od vlivu poděbradského hradu (a navíc výslovně i dvora v Sadské) potvrdil roku 1328 český král Jan Lucemburský.⁵ Vesnice jsou jmenovány ve stejném pořadí.

Nově objeveným pramenem, který poukazuje na hospodářské vazby mezi obcemi Vykáň a Bříství ve středověku, je opis listiny, kterou Jan ze Šelmberka a z Kosti roku 1501 udělil poddaným ve Vykáni dvojí privilegia.⁶ Jmenovaný vydavatel listiny byl v pojednávané době majitelem přerovského panství, a tedy i obou dotčených vesnic.

Za prvé se jednalo o rozšíření dědických výsad poddaných a omezení vrchnostenského práva odúmrti. Vykáňští získali možnost svobodně odkázat svůj majetek za podmínky, že nový nabyvatel bude rovněž z panství Jana ze Šelmberka („každý obyvatel již psané vsi aby mohl poručiti statek svůj movitý i nemovitý před rychtářem a konšely té vsi, komuž by se jemu líbilo a zdálo, toliko na mé panství a ne jinam, lidem zachovaným a nepodezřelým, buď společně neb rozdílně“). V případě, že zemřelý hospodář neměl děti, nebo by všechny postupně zemřely včetně vdovy, pak by statek měl „spadnouti na nejbližšího přítele obojího pohlaví, totiž mužského i ženského v té vsi a na zboží mejm“. Konečně kdyby „nebylo dětí, ani přátel, ani že by nebyl odkázán aneb poručen statek žádnému“, pak měl připadnout obci. „Tehdy rychtář a konšelé a dva z obce aby dali vše sepsati, a což tohokoli bude, to aby na obec vznesli a jednomyslně to aby opatrovali a chovali pro potřeby obecné. Však ouředníci moji nynější i budoucí o takových penězích na obec spadlých mají věděti a v to pilně nahlédati, aby se to nikam jinam neroztrhlo ani obrátilo než na obecné dobré té vsi.“ Doklady k podobným výsadám nacházíme v blízkém okolí v dané době jen zřídka, a když, tak k obcím typu městeček jako u Brandýsa nad Labem (roku 1515)⁷ nebo Čelákovic (1517)⁸.

³ Josef EMLER (ed.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, sv. 3, Praha 1890, s. 233.

⁴ Tomáš KLÍR, *Osídlení zemědělsky marginálních půd v mladším středověku a raném novověku (Dissertationes archaeologicae Brunenses/Pragensesque 5)*, Praha 2008, s. 91. V latinském textu jsou rušené povinnosti poddaných týkající se hospodářských prací označeny jako „vecturae“ a „messis“. K zpřesnění a zasazení do historického kontextu dříve ne zcela významově zřetelného pojmu „vectura“ viz Vratislav ŠMELHAUS, *Vectura*, Listy filologické 83/1, 1960, s. 168–170.

⁵ Josef EMLER (ed.), *Regesta diplomatica*, sv. 3, s. 574n.

⁶ Národní archiv, Stará manipulace, inv. č. 1697, sign. K 118/21, Dědické privilegium a osvobození od roboty pro ves Vykáň z roku 1501, opsané a zařazené do spisu vzniklého roku 1593 v souvislosti vznesení nároku přerovského důchodního Řehoře Plachty na dědictví po své tetě Magdaleně Děrávkové z Vykáně, která zemřela již roku 1572 (1593).

⁷ Justin Václav PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem. Město, panství i okres, díl I.*, Brandýs nad Labem 1908, s. 138.

⁸ Emanuel VLASÁK, *Čelákovice*, Čelákovice 1990, s. 35.

Druhá část privilegia je pro nás podstatnější. Jan ze Šelmberka a z Kosti osvobodil Vykáňské od specifického robotního břemene: „*Jakož také ze starodávna měly jsou též vsi na sobě roboty ženné spravedlivě ke dvoru břískému [tj. břístevskému], ty já roboty jim promíjím a odpouštím věčně sám od sebe i od svých budoucích tak, aby na věčné budoucí časy jimi mně, ani nyní budoucím povinny nebyly, ale jich prázdný a svobodný aby byli i jich budoucí.*“ Zřejmě se nejednalo o zrušení či vyvázání z roboty obecné, nýbrž jen zrušení jedné konkrétní robotní povinnosti navázané na poplužní dvůr sousední obce Bříství.

V privilegii se hovoří o „starodávnosti“ této robotní povinnosti. Termíny odkazující na starobylost a letitost práva či povinnosti bývaly (nejen) ve středověku zcela běžnou součástí jazyka dobových dokumentů (posílení legitimizace sdělení). V daném případě jej však lze chápat i doslova, tj. odráží skutečnou situaci. Jak již víme, Vykáň a Bříství v době před husitskými válkami náležely spolu s některými dalšími vesnicemi či jejich částmi v pojednávaném regionu k majetkům břevnovského kláštera. V urbáři tohoto kláštera z roku 1406 při výčtu povinností vykáňských hospodářů mimo jiné čteme: „...*debent metere omni die cum villa Brzestie, quamdiu durat messis curie araturarum trium in Brzestie.*“ („...mají žnout s [poddanými] vsi Bříství každý den po dobu žní dvora v Bříství o třech poplužích“).⁹

Údaje zmíněného urbáře potvrzují úzké vazby vykáňských poddaných na břístevský poplužní dvůr břevnovského kláštera, který plnil roli lokálního hospodářského centra. Kromě robotní povinnosti navázané na Bříství jsou v urbáři výslovně zmíněné i odvody k břístevskému dvoru. Centralitu Bříství navíc podporují nová zjištění učiněná v poslední době na poli regionálních církevních dějin. Ukazuje se, že vykáňský kostel, který před třicetiletou válkou nesl patrocínium sv. Jiří (dnes sv. Havla), mohl být již v předhusitské době filiálním kostelem spadajícím pod břístevskou faru.¹⁰ Nasvědčuje tomu privilegium udělené pražským biskupem opatovi břevnovského kláštera roku 1318, dle něhož opat nabyl právo potvrzovat duchovní správce ve svých kostelech biskupovým jménem.¹¹ Patrně proto nenacházíme žádné zmínky o břístevském ani vykáňském kostele v konfirmačních knihách pražského arcibiskupství ze 14. a počátku 15. století. V případě vykáňského kostela nenacházíme zmínky ani v jiných soudobých písemných pramenech (poprvé uveden až roku 1511)¹². Architektonický rozbor provedený Evou Vyletovou však

⁹ Josef EMLER (ed.), *Decem registra censuum Bohemica compilata aetate bellum husiticum praecedente (Deset urbářů českých z doby před válkami husitskými)*, Praha 1881, s. 179.

¹⁰ Martin HŮRKA, *Kostel sv. Havla ve Vykáni a jeho původní zasvěcení svatému Jiří*, Vlastivědný zpravodaj Polabí 43, 2012, s. 4–11.

¹¹ Viz Josef KURKA, *Archidiakonáty kouřimský, boleslavský, hradecký a diecése litomyšlská. Místopis církevní do r. 1421*, Praha 1914, s. 58 s odkazem na Josef EMLER (ed.), *Regesta diplomatica*, sv. 3, Praha 1890, s. 177n.

¹² Státní oblastní archiv v Praze, Velkostatek Brandýs n. L., inv. č. 5722, sign. F 134, Registra gruntovní rychty mochovské (1567–1630), fol. 159b.

gotický původ vykáňského kostela bezesporu prokázal.¹³ O břístevském kostele máme ze středověku sporadické písemné zmínky. Je výslovně uváděn jako kostel farní. Dle již citovaného urbáře z roku 1406 ročně odváděl jednu kopu pražských grošů na výživu mnichů břevnovského kláštera.

Na břístevský dvůr byli navázáni pochopitelně i samotní břístevští poddaní. Břevnovský urbář i v případě Břístevských v podstatě zrcadlově uvádí povinnost žnout na třech poplužích břístevského dvora (spolu s Vykáňskými), přidána je jen povinnost postarat se o seno. V Bříství jsou zmiňováni také čtyři podsedci (*subsedes*), kteří mají za povinnost jeden den v týdnu pracovat v poplužním dvoře.

Urbář v souvislosti Vykáně hovoří o 11 mlatcích. Ti dvakrát ročně (na sv. Jiří a na sv. Havla) platili pokaždé 6 pražských grošů a odevzdávali 2 kuřata, ale také zároveň měli povinnost v případě potřeby (logicky břístevského dvora) na vyžádání mlátit obilí.¹⁴ Dle urbáře byla již tehdy ves Vykáň značně rozsáhlá. Svědčí o tom počet dědin (*hereditates*), kterých je uváděno 35 (dokonce i v Bříství jich je méně, a to 28). V dalších blízkých klášterních vsích jich nacházíme ještě méně (Mračnice 10, Vestec 14), pokud tedy předpokládáme, že klášter vlastnil celé vsi (což, jak se zdá, alespoň u výše uvedených platilo).

Závěrem shrňme, že nalezený pramen, který se vztahuje k roku 1501, poukázal na trvanlivost hospodářských vazeb mezi Vykání a Břístvím. Vazby k břístevskému poplužnímu dvoru měly kořeny v předhusitské době, kdy tvořily součást uspořádání venkovského hospodářství břevnovského kláštera. Na počátku 16. století v odlišné majetkové situaci (obě vsi součástí přerovského panství Šelmbereků) již původní centralita Bříství byla pryč. Jan ze Šelmběrka tak mohl „starodávnou“ povinnost Vykáňských vůči břístevskému poplužnímu dvoru bez potíží upravit, respektive zrušit. Obě obce leží v úrodné polabské rovině. Již ve středověku patřily mezi větší vesnická sídla (což v případě Vykáně v plné míře platí i pro 16. století či pro dobu po překonání ve zdejším regionu zvláště katastrofického průběhu třicetileté války).¹⁵ O jejich hospodářské atraktivitě svědčí nejen prameny z proveniencie předhusitského majitele – břevnovského kláštera –, ale také snahy královských úředníků z Poděbrad a Sadecké mít podíl z prosperity obcí, které nepřímo registrujeme na počátku 14. století a předpokládáme pro dobu starší.

¹³ Eva VYLETOVÁ, *Ke gotické podobě kostela sv. Havla ve Vykání*, Zprávy památkové péče 60/3, 2000, s. 53–59.

¹⁴ Markus CERMAN – Robert LUFT (Hg.), *Untertanen, Herrschaft und Staat in Böhmen und im „Alten Reich“*. Sozialgeschichtliche Studien zur Frühen Neuzeit (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum 99), München 2005, s. 330.

¹⁵ Martin HŮRKA, *Stav kounického panství v zimě 1635–1636. Edice pramene k třicetileté válce*, Studie a zprávy. Historický sborník pražského okolí 5, 2015, s. 161–168.

LITERATURA A VÝSTAVY

Katalin ALMÁSSY, *Dávní sousedé. Archeologický výzkum od A do Z*, Čelákovice, Městské muzeum v Čelákovicích 2019, 71 s., ISBN 978-80-87187-06-7.

Čelákovice sice patří mezi území s častými archeologickými nálezy, při přípravě stavby multifunkčního sportovního areálu v Záluží to nicméně zpočátku vypadalo na jeden z rutinních archeologických dohledů. Po dvou zásobních jámách byl ale zachycen oválný tvar nasvědčující přítomnosti hrobu. První vyzdvižené nálezy poukazyvaly na mladší dobu železnou, latén, a protože se dala předpokládat přítomnost dalších pohřbů, rozeběhl se plnohodnotný záchranný průzkum. Po necelých dvou měsících práce se nakonec ukázalo, že objev svým významem přesáhl hranice regionu.

Objev laténského pohřebiště s devíti hroby využilo Městské muzeum v Čelákovicích nejenom k obohacení svých sbírek, ale především k prezentaci archeologické práce v celé její šíři. Na praktickém příkladu se tak čtenář může blíže seznámit nejenom s mravenčí a často i fyzicky náročnou terénní prací, ale i s důležitostmi přípravy a archivní rešerše. Archeolog musí ještě před zahájením průzkumu vědět, s čím se může na lokalitě setkat a na základě toho pružně reagovat na zjištěné skutečnosti. Záchranný archeologický výzkum je obvykle časově limitován a v případě pozitivního nálezu se jeho vedoucí ze dne na den stává krizovým manažerem, který musí volit mezi rychlostí průzkumu a informačním „vytěžením“ lokality, nehledě na stálé riziko poškození archeologické situace nevhodně zvolenou metodou průzkumu.

Dokumentací naleziště a vyzdvižením nálezů ale práce zdaleka nekončí, na řadu přicházejí konzervátoři. Vyzdvižený materiál je nutné co nejrychleji očistit, stabilizovat a zakonzervovat, aby nedocházelo k dalšímu rozkladu. Každý materiál vyžaduje jiný přístup, a tak se jeho zpracování v současnosti stává multidisciplinární činností za účasti mnoha institucí. Archeologie při tom využívá pomoci celé řady fyzikálních a přírodovědných metod, které dovolují ze získaného materiálu získat objem dat, který byl ještě na konci 20. století nemyslitelný. Předměty jsou nejenom průběžně fotografovány a popisovány, ale také rentgenovány, analyzovány IR spektrometrií, počítačově modelovány atp. Na kovových předmětech jsou konzervátoři schopni identifikovat mikroskopické zbytky tkanin či dřeva, jež se dochovaly díky korozi. Z těchto zbytků je možné zjistit způsob spřádání nití i tkaní látek, posoudit kvalitu výsledných oděvů, ve výjimečných případech i barvu. Každé dřevo má svou nezaměnitelnou strukturu, ze seříznutého vzorku xylému tak lze pod mikroskopem určit jeho původ. I na nálezech ze Záluží se potvrdilo, že naši předci používali k výrobě předmětů různých typů dřev podle požadovaných vlastností; na ratiště kopí jasan, na štít olši a topol, na rakve borovici. Ale i tradiční obory mají při vyhodnocení nálezů stále co říct; z pozice dochovaného kosterního materiálu je antropolog například schopen určit, zda byla osoba pochována v rakvi, rubáši

či volně zasypána. Volná pozice v konfrontaci se zjištěnými zbytky rakve tak vedla například k hypotéze pohřbu v otevřených rakvích vydlabaných z jednoho kmene.

Sebevětší soubor neutříděných informací by ale byl k ničemu bez správné interpretace. Na základě dochovaných nálezů a s využitím analogií z jiných nalezišť byla provedena rekonstrukce výbavy ze dvou hrobů – hrobu významné ženy a hrobu bojovníka. Ač se na první pohled zdálo, že se bude jednat o typické představitele své sociální skupiny, záhy vyšly najevo drobné odlišnosti, svědčící o nezařaditelnosti života do jednoduchých škatulek: rozdíly v úrovni zpracování i v rámci jednoho předmětu, nastavovaný kroužkový opasek k zavěšení meče a nezvyklá výzdoba pochvy, typická spíše pro západní Evropu, unikátní hřeby k uchycení puklice štítu s bronzovými hlavičkami. Švartnové náramky a jedinečný bronzový náramek s nepravým filigránem dokazují bohaté styky nejenom se západními Čechami, ale také s Moravou a snad i s východním Slovenskem. Přestože každý průzkum přispívá svým dílkem k pochopení minulosti, některé otázky zůstávají nezodpovězeny – především, kde se nacházela vesnice, ke které nekropole patřila, a jaký byl její charakter, když z ní pocházely pohřby osob ze skupin natolik sociálně různorodých. Snad budou alespoň částečně zodpovězeny při dalších výzkumech v okolí. Získaných informací využili pracovníci muzea k výrobě replik oděvu a výbavy, které pak byly vystaveny na samostatné výstavě výsledků výzkumu.

Po knižním zpracování výsledků záchranného archeologického průzkumu při stavbě silničního obchvatu Kolína, které ale bylo určeno spíše odborné veřejnosti, zde máme další hodnotný výstup z archeologického výzkumu v Polabí, tentokrát zaměřený spíše na laiky. To však nesnižuje jeho informační hodnotu, za každým detailem i pečlivostí zpracování je vidět ohromné množství poctivě odvedené práce, které tomu pracovníci muzea věnovali. Součástí publikace je i resumé v angličtině a pracovní listy pro děti.

Lukáš Kovář

František FORMÁNEK, *Velelibský kostel v proměnách času: 1346–1960*, Nymburk, Ivan Ulrych – Nakladatelství VEGA-L 2018, 127 s., obr. v textu, ISBN 978-80-88072-38-6.

Velelibský kostel sv. Václava je výraznou dominantou krajiny severně od města Nymburka. Jeho historii se podrobně věnuje dlouholetý kronikář obce Dvory a autor monografie *Pohled do historie. Dvory, Veleliby, Zdonín* z roku 2010.

Kniha je nejen shrnutím dosavadní literatury, která se kostelu věnovala, ale obsahuje také hojně pasáže opřené především o pamětní knihu velelibské fary, která je dosud uložena na děkanském úřadu v Nymburce. Středověká historie kostela se opírá o záznamy v konfirmačních knihách pražské arcidiecéze. Patrně již na počátku husitských válek byl kostel opuštěn, zprávy o jeho dalším fungování máme až z 1. poloviny 16. století. Vzhledem k nedostatku pramenů nelze tvrdit, že kostel byl po celou dobu farním, ačkoliv autor to z dochovaných pramenů předpokládá. V souvislosti s událostmi třicetileté války se z velelibského kostela stal opět kostel filiální a zůstal jím až do roku 1864. Zařadil se tak mezi nejpozději obnovené farnosti na Nymbursku.

Pro období před obnovou farnosti využil autor především snadno dostupné prameny, nepodnikl žádnou náročnější rešerši např. ve fondech Pražského arcibiskupství. Fond děkanského úřadu v Nymburce je dosud nezpracován. Zřejmě nejzajímavějším přínosem pro toto období je pokus o rekonstrukci podoby kostela z období pozdního středověku a po barokní přestavbě, které vychází z dokumentů uložených v nymburské pobočce Polabského muzea. Částečně bylo možné vycházet i z popisu jeho demolice, který zachytil český právní historik Josef Kalousek. V letech 1876–1878 proběhla výstavba nové kostelní budovy v novorománském slohu a zbytek starého kostela byl v roce 1878 stržen. To již ve Velelibech působil farář Antonín Vedral, který se stal budovatelem nové farnosti – kostela a fary (byla plánována též škola). Vedle stavby těchto budov věnuje autor pozornost také jejich interiéru, hmotnému zabezpečení a budování farnosti jako instituce.

V dalších kapitolách je shrnuta stručná historie farnosti do počátku 50. let 20. století, respektive do roku 1960, kdy po odchodu faráře Ignáce Milčinského zůstala fara opět neobsazena. Na přelomu 19. a 20. století vznikaly ve farnosti křížky a kapličky, které se dochovaly dodnes a tvoří neodmyslitelnou součást okolní krajiny. Jako jakýsi přívažek jsou pak uvedeny *Zajímavosti z dochovaných písemných zpráv o osadách Veleliby, Dvory a statku Zdonín*, které vycházejí z autorovy předchozí publikace. Sídlní situace v bezprostředním okolí Velelib byla ve středověku zřejmě poněkud komplikovaná, neboť velelibský kostel stál velkou část tohoto období o samotě a dle úvahy autora tvořil přirozený střed pro okolní osady (Čilec, Dvory, Krchleby, dvůr Zdonín).

Kniha o velelibském kostele dobře doplňuje autorovo předchozí dílo a zároveň otevírá možnosti hlubšího bádání, které bude vyžadovat náročnější přístup a propojení více oborů, především archeologie, jejíž poznatky budou pro rozkrýví dalších souvislostí nezbytné.

Michal Řezníček

Jan ŘEHOUNEK, *150 let železnice v Nymburce*, Nymburk, Jan Řehounek – Kaplanka Nymburk 2020, 142 s., obr. v textu, ISBN 978-80-87523-28-5.

Dne 19. září 2020 byla na zahradě Starého děkanství v Nymburce, s několikaměsíčním zpožděním od uvedení do prodeje v důsledku epidemiologických opatření proti šíření virového onemocnění covid-19, slavnostně představena veřejnosti nová publikace nymburského patriota, někdejšího novináře a publicisty, fotografa a spisovatele Jana Řehounka *150 let železnice v Nymburce*. Již o několik týdnů dříve byla na Riegrově náměstí v Nymburce instalována krátká venkovní výstava připomínající zmíněné výročí, připravená stejným autorem. Autor, nadšený regionálního badatel, jehož hlavními žánry jsou literatura faktu a beletrie, sepsal již celou řadu knih zaměřených na Nymburk a jeho okolí. Představovaná kniha, psaná populární formou, je určena široké čtenářské veřejnosti. Zachycuje dějiny železnice a všech aktivit s ní spojených ve vztahu k Nymburku od počátku do současnosti. (Železniční spojení získal Nymburk v roce 1870, kdy byla zprovozněna trať Severozápadní dráhy v úseku Kolín – Nymburk – Mladá Boleslav. Následně se stal Nymburk významným železničním centrem, kterým je v podstatě dodnes.) Autor, pocházející z železničářské rodiny, sám několik let pracoval jako elektrikář v Železničních opravárnách a strojárnách v Nymburce. Při sestavování publikace čerpal nejen z literatury a dobového tisku, ale také z archivních pramenů (staniční kroniky). Kniha není opatřena poznámkovým aparátem. Z jakého zdroje informace pocházejí, se čtenář občas dozví přímo z textu. V knize je prezentována řada černobílých fotografií jak z minulosti, tak ze současnosti.

Vzhledem k tomu, že se jedná o publikaci psanou populární formou, nelze při jejím hodnocení uplatňovat přísná kritéria, běžná při posuzování výhradně odborných textů. Kniha Jana Řehounka *150 let železnice v Nymburce* je přínosem pro popularizaci minulosti a současnosti železnice a města Nymburka.

Igor Votoupal

Jan HERGESELL – Pavel SNÍTILÝ (eds.), *Příběh meče. Výjimečný archeologický nález z Lázní Toušeně*, Čelákovice, Městské muzeum v Čelákovících 2020, 64 s., ISBN 978-80-87187-08-1.

Drobný sborník *Příběh meče. Výjimečný archeologický nález z Lázní Toušeně* vydaný Městským muzeem v Čelákovících přináší pohledy autorů z různých vědeckých, archeologii přidružených oborů na jedinečný nález raně středověkého meče učiněný v prosinci 2016 v souvislosti bagrování dna vypuštěné vodní plochy zvané Malvíny u městyse Lázně Toušeň (lokalita Mezi mosty). V daném úseku se v minulosti nacházelo rameno řeky Labe, nad kterým ční vyvýšený břeh s významnou pravěkou i raně středověkou archeologickou lokalitou „Hradištko“. Bezprostřední okolí nálezu je místem dávného přechodu Labe (ve středověku brod a přívoz, v novověku pak soustava dřevěných mostů). Nález tohoto typu meče datovaný do období kolem

roku 1000 nemá v Čechách obdoby, za nejbližšími podobnými musíme do Polska či Maďarska. Nález rozšiřuje poznání o době, ze které máme tak málo písemných pramenů.

Editoři Jan Hergesell a Pavel Snítily shromáždili příspěvky autorů, které zpřesňují a rozvádějí prvotní hypotézy jmenovaného dua editorů učiněné nedlouho po nálezů a průběžně publikované na webových stránkách čelákovického muzea v šestidílném seriálu *Příběh meče* (k dohledání na <http://www.celmuz.cz/>). Výsledky komplexního zkoumání meče byly též veřejnosti přiblíženy formou stejnojmenné výstavy zpřístupněné ve výstavní síni muzea od 11. července do 20. září 2020. Na výstavě návštěvníci zhlédli nejen originál meče, ale také jeho repliku vytvořenou pracovníkem ARÚ Brno Patrickem Bártou.

Martin Hůrka

Jolan TOTHOVÁ – Marek TICHÝ – Radomíra SEDLÁKOVÁ – Magdaléna KURFÜRSTOVÁ, *Volmanova vila – klenot české meziválečné architektury*, Praha, ARGO 2020, ISBN 978-80-257-2855-0.

Autoři této knihy si vytyčili za úkol představit veřejnosti Volmanovu vilu, která se nachází v Čelákovících. Vila nese jméno po zakladateli světoznámé továrny na obráběcí stroje v Čelákovících Josefu Volmanovi (1883–1943), jenž se v třicátých letech minulého století rozhodl postavit pro svou rodinu odpovídající reprezentativní sídlo. Pro tento úkol si vybral dva začínající architekty Jiřího Štursu (1910–1995) a Karla Janů (1910–1995), kteří tuto zakázku vyprojektovali. Samotnou stavbu pak realizovala stavební firma Karla Bíbra (1887–1972) a vila byla dokončena v roce 1939.

Po roce 1945 dochází k znárodnění Volmanova podniku a po únorovém převratu v roce 1948 je majitelům odebrána i vila. Tu začal až do roku 1990 využívat národní podnik TOS Čelákovice jako podnikovou mateřskou školku. Po sametové revoluci byla vila s celým areálem vrácena původním majitelům a v roce 1996 ji zakoupili majitelé továrny na číslicově řízené stroje CZ.TECH Čelákovice. Ti zafinancovali nákladnou rekonstrukci vily a přilehlého areálu, která trvala i s přípravnými pracemi dlouhých čtrnáct let. To je ve zkratce příběh této vily, o které je tato kniha.

Publikace má patnáct kapitol, opatřených úvodem a doslovem. Dále je zde k dispozici soupis publikovaných prací architektů Karla Janů a Jiřího Štursy, seznam použitých pramenů a medailonky autorů knihy. Z tiráže lze usuzovat, že kniha má plnit nejen reprezentativní, ale i odbornou funkci. Z prvního pohledu lze vyčíst vskutku málo, snad jen, že by byl vhodnější čtvercový formát publikace. Naopak po odborné stránce měla editorka knihy více sladit texty, protože v této podobě působí dost nesourodě. V případě sborníku by to takový problém nebyl, ale u odborné knihy se očekává jednotnější text. Také poznámkový aparát by byl vhodnější v jiné barvě než červené. Je tedy zřejmé, že při tvorbě této knihy se kladl větší důraz na vizuální podobu, nežli na textový obsah.

Milan Pátro

Petr ENC, *Proč hořely Konětopy? Pátrání po tragických událostech května 1945*, Ústí nad Labem, AOS Publishing 2020, 281 s., ISBN 978-80-87624-79-1.

Čtenářům, kteří se zajímají o regionální historii bývalého okresu Brandýs nad Labem, není jistě jméno Petra Ence neznámé. Petr Enc je autorem mnoha publikací, které jsou věnovány především druhé světové válce. Tak je tomu i u jeho knihy z roku 2020, kde zaměřil svoji pozornost na obec Konětopy. Obec, která je dnes známá spíše pro blízkost přírodního koupaliště, byla na úplném konci druhé světové války svědkem tragických událostí a došlo k jejímu vypálení.

Už to samo o sobě dává tušit, že pohnutému tématu se věnovali badatelé v předchozích letech. Z posledních příspěvků připomeňme knihu Jaroslava Jaroše a Heleny Pikorové *Konětopy a okolí ve stínu válečných let* (2015). Encova kniha má však větší přesah, což je dáno nejen širším zpracovávaným územím, ale také rozsahem využitého archivního materiálu. Díky perfektní znalosti obecních kronik okolních obcí (Hlavenec, Košátky, Všetaty, Brandýs nad Labem, Stará Boleslav, Byšice atd.) a rozsáhlému archivu vzpomínek pamětníků je nám podána situace na začátku května 1945.

Už v anotaci nacházející se na obálce knihy je naznačen revizionistický tón, který se prolíná celou knihou. Autor tak přistupuje k tématu, které se může zdát jako dostatečně popsané a z hlediska výzkumu dostatečně zpracované, ale na stránkách své knihy dokazuje, že opak je pravdou. Mnoho z tradovaných, ale i publikovaných „nesporných faktů“ je na úrovni zbožného přání. Zapálení obce Konětopy ze 7. na 8. května 1945 nebylo způsobeno rozmarem – uvědomme si, že bylo jen několik hodin do konce války. Samotnému činu předcházelo několik ozbrojených střetů mezi českými povstalci a německými vojáky (přestřelka v Kostelci nad Labem).

Autor nechává promlouvat očitě svědky událostí prostřednictvím dlouhých citací z jejich vzpomínek. Ty někdy působí až mrazivým dojmem, například pasáže popisující popravu německých zajatců u obce Řepín, na které se podíleli i příslušníci partyzánské skupiny Národní mstitel (už některá poválečná svědectví o nich hovoří jako o „partyzánech“).

Kniha neobsahuje jen popis těchto událostí, ale věnuje se i poválečnému vývoji. Jednak obrovské solidaritě v podobě finanční sbírky na znovuoobnovení obce, ale také procesu vytváření mýtu o nešťastné vesnici vypálené nacisty. Zde je třeba zdůraznit, že se autor nestaví na žádnou ze stran. Oceňuje hrdinství a kritizuje zbabělost a zvůli na obou stranách. Zamýšlí se také nad tím, kde jsou pohřbeni němečtí vojáci. Kniha kromě nesmírně zajímavých a dosud nepublikovaných informací obsahuje velké množství dobových fotografií z muzejních i soukromých sbírek.

Martin Dolejský

Petr ENC – Harald SKALA, *Nezvěstný. Příběhy ztracených a znovu nalezených osudů*, Ústí nad Labem, AOS Publishing 2020, 186 s., ISBN 978-80-87624-80-7.

Tento rok vydalo ústecké nakladatelství AOS Publishing, zaměřující se na literaturu faktu, zajímavou knihu *Nezvěstnýs* podtitulem *Příběhy ztracených a znovu nalezených osudů*, která se snaží pátrat po osudech čtyř německých vojáků zavražděných na konci druhé světové války ve středočeské obci Nehvizdy. Autoři, které od sebe dělí rozdíl jedné generace i národnost, patří k autorům zkušeným a oba mají za sebou celou řadu publikací. Bibliografie prací Petra Ence je úctyhodná, zaměřuje se primárně na období druhé světové války a události těsně po jejím skončení. Z posledních knih jmenujme *Vesnička, kde se nic nestalo* (2017), *Z lásky ke koním a vlasti* (2017) nebo *Čvančarovy deníky* (2016). Harald Skala publikoval práce z historie vojenství.

Na počátku autorského záměru stálo několik dokumentů ze sbírek Městského muzea v Čelákovících, pocházejících od čtyř německých vojáků. Původně šlo o neznámé oběti války, byli jedni z mnoha. Autoři v knize postupně poodkrývají jejich životní osudy, mnohdy až detektivním způsobem analyzují i zdánlivě nedůležité předměty jako lístky na oběd nebo vlakovou jízdenku. Míra informací, které se čtenář dozví, je tak do značné míry závislá na počtu a vypovídací hodnotě nalezených předmětů. Jejich osudy jsou zasazeny do kontextu konce druhé světové války. Jednou ze snah autorů bylo také odhalit identitu žen a dětí na nalezených fotografiích, což se v některých případech podařilo. Po více než 70 letech se tak rodiny mohly dozvědět, kde se nachází hrob jejich nezvěstného předka. Ve snaze o zjištění identity vojáků i jejich příbuzných autoři pátrali nejen v českých, ale i v německých a rakouských archivech.

Součástí knihy jsou i kapitoly zachycující na základě osobních svědectví pamětníků, obecních kronik a poválečných dotazníků situaci v okolních obcích (Brandýs nad Labem, Čelákovice, Jirny, Zeleneč aj.). V mnohém narušují zažitá stereotypy panující o konci války a poměrně přesvědčivě dokládají několik případů zvláště spáchané ze strany českých civilistů. Nejedná se ale o kompilát dříve publikovaných prací, ale o původní a originální fakta.

V neposlední řadě autoři poodhalují čtenářům původ dokumentů po zavražděných vojácích a jejich cestu do Městského muzea v Čelákovících, kde se dnes nacházejí. Kniha obsahuje fotokopie velké části z nich spolu s fotografiemi ze soukromých sbírek i sbírek jiných muzeí. V závěru knihy lze nalézt seznam použitých zdrojů.

Martin Dolejský

Hraběnka v sedle. Lata Brandisová, jediná vítězka Velké pardubické, Regionální muzeum v Jílovém u Prahy, 5. 9. 2020 – 10. 1. 2021.

V sobotu 5. září 2020 se v Regionálním muzeu v Jílovém slavnostně otevřela výstava k počtě Immaculaty („Laty“) Brandisové, první a jediné vítězky Velké pardubické. Letos by oslavila 125. narozeniny žena, která překonala zažité společenské konvence a rozhodla se závodit s muži v nejtěžším překážkovém dostihu na kontinentě. Pocházela z hraběcí rodiny Brandisů, její babička byla z rodu Kinských. Od dětství se učila jezdit v domovském zámku Řitka, později trénovala na koních vzdáleného bratrance Radslava Kinského. Prvně se na Velkou pardubickou přihlásila v roce 1927, což vyvolalo protesty mezi jezdci – tehdy většinou důstojníky. Anglický Jockey Club však vydal prohlášení, že start ženy v překážkovém dostihu není problém, jen musí mít oddělenou šatnu. Lata toho roku skončila na pátém místě. Závodu se účastnila i v dalších letech, ale její velký den nastal 17. října 1937. Necelý měsíc po smrti T. G. Masaryka v atmosféře neklidu mezi Československem a hitlerovským Německem, před čtyřiceti tisíci diváky, vyhrála česká jezdka na českém koni českého majitele. Z patnácti startujících bylo pět z polovojenských nacistických jednotek. Lata s klisnou Normou dokázala dojet do cíle první. V prvním poválečném závodě, v roce 1946, Lata kvůli zranění nedojela. O tři roky později se velmi vážně zranila a přestala závodně jezdit. Tehdy byl její domovský zámek v Řitce rodině zabaven a zestátněn. Spolu s dvěma sestrami byly vystěhovány do chaty nedaleko Líšnice. Zde žily v malém domku bez vody a elektřiny dalších třicet let. Lata zemřela v roce 1981 na návštěvě u příbuzných v rakouském Reiterreggu.

Jílovské muzeum se rozhodlo připomenout osudy této neobyčejné ženy, aristokratky a v pokročilém věku také nedobrovolné „trampky“. Po měsících příprav se zrodila unikátní výstava, která představuje nejen autentické předměty ze zámku Řitka, ale také její dokumenty dnes již uložené ve Státním okresním archivu Praha-západ se sídlem v Dobřichovicích, fotografie a ukázky z dobového tisku. Původně zamýšlené „pouhé“ doplnění dalšími předměty se nakonec stalo významnou součástí výstavy. Zajímavé artefakty s dostihovou tematikou zapůjčilo Východočeské muzeum v Pardubicích. Ze soukromých sbírek lze jmenovat paní Martinu Růžičkovou, pana MVDr. Čestmíra Olehlu či pana Josefa Váňu st., již poskytli vítězné trofeje z Velké pardubické. Velkou zásluhu na celém projektu mají současní majitelé zámku Řitka – prasnovec Lata Brandisové s manželkou, kteří provozují (zatím) malé muzeum věnované právě Latě.

Veronika Stachurová Kucrová

Třicetiletá válka. Švédský tábor u Staré Boleslavi 1639–1640, Oblastní muzeum Praha-východ, Brandýs nad Labem – Stará Boleslav, 1. 10. 2020 – 24. 1. 2021.

Před více než 400 lety začala nejstrašnější válka v našich dějinách – válka třicetiletá (1618–1648). Příběh této dlouhé a kruté války je pestrý. Netvoří ho jen známá pražská defenestrace (1618), bitva na Bílé hoře (1620) nebo poprava sedmadvaceti „českých pánů“ na Staroměstském náměstí v Praze (1621). Obyvatelé mnohých evropských regionů během války opakovaně trpěli, Čechy nevyjímaje. Pracovníci Oblastního muzea Praha-východ v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi a Petr Enc z tamního zámku přichystali výstavu, ve které se zaměřili na jeden jediný rok v jednom jediném regionu této děsivé války. O jaký rok a region běží, napoví již název výstavy: *Třicetiletá válka. Švédský tábor u Staré Boleslavi 1639–1640*.

Na základě písemných pramenů se podařilo sestavit několik minipříběhů, které poodhalují tehdejší situaci v okolí řeky Labe. U Staré Boleslavi vyrostl vojenský tábor, který obývalo několik tisíc osob – nejen vojáků, ale i vojenského trénu (řemeslníků, markytánek, vozků, rodin vojáků, prostitutek a dalších lidí). Kraj, již tak zpustošený předchozími lety války, dostal další ránu. Zanikaly mlýny, krčmy, pivovary, dvory, bývalé tvrze, ba i celé vesnice. Duchovní správa se stěží držela v několika městech.

Vojenský tábor ve Staré Boleslavi sloužil jako jeden z hlavních opěrných bodů švédské armády v Čechách pro přečkání zimy 1639/1640. Byl součástí „pevnosti Labe“, labské linie, na které se švédský generál Johan Banér „zakopal“ (kromě Staré Boleslavi s předmostím v Brandýse nad Labem byly dalšími obsazenými lokalitami např. Litoměřice, Mělník nebo Hradec Králové).

Na výstavě jsou kromě maket a kopií k vidění dobové originály nalezené při archeologických výzkumech proběhlých na ploše staroboleslavského tábora v nedávné době a rovněž při regulaci Labe ve 30. letech 20. století. A také jeden poklad.

Nejtěžším exponátem je věrná replika téměř 800 kg vázícího děla z roku 1645, jehož transport do muzea musela kvůli bezpečnosti dopravy jistit vozidla městské policie.

Martin Hůrka

Seznam autorů příspěvků

PhDr. Karin PÁTROVÁ, Ph.D.
Státní okresní archiv Praha-západ

PhDr. Martin DOLEJSKÝ
Městské muzeum v Čelákovících

Stanislav KASÍK
Roudnice nad Labem

Mgr. Martin HŮRKA
Oblastní muzeum Praha-východ

Mgr. Lukáš KOVÁŘ
Státní okresní archiv Praha-východ

PhDr. Michal ŘEZNÍČEK
Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem

Mgr. Igor VOTOUPAL
Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem

PhDr. Milan PÁTRA
Oblastní muzeum Praha-východ

Mgr. Veronika STACHUROVÁ KUCROVÁ, Ph.D.
Regionální muzeum v Jílovém u Prahy

Pokyny pro autory příspěvků

Sborník přináší poznatky k historii pražského okolí, které je vymezeno územím dnešních okresů Praha-východ, Praha-západ (včetně tzv. Velké Prahy mimo historická pražská města), Kladno a Nymburk. Ve sborníku lze po dohodě publikovat i texty s územním přesahem nebo vymezené jinak než teritoriálně. Sborník sestává z částí studie, materiály, zprávy, literatura a výstavy, studie podléhají recenznímu řízení. Přijímány jsou příspěvky ze všech historických věd. Uveřejněné příspěvky jsou honorovány.

Termíny a způsob odevzdávání příspěvků

Sborník vychází 2 x ročně. Uzávěrka prvního čísla je 31. prosince, uzávěrka druhého čísla 31. května. Rukopisy se zasílají v elektronické podobě na e-mailovou adresu: karin.patrova@soapraha.cz, nebo poštou na adresu: Státní okresní archiv Praha-západ, Pražská 728, 252 29 Dobřichovice. Příspěvky lze rovněž po domluvě předat jinému členu redakční rady. Odevzdané příspěvky a poskytnuté podklady se vrací zpět jen na základě vyžádání autora. Redakce žádá autory o uvedení doručovací adresy.

Požadavky vůči autorům příspěvků

Rozsah příspěvku do rubrik studie by neměl přesáhnout 70 normostran (1800 znaků včetně mezer na normostranu), u materiálů 30 normostran, u recenzí 6 normostran, u anotací 2 normostrany a u zpráv 10 normostran. Součástí příspěvku do rubrik studie nebo materiály je povinně krátký abstrakt postihující cíl (příp. výsledek) práce a seznam klíčových slov. Překlad do cizího jazyka zajišťuje redakce. Svolení k publikování, je-li ho zapotřebí (především u reprodukcí), si obstarávají zásadně autoři příspěvků. Tato svolení je třeba dodat do redakce společně s příspěvkem. Texty se předávají ve formátu doc, docx, rtf příp. odt, veškeré netextové části příspěvku (obrázky, tabulky, grafy apod.) v samostatných souborech. Obrazové přílohy se předávají v nejvyšší dostupné kvalitě (v minimální velikosti 800 x 1200 bodů, maximálně však 3000 x 4000 bodů), ve formátu JPG, případně TIFF. U obrazových příloh musí být přesně uveden zdroj a krátký popis. Konečný výběr obrazového materiálu je na uvážení redakce.

Způsob citací v poznámkovém aparátu

Při citacích v poznámkovém aparátu se postupuje podle vzoru Českého časopisu historického, případně na základě dohody redakce s autorem (např. u archeologických textů) dle jiného vzoru. Poznámkový aparát se standardně umísťuje na konci strany. Citace z archivního materiálu musí být co nejpresnější, uvádí se vždy název a místo archivu, název fondu či sbírky a bližší určení (signatura, číslo knihy, inventární číslo, folio).

Ukázky citací:

Ivan HLAVÁČEK – Jaroslav KAŠPAR – Rostislav NOVÝ, *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 1985, s. 250.

Karel MALÝ, *Der böhmische Beitrag zum Modell des europäischen Absolutismus*, in: Gerhard Köbler – Hermann Nehlsen (Hg.), *Wirkungen europäischer Rechtskultur*, München 1997, s. 695–705.

Karel DOSKOČIL (ed.), *Berní rula, 2. Popis Čech r. 1654*, Praha 1954.

Pavel BĚLINA, *Teoretické kořeny a státní praxe osvěcenského absolutismu v habsburské monarchii*, *Československý časopis historický* 29, 1981, s. 879–905.

P. BĚLINA, *Teoretické kořeny a státní praxe*, s. 890. (opakovaná citace) TAMTÉŽ, s. 172 (odkaz k titulu citovanému v předchozí citaci).

V případě opakované citace téhož časopisu, edice, fondu apod. je vhodné uvádět jen jejich zkratku, ta však musí být uvedena v závorce již při první citaci.

Další pokyny

Zkratky a zkratková slova v hlavním textu příspěvku se rozepisují. V hlavním textu příspěvku není dovoleno užívat jakýkoliv způsob grafického zvýrazňování vyjma tučného písma u nadpisů a kurzívy (podtrhávání, velikost písma, prokládání znaků apod.).

Studie a zprávy

Historický sborník pražského okolí

ročník 8/2

2020

Vydali:

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kladno,
Severní 3127, 272 04 Kladno, e-mail: soka-kladno@soapraha.cz
Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Nymburk,
Zámecká 6/13, p. s. 11, 289 22 Lysá nad Labem, e-mail: soka-nymburk@soapraha.cz
Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Praha-východ a Státní okresní archiv
Praha-západ,
Pražská 728, 252 29 Dobřichovice, e-mail: soka-praha.zapad@soapraha.cz;
Oblastní muzeum Praha-východ,
Masarykovo nám. 97, 250 01 Brandýs nad Labem – Stará Boleslav,
e-mail: info@ompv.cz;
Regionální muzeum v Jílovém u Prahy,
Masarykovo náměstí 16, 254 01 Jílové u Prahy, e-mail: info@muzeumjilove.cz;
Městské muzeum v Čelákovících,
Na Hrádku 464, 250 88 Čelákovice, e-mail: info@celmuz.cz.

Vědecká rada:

PhDr. Daniel Doležal, Ph.D.; Doc. PhDr. Martin Franc, Ph.D.; Mgr. Jan Hrdina, Ph.D.;
Mgr. Jan Kypta, Ph. D.; PhDr. Karin Pátrová, Ph.D.; Mgr. Veronika Stachurová
Kucrová, Ph.D.; PhDr. Robert Šimůnek, Ph.D., DSc.

Výkonná redakce:

PhDr. Martin Dolejský; Mgr. Martin Hůrka; PhDr. Karel Koucký; PhDr. Karin Pátrová, Ph.D.
(vedoucí redaktorka); Mgr. Veronika Stachurová Kucrová, Ph.D.; PhDr. Jaroslav Šulc;
Mgr. Igor Votoupal.

Překlady:

Ing. Mgr. Michaela Buchtelová.

Časopis vychází 2x ročně, distribuci zajišťují vydavatelé.

Grafická úprava a předtisková příprava:
FOTO-GRAFIKA Kamil Voděra, 2020.

Tisk: TISKÁRNY HAVLÍČKŮV BROD, a.s.
500 ks

Přehled dosud vydaných ročníků časopisu Studie a zprávy. Historický sborník pražského okolí.

Ročník 1/2011

STUDIE: Gregorovičová Eva, Z Florencie do Brandýsa. Příchod toskánských Habsburků na brandýské panství; Šejbl Jan, Exotika z Černošic. Cestovatel a spisovatel A. V. Novák; Tůmová Petra, Sídliště Odolena Voda 1952–1964. Socialistický realismus a organizace výstavby sídlištních celků; Šoukal Jiří, Chataření a chalupaření v období 50. a 60. let; Topinka Jiří, K počátkům těžby železné rudy v Nučicích; Šámal Martin, Vznik Velké Zbraslavi; Michálek Ivan, Vývoj farní struktury chlumínského děkanátu v době předhusitské a husitské; Boubín Jiří, Samosprávný okres smíchovský v díle Rudolfa Wunše;

MATERIÁLY: Koblasa Pavel, Tachlovické panství v držení rakouských císařů; Krákora Tomáš, Soupis archivních pramenů ke studiu dějin Židů ve Statním okresním archivu Praha-západ;

ZPRÁVY: Kolek Roman, Státní okresní archiv Praha-východ; Šulc Jaroslav, Státní okresní archiv Praha-západ; Pátrová Karin, Oblastní muzeum Praha-východ; Pohunek Jan, Regionální muzeum v Jílovém u Prahy; Novák Milan, Tradice součástí současnosti;

LITERATURA: Kolek Roman – Pátrová Karin, Komentovaná výběrová bibliografie novější historicko-vlastivědné literatury okresu Praha-východ a přilehlých částí Prahy; Recenze; Anotace.

Ročník 2/2012

STUDIE: Pátrová Karin, Panenské Břežany – jedno z hospodářských center kláštera sv. Jiří na Pražském hradě; Šmíd Petr, Sexuální delikty před městským hrdelním soudem v Brandýse nad Labem na přelomu 17. a 18. století; Kucrová Veronika, Přírodní prostor Libře a okolí v raném novověku (lokální mikrosonda); Císařová Smítková Alena, Zbraslavsko v matričních zápisech z let 1651–1800. Demografická sonda se zřetelem k obci Lahovice; Kovaříková Lenka, Regulace vodních toků na brandýském panství ve vzájemné korespondenci Leopolda II. a Alessandra Manettiho; Hůrka Martin, Vyšehořovice a voda. Nerealizovaná stavba mlýna, neznámý rybník a obecné vodní poměry v historii obce; Pinkerová Helena, Proměna tradiční velikonoční obchůzky v obci Nová Ves u Prahy od čtyřicátých let 20. století do počátku 21. století;

MATERIÁLY: Plavec Michal, Francouzští vzduchoplavci během Jubilejní výstavy v roce 1891. Několik poznámek k přistání balonů v dnešním okrese Praha-východ; Kuprová Renata, Podoba rustikální zástavby panství Škvorec v 18. století; Špaček Jaroslav, Náhrobní kámen Filipa Rotcimera ve Staré Boleslavi; Loch Jan, Z heraldiky lesních a hospodářských úředníků panství Brandýs nad Labem na přelomu 16. a 17. století;

ZPRÁVY: Krajíčková Věra, Knihovna Eduarda Petišky v Brandýse nad Labem; Eisner David, Městské muzeum v Čelákovicích; Gregorovičová Eva, Symposion Ludvíka Salvátora; Hladík Ondřej, Deset let časopisu o historii vězeňství;

LITERATURA A VÝSTAVY: Recenze; Anotace; Výstavy.

Ročník 3/2013

STUDIE: Oulík Jan, Znaky donátorů na obrazech svatováclavského cyklu v bazilice sv. Václava ve Staré Boleslavi; Zborníková Tereza, Epitafní oltáře Smiřických v Kostelci nad

Černými lesy; Hůrka Martin, Veřejný notář a klerik Budislav Havlův z Vyšehořovic (* před cca 1310 – † 1368); Šimek Jan, Náklady na činnost říčanského hrdelního soudu v letech 1667–1757; Hůrka Martin, Delikt „Religionsstörung“ na panstvích Kounice a Kostelec nad Černými lesy od osmdesátých let 18. století do poloviny 19. století; Jiráček Matouš, Jubilejní památníky knížete Jana II. z Lichtenštejna v revírech Lesního úřadu Nové dvory; Gregorovičová Eva, Životní kruh. Rodinné události toskánské linie habsbursko-lotrinského rodu na panství Brandýs nad Labem v letech 1861–1866; Pátro Milan, Spolková sociálně-zdravotní péče na příkladu okresu Brandýs nad Labem v letech 1939–1945; Plavec Michal, Letecká bitva o Bílé sobotě 1945. Nové pohledy z českých i zahraničních archivů; MATERIÁLY: Jásek Jaroslav, Káranská vodárna slouží sto let; Králík Jan, Ke kořenům hudebního rodu Bendů; Janík Vlastislav, Příběh rodiny Baumanovy; Koblasa Pavel, Vinořské panství v majetku Černínů z Chudenic; ZPRÁVY: Šulc Jaroslav, Zpráva o činnosti Státního okresního archivu Praha-západ se sídlem v Dobřichovicích za léta 2012–2013; Králík Jan, Tři hudební výročí; Gregorovičová Eva a kolektiv, Zámecké sbírky Ludvíka Salvátora – přírodovědecká expozice a nové objevy; Kolek Roman, Dvojí výročí. Gustav Trnka a první monografie Říčan; Pátrová Karin, Mariánská úcta ve středních Čechách; Holubová Markéta, Kulatý stůl „Zmechanizovaný svět a touha po magičnu. Osvícenství, utilitarismus a mystika“; Krajíčková Věra, Základní škola Stará Boleslav – 150 let existence; Kysilková Bohumila, Brandýské gymnázium stoleté 1913–2013; Zdeňková Marie, Rok Antonína Švehly; LITERATURA A VÝSTAVY: Boubín Jiří, Komentovaný výběr z nejnovější bibliografie k 90. výročí založení Českých (Československých) aerolinií; Recenze; Anotace; Výstavy.

Ročník 4/2014

STUDIE: Žilková Markéta, Nástěnné malby kostelů farnosti Říčany u Prahy; Pátrová Karin, Pod ochranou svatých. Patroni sakrálních míst i profánních řemesel v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi; Sládeček Petr, Mezi barokem a českou novorenesancí. Přestavba kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klecanech; Šimek Rudolf, Barokní vodní mlýny v Chotči, Mnichovicích a Středoklukách; Mrvík Vladimír Jakub, Odhad statku Komorce z roku 1586 jako pramen pro poznání hospodářského zázemí nižší šlechty v raném novověku; Kucrová Veronika, Vývoj panství Dolní Břežany ve středověku a raném novověku; Kyselová Eva, Viktor Šulc – režisér národních divadel?;

MATERIÁLY: Hůrka Martin, Dva nové prameny k podobě románsko-gotického kostela sv. Martina ve Vyšehořovicích; Hůrka Martin, Pískovcové hřbitovní náhrobky na širším Čelákovicku z 19. a 20. století; Janík Vlastislav, Příběh rodiny Starých; Plavec Michal, Sovětští letci proti turbínám z Ruzyně; Stříbrná Anežka, František Štverák, farář ve Chvalech, odpůrce a vězeň nacismu i komunismu;

ZPRÁVY: Špaček Jaroslav, Odešel historik a vysokoškolský pedagog doc. PhDr. Jaroslav Kašpar, CSc.; Gregorovičová Eva, Papež Pius IX. a Leopold II. Toskánský v brandýské korespondenci; Pinkerová Helena, Kaplička svatých Petra a Pavla v Nové Vsi u Prahy; Kolek Roman, Seminář „Proudné Labe, zlatá žíla. Plavba a obchod od počátků do industriální revoluce na území Čech“;

LITERATURA A VÝSTAVY: Recenze; Anotace; Výstavy.

Ročník 5/2015

STUDIE: Čechura Jaroslav – Smitková Kateřina, Třicátnice. Sexuální chování žen „středního věku“ na Třeboňsku a Mělnicku v první polovině 18. století; Vrchotická Hana, Zločin a trest ve školních lavicích. Mravy žáků obecných škol z pohledu poznámek ve třídních výkazech na území školních okresů Karlín a Brandýs nad Labem v letech 1850–1927; Zámečník Roman, Americká krajinářská tvorba ve středních Čechách: letní sídlo Františka Schnöblinga ve Strančicích; Fišerová Hana, Marie Fischerová-Kvěchová jako významná osobnost města Černošice; Bárta Milan, Nástin organizace a činnosti Vlajky na Kladensku 1939–1943; Kmoch Pavel, Novodobé komunální znaky a vlajky v okrese Praha-východ; Gregorovičová Eva, Po stopách Ludvíka Salvátora Toskánského v Čechách. Archivní, ikonografické a knihovní prameny k arcivévodovu životu a dílu v paměťových a kulturních institucích v Praze;

MATERIÁLY: Mrvík Vladimír Jakub – Psota Jan ml., Neznámý hamfestní dvůr (čp. 5) v Limuzích – příspěvek k poznání sociálních a rodinných vazeb lokálních elit v raném novověku; Hůrka Martin, Stav kounického panství v zimě 1635–1636. Edice pramene k třicetileté válce; Dolejský Martin, Život a odbojová činnost Václava Grafnettera;

ZPRÁVY: Kucrová Veronika, Odborný seminář „Regionální literatura v Posázaví a Povltaví v minulosti a současnosti“, 24. dubna 2015, Gymnázium Benešov; Gregorovičová Eva, Pocta Ludvíku Salvátorovi Toskánskému v roce stoletého výročí jeho úmrtí; Pátrová Karin, Oběti nacistické okupace v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi; Jindrová Eva, IV. Setkání kronikářů okresu Praha-západ, Davle 2015; Pátrová Karin – Kolek Roman – Herian Tomáš, Setkání kronikářů okresu Praha-východ, Brandýs nad Labem a Říčany 2015; Kolek Roman, Podíl Státního okresního archivu Praha-východ na výstavách v roce 2015;

LITERATURA A VÝSTAVY: Recenze; Anotace; Výstavy.

Ročník 6/2016

STUDIE: Mrvík Vladimír Jakub, Barokní škapulířové bratrstvo v Českém Brodě a analýza jeho členů; Burantová Anna – Vrchotická Hana, Lepší malá pomoc nežli velká nemoc. Zdravotní stav žáků a prevence vzniku infekčních chorob na obecných školách ve školních okresech Karlín a Brandýs nad Labem v letech 1886–1927; Jirák Matouš, Jubilejní památníky knížete Jana II. z Lichtenštejna a císařská výsadba na Černokostelecku; Hudeček Karel, Architekt Konstantin Sax (1874–1927) a jeho dílo v Čelákovících a okolí (1. část); Líbal Patrik, Senohraby – letovisko mezi Itálií a Švýcarskem aneb pláně, role, kaňony; Ottomanská Stanislava – Steinová Šárka, Josef Miniberger – projektant soukromých zahrad širokého pražského okolí;

MATERIÁLY: Waage Vladimír, Okrašlovací spolky v okolí Prahy; Hůrka Martin, Náboženská výuka ve věznicích počátku 19. století na příkladu register vězeňského kaplana z let 1820–1822; Dolejský Martin, Retribuce v okrese Brandýs nad Labem v oficiálních dokumentech; Dolejský Martin, Květnové volby roku 1946 v okrese Brandýs nad Labem;

ZPRÁVY: Kroupa Pavel, Drobné nálezy při opravách památek v okrese Praha-východ; Kovář Lukáš, Mlynářská symbolika aneb 900 let mlynářského znaku; Pátrová Karin, Kolokvium „Literární paměť ve středních Čechách“; Kolek Roman, Konference „Matouš Collinus z Chotěřiny (1516–1566)“ a seminář „Josef Václav Radecký z Radče a jeho místo v dějinách“; Jindrová Eva – Krákora Tomáš, V. setkání kronikářů okresu Praha-západ, Všenory 2016; Kolek Roman, Podíl Státního okresního archivu Praha-východ na výstavách v roce 2016;

LITERATURA A VÝSTAVY: Recenze; Anotace; Výstavy.

Ročník 7/1

STUDIE: Mrvík Vladimír Jakub, Socio-ekonomická a topografická analýza barokních Čelákovic; Psota Jan, Dějiny neznámého svobodnického dvora v Břežanech II; Hudeček Karel, Architekt Konstantin Sax (1874–1927) a jeho dílo v Čelákovících a okolí (dokončení); Dolejský Martin, Životní osudy levicového politika Karla Mestka (1907–1994);

MATERIÁLY: Tihelka Erik, Skalní výklenky U Kamenného stolu ve Vinoři – pozůstatky po chovu včel?; Dolejský Martin, Socha Antonína Švehly v Čelákovících;

ZPRÁVY: Kahuda Jan, Mezinárodní vědecká konference Ludvík Salvátor Toskánský (1847–1915). Vědec a cestovatel; Hůrka Martin, Památník národního útlu a odboje (PNÚO) v Panenských Břežanech;

LITERATURA A VÝSTAVY: Recenze; Anotace; Výstavy.

Ročník 7/2

STUDIE: Fabini Pavel, K volební praxi na Smíchovsku na přelomu 19. a 20. století; Matějček Petr, „Akce zámky“. Dětské ozdravovny zřízené v Olešovicích, Kamenici, Lojovicích, ve Štiříně a v Ládví mezi lety 1945–1947; Pátrová Karin, Vražda u Větrušic v roce 1674 a postih kriminality na církevních statcích severně od Prahy; Stachurová Kucrová Veronika – Vizner Jan – Vondrová Hana, Zaniklá sídla Hornopožárského polesí;

MATERIÁLY: Hůrka Martin, Rukopisné přípisky v Kalendáři historickém Daniela Adama z Veleslavína uloženém v Muzeu Říčany; Buchtele Pavel, Legionáři okresu Praha-západ v bitvě u Zborova

ZPRÁVY: Juřinová Šárka – Stachurová Kucrová Veronika, Muzejní akademie v Jílovém (2016–2018); Pátrová Karin, 7. setkání kronikářů okresu Praha-západ v Hostivici; Pátrová Karin, Setkání kronikářů okresů Praha-západ a Praha-východ v Průhonicích;

LITERATURA A VÝSTAVY: Recenze; Anotace; Výstavy.

Ročník 8/1

STUDIE: Mrvík Vladimír Jakub, Z rytířů sedláky – ze sedláků rytíři. Obec Třebovle (okres Kolín) a místní nižší šlechta v raném novověku; Svoboda Stanislav, Nymburské a dolnoslezské hřbitovy, komparace modelových lokalit v období novověku; Pátra Milan, Prostituce za první republiky v Brandýse nad Labem;

MATERIÁLY: Dolejský Martin, „*Jsem dychtiv činů.*“ Vzpomínky Karla Nekováře na květnové povstání roku 1945 v Praze; Votoupal Igor, Archivní fond Rodinný archiv Brzorádů, Nymburk, 1778–1872;

ZPRÁVY: Pátra Milan, Fotografa brandýského Polabí Marie Hartmanová; Řezníček Michal, Základní škola T. G. Masaryka v Milovicích a její projekty; Šimerka Zdeněk, Dokončena 1. etapa obnovy věže hradu Jenštejn;

LITERATURA A VÝSTAVY: Recenze; Anotace; Výstavy.

Časopisy lze zakoupit u některého z vydavatelů: Státní okresní archiv Praha-západ se sídlem v Dobřichovicích; Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem; Státní okresní archiv Kladno; Oblastní muzeum Praha-východ; Regionální muzeum v Jílovém u Prahy; Městské muzeum v Čelákovících.

Obrazová příloha ke studii Karin Pátrové Živnostenská společnost
bývalého okresu Jílové (1860–1947)

Výuční list živnostenského společenstva v Pyšelích z roku 1900
SOka Benešov, AM Pyšely, inv. č. 48

Obrazová příloha ke studii Karin Pátrové Živnostenská společnost
bývalého okresu Jílové (1860–1947)

Čís. král. okresní hejtmanství
Král. Vrchradich,
c. 45255-

Živnostenský list

vydaný na základě § 13., odst. 1. a § 144., odst. 2. řádu živnostenského.

Jméno a bydliště podnikatele: *Sturych Antonín*
Pyšely č. 64

Data narození: *1869*
Pyšely

Obec domovská: *Pyšely*

Zvolené zaměstnání (s označením předmětu podniku co možná přesným):
živnost bednářskou

Stanoviště, kde živnost bude vykonávána:
Pyšely č. 64

Zapsáno v živnostenském rejstříku pro *proboštná*
primeslu živnosti pod č. p. *715/13*

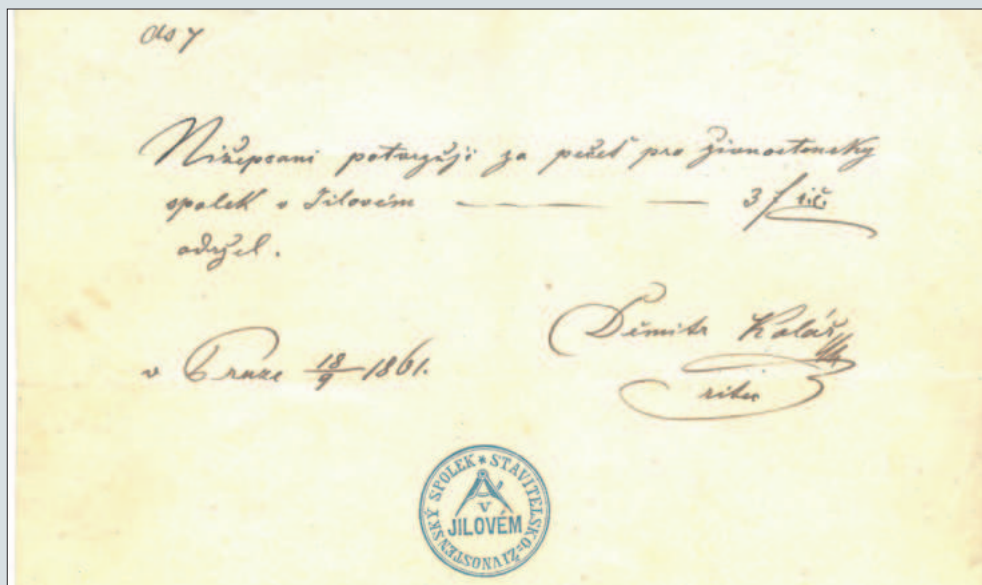
Kr. Vrchradich dne *2. říj.* 1914

Úřední pečeti: *O. k. místodržitelství radu:*
Luiz.

Čís. 152 sl. 1913. Z místodržitelství v Praze.

Živnostenský list z roku 1914
SOkA Benešov, AM Pyšely, inv. č. 48

Obrazová příloha ke studii Karin Pátrové Živnostenská společnost bývalého okresu Jílové (1860–1947)

Doklad o pořízení razítka stavitelsko-živnostenským spolkem v Jílovém v r. 1861
SOKA Praha-západ, Živnostenské společenstvo spojených řemesel Jílové u Prahy, inv. č. 17

VŠEOBECNÁ ŽIVNOSTENSKÁ ŠKOLA POKRACOVACÍ
ve Velkých Popovicích

Číslo list. 13

PROSTO KUPENÍ
podle výpisu z knihy členů ze dne
5. srpna 1902, s. 87B.

Vysvědčení na odchodnou.

učenný dne 1. prosince 1902 v (na) ...
učeb. řemesl ...
u pana ...
v ...
nastoupil dvoutřídní všeobecnou živnostenskou
školu pokračovací od 1. srpna 1902 do ...
a byl takto posuzován:

Průběh:	Posouzení:
Průběh	dostatečný
Průběh	dostatečný
Průběh	dostatečný
Průběh	dostatečný
Průběh	dostatečný
Průběh	dostatečný
Průběh	dostatečný
Průběh	dostatečný
Průběh	dostatečný
Průběh	dostatečný

Počet směřujících hodin ... z nichž znechováno ...
Ve Velkých Popovicích dne 1. srpna 1902.

**Vysvědčení živnostenské pokračovací
školy ve Velkých Popovicích z r. 1927**
SOKA Praha-západ, Společenstvo truhlářů
Jílové u Prahy, inv. č. 9

**Vojtěch Koliha, jílovský purkmistr
a od roku 1888 starosta společenstva
obchodníků**
SOKA Praha-západ, AM Jílové u Prahy,
kronika města Jílové, inv. č. 94a

Obrazová příloha ke studii Karin Pátrové Živnostenská společenstva
bývalého okresu Jílové (1860–1947)

Pozvánka na ples živnostníků z roku 1890
SOkA Praha-západ, Živnostenské společenstvo spojených
řemesel Jílové u Prahy, inv. č. 12

**Obrazová příloha ke studii Stanislava Kasíka
Znak města Brandýsa nad Labem – Staré Boleslavi**

**Nejstarší známé pečetidlo městečka
Brandýsa nad Labem z druhé
poloviny 14. století, nalezené v roce
1864 při úpravách náměstí
SOKA Praha-východ, AM Brandýs n. L.,
foto Stanislav Kasík**

**Sádrový odlitek pečeti, otisku
nejstaršího pečetidla městečka
Brandýsa nad Labem
Foto Stanislav Kasík**

**Kresba nejstarší známé pečeti
městečka Brandýsa nad Labem
Kresba Karel Liška**

**Pečetidlo města Brandýsa nad
Labem z roku 1581
SOKA Praha-východ, AM Brandýs n. L.,
foto Stanislav Kasík**

**Obrazová příloha ke studii Stanislava Kasíka
Znak města Brandýsa nad Labem – Staré Boleslavi**

**Sádrový odlitek otisku pečetidla
města Brandýsa nad Labem
z roku 1581**

Foto Stanislav Kasík

**Kresba pečeti města Brandýsa nad
Labem z roku 1581**

Kresba Karel Liška

**Pravá strana sklopného křídla
pečetidla města Brandýsa nad
Labem s vyrytým letopočtem 1581**

SOkA Praha-východ, AM Brandýs n. L.,
foto Stanislav Kasík

**Pečetidlo menší pečeti města
Brandýsa nad Labem z roku 1695**

SOkA Praha-východ, AM Brandýs n. L.,
foto Stanislav Kasík

**Obrazová příloha ke studii Stanislava Kasíka
Znak města Brandýsa nad Labem – Staré Boleslavi**

**Sádrový odlitek otisku pečtidla
menší pečeti města Brandýsa nad
Labem z roku 1695**
Foto Stanislav Kasík

**Kresba menší pečeti města Brandýsa
nad Labem z roku 1695**
Kresba Karel Liška

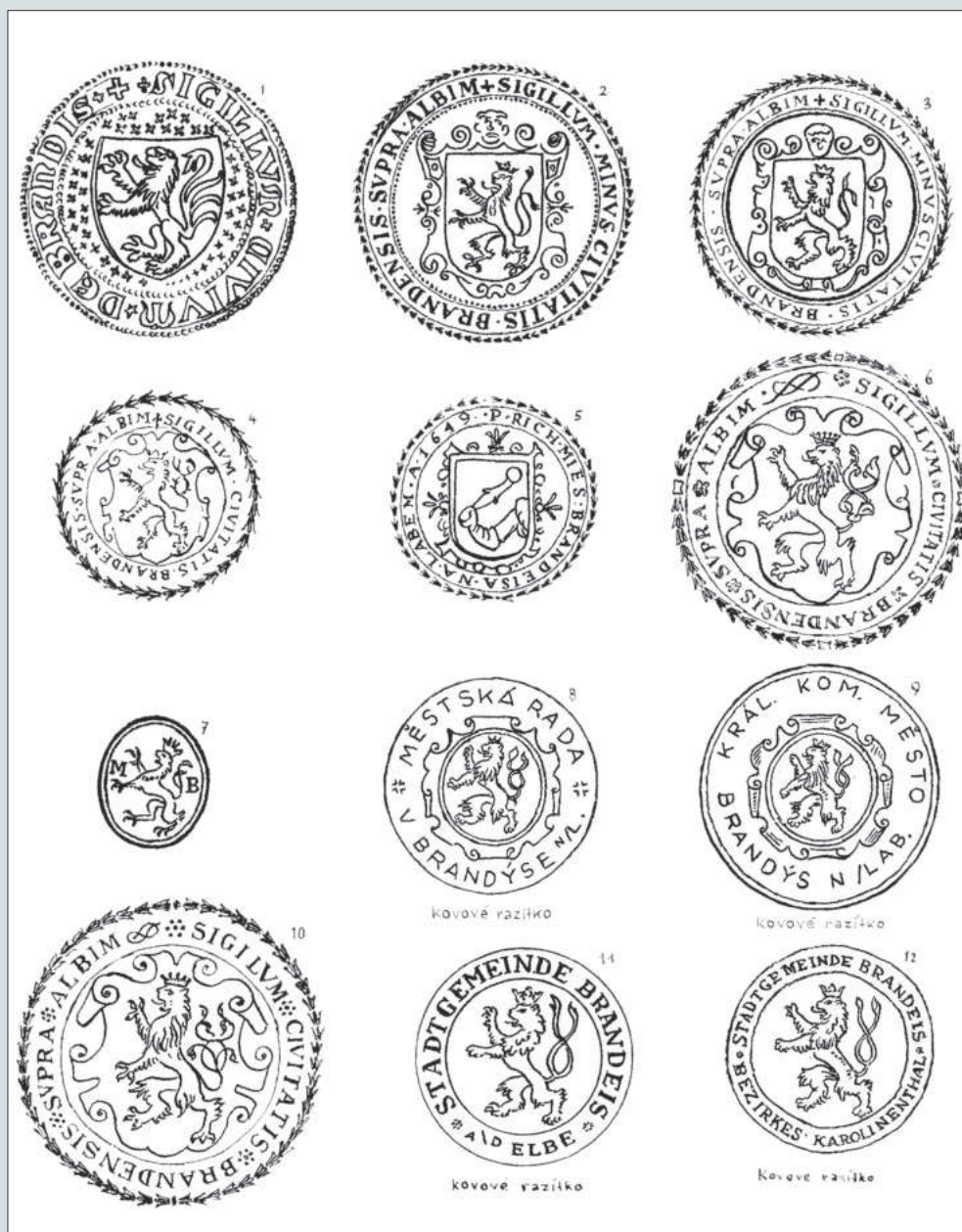

**Pravá strana sklopného křídla
pečtidla menší pečeti města
Brandýsa nad Labem z roku 1695
s vyrytými písmeny W.F.T (pod
nálepkou s číslem 3 na levé straně
rubu pečetni desky je letopočet 1581)**
SOKA Praha-východ, AM Brandýs n. L.,
foto Stanislav Kasík

**Levá strana sklopného křídla
pečtidla menší pečeti města
Brandýsa nad Labem z roku 1695
s vyrytými písmeny W.I.Z. Letopočet
1695 je vyryt na pravé rubové straně
pečetni desky**
SOKA Praha-východ, AM Brandýs n. L.,
foto Stanislav Kasík

**Obrazová příloha ke studii Stanislava Kasíka
Znak města Brandýsa nad Labem – Staré Boleslavi**

**Přehled kreseb pečeti a razítek města Brandýsa nad Labem
od Karla Lišky ze sedmdesátých a osmdesátých let 20. století**

**Obrazová příloha ke studii Stanislava Kasíka
Znak města Brandýsa nad Labem – Staré Boleslavi**

**Miniatura se znakem města
Brandýsa nad Labem v privilegiu
císaře Leopolda I.,
vydaném 10. prosince 1670**
SOkA Praha-východ, AM Brandýs n. L.

**Miniatura se znakem města
Brandýsa nad Labem v privilegiu
císaře Karla VI.,
vydaném 4. září 1725**
SOkA Praha-východ, AM Brandýs n. L.

**Miniatura se znakem města
Brandýsa nad Labem v privilegiu
královny Marie Terezie,
vydaném 27. listopadu 1777**
SOkA Praha-východ, AM Brandýs n. L.

**Znak města Brandýsa nad Labem
v kompendiu V. R. Widimského
z roku 1864**

Obrazová příloha ke studii Stanislava Kasíka
Znak města Brandýsa nad Labem – Staré Boleslavi

**Znak města Brandýsa nad Labem
z roku 1975**
Kresba Karel Liška

**Znak města Brandýsa nad Labem
inspirovaný miniaturou v privilegiu
z roku 1670**
Kresba Karel Liška

**Znak města Brandýsa nad Labem
v kompendiu Jiřího Čarka
z roku 1985**
Kresba Stanislav Valášek

**Pečet' boleslavské strany Staré
Boleslavi z roku 1795**
Kresba Karel Liška

**Obrazová příloha ke studii Stanislava Kasíka
Znak města Brandýsa nad Labem – Staré Boleslavi**

Přehled pečeti a razítek užívaných v městečku Staré Boleslavi

Kresba Karel Liška

**Znak městečka Staré Boleslavi
v kompendiu V. R. Widimského
z roku 1864**

**Znak městečka Staré Boleslavi
v kresbě Karla Lišky z roku 1975**

**Obrazová příloha ke studii Stanislava Kasíka
Znak města Brandýsa nad Labem – Staré Boleslavi**

**Návrh znaku Staré Boleslavi od
Jindřicha Bubeníčka (č. 1)**

**Návrh znaku Staré Boleslavi od
Jindřicha Bubeníčka (č. 2)**

**Návrh znaku Staré Boleslavi od
Jindřicha Bubeníčka (č. 3)**

**Návrh úpravy koncepce znaku
Staré Boleslavi od Jindřicha
Bubeníčka (č. 4)**

**Obrazová příloha ke studii Stanislava Kasíka
Znak města Brandýsa nad Labem – Staré Boleslavi**

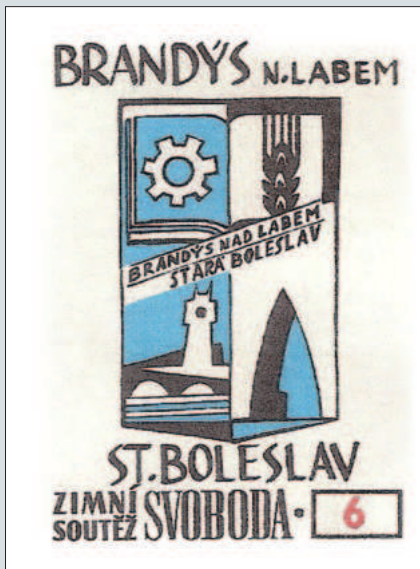
**Znak města Staré Boleslavi
v privilegiu císaře Františka
Josefa I. vydaném 1. března 1910**
SOKA Praha-východ, AM Stará
Boleslav

**Znak města Staré Boleslavi
v kresbě Karla Lišky z roku 1975**

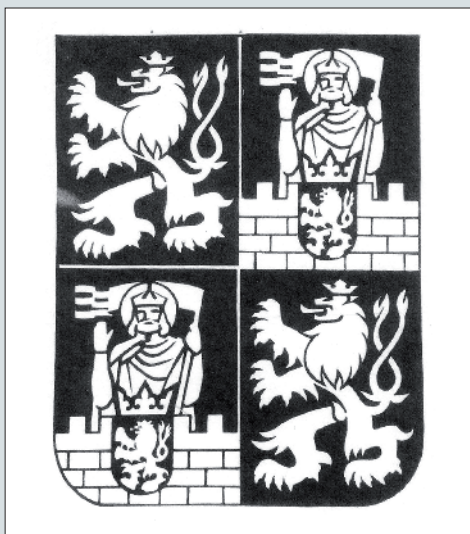

**Znak města Staré Boleslavi
v kompendiu Jiřího Čarka
z roku 1985**
Kresba Stanislav Valášek

**Návrh znaku spojených měst
Brandýsa nad Labem a Staré
Boleslavi z roku 1967**

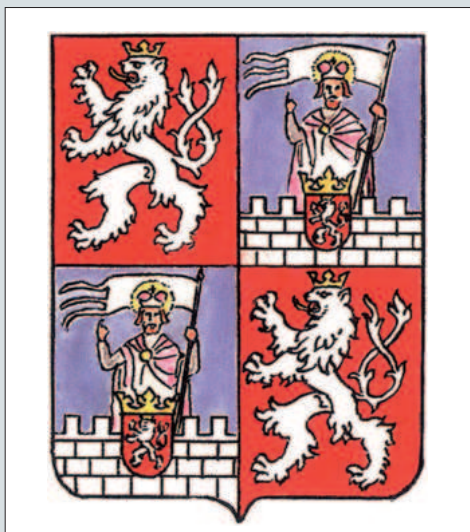
**Obrazová příloha ke studii Stanislava Kasíka
Znak města Brandýsa nad Labem – Staré Boleslavi**

**Návrh znaku města Brandýsa nad
Labem – Staré Boleslavi z roku 1970**
Návrh a kresba Václav Krejčík

**Znak města Brandýsa nad Labem –
Staré Boleslavi v kompendiu Jiřího
Čarka z roku 1985**
Kresba Stanislav Valášek

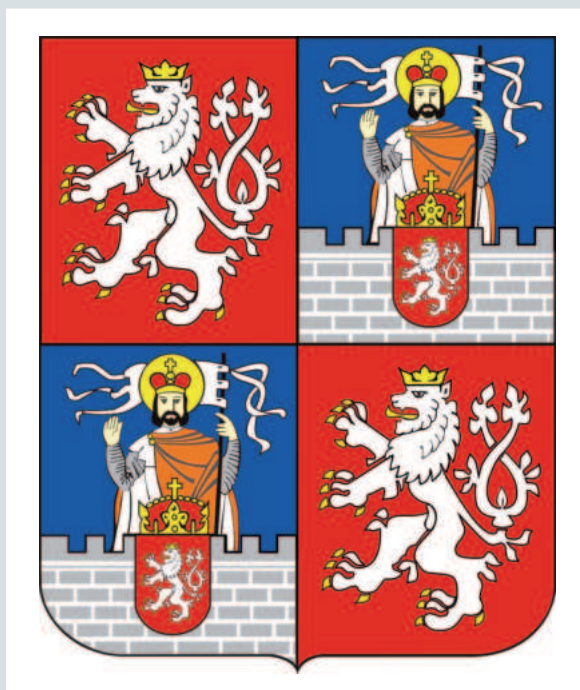

**Znak města Brandýsa nad Labem –
Staré Boleslavi v kresbě Karla Lišky
z druhé poloviny 20. století**

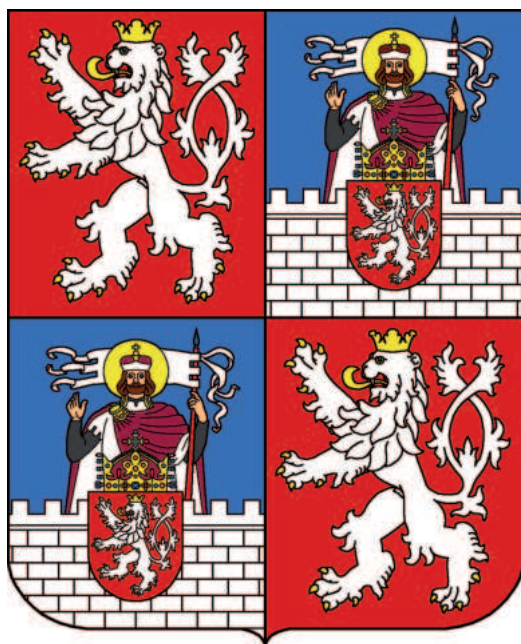
**Znak města Brandýsa nad Labem –
Staré Boleslavi vytvořený nezná-
mým výtvarníkem po roce 1990
a inspirovaný kresbou Stanislava
Valáška z roku 1985**

**Obrazová příloha ke studii Stanislava Kasíka
Znak města Brandýsa nad Labem – Staré Boleslavi**

Znak města Brandýsa nad Labem – Staré Boleslavi vypracovaný v roce 2017 pro potřebu zařazení do Registru komunálních symbolů vedeného při Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR

Ideální podoba znaku města Brandýsa nad Labem – Staré Boleslavi v kresbě Stanislava Kasíka z roku 2017

**Obrazová příloha k příspěvku Martina Hůrky K hospodářským
vazbám Vykáně na břístevský vrchnostenský dvůr ve středověku**

Gotický kostel sv. Havla ve Vykání
Foto Martin Hůrka

Zazděná gotická okénka na kostele sv. Havla ve Vykání
Foto Martin Hůrka